

האם פיטוריו של המפכ"ל הרצל שפיר היו סבירים ומוצדקים?

אבי דוידוביץ (9.1.2009)

תוכן העניינים

3	.....	תקציר
3	.....	מטרת המחקר וחשיבותו
3	.....	תחום המחקר והשיטה
3	.....	הממצאים – כללי
6	.....	פירוט הממצאים
8	.....	מסקנות
10	.....	מבוא
10	.....	מטרת המחקר ועיקרי השיטה
10	.....	מינויו של הרצל שפיר
11	.....	מהפך – ביטול משרד המשטרה ובחירת מפכ"ל מ'בחוץ'
13	.....	הרצל שפיר – קווים לדמותו
15	.....	קונפליקטים בשלושה ממשקים
15	.....	משרד הפנים – קונפליקט מובנה וכיך אישי עמוק
17	.....	סגל הפיקוד הכללי – מסלול התנגשות חזיתי
19	.....	התקשורת – אי אמון או אי עשתונות
20	.....	מקרי הבוחן
21	.....	הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה נגד השר אברחצירא
21	.....	הקדמה
22	.....	הפצת הידיעה – הרקע והתהליך
23	.....	הידיעה יוצאת לדרך
25	.....	הגדה של חמש גרסאות
26	.....	גרסה א' – הדובר ככלי תמים
32	.....	גרסה ב' – הכחשה – לא ידע מי הדליף
33	.....	גרסה ג' – 'סליפי' מלשכת הדובר
35	.....	גרסה ד' – השעיר לעזאזל
38	.....	גרסה ה' – מסך עשן
39	.....	כמה עדי מדינה היו
51	.....	עבירה גוררת עבירה
52	.....	הקלטת תדרוך כתבי המשטרה בבית סוקולוב
52	.....	רקע כללי
53	.....	הנסיעה למנילה

55	.....	ההקלטה
58	.....	מינוי הבודקים
59	.....	מטרות הבדיקה
71	.....	תכליתה של ההקלטה
74	.....	הניסיון לקבל בטענת שווא את טיוטת 'דוח איתן'
76	.....	פיענוח הקופסה השחורה
79	.....	המסקנות של איתן וכספי
82	.....	ההתמודדות של שפיר עם דוח איתן
90	.....	'אפרסק' – תיק או מיתוס
90	.....	מורה נבוכים - הכרוניקה של הפרשה
91	.....	'פרשה' נולדת
91	.....	החפרפרת ביאח"ה
91	.....	ההתעניינות בחומר באה מהשר
92	.....	מקורו של האפרסק ותכולתו
92	.....	הרעיונאי של מילת הקוד 'אפרסק'
93	.....	אפרסק - 'תיק' או 'לקט מודיעין': הידיעות שנכללו בו
95	.....	החשדות נגד השר בורג
96	.....	איכות הידיעות ומהימנות המקורות
96	.....	האדרת המודיעין
98	.....	'היבול' של אפרסק
99	.....	שיחות בארבע עיניים
99	.....	הדרישות של בורג
102	.....	התגובות של שפיר לדרישות של בורג
104	.....	מפכ"ל במצור
104	.....	הפגישה עם לסקוב
106	.....	מדוע שפיר לא פנה ליועמ"ש?
107	.....	מעטפת הנפץ
110	.....	הדלפת 'האפרסק'
112	.....	מיתוס האפרסק
115	.....	ההיבט המשפטי
115	.....	חוות דעתו של היועמ"ש
116	.....	העתירה לבג"ץ
118	.....	מבחירה להדחה
119	.....	פְּנֵס ללשכתי בעשרוחצי
121	.....	השורות התחתונות
123	.....	מקורות
124	.....	רשימת התצלומים

תקציר

מטרת המחקר וחשיבותו

הרצל שפיר היה אלוף בצה"ל שמונה בשנת 1980 למפקח השביעי של משטרת ישראל. שר הפנים שמינה אותו, ד"ר יוסף בורג, היה השר הממונה מיניסטריאלית על המשטרה, ולידו פעל אגף, בראשות יעקב מרקוביץ, שתיכלל את עבודת המטה בענייני המשטרה במשרד. מקץ שנה לכהונתו, פוטר שפיר מהמשטרה עלידי השר בורג. הדעה הרווחת היא כי הפיטורין נעשו בכדי לסכל חקירה ששפיר ביקש לקיים על חשדות כנגד בורג ומקורביו, שעלו כביכול מחומר מודיעיני שכונה בשם 'תיק אפרסק'.

לפיכך, מחקר זה בדק את הנסיבות לפיטוריו של שפיר, והאם הם נבעו משיקולים שאינם ענייניים ובלתי סבירים.

חשיבותו של המחקר דגן היא בכך כי זו הפעם הראשונה שהטענה כי הפיטורין בוצעו בגלל 'תיק אפרסק', נבדקה אמפירית במחקר שיטתי, שאפשר הסקת היסקים תקפים לגבי נסיבות הדחתו של שפיר. יחד עם זאת וכפועל יוצא מהממצאים, העלה המחקר סדרה של תובנות הנוגעות להפעלת משטרה בחברה דמוקרטית, ולאיינטראקציה שבין המפקח ובין השר הממונה עליו.

תחום המחקר והשיטה

המחקר נערך במסגרת מדעי החברה ובמהלכו נבדקו, כמקרי בוחן (case study), שלושת האירועים המרכזיים, שנטען לגביהם כי הם היו בבסיס העילות לפיטורין: (1) השתלת הידיעה הפיקטיבית על קיומם של שישה עדיהמדינה נגד השר אברחצירא; (2) ההקלטה הסמויה של התדרוך של מרקוביץ לכתבי המשטרה בבית סוקולוב; (3) פרשת 'אפרסק'.

המחקר דגן הוא מחקר איכותני. השיטה, אשר נגזרה מתחום המחקר וממטרתו, התבססה על ניתוח תוכן, שנעשה בהקשר החברתי הרלוונטי לתקופה בה התרחשו האירועים. כהליך משלים לניתוח התוכן הטקסטואלי התקיימו ראיונות אישיים עם כמה בעלי תפקידים ומומחים רלבנטיים.

חומר הגלם למחקר כלל בעיקר מקורות ראשוניים כגון פרוטוקולים של ישיבות הכנסת וראיונות עם האישים שעמדו במרכז ההתרחשויות, כפי שהופיעו בעיתונות היומית ובטלוויזיה.

הממצאים – כללי

בשליש האחרון לכהונתו של שפיר, מחודש ספטמבר 1980 ואילך, יחסי הגומלין בינו ובין שר הפנים, ובין סגל הפיקוד הבכיר של משטרת ישראל וכתבי המשטרה, היו במשבר אמון חריף הולך וגובר. מציאות זו הייתה אחת מהסיבות העיקריות להתרחשות שלושת המקרים, שנבדקו במחקר, אשר גם הם הזינו והעצימו את המשבר. להלן תיאור המקרים:

(1) **הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה** התפרסמה ב-5 בספטמבר 1980, בעיצומה של חקירת השר אברחצירא, והיא נמסרה לעיתונות, ערב קודם, בנסיבות שנתבררו במחקר כדלקמן. בידי

היחידה החוקרת, יאח"ה, בראשותו של בנימין זיגל, היה עד־מדינה אחד נגד אבו־חצירא, שהיה נתון ללחצים קשים שיחזור בו מהודעותיו שהפילו את השר. זיגל, שביקש לחזק את עד־המדינה, ולהקל על גיוס עדי מדינה נוספים נגד השר, פנה למפכ"ל, הרצל שפיר, וביקש כי יורה לדובר־המשטרה, אריה ארד, להדליף כי בידי המשטרה יש יותר מעד־מדינה אחד נגד אבו־חצירא. באותו יום הוצאו צווי עיכוב יציאה מן הארץ נגד שישה חשודים, אחד מהם היה עד־המדינה. במהלך הדלפת הידיעה לאחד הכתבים, נוצרה אי הבנה בין הדובר לכתב, שהבין כי כל השישה הנ"ל הם עד־מדינה נגד השר; וכך יצא עיתונו בכותרת הראשית. המשטרה נאלצה להוציא מייד הכחשה לידיעה, ונפתח מחול שדים לגבי השאלה מי נתן את ההוראה להשתיל את הידיעה הפיקטיבית.

ממצאי המחקר העלו כי שפיר מסר חמש גרסאות שונות לגבי נסיבות השתלת הידיעה, כאשר באף לא אחת מהן נאמרה האמת.

את **הגרסה הראשונה** מסר שפיר יומיים אחרי פרסומה, במהלך שיחה בארבע עיניים עם השר בורג, שלאור פרסום הידיעה והכחשתה ביקש לדעת מה קרה. שפיר השיבו כי התקיים שיח עם החוקרים על האפשרות להדליף ידיעה בעניין, והדובר, אריה ארד, מיהר להוציא אותה על דעת עצמו. לנוכח תגובתו של בורג כי יש להדיח את ארד בשל כך, שפיר גיבה אותו בטענה כי הוא היה אך כלי תמים בעניין. שפיר הסתיר מבורג כי השיח עם החוקרים לא היה אלא בקשה מפורשת שהוא קיבל מזיגל להשתיל ידיעה כאמור באמצעות הדובר, וכי הוא בעצמו הינחה את אריה ארד להוציאה לתקשורת.

לפי **הגרסה השנייה**, שנמסרה במהלך ראיון לעיתון 'דבר' ב־24 בספטמבר, שפיר לא ידע מי הדליף את הידיעה, וכי אם היה יודע – היה מונע זאת. גרסה זו, שהייתה מופרכת לחלוטין, רמזה למעשה כי מי שהדליף את הידיעה היה זיגל.

הגרסה השלישית ניתנה במהלך ראיון לטלוויזיה, בתאריך 24.12.1980, יומיים אחרי ששפיר קיבל את מכתב 'הנזיפה' מבורג על התנהלותו בפרשת ההקלטה בבית סוקולוב. שפיר טען בגרסה זו כי מדובר ב'סליפי' מלשכת הדובר, שמישהו שילם על זה. גם בגרסה זו שפיר הסתיר את העובדה כי זיגל פנה אליו בעניין, וכי הוא הנחה את הדובר להוציא את הידיעה. בשונה מהגרסה הראשונה, שפיר קבע במשתמע בגרסה זו כי ארד נושא באחריות לעניין וראוי לסנקציה, אם כי הוא לא האשימו במישרין.

הגרסה הרביעית ניתנה לוועדת המשנה לענייני משטרה של ועדת הפנים של הכנסת, בתאריך 30.12.1980, כאשר האדמה בערה מתחת לרגליו, ואחרי שהעיתון שפרסם את הידיעה הפיקטיבית חשף כי המדליף היה אריה ארד. שפיר טען כי הדובר הוציא את הידיעה בניגוד לדעתו, ועל כך הוא שילם מחיר. בניגוד לכל הגרסאות הקודמות, בגרסה זו אישר שפיר למעשה כי הוא ידע על העניין למפרע; ובניגוד לגרסה הראשונה, טען שפיר בגרסה זו, כי הגיע לארד עונש על התנהלותו. גם בגרסה זו הסתיר שפיר את העובדה כי הוא הנחה את ארד להוציא את הידיעה.

הגרסה החמישית ניתנה כ־12 שעות אחרי הגרסה הרביעית, אור ליום 31.12.1980, כתוצאה מלחץ מצידו של אריה ארד אשר התרגז ונעלב מהגרסה הרביעית. קדמה לגרסה זו התייעצות שנמשכה כמה שעות עם ארד, ראש אח"ק (יחזקאל קרתלי) וזיגל, והיא יצאה במתכונת של הודעה רשמית לעיתונות מטעם המפכ"ל. בגרסה זו הועלתה לראשונה טענה כי, בנקודת הזמן בה יצאה הידיעה, היו בידי המשטרה ארבעה עדי מדינה. שפיר טען כי בנסיבות העניין הוא אישר להוציא ידיעה, שהייתה לדבריו נכונה, כי בידי המשטרה יש יותר מעד מדינה אחד; אך הפרסום על שישה

עדי מדינה נוצר כתוצאה מרושם מוטעה. בגרסה זו שפיר ניסה להסתיר כי היו לו ארבע גרסאות קודמות ושנות. לגופו של עניין, המחקר העלה כי ב־4 בספטמבר, ערב השתלת הידיעה, לא היו ככל הנראה ארבעה עדי מדינה בידי המשטרה, אך המחקר לא הצליח לקבוע זאת באופן חד משמעי. עם זאת, במחקר הוכח כי היה רק עד מדינה אחד נגד אברחצירא; וכי שאר שלושת עדי המדינה, שככל הנראה נעשו עדי מדינה אחרי ה־5 בספטמבר, לא היו נגד אברחצירא - אלא נגד חשודים אחרים שנחקרו בפרשיות שנחקרו בקשר למשרד הדתות. לפיכך, להודעה של שפיר כי באותה נקודת זמן היה יותר מעד מדינה אחד נגד השר, לא הייתה אחיזה במציאות.

2) **ההקלטה הסמויה של התדרוך של מרקוביץ לכתבי המשטרה בבית סוקולוב**, עלידי איש מודיעין מהיחידה המרכזית של מחוז תל־אביב, התקיימה בתאריך 17 בדצמבר 1980. לדובר משטרת־ישראל, אריה ארד, נודע יום קודם על קיום התדרוך, שאליו לא הוזמן איש מדוברות המשטרה. שפיר הורה כי דובר מחוז תל־אביב, שמעיה קידר, יגיע לאירוע ויקליט אותו, אולם הוא סירב לעשות כן. בסופה של מסכת התקשרויות ובירורים אם ההקלטה אמורה להיות סמויה, פסק המפכ"ל כי היא תהיה גלויה. למרות זאת, נשלח לאירוע איש המודיעין כאמור, בלבוש אזרחי, מצויד במכשיר הקלטה זעיר, ששימש לצרכי איסוף מודיעין וראיות בסתר – מבלי שמרקוביץ ידע על כך. במהלך התדרוך התבררה זהותו ותכלית הגעתו למקום, ומהומה פרצה.

השר בורג הטיל על מבקר אגף המשטרה, ניצב שמואל איתן, לברר את נסיבות ביצוע ההקלטה. כשנודע לשפיר על מינויו של ניצב איתן, הוא מינה קצין בודק מטעמו לברר את העניין - תנ"ץ יהושע כספי - באמתלות שהופרכו במחקר זה. כספי לא היה רשאי לבדוק את התנהלותם של קצינים בעלי דרגה גבוהה ממנו ובכלל זה המפכ"ל; ולמעשה הוכתבה לו הטענה כי ניתנה לקידר הוראה לתאם את ההקלטה עם אנשי משרד הפנים – מבלי שהוא היה מוסמך לאמתה. שני הקצינים הגישו את דוחות הבדיקה לממונים עליהם, אך נחלקו במיהות האחראי לתקרית. ניצב איתן הטיל את מלוא האחריות על אריה ארד, ובמידה פחותה על שמעיה קידר. לעומתו, מצא כספי כי שמעיה קידר היה האחראי הבלבדי לתקרית, בכך שלא ביצע את ההוראה שניתנה כביכול מהמפכ"ל, לתאם את ביצוע ההקלטה עם אנשי משרד הפנים. במחקר נמצא יסוד סביר להניח כי הוראה כזו לא ניתנה.

ניצב איתן אף ייחס לשפיר אמירת אי אמת בכך שאמר שההקלטה נועדה לצורכי הביטאון המשטרתית 'מראות' - בשעה שהיא נועדה, על פי מסקנותיו, לשמש את שפיר כנשק כנגד המשרד. בורג הודיע כי הוא מקבל את דוח איתן כדוח הקובע לגבי נסיבות ההקלטה ומיהות האחראים לה, אם כי הוא נמנע מלקבל את הטענה בדבר תכליתה של ההקלטה, כפי שטען ניצב איתן. בעקבות זאת הוציא בורג מכתב 'נזיפה' חסר תקדים למפכ"ל, בו הוא קבע כי שפיר נכשל בקיום הסדר הממשלי ונימוסי עבודה אלמנטריים, ובשמירה על חירות האזרח וחופש העיתונות. לימים, בורג טען כי בעקבות פרשת ההקלטה הוא פנה לראש־הממשלה והודיע לו כי בדעתו לפטר את שפיר.

3) **'אפרסק'** לא היה תיק חקירה, אלא לקט מודיעין של ידיעות גולמיות. מרביתן לא נאסף בפעילות יזומה. הידיעות הללו לא טופלו במסגרת חקירה סמויה ואף לא נבדקו. מקצתן העלה חשדות נגד אישי ציבור מסוימים; ומרביתן עסק בהקצבות כספים, לכאורה שלא כדין, על ידי אישים ממשרד הפנים ומרשויות מקומיות מסוימות, שחלקם היו מקורבים לשר הפנים. שר הפנים עצמו לא נחשד באף לא אחת מהידיעות הנ"ל.

בסוף אוקטובר, או בתחילת נובמבר 1980, נודע לשר בורג על קיומן של ידיעות כאמור, והוא פנה למפכ"ל וביקש לדעת במה מדובר. המפכ"ל כינס בלשכתו ישיבה דחופה עם זיגל וקרתי, וביקש להתעדכן בעניין. מאחר והידיעות לא טופלו כאמור לעיל, נדרשה קצינת ההערכה לעבוד במשך לילה שלם בכדי להכין את החומר להצגה בפני המפכ"ל, שהתקיימה ב־3 בדצמבר. באותו יום התייצב שפיר בפני בורג, ומסר לו עדכון על החומר, כפי שהוא מצא לנכון לעדכנו, תוך שהוא הדגיש בפניו כי החומר לא עמד בפני חקירה גלויה. בורג קבע כי אין לטפל בחומר באופן גלוי, אלא רק אחרי הבחירות לכנסת, שהיו אמורות להתקיים ביוני. שפיר הסכים עם ההנחיה הזו. בפגישה נוספת שהתקיימה בין בורג ושפיר ב־14 בדצמבר, דרש בורג לקבל את כל החומר המודיעיני הנדון, אך שפיר התנגד לכך.

ב־16 בדצמבר נפגש שפיר עם חברו, רב־אלוף במילואים חיים לסקוב, וטען בפניו כי בורג ביקש ממנו לשמוע פרטים על חומר הנוגע למשרד הפנים, וכי בגלל הבחירות אין לחקור בזה. כאשר נודע לציבור על הפגישה הזו, הועלתה נגד שפיר ביקורת על כך כי אם סבר שהנחיותיו של בורג ניתנו שלא כדין, היה עליו לפנות ליועמ"ש ולא לחברו הטוב משכבר הימים.

ב־25 בדצמבר שפיר כינס בלשכתו ישיבה עם זיגל וביקש כי החומר יצולם בשני עותקים. עותק אחד הוא הפקיד בכספת בלשכתו ועותק שני הוא לקח לביתו והחזיק בו לכאורה שלא כדין.

ב־31 בדצמבר פיטר בורג את שפיר בשיחה בארבע עיניים, שבמהלכה איים שפיר על בורג כי אם לא יחזור בו מהחלטתו לפטרו, יאונה רע למפלגתו. על־פי ממצאי המחקר עלה בסבירות גבוהה כי שפיר התכוון להשתמש באפרסק בכדי לממש את איומו.

למחרת היום, הדליף שפיר לחה"כ יוסי שריד את 'אפרסק', וכך העניין נודע לציבור. בעקבות כך גם נתגלה כי שפיר החזיק ברשותו את העותק השני מהחומר.

ב־4 בינואר 1981, הועבר כל החומר לבדיקתו של היועמ"ש, פרופ' יצחק זמיר, שקבע כי מרבית החומר אינו ראוי לחקירת משטרה. לימים התברר כי החומר שהועבר לחקירה הוביל בסופו של דבר לכתב אישום אחד ולהרשעתו של ראש מועצת גניית־קווה בעבירות של מרמה והפרת אמונים.

פירוט הממצאים

במחקר זה התברר כי בכל שלושת מקרי הבוחן נתגלו התנהגויות בלתי ראויות מצידו של שפיר, שכללו: בריחה מאחריות, אי קבלת מרות הדרג המדיני, דיווחים שאינם אמת, והעלבת עובדי ציבור. להלן יצוינו, בקליפת אגוז, התנהגויות בלתי הולמות כפי שבאו לידי ביטוי באחד ממקרי הבוחן - פרשת ההקלטה בבית סוקולוב, שלדברי השר בורג הביאה אותו להחלטה לפטר את שפיר. **התחמקות מאחריות:** כשנתגלו כשלים שנגרמו בעטיו של שפיר, הוא התחמק מלקחת את האחריות עליהם, ואף הטילה על אחרים. בגרסה ב' בפרשת הידיעה על עדי המדינה הוא הטיל את האחריות להשתלת הידיעה - במשתמע - על זיגל; ובגרסה ד' הוא הטילה במלואה על אריה ארד. בעניין ההקלטה בבית סוקולוב הוא הטיל את האחריות על שמעיה קידר, על כי הוא לא הקליט בעצמו את האירוע - כי אם היה עושה כן ההקלטה הסמויה לא הייתה מתגלית. ניתן לראות גם התחמקות מאחריות מצידו של שפיר בהיעדרות ממקום בו היה עליו להימצא כמפכ"ל המשטרה. ביום המבצע של מסירת דמי הכופר, שנדרשו לאחר חטיפתו של הילד אורון ירדן, שפיר לא הגיע לשטח בטענה שהוא חולה, אבל הוא כן יצא באותן שעות לבילוי במלון המלך דויד בירושלים.

אי קבלת מרות הדרג המדיני: בתבחין זה יובאו דוגמאות אחדות מהמקרים שנתבררו במחקר והן - סירובו לצאת לוועידת האינטרפול במנילה; ההקלטה בבית סוקולוב ולקיחת העותק מאפרסק, שנועדו לשמש ככלי נגד בורג ומרקוביץ. בפרשת הקלטה בבית סוקולוב התברר כי מינויו של כספי לקצין בודק, אחרי שהשר מינה את ניצב איתן לבדוק את התקרית ומבלי לדווח לו, נועד לדה-לגיטימציה למינויו של איתן ולמסקנותיו, וגם להקשות על עבודתו. כך למשל דווח כי כשביקש ניצב איתן לצלם את מכשיר ההקלטה בו השתמשו בבית סוקולוב, רשם קול זעיר תוצרת נגרה, נאמר לו כי הדבר טעון אישור המפכ"ל; כמורכב הוא סורב לקבל את תוצאות בדיקות הפוליוגרף שנעשו לאריה ארד ולשמעיה קידר, והוא קיבלן רק אחרי שהשר דיבר עם המפכ"ל! וראש מפלג המודיעין של הימ"ר לא מסר לניצב איתן מידע מלא, כי הוא לא חשב שהוא צריך לתת לו כל כך הרבה פרטים כפי שנתן לתנ"ץ כספי.

דיווחים וטענות שאינם אמת נמצאו במחקר למכביר, לדוגמא: בפרשת עדי המדינה – שפיר המציא חמש גרסאות כאשר באף לא אחת מהן נאמרה האמת.

בעניין ביטול נסיעתו לוועידת האינטרפול במנילה ברגע האחרון – מטעמו של שפיר נמסר כי ביטול הנסיעה נעשה בגלל דיוני התקציב ובגלל סיכומי החקירה נגד השר אברחמיאיר. התברר כי שני האירועים האלו לא מנעו ממנו מלצאת לסיור לימודי באירופה שאורגן בדקה התשעים.

בפרשת בית סוקולוב – נמצא כי שפיר, שניסה להסתיר את התכלית האמיתית של ההקלטה, טען טענה מופרכת כי ההקלטה נועדה לביטאון המשטרה 'מראות'; וגם כי היא נועדה, כביכול, לבקשתו של ראש מז"פ, שהצטרף למרקוביץ לנסיעה למנילה. שפיר טען כי שמעיה קידר, דובר מחוז ת"א, הוזמן להשתתף בתדרוך. התברר כי קידר לא הוזמן - אלא הזמין את עצמו כשהוא נתבקש ליטול אתו מכשיר הקלטה – בקשה שהוא סירב לקיימה.

שפיר ניסה להזים את אחת ההערות שצוינה במכתב הנזיפה של השר בורג, על הפעלת איש מודיעין לביצוע תפקיד שאינו ייעודי - ההקלטה בבית סוקולוב, תוך שהוא היטעה את הציבור כי רס"ר אידל כהן, שביצע את ההקלטה, אינו איש מודיעין אלא איש טכני, שמקליט בכנסים משטרתיים, וכי הוא היה מוכר לכל העיתונאים שהשתתפו בתדרוך - פרט לאחד. האמת היא כי רס"ר אידל היה איש מודיעין מבצעי, ממחלק העיקוב הטכני בימ"ר ת"א, ואף לא אחד מבאי התדרוך הכיר אותו.

במטרה להיערך לביקורת הצפויה מדוח איתן, שפיר ניסה לקבל את טיוטת הדוח, עוד לפני שנמסר לשר, בטענת כזב כי השר אישר למסור לו אותו.

שפיר מסר כמה תירוצים למינויו של תנ"ץ כספי לקצין בודק – מינוי שנעשה בניגוד למנהל התקין. המחקר הוכיח כי לכל הנימוקים המוצהרים שלו למינוי לא היה אחיזה במציאות וכי מטרת המינוי הייתה להפריע לניצב איתן בעבודתו ולכרסם בתוקף מסקנותיו.

על מנת שהוא לא יהיה כבול להמלצה של כספי, להעמיד לדין משמעתי את שמעיה קידר, על כי לא קיים הוראה (שלא ניתנה), לתאם את ההקלטה עם אנשי משרד הפנים – דרש שפיר מכספי למחוק את המלצותיו. שפיר המציא כמה אמתלות לבקשה זו, שכולן הופרכו במחקר זה.

העלבת עובדי ציבור: במצבי לחץ ומצוקה נמצא כי שפיר עלב בעובדי ציבור ללא כל הצדקה. בפרשת ההקלטה בבית סוקולוב עומת שפיר בראיון בטלוויזיה עם העובדה כי רס"ר אידל כהן, שהקליט את האירוע, אמר לנוכחים באירוע שהוא איש מודיעין – עובדה שליבתה את השערורייה שנוצרה עם גילוי ההקלטה. שפיר, שניסה להציגו כאיש טכני, כסוג של soundman, תירץ את אמירת האמת עלידי רס"ר אידל, שהביכה את שפיר, כי 'הוא לא חכם מעל למה שהוא צריך

לעשות במקצוע שלוי. את סגל משרד הפנים הוא כינה בזלזול שם 'קרוקודלים' ו'פקידים'; ואל מרקוביץ הוא התייחס בביטול כאל 'איש האגף'. בישיבת סגל הפיקוד הכללי שהתקיימה בנעורים ב-29 בדצמבר, השתלח שפיר במרקוביץ ובניצב איתן, שהיו משתתפים קבועים בפורום – בעיקר בגלל הדוח של ניצב איתן על התקרית בבית סוקולוב, מבלי שאפשר להם להגיב, למרות שהם ביקשו זאת שוב ושוב.

מסקנות

- לקט של ידיעות מודיעיניות גולמיות שהצטברו ביאח"ה ולא טופלו מבצעית או חקירתית, נהפכו ל'תיק אפרסק' בעקבות הדלפה של שפיר, למחרת פיטוריו ממשטרת ישראל. 'אפרסק' נעשה לאבן הראשה למיתוס, שטופח על ידי שפיר, כי בורג פיטר אותו בגלל שהוא ביקש, כביכול, לפתוח בחקירה בעניין.
- עיקרו של המיתוס הוא כי באפרסק היו חשדות נגד בורג ומקורביו, ולכן הוא ביקש לקבל את החומר המודיעיני, ואף הורה לשפיר שלא לפתוח בחקירה. משסרב שפיר למלא את הדרישות, הוא סולק מתפקידו אך ורק בשל כך, ובכך סוכלה החקירה ב'תיק אפרסק'.
- ממצאי מחקר זה הזימו לחלוטין את המיתוס והצביעו על העובדות הבאות:
  - ראש יאח"ה (זיגל), ראש אח"ק (קרתני) והמפקח"ל (שפיר) לא סברו שיש להיערך לחקירה, אלא להמשיך באיסוף המודיעין. לפיכך החומר לא הגיע כלל וכלל לידי החוקרים, ופתיחה בחקירה גלויה לא עמדה על הפרק.
  - השר בורג הינחה את שפיר כי אין לפתוח בחקירות גלויות, ובכלל זה בעניין 'אפרסק', עד אחרי הבחירות שהתקיימו ביוני 1981. שפיר הסכים להנחיה זו, ובדין.
  - השר בורג ביקש לקבל לידיו את החומר המודיעיני. שפיר התנגד לכך. היועמ"ש לא הכריע בשאלה אם השר היה רשאי לבקש את החומר, אולם הוכח במחקר כי כך היה נהוג בשנים שקדמו לבורג כשר הממונה על המשטרה.
  - אם סבר שפיר כי שתי בקשותיו של בורג היו בלתי הולמות והיו יכולות להסב נזק להליכי חקירה, היה עליו לפנות ליועמ"ש. כך או כך, משהחליט שפיר לדווח לבורג דיווחי חסר על החומר שהיה באפרסק – היה עליו לדווח על כך ליועמ"ש.
- על רקע המשבר העמוק ביחסים בינו ובין בורג ומרקוביץ, שפיר ארגן לעצמו 'תחמושת' והגנות למיניהן כגון:
  - הקלטתו הסמויה של מרקוביץ בבית סוקולוב, שנועדה לכאורה לתפוס 'על חס' את מרקוביץ מתדרך נגד שפיר.
  - פגישתו עם חברו, הרמטכ"ל לשעבר, לסקוב, שנועדה להבטיח לעצמו 'אליבי'.
  - שפיר לא פנה ליועמ"ש בעניין החומר המודיעיני שהיה באפרסק, על מנת שיהיו לו כמה שיותר דרגות חופש בכדי להשתמש בחומר.
  - שפיר הכין לעצמו עותק מהחומר. הוא לקח אותו לביתו והחזירו רק אחרי שנתבקש לעשות כן.
- כאשר בורג פיטר את שפיר בשיחה בארבע עיניים, שפיר ניסה להניאו מלממש את החלטתו באיום באפרסק.

- למרות שהוגשה עתירה לבג"ץ נגד הפיטורין, נמנע שפיר מלהצטרף אליה והיא בוטלה. החלטתו זו של שפיר גרמה לירידה מהירה מסדר היום של פרשת אפרסק והפיטורין. גם החלטתו שלא לקבל עליו יותר תפקיד ציבורי לא סייעה לו לקדם את טענותיו על פיטוריו.
- לימים טען שפיר בכחש, כי במטרה להבטיח את הצבעת השרים בממשלה בעד אשרור הדחתו, בורג הדאיג את השרים כי יש בידי משטרת ישראל תיק מודיעין על אישים וגופים פוליטיים, וכנראה גם עליהם.
- על פניו נראה כי הדלפת אפרסק על ידי שפיר גרמה נזק לחקירה העתידית. זאת, בדומה לפרשת עדי המדינה בה נגרם נזק למשטרה בעקבות הוראתו של שפיר להדליף ידיעה פיקטיבית.
- שפיר נבחר לכהן כמפכ"ל בזכות מעלותיו. הדחתו, שהייתה סבירה לחלוטין, נבעה מרצף של אירועים, בהם התגלה כי אמינותו של שפיר לקויה, והתנהגותו כלפי הדרג המדיני הייתה בלתי הולמת.
- על פניו נראה כי אם 'אפרסק' היה גורם בהחלטה של בורג לפטר את שפיר, הרי הוא הצטרף למכלול הסיבות להחלטתו, ובוודאי לא היה הגורם העיקרי והמכריע.
- בסופו של דבר ניתן לומר על החומר המודיעיני שהיה באפרסק כי 'ההר הוליד עכברי'.
- השאלה כיצד נותר המיתוס על כנו טעונה מחקר נפרד.

מבוא

מטרת המחקר ועיקרי השיטה

ארבעה עשורים חלפו מאז שהרצל שפיר (1929-) כיהן כמפכ"ל השביעי של משטרת ישראל. למרות שכהונתו נמשכה שנה אחת בלבד - מה' 1.1.1980 ועד ה' 31.12.1980 - נראה כי שמו מוכר לציבור הרבה יותר מכמה מ-18 המפכ"לים שביהנו עד היום. נראה כי בעיני רבים הוא נחשב כאחד מהמוצלחים שהיו - אם לא הטוב ביותר. לעומתם היו שטענו לאחר שפוטר מהמשטרה כי "טוב שהלך"¹.

הרצל שפיר היה אלוף מוערך בצה"ל ואף התמודד על כס הרמטכ"ל, וכן היה הראשון שהוצנח לתפקיד המפכ"ל מבלי ששירת קודם לכן במשטרת ישראל². עם זאת הוא היה גם המפכ"ל הראשון שהודח מתפקידו. הדעה הרווחת היא כי הדחתו נעשתה כי ביקש לחשוף שחיתות במשרד הפנים, שבראשו עמד השר הממונה עליו יוסף בורג (1909–1999), בפרשה שזכתה לכינוי 'תיק אפרסק'.

לפיכך מטרת המחקר דגן הינה ליתן מענה לשאלה מה היו הנסיבות לפיטוריו האם הם נבעו משיקולים שאינם ענייניים כפי שטענו שפיר ואוהדיו.

המענה לשאלה זו חייב להסתמך על עובדות בדוקות בהקשר הרלוונטי לתקופה, לדמויות ולאירועים המשמעותיים הקשורים לפיטוריו. לפיכך התמקד המחקר בשלושה מקרי בוחן מייצגים כפי שיפורט בפרק הבא.

כמחקר איכותני הסתמכתי בעיקר על מקורות ראשוניים ובעיקרם מסמכים רשמיים כגון פרוטוקולים של הכנסת ודברים שצוטטו מפי אומרים בספרים ובתקשורת העברית. בנוסף, לצורך הבהרת ההקשרים, קיימתי שיחות רקע עם מכובדים הקשורים לעניינים הרלבנטיים למחקר ועל כך נתונה להם שלמי תודה³.

מינויו של הרצל שפיר

הנסיבות שהביאו למינוי מפכ"ל 'מבחוץ' הן תנאי הכרחי להבנת הקונטקסט של התהליכים שהביאו להדחתו של שפיר. עלכן בפרק זה תובא סקירה היסטורית-ארגונית על הכפיפות המיניסטריאלית של משטרת ישראל ועל תהליך בחירתו של שפיר לכהונה וכניסתו לתפקיד.

¹ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 36.

² ליתר דיוק יש לציין כי שני המפכ"לים הראשונים - יחזקאל סהר ויוסף נחמיאס - גם לא שרתו קודם במשטרת ישראל.

³ לכבוד הוא לי לציין את שמותיהם של נתי מרקוביץ - בנו של מר יעקב מרקוביץ. כבי' השופטת בדימוס דנה שירזלי שהייתה בשעתו קצינה ביאח"ה וטיפלה בלקט המודיעין שכונה "אפרסק". נצי"ם בדימוס עוזי סנדורי שהיה דובר המשטרה בתקופתו של המפכ"ל יהודה וילק. קציני המשטרה לשעבר ששרתו ביאחב"ל (יאח"פ) ועסקו בחקירת הרצח הכפול בבר'בקר: פיני סלרי, אריק חייט, ועו"ד משה "מוקי" קנובלר; וכן שיחות עם הסופר ברוך לשם כאמור ברשימת המקורות.

מהפך – ביטול משרד המשטרה ובחירת מפכ"ל מ'בחוק'

הרצל שפיר החליף בתפקיד את המפכ"ל השישי חיים תבורי (1919–1992). תבורי התמנה לכהונה עלידי ממשלתו הראשונה של יצחק רבין (1922–1995) עלפי המלצת שר המשטרה שלמה הלל (1923 -) והוא החל את תפקידו כמפכ"ל בתאריך 1.1.1977 - בימי ממשלת 'המערך'. לאחר חמישה חודשים לערך, בתאריך 17.5.1977, התקיימו הבחירות לכנסת התשיעית והמהפך היסטורי העלה לשלטון את הליכוד בראשות מנחם בגין (1913–1992). המפד"ל, בהנהגת ד"ר יוסף בורג הצטרפה לקואליציה ובורג התמנה לתפקיד שהחזיק בו בעבר - שר הפנים. מנחם בגין ביקש להגשים בממשלתו את משנתו האידיאולוגית גם בכל הנוגע למיניסטרוני המשטרה, כפי שהצהיר: "[...] **נבטל את משרד המשטרה, שאין כמוהו בשום מדינה דמוקרטית, ונעביר את שטחי פעולתו של משרד זה למשרד הפנים**" (הכנסת, 1977). הייתה זו עמדה סדורה ביחס למבנה השלטון כמקובל בקרב ממשלות דמוקרטיות בעולם - להימנע מהקמת מיניסטרוני למשטרה בנפרד, אלא לבזר את כוחותיה עלידי העברת יותר ויותר סמכויות ואחריות לשלטון המקומי, היינו לעירייה או למדינה לפי העניין. אולם בישראל חלה בעניין זה התפתחות שונה לגמרי.

יצחק גרינבוים (1879–1970), שהיה שר הפנים הראשון, סלד מן הרעיון שהמשטרה תחסה תחת משרדו, ומאחר שהיה צורך לפצות גורמים ואישים שונים, גם על רקע עדתי, מונה בכור שטרית (1895–1967) כשר המשטרה הראשון ובכך פתרו את שתי הבעיות. מאז ועד למהפך נהיה הדבר כמעט למסורת שמשרד המשטרה הוקצה ליוצאי ארצות "המזרח". לעומת הנהוג במדינות דמוקרטיות רבות, ממשלת בגין הראשונה מצאה לנכון שלא לבזר את שירותי המשטרה לשלטון המקומי כאמור, אלא אך לבטל את מיניסטרוני המשטרה ולהכפיף את המשטרה למשרד הפנים.⁴ רבים התנגדו למהלך הזה בטענה כי "אם אין מגיעים למסקנה שיש מקום למשרד משטרה או ביטחון פנים, עדיף למזג את משרד המשטרה במשרד המשפטים" - ולא במשרד הפנים.⁵

האסטרטגיה להפעלת המשטרה, וכפועל יוצא ממנה המבנה הארגוני שלה וכפיפותה המיניסטריאלית העסיקו את מקבלי החלטות במדינה בשלוש השנים שקדמו למהפך - בעיקר בעקבות הטלת האחריות על ביטחון הפנים על המשטרה בשנת 1974, במרבית אזורי המדינה המיושבים⁶; אך גם בגלל חוסר שביעות כללית מתפקודה בתחומי המשטרה 'הקלאסיים'. בהתייחס לויכוחים על מבנה הארגון ולכפיפותו, יש לציין גם את התסיסה שהייתה בקרב חלק מהשוטרים שבאה לידי ביטוי בניסיונות להקים איגוד עובדים מקצועי ובהפגנות לא חוקיות שהם קיימו בתל-אביב ובירושלים.⁷ במסגרת ויכוחים אלו היו שצידדו בפיצול משטרת-ישראל לשתי משטרות - האחת ללחימה בפשיעה והשנייה לביטחון שיטור וסדר ציבורי.⁸ אך היו גם כאלו - כמו שר המשפטים מהמערך - חיים צדוק (1913–2002), שסברו שיש לפרק את משרד המשטרה ולפצל

⁴ יהושע תדמור, דבר, 6.7.77, עמ' 8.

⁵ דוד ליפקין דבר, 8.6.77, עמ' 9.

⁶ רבים טועים לומר כי החלטת הממשלה על העברת האחריות לביטחון הפנים מהצבא למשטרה היא מאפריל 1974 ומספרה 411 (ארגון, 1996. משטרת-ישראל, 1999, 2004, 2005. ערן, 2007). מדובר בטעות משולשת: (1) החלטה מס' 411 היא מיום 26.1.1975 ולא מאפריל 1974 ועניינה "אבטחה של מתקנים ומוסדות ממלכתיים" ולא הטלת ביטחון הפנים על מ"י. (2) החלטה על העברת האחריות על ביטחון הפנים למשטרת-ישראל נעשתה הלכה למעשה עלידי חלוקת האחריות על ביטחון הפנים בין צה"ל למ"י, כאשר צה"ל נותר אחראי על היישובים והאזורים הסמוכים לגבול ובכלל זה חלקים גדולים מהמדינה (כגון הנגב); ואילו על משטרת-ישראל הוטלה האחריות על ביטחון הפנים בכל שאר חלקי הארץ - בהתאם למפה שצורפה להחלטה דלהלן. (3) החלטה שהטילה על מ"י אחריות על ביטחון הפנים כאמור, מספרה הוא ב/5 (ב' על שום שהיא התקבלה על ידי הממשלה ביושבה כוועדת שרים לענייני ביטחון - הקבינט של מינו) והיא מיום 20.5.74. החלטה ב/5 והחלטה 411 סווגו כסודיות ועל כן הן לא פורסמו ופרטיהן נודעו למחבר ממקורות מהימנים ביותר.

⁷ ראובן שפירא, דבר, 10.9.79, עמ' 3.

⁸ אריה בנדר, דבר, 13.6.77, עמ' 1.

את משטרת ישראל כאשר אגף החקירות והמודיעין יועבר אל תחום אחריותו של משרד המשפטים, ואילו שאר אגפי המשטרה יוכפפו למשרד הפנים.⁹ סביר להניח כי בהצעתו להעביר את אגף החקירות למשרד המשפטים, נתלה צדוק באילן גדול והוא מאיר שמגר (1925–2019), אשר כיהן כיועץ המשפטי לממשלה, ובמהלך כהונתו הציע בשנת 1970 להוציא את אגף החקירות מהמשטרה ולהעבירו למשרד המשפטים; זאת בהסתמכו על הנעשה בארצות הברית, בה רשות החקירות הפדרלית (F.B.I) כפופה לתביעה הכללית שבמשרד המשפטים (נגבי, 2004).

מכל מקום הפור נפל ועם כינונה של ממשלת בגין הראשונה ביוני 1977, נעשה משרד המשטרה לנחלת העבר. משטרת ישראל הועברה לכפיפות משרד הפנים בראשותו של ד"ר בורג; כאשר את המשרד ניהל איש אמונו - המנכ"ל חיים קוברסקי (1923–1997). כל הגופים שהיו במשרד המשטרה ובכלל זה שירות בתי הסוהר, הועברו לכפיפות "אגף משטרה" שהוקם לשם כך במשרד הפנים ובראשו עמד יעקב מרקוביץ (1925-).

לזכותם של כל הנפשות הפועלות ייאמר כי למרות שתבורי מונה על ידי השלטון הקודם, הוא מילא קדנציה מלאה בת שלוש שנים, כאשר הוא עצמו לא היה מעוניין בהארכת כהונתו בשנה נוספת.¹⁰ איש לא ביקש להחליפו קודם לכן למרות שלכאורה היו מספר הזדמנויות מתאימות לעשות כן, תוך המצאת הצדקות בשפע להחלפתו. לפיכך, במהלך השנה האחרונה לכהונתו של תבורי החל תהליך בחירת מחליפו.

ניתן להניח כי מנוי וגמור היה עם השר בורג וככל הנראה גם על דעת ראש הממשלה בגין, כי המפכ"ל השביעי לא יבוא משירות המשטרה. העיתונאי ברוך מאירי (1940-) כתב כי מינוי המפכ"ל שיבוא במקומו של חיים תבורי "יאפשר לשר הפנים להפגין כוח. אם יוחלט על מינוי של אדם מחוץ למשטרה למפכ"ל הבא, יוכל השר להתגאות כי הכניס ריענון במערכת. המינוי יאפשר אולי גם לעשות את רצון העם"¹¹. מן הסתם הכוונה במושג "רצון העם" הייתה למלא את המשרות השלטוניות 'באנשי שלומנו' שיבואו במקום 'אנשי המערך'. ככלות הכול, מרבית הניצבים שכיהנו עד אז מונו על-ידי השלטון הקודם, ועל כן התאים לממשלה החדשה להביא אדם מן החוץ שאינו מזוהה עם המערך. טיעון זה מתבסס בין היתר על העובדה כי באותם ימים היו בין הניצבים המכהנים כמה שיכלו להתמנות לתפקיד הרם. בין היתר ניתן לציין את צבי בר (1935-) שהיה מפקד מג"ב ושמו הועלה כמועמד¹², ושניים שבסופו של דבר אכן התמנו למפכ"לים - אריה איבצן (1928–2013) המפכ"ל השמיני, ודוד קראוס (1929–2000) המפכ"ל התשיעי, שעם פטוריו של הרצל שפיר מונה על אתר למ"מ המפכ"ל עד למינוי המפכ"ל כעבור ימים ספורים. ניתן להניח כי באותן שנים איש לא ההין להעלות בדעתו שניצב ישמש כממלא מקום מפכ"ל במשך חודשים או שנים.

הפנייה של ד"ר בורג לאלוף הרצל שפיר להתמנות למפכ"ל באה במהלך המחצית הראשונה של שנת 1979. ככל הנראה ד"ר בורג סבר כי האדם המתאים הוא אלוף מהצבא. שמו של האלוף במילי ישראל טל (1924–2010) עלה וירד חיש מהר¹³. למען הדיוק יש לציין כי זו לא הייתה הפעם הראשונה שעלה רעיון למנות למפכ"ל אלוף מהצבא. השר שלמה הלל פנה בשנת 1976 לאלופים מאיר עמית (1921–2009), ישעיהו גביש (1925-) ומאיר זורע (1923–1995) בהצעה לבוא במקום

⁹ אריה בנדר, דבר, 17.6.77 עמ' 16.

¹⁰ ברוך מאירי, מעריב, 10.10.79, עמ' 16.

¹¹ מעריב, 10.5.79, עמ' 19.

¹² ראובן שפירא, דבר, 1.7.79, עמ' 2.

¹³ ראה הערה 12 וכן אורי אבנרי, העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 28.

המפכ"ל החמישי שאול רוזוליו (1923–1992), אולם הם דחו את ההצעה ולבסוף מונה חיים תבורי¹⁴. לא זו אף זו, יודעי דבר ידעו לספר כי בשנת 1970, כאשר שלמה הלל היה שר משטרה חדש ועזר וייצמן (1924–2005) פרש אז מצה"ל בדרגת אלוף, נעשתה אליו פנייה לשמש כמפכ"ל הרביעי במקום פנחס קופל (1918–1997) הוותיק. ההצעה נדחתה עלידו בלשון הוויצמנית הידועה: "איך אני יכול לעשות את זה לניצבים הוותיקים של המשטרה... החבר'ה האלו נותנים את הנשמה על התפקידים שלהם ומתחרים ביניהם באופן לגיטימי על המפכ"לות, ופתאום אני אבוא מבחוץ וארכב עליהם מלמעלה ואגיד להם שאיש מהם לא נמצא ראוי?"¹⁵. דומה כי הביטוי במקור שאמר ויצמן לא היה "נותנים את הנשמה" אלא 'קורעים את התחת'.

הרצל שפיר – קוים לדמותו

נקדים, נאמר ונדגיש כי הביוגרפיה של הרצל שפיר, תרומתו למדינה בכלל ולביטחונה בפרט, וזכויותיו, רבות מלהכיל את החיבור הזה, ולפיכך נתמקד אך ורק בפרטים הביוגרפיים הרלבנטיים לדיוננו.

הרצל שפיר נולד בשנת 1929 בתל-אביב. אביו צבי שכטרמן (1887–1947) היה איש 'המזרחי' - התנועה האידיאולוגית שעל בסיסה הוקמה המפד"ל, מפלגתו של ד"ר בורג. צבי היה חבר הנהלת בנק המזרחי, חבר בוועד הקהילה בתל-אביב ומומייסדי עיתון 'הצופה', שהיה מזוהה עם המפד"ל; ושימש כציר מטעם המזרחי בקונגרסים הציוניים ה-17 וה-18. הוריו של הרצל שפיר ניהלו בית דתי מסורתי – לא חרדי¹⁶. אחיו הבכור, אברהם 'אברשה' שכטרמן (1910–1986), היה יו"ר מרכז תנועת החרות וחבר הכנסת השביעית והשמינית מטעם גח"ל והליכוד¹⁷. אשר-עלכך ניתן להניח כי כאשר הציע ד"ר בורג את התפקיד לשפיר, לא נעלמו מעיניו ייחוסו המשפחתי והאוריינטציה האידיאולוגית-פוליטית שלה.

בסוף שנת 1949, יצא שפיר לקורס קצינים בנתניה תחת פיקודו של אל"מ מאיר זורע (זרו). בסיומו של הקורס נתבקש שפיר על-ידי זרו להישאר להדרכה. בתקופה זו הוא הכיר את חיים לסקוב (1919–1982) שהיה אז ראש מה"ד בדרגת אלוף, ונוצר הקשר הראשוני אתו ועם זרו, שבהמשך הביא לשירות משותף באוגדה משורייתת והפך לידידות אמיצה ארוכת שנים, גם בין המשפחות¹⁸. במערכת קדש היה שפיר קצין אג"ם במפקדת האוגדה של האלוף לסקוב; ובשנת 1969 מונה לעוזר ראש אג"ם במטכ"ל, רוב הזמן תחת פיקודו של האלוף עזר וייצמן¹⁹.

בשנת 1978, לקראת סיום כהונתו של מרדכי 'מוטה' גור (1930–1995) כרמטכ"ל העשירי, התמודד שפיר על כהונת הרמטכ"ל מול רפאל 'רפולי' איתן (1929–2004). רפול זכה בכהונה על-פי המלצת שר הביטחון עזר וייצמן. נראה כי ההכרות בין שפיר ובין וייצמן מעבודתם יחד במטכ"ל לא הועילה לשפיר, שהחליט לסיים את שירותו בצה"ל ויצא לשנת לימודים באוניברסיטת סטנפורד בקליפורניה. לקראת גמר הלימודים, כנראה בחודש אפריל או מאי 1979, פנה אליו השר בורג והציע לו את תפקיד המפכ"ל. צחוק הגורל הוא שדווקא מרקוביץ, האיש שהרצל שפיר השמיץ אחר-כך כך יותר מכל, היה זה שהביאו למשטרה. כשהחליט השר בורג כי רצונו באדם

¹⁴ ראה הערה 11.

¹⁵ דב גולדשטיין, מעריב, 4.11.79, עמ' 5.
¹⁶ האתר האישי של הרצל שפיר "אסופה".

¹⁷ אבי רז, מעריב, 5.11.79, עמ' 17.

¹⁸ ראה הערה 16.

¹⁹ ראה הערה 17.

מבחוץ, הוא הרכיב רשימה של מועמדים. מרקוביץ שהיה בידידות קרובה עם שפיר גם כשכנים בשכונת צהלה המליץ על שפיר. המלצתו נחשבה בעיני בורג יותר מכל המלצה אחרת והוא אמנם בחר בשפיר²⁰. שפיר רשם בזיכרונותיו כי הסכים להצעה בתנאי שלפני כן יבקר במספר משטרות באירופה כדי להכיר את המבנה והארגון ושיטת עבודתן. במקביל הוא בדק את המבנה והארגון של משטרת ישראל בצורה מדוקדקת שהסתבר לו כ"ארגון מיושן".

כניסתו של שפיר לתפקיד המפקד הייתה סדורה לעילא ולעילא. במהלך החודשים שעמדו לרשותו להתכונן לתפקיד, הוא ירד לפרטי פרטים בכל הנוגע לארגון שהוא עתיד היה לעמוד בראשו ולמסגרת המיניסטריאלית שמעליו, ובעיקר לתהליכי העבודה איתם.

הרצל שפיר נכנס לתפקיד ביום שלישי ה' 1.1.1980 כאשר עשרה ניצבים כיהנו בחייל בעת כניסתו לתפקיד כדלקמן: שלושה מפקדי מחוזות – בצפון חיים אבינועם (1922–2002); בתל-אביב משה טיומקין (1931-); ובדרום אריה איבצן. שלושה ראשי אגפים – אהרון שלוש (1921–2004), חקירות ולחימה בפשיעה; דוד קראוס, שיטור וביטחון; בנימין גלעד (1924–2003), אגף המטה (ובכלל זה כוח-אדם). וארבעה ניצבים כיהנו בתפקידים אחרים: צבי בר, מפקד מג"ב; שאול גבעולי (1926-); מפקד משא"ז; יחזקאל קרתי (1923–2004) נשיא בית הדין למשמעת; ושמואל איתן (1911–1985) מבקר אגף משרד המשטרה.

אחד המינויים הראשונים שביצע שפיר – אם לא הראשון שבהם – היה החלפתו של דובר משטרת-ישראל סגן-ניצב **ברוך לָשֶׁם** (1947-) ²¹ באיש אמונו העיתונאי ניצב-משנה²² אריה ארד (1934–1997)²³.

שפיר ביקש לא למנות סגן מפכ"ל.

²⁰ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 31.

²¹ ברוך מאירי, מעריב, 1.1.80, עמ' 1 ו-15. באותה ידיעה נכתב כי ברוך לשם שמע על החלפתו בקול ישראל. בשיחה שקיימתי עם ברוך לשם ביום 17.6.20 הוא אמר שלא זכור לו הדבר אלא ששפיר זימנו אליו ומסר לו על החלפתו וסוכם על סיום עבודתו במשטרה.

²² ברוך מאירי כתב במעריב בתאריך 2.1.81 בעמ' 19 כי "מקורבי השר לא שכחו להזכיר כי לאריה ארד מעולם לא הוענקה הדרגה ניצב-משנה וכי ארד התקשט בדרגה לא לו". לא עלה בידי לברר טענה מוזרה זו ולא מצאתי אף לא מקור אחד נוסף שהזכיר עובדה זו.

²³ מעריב, 9.1.81, עמ' 21.

קונפליקטים בשלושה ממשקים

ככלל, מקיים מפכ"ל המשטרה שלושה מעגלי עבודה מיידיים והכרחיים איתם עליו לקיים יחסי גומלין קורקטיים ואפקטיביים והם:

- (1) הדרג המדיני ובעיקר השר הממונה עליו;
- (2) סגל הפיקוד הכללי של הארגון – הספ"כ – ובעיקר הניצבים²⁴;
- (3) התקשורת.

לעתים קרובות ממשקים אלו מתאפיינים באינטרסים מנוגדים, בקונפליקטים מובנים וביחסים בין אישיים מורכבים ורב ממדיים. עם זאת מעגלי עבודה אלו יכולים לאזן זה את זה כאשר אחד מהם לוחץ על המפכ"ל. קיימת גם אפשרות שאחד מהם יתמוך במפכ"ל ויאפשר לו לתפקד במירב דרגות החופש הרצויות לו, וזאת במקרה בו ממשק אחר חותר לצמצם את טווח הפעולה שלו. כך למשל יחסי גומלין לעומתיים או תקולים בין השר למפכ"ל, לא יגרמו לנטרול המפכ"ל או לעיקורו אם מערכת היחסים שלו עם הספ"כ הינה איתנה יציבה ואוהדת; או במצב אחר יקל מאד למפכ"ל להתגבר על התנגדויות מהספ"כ אם הוא נהנה מגיבוי מלא מהדרג המדיני שמעליו.

נקדים ונאמר כי במהלך הרבעון הרביעי לכהונתו של הרצל שפיר ניתן להגדיר את מערכת היחסים שלו עם כל שלושת הממשקים הנ"ל כמשובשת ביותר כתוצאה מאי אמון וחשדנות שהתפתחו מרצף של אירועים שכמה מהם יוזכרו במאמר זה – כאשר שלושה מהם יוצגו בפרוטרוט. ככלל, ניתן לומר כי האינטראקציה שלו עם מרבית ניצבי המשטרה התנהלה מלכתחילה בדרך חתחתים. בהמשך הוא מלכד את יחסיו עם חלק מכלי התקשורת; ואחריכך התגלע הקונפליקט החריף עם השר הממונה עליו שהביא לבסוף לפיטוריו. כך נותר השריונר הוותיק חשוף בצריח, ללא גיבוי ותמיכה מהניצבים ומהתקשורת, ודרכו החוצה הייתה סלולה וברורה. הספ"כ והתקשורת לא היו מאחוריו בעימות שהלך והעמיק בינו לבין השר. כל הקונפליקטים האלו התרחשו למרבה האירוניה, למרות וחרף עשייתו הרבה והברוכה כמפכ"ל המשטרה; ועל כן אדון בסיבות להיווצרותם והתפתחותם.

משרד הפנים – קונפליקט מובנה ובין-אישי עמוק

יש המנסים לשוות למינויו של הרצל שפיר למפכ"ל מראה מקצועי וענייני, חף מכל הטיות שאינן מן העניין. על פניו נראה כי מרבית הסוברים כך הם מבין אלו הטוענים כי הוא היה מפכ"ל מצוי, והם מן הסתם מצדיקים את מינויו. עם זאת, נראה כי עליהם להתמודד עם קושי מסוים בבואם להסביר את הדחתו שנעשתה ממש בידי אותו אדם שבחר בו רק שנה קודם לכן. העובדות – לפחות בכל הנוגע לייחוס המשפחתי שלו – מוכיחות לכאורה כי ד"ר בורג ידע שהוא מביא לתפקיד אחד משלנו. אם כך, ניתן לקבוע כי הבחירה בשפיר לא הייתה רק בשל היותו אלוף ותיק ומוערך, אלא גם בשל ההערכה כי הוא מקורב אידיאולוגית לשלטון; שהיה אומנם חדש יחסית אבל השיטה הייתה ותיקה ונושנה – מינויים של 'אנשי שלומנו' לתפקידים

²⁴ ראוי להבהיר כי אחדים מחברי פורום הספ"כ הם אינם ניצבים כמו: היועץ המשפטי, החשב והדובר.

ציבוריים בכלל ורגישים בפרט. ככלל ניתן לומר כי עולם המינויים בכלל והמינויים הנעשים עלידי דרג פוליטי, אינו מנותק משיקולים פוליטיים – במובן הרחב של המושג פוליטיקה.

תצלום 1 . כשעוד היו חיוכים

שפיר, בורג ומרקוביץ במהלך ביקור רה"מ מנחם בגין במטא"ר בתאריך 20.6.1980.
מאחוריהם יושב ראש מז"פ מאיר קפלן; עומדת פקד דליה דפנא מהמעבדה האנליטית שם צולם התצלום.
(צילום: הרמן חנניה. המקור: אתר התצלומים הלאומי/לשכת העיתונות הממשלתית)

הרצל שפיר התכוון במשך מספר חודשים לכניסה לתפקיד השוטר מס' 1 והוא למד את הארגון בצורה מעמיקה ויסודית. שפיר הצטיין בצבא ובאזרחות בעבודת המטה שלו וביכולתו לראות ברזמנית גם את העץ וגם את היער. ניתן להניח כי הוא היה סמוך ובטוח כי בכל הנוגע לעבודת המטה בתוך המשטרה הוא יוכל לעצבה כראות עיניו, על פי ניסיונו העשיר. אולם, בכל הנוגע לעבודת המטה מול הדרג המדיני שמעליו, אם היו לו שאיפות להתנהל כמו הרמטכ"ל מול שר הביטחון וראש הממשלה; או אם היו לו ציפיות כי הוא יוכל להשפיע כטוב בעיניו על ההתנהלות של אגף המשטרה במשרד הפנים מולו – הרי הוא טעה טעות מרה; טעות שהייתה הקרקע המכינה למרבית הקונפליקטים עם השר שהביאו בסופו של דבר להדחתו.

מערכת היחסים של שפיר עם הדרג המדיני שמעליו היא קריטית להבנת היווצרותו של התהליך שהביא בסופו של דבר להדחתו. לית'מאן-דפליג כי כאשר נכנס שפיר לכהונה הוא נהנה מאמון ותמיכה מלאה מצד השר בורג, שהיה גם בעל עמדה חזקה בממשלה ומקורב מאד לראש הממשלה. ככלות הכול השר מעוניין להוכיח לציבור כי בחירתו הייתה מוצלחת ועל-כן הוא יעשה את המירב והמיטב לגבות את הנבחר ולתמוך בו – לפחות בתחילת הדרך. עם זאת, ניתן להניח כי השר הממנה מצפה לסוג של הכרת תודה מצד הממונה, היינו למידה של נאמנות ולויאליות ולשקט תעשייתי לפחות בערוץ העבודה שביניהם. במאמרי על היחסים בין השר למפכ"ל תיארת כי באינטראקציה הזו שבין שר למפכ"ל מתקיים קונפליקט מובנה בין שני נושאי המשרות הללו ובעיקרו המרוץ אחר סמכויות ואחריות. כל צד מנסה לגרוף לעצמו את מירב הסמכויות של הצד

השני, ובו בעת להסיר מעצמו כמה שיותר אחריות ולהעבירה לזולתו (דוידוביץ, 2017). את המרוץ אחר הסמכויות והאחריות היטיב לתאר הרצל שפיר מנקודת מבטו לאחר שפוטר מהמשטרה: **"ד"ר בורג ומשרדו נטלו לעצמם כל הסמכויות – עלי הטילו כל האחריות"**²⁵.

מערכת היחסים בין בורג ושפיר הלכו והדרדרו בקצב הולך וגובר. לימים כתב שפיר בזיכרונותיו כי "[...] עם משרד הפנים, שהייתה לו **מסגרת של פקידיים** המטפלת במשטרת ישראל, היו **בעיות של תקשורת - הבנה - שליטה ותקציבים**. ניסיתי להגיע ל**נוהל מסודר של עבודה** עם משרד הפנים, המבטא את אחריות משטרת ישראל **לחוק ולא למשרד**, כדי להתגבר על ה**בירוקרטיה המעיקה** של משרד הפנים, אך זה לא צלח"²⁶ (ההדגשות אינן במקור). דומה כי באמירה זאת ביטא שפיר את הלוך רוחו כלפי אנשי המשרד. בעיניו היו הם "מסגרת של פקידיים" - אמירה המביעה יחס מסוים של זלזול. ככלות הכול נראה כי שפיר ראה עצמו כאלוף "בכיר", בשעה שראש אגף המשטרה במשרד הממונה עליו - יעקב מרקוביץ - היה בצבא "רק" סגן-אלוף וגם זאת במשטרה הצבאית; ואילו מנכ"ל המשרד - חיים קוברסקי - לא שירת כלל בצה"ל, ככל הידוע לי. והנה, מבחינתו של הרצל שפיר, הם אלו הבאים לנהל אותו. בהזדמנות אחרת הגדיר בזלזול שפיר את אלו שמעליו במשרד הפנים בשם "קרוקודילים"²⁷.

הרטוריקה לפיה הוא עמד בראש ארגון המחויב לחוק, בניגוד למיניסטריון שמעליו, הינה חלק מהאסטרטגיה של שפיר לשוות לפיטוריו מראה פסול ולהעמיד את 'תיק אפרסק', שידון בהרחבה בהמשך המאמר, כגורם העיקרי לכך.

לימים - אחרי ששפיר פוטר ממ"י - ביקש מבקר אגף המשטרה במשרד ניצב שמואל איתן להתייחס לביטוי "פקידי אגף המשטרה" ששפיר נהג להשתמש בו: **"... אני רוצה לציין מי הם הפקידיים. האחד הוא ניצב גלעד, שהגיע למשטרה ב-1948, שירת בפלמ"ח ובמשטרת ישראל בתפקידים בכירים. השני הוא תת-ניצב מינקובסקי הנחשב לאחד החוקרים הטובים ביותר במשטרה. השלישי הוא ניצב-משנה קוסובסקי, מומחה לענייני מנהלה. הרביעי הוא רב-פקד זילכה מומחה לחשבות וכספים. כולם מכהנים בתפקידיהם במשטרה הרבה שנים, יותר מאלה שמתחו עליהם ביקורת"** (הכנסת, 1981 : 2).

סגל הפיקוד הכללי - מסלול התנגשות חזית

צמרת המשטרה לא אהבה בלשון המעטה את המינוי של מפכ"ל 'מבחוץ', כפי שהשר בורג הצהיר בעצמו מעל דוכן הכנסת באשר למינוי שלדידו היה **"בניגוד לדעתם של כמה אנשים במשטרה"** (הכנסת, 1981 : 1134). על המינוי אמרו בכירים במשטרה כי **"יגרום לזעזועים בפיקוד המשטרה. הם הביעו חשש שהאלוף שפיר יביא אנשים משלו וימנה אותם לתפקידים בכירים במשטרה"**. קצין בכיר אמר **"יש הרגשה של דיכאון"** והוסיף כי **"יש בצעד כזה משום הצהרה כי השירות במשטרה אינו מקצוע ואפשר להביא כל גנרל מבחוץ"**²⁸. היו שהתבטאו אף בלשון בוטה יותר באומרם בין היתר כי **"זוהי סתירת לחי עבודנו כאנשי משטרה ותיקים"**²⁹. ייתכן והחשש

²⁵ ברוך מאירי וצבי זינגר, מעריב, 4.1.81, עמ' 3.

²⁶ אתר 'אסופה' - הרצל שפיר, פרק 6 - משטרת ישראל.

²⁷ שלמה גינוסר, דבר, 9.1.81, עמ' 17 - על מקור הכינוי והתגובות לכך: (הכנסת, 1981 : 26); (הכנסת, 1981 : 1131 - "זלזול במערכת האזרחית", ובעמ' 1135).

²⁸ ראובן שפירא, דבר, 10.10.79, עמ' 1.

²⁹ ראה הערה 10.

בקרב צמרת המשטרה ממינוי מפכ"ל מבחוח הביא אחדים מהם לדבר על כוונתם לפנות לשר הפנים בדרישה להאריך את כהונתו של תבורי בשנה נוספת, או לפחות בחודשים אחרים³⁰. עם זאת, היו בכירים שאהדו את הרעיון של הבאת מפכ"ל מבחוח. למשל, הגדיל להתבטא בעניין מפקד המשא"ז ומייסדו - ניצב מולה כהן (1923–2002), אשר סיים שירותו במשטרה בספטמבר 1979. בראיון עיתונאי עוד בהיותו לובש מדים, כשכבר נודע כי שפיר ימונה למפכ"ל, אמר כהן כי "המפכ"ל הבא חייב להיות איש מבחוח. המועמדים מבפנים אינם ראויים לתפקיד... לא היה מזיק למשטרת ישראל אם היו מביאים מפקד מחוח למערכת, לשם ריענון ושינויים". ואילו על השאלה אם אין במינוי כאמור כדי להבריח קצינים בכירים ענה כהאי לי שנהא: "שיעזבו. איש לא יפסיד מזה"³¹ (ההדגשות אינן במקור). ניתן להבין כי התבטאות כזו, היוצאת מפיו של קצין בכיר כאשר השר זקוק למירב הלגיטימציה להחלטתו להביא מפכ"ל מבחוח, הייתה כנראה רצויה ואהודה על השר. לכן היא עברה ככל הנראה ללא תגובה מנהלית כלשהי, כפי שנראה על פניו כי ראוי היה שיהיה.

בכירים במשטרה שהיו מקורבים לחברי הספ"כ בשנת 1980 סיפרו לי במהלך שנות ה-80 כי לשיבת העבודה הראשונה עם הספ"כ הגיע שפיר עם 'אני מאמין' ארגוני סדור ומפורט, שרובו ככולו הובא מצה"ל; ובעיקרו הלוך רוחו כי עד לאותו היום עבודת המטה שלהם לא הייתה נכונה – אם בכלל התקיימה – ומאותו יום ילמדו עבודת מטה מהי - והוא זה שילמדם. בפרק הקודם מניתי את שורת הניצבים שישבה אז בספ"כ - כולם שועלי קרבות ותיקים ומנוסים דיים בכדי להנהן בראשם אך לבוז בתוכם למשמע המסרים האלו. במהלך החודשים שחלפו מיום כניסתו לתפקיד, נראה כי שפיר לא רק שלא הצליח לגשר על הקונפליקטים בינו ובין הניצבים הוותיקים, או לעקוף אותם - אלא אף העמיקם.

ניצב דוד קראוס, שהיה במשך כמה ימים ממלא מקום המפכ"ל משעת פיטוריו של שפיר ועד למינויו של איבצן, אמר בדיון בוועדת הפנים של הכנסת כי שפיר עשה דברים רציניים וחשובים מאד במשטרה, אבל היו נושאים שלא הסכימו אתו במשטרה לגבי השיטות ודברים אחרים, וכי אחד מהניצבים הטובים התפטר: "חשבנו להבהיר את הדברים במוקדם או במאוחר לאחריות המיניסטרילית. אני יודע שיש אנשים שעשו זאת" (הכנסת, 1981⁷: 14). אינני יודע מי הניצב שהתפטר אך ברור לי כי בשלב כזה או אחר במהלך השנה, פנו כמה ניצבים ואולי גם תתיניצבים לשר או למקורביו והלינו רבות על המפכ"ל. ניתן להניח כי דברי הבכירים האלו לא רק שלא נפלו על אוזניים ערלות אלא נלקחו בחשבון כאשר החליט ד"ר בורג לפטר את שפיר. בורג בעצמו אמר בישיבת הספ"כ המיוחדת שהוא כינס למחרת פיטוריו של שפיר כי רבים מקצינים הבכירים אמרו לו בשיחות פרטיות דברים קשים שאותם לא רצה לומר בפומבי³².

לפיכך ניתן לומר כי מערכת קשריו עם צמרת המשטרה הייתה מעורערת לחלוטין (לְשָׁם, 1988: 190), כפי שבאה לידי ביטוי במספר מקרים שדווחו לציבור וביניהם פרשת הריסת בית גרייבר בגדרה בתאריך 5.12.1980. גד גרייבר בנה בראשית שנות השבעים חוילה פרטית על אדמת מדינה שאינה שלו, שנועדה להיות אדמה חקלאית. למרות אזהרות ופסקי דין הוא המשיך בשלו והצליח לגייס תומכים רבים. עניין הריסת הבית נהפך לפולמוס ציבורי ופוליטי גדול באותם ימים (הכנסת, 1980⁸). רק 10 שעות לפני שעת הישי' הודיע המפכ"ל למפקד המחוז שהבית ייהרס על-פי

³⁰ ברוך מאירי, מעריב, 18.9.79, עמ' 6.

³¹ ברוך מאירי, מעריב, 10.9.79, עמ' 1.

³² ברוך מאירי, מעריב, 2.1.81, עמ' 3.

תוכנית שלו, שאת פרטיה לא ידעו גם קצינים בכירים ביותר במשטרה³³. אינני יכול לדון לגופו של עניין בשאלה אם אכן היה צורך מבצעי לשמור על רמת מידור וסודיות גבוהה כל כך; אך כשהתנהלות כזו באה על רקע יחסים בין אישיים מורכבים בין המפכ"ל לניצבים, היא אינה יכולה לתרום לחיבור הנתקים והקצרים באינטראקציה הזו.

באירוע של הריסת בית גרייבר, נהג שפיר בריכוזיות מפליגה שכנראה בטאה מערכת יחסים בעייתית עם בכירים במשטרה. לעומת זאת, באירוע אחר – קשה בהרבה – בחר שפיר לנהוג בביזוריות יתרה. מדובר בפרשת החטיפה והרצח של הילד אורון ירדן מסביון בתחילת יוני 1980. ביום בו הוצב המארב לחוטף בשכונת נווה נאמן שבהוד השרון, שפיר טען שהוא חולה אבל בלילה הוא בילה במלון 'המלך דויד' בירושלים. לימים הסביר שפיר כי במהלך אותו היום **"הייתי חולה ושכבתי בבית בירושלים. שם קיבלתי את הדיווחים. נכון שבשעות הערב הייתי בפגישה במלון המלך דויד אבל בלילה הייתי בבית"**³⁴. לנוכחותו של מפכ"ל בשטח נודעת חשיבות מורלית עצומה גם אם הוא לא יכול לתרום לעוסקים במלאכה מהבחינה המקצועית. כידוע מדובר באירוע שלא היה לו תקדים, וכישלון המארב הסב לאנשי מחוז תל אביב שנהלו את הפעולה צער ועוגמת נפש רבה. היעדרותו של המפכ"ל במצב שכזה היא יותר מתמוהה ומעוררת שאלות על מערכת היחסים הבין-אישיים בינו ובין המפקדים הבכירים ועל נכונותו לשאת באחריות על אתר. לא זו אף זו, במהלך ימי המבצע, שפיר לא התייצב אף לא פעם אחת בבית המשפחה³⁵.

מכאן כי בעימות שהתפתח בין שפיר ובין השר - עד כדי קרע גמור – מצא עצמו שפיר לבדו, ללא גייסות לציוד – התקשורת - או מאחוריו - הניצבים. לכן לשפיר לא היה שמץ של סיכוי לגבור על ד"ר בורג – גם אם היו לו את כל הסיבות הטובות לכך, שכן מפכ"ל בודד המתעמת עם הדרג המדיני ללא גיבוי מצדדיו ומאחוריו משול לטנק יחיד המנסה להילחם בחטיבת שריון מלאה.

התקשורת – אי אמן או אי עשתונות

יש מי שדימה את מערכת היחסים המתנהלת בין המשטרה ובין התקשורת כמו זו המתקיימת בין אדם ובין נחשים ארסיים – זו רק שאלה של זמן מתי תגיע ההכשה³⁶. גם אם התיאור הזה הוא מוגזם או מופרך, עסקינן במערכת יחסים מורכבת המושתתת על קונפליקט מובנה שניתן להגדירו כתחרות על שליטה. המשטרה שואפת להתנהל במציאות של תקשורת נשלטת, ואילו העיתונאים מבקשים למקסם את גורם הבכת הרשות ולהימצא כמה שיותר במצב של "השלכת כפפה" לעברה – קרי, כמה שיותר להביכה. ככל שהתקשורת היא בלתי נשלטת הפוטנציאל לספירתל ההגברה לפי Cohen (1972) הוא גבוה יותר ונוטה לטובת האינטרסים שהתקשורת שואפת לקדם, שאינם עולים בהכרח בקנה אחד עם אלו של הרשות.

לדוברי המשטרה ברור כי בתחרות עם התקשורת על השליטה - תיקו הוא ניצחון. ניתן להשיג תיקו רק אם מתקיימים כמה תנאים הכרחיים, שאחד מהם הוא כי לעולם אין לשקר לעיתונאי. מותר לא לדווח לכתבים, או לדווח להם באופן חלקי וכיוצא באלה דוקטרינות ובלבד שאין בהן

³³ ראובן שפירא, דבר, 26.12.80, עמ' 20.

³⁴ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.81, עמ' 32.

³⁵ העולם הזה, גיליון 2233, 18.6.80, עמ' 18. ראובן שפירא, דבר, 26.12.80, עמ' 20.

³⁶ סיכום הרצאה מיוני 1994 של Detective Sergeant (Retired) David W. Rivers לשעבר חוקר בלשכת חקירות המתה ואחר כך במחלק תיקים בלתי מפוענחים במחוז דייד, מיאמי פלורידה. לא פורסם.

אמירה במודע של דבר שקר. דובר הנתפס ששיקר ביודעין את התקשורת, לא רק שהפסיד בתחרות, אלא הוא כנראה גם לא ישוב וייטול בה חלק ויורחק מה'משחק' – ייתכן גם לצמיתות. אין כאן המקום להעמיק בניתוח הסיקור העיתונאי לו זכה הרצל שפיר, אך ניתן לומר כי ככלל התקשורת העניקה לו הרבה יותר ממאה "ימי חסד" בתחילת דרכו – לפני ואחרי מינויו. על דרך המליצה, ניתן לומר כי הוא קיבל מהמדיה מאה ימי תהילה לפני שנכנס לתפקיד, ומאה ימים לאחר שאייש את לשכת המפכ"ל, ועל כן דומה כי על זאת אין לו להלין. עם זאת, ניתן לקבוע כי הוא ספג מהתקשורת שתי 'הכשות עמוקות' כתגובה למה שאפשר להגדיר כ'טעות בניווט' שעשה במהלך העבודה איתה. לא מן הנמנע מלומר בפשטות ובשפה עממית כי ייתכן ובכמה פעמים הוא פשוט שכח שהעיתונאים 'אינם עובדים אצלו'. כך למשל דווח כי מערכת יחסיו המעורערים עם כלי התקשורת הייתה לשם דבר והגיעה לשיא כאשר ניסה שפיר להסדיר אמנה מופרכת. בטיוות ההסדר שהציע נרשם כי אם פרסום כלשהו לא ייראה בעיני המפכ"ל הוא יכול להגדירו כמעילה באמון או כניסיון לפגוע בשלום הציבור ולבטל את תעודת העיתונאי של כותב הידיעה. אגודת העיתונאים דחתה את הנוסח המוצע והקרע העמיק. לא זו אף זו, שפיר הורה לקיים מעקב אחר כתב הטלוויזיה דן סממה (1948–2009) כדי לחשוף את מקורות המידע המשטרתיים שלו ואף הציע לשתול סוכנת משטרתית שתפתה אותו בכדי לחלץ ממנו את מקורותיו. קציני המשטרה הרלבנטיים סרבו לקיים את ההוראה (לְשָׁם, 1988 : 192).

שתי "ההכשות" שקיבל שפיר מהתקשורת נוגעות להדלפת ידיעה פיקטיבית על קיומם של שישה עדי מדינה בפרשת אברוחצירא ועל הקלטה סמויה שבוצעה במסיבת עיתונאים בבית סוקולוב. השר בורג ידע לנצל היטב את שתי האפיזודות האלו לטובתו במהלך הקונפליקט הגלוי שהתגלע ביניהם. הנסיבות לשתי ההכשות הללו שופכות אור לא רק על גישתו והתייחסותו של שפיר לתקשורת אלא גם על יחסיו עם משרד הפנים ועם ניצבי המשטרה. לפיכך, בשני הפרקים הבאים נרחיב בעניין כל אחד מהם.

מקרי הבוחן

הליקויים בשלושת ממשקי העבודה של מפכ"ל משטרה שהתקיימו אצל שפיר באו לידי ביטוי בסדרה של אירועים כאשר שלושה מהם בלטו במיוחד בשיח הציבורי שהתנהל בשעתו, ועל-כן הם ישמשו כמקרי בוחן מייצגים:

1. הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה נגד השר אברוחצירא.
2. הקלטת מסיבת העיתונאים בבית סוקולוב.
3. הקונפליקט על הטיפול בלקט המודיעין 'אפרסק'.

מבחינה כרונולוגית הידיעה על עדי המדינה שהתפרסמה ב־5.9.1980 קדמה לשני האירועים האחרים. הקונפליקט על 'אפרסק' החל בתחילת נובמבר ומסיבת העיתונאים בבית סוקולוב התקיימה ב־17.12.1980. אבל מבחינת נוכחותם של המקרים בשיח הציבורי, הייתה ההקלטה בבית סוקולוב המקרה הראשון שעלה לסדר היום התקשורתי, ובעקבותיו בא העיסוק בידיעה על עדי המדינה. כאשר 'אפרסק', שהיה גורם משמעותי להחלטה על פיטוריו של שפיר, בעבע מתחת לפני השטח ולא נודע לציבור אלא רק ב־2.1.1981 – יומיים לאחר ששפיר פוטר. בראייה רטרוספקטיבית ברור כי 'אפרסק' היא הפרשה הידועה לכאורה לציבור, והרחק מאחוריה מוכרת היום שערוריית עדי המדינה. פרשת ההקלטה כנראה נשכחה כמעט לגמרי ורק מטי מעט שמעו

עליה או זוכרים את קיומה. מכל מקום, אלו היו הפרשות הבולטות ביותר שזיקקו לתוכן את כל מארג היחסים המעוררים והקונפליקטים של שפיר עם השר הממונה עליו, עם צמרת המשטרה ועם התקשורת.

הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה נגד השר אברחצירא

הקדמה

אהרן אברחצירא (1938-) היה ראש עיריית רמלה ואחר כך שר הדתות מטעם המפד"ל ובשעתו התנהלה נגדו חקירה ענפה ביחידה הארצית לחקירות הונאה (יאח"ה), שבראשה עמד בנימין זיגל (1922–2001). החקירה נסובה סביב חשדות שונים לעבירות שחיתות שנעשו בעיקר במשרד הדתות. שר הפנים הממונה המיניסטריאלי על המשטרה, ד"ר בורג, שהיה מנהיג המפד"ל בעת ההיא נמצא במצב פוליטי מורכב בעטייה של חקירה הזו.

במהלך החקירה הצליחו החוקרים לגייס בתאריך 25.8.1980 עד מדינה נגד השר אברחצירא והוא ישראל גוטליב (1917–1988), שהיה חבר בכיר במפד"ל וכיהן קודם לכן כראש עיריית בניברק ובתקופת החקירה היה ממלא מקום ראש העירייה. החוקרים נוכחו לדעת כי גוטליב נתון ללחצים כבדים שנועדו להניעו לחזור בו מהפללותיו את השר. ביאח"ה הועלה רעיון לפרסם באמצעי התקשורת כי בידי המשטרה עדי מדינה נוספים נגדו. בכך קיוו החוקרים כי לא רק שיופחת הלחץ מגוטליב, אלא גם יתאפשר להניע מעורבים נוספים להפוך לעדי מדינה. בתאריך 5.9.1980 יצא 'ידיעות אחרונות', בגיליון יום השישי בעל התפוצה הרחבה במיוחד, בכותרת הראשית בעמודו הראשון כי "למשטרה 6 עדי מדינה נגד אברחצירא" ושמותיהם נרשמו בכותרת המשנה כשבראשם הופיע ישראל גוטליב. הכתבה הייתה פרי עטם של יוסי בר (1946–1986) וגד ליאור (1953-). העיתון 'מעריב', לעומת 'ידיעות אחרונות', שגם התייחס לעניין באותו יום בעמודו הראשון, פחות החצין את הידיעה. בכתבה, תחת הכותרת "ראשי ישיבות בין מקבלי צווי העיכוב", פרי עטם של יוסי וְלֵטֶר (1947-2004), ברוך מאירי, איה אורנשטיין ומרדכי אלקן³⁷, הוזכר העניין כמעט במובלע כהאי לישנא: "מקור מוסמך אישר לפנות בוקר את הידיעה כי בנוסף לששת העדים המצויים כיום בידי המשטרה ואשר הוצא אתמול נגדם צו עיכוב יציאה מן הארץ, מנהלת המשטרה משא ומתן עם אנשים נוספים".

הידיעה הביאה סערה רבתי עד כדי כך שהשר בורג הישווה את שתילתה לשיטת השקר הגדול של יוזף גבלס - ולמחרת התנצל על ההשוואה³⁸. יוסף בורג, נאמר לצעירים שלא היכרוהו, היה בעל רטוריקה שנונה ועשירה בשגב לשוני אך לא מתלהמת. התבטאותו החריגה שקפה כנראה הלוך רוח של 'באו מים עד נפש'. פרשת הידיעה הפיקטיבית הייתה אחת מן העילות שבורג הטעים להדחתו של שפיר ופיטוריו מהמשטרה ובעיקרה דיווח לא אמת של המפכ"ל לשר³⁹.

³⁷ מעריב, 5.9.80, עמ' 1.

³⁸ דבר, 4.1.81, עמ' 7 "העימות והאימות".

³⁹ אורי דן, מעריב, 2.1.81, עמ' 19.

ידיעות אחרונות 14 ימים

תאריך: 29.9.80 (יום ראשון) | מחיר: 2.50 ₪ | תל אביב | 1000000 | 2000000

הוצאה לאור: ידיעות אחרונות בע"מ | רחוב: תל אביב | 6100000

תל אביב 6100000 | 052-5322222 | 1980

מיליצאים חדשים יאפשרו הכנת כתב-אישום בקרוב - ואז תוגש בקשה להסרת חסינות

למשטרה 6 עדי-מדינה נגד אבו-חצירה; תיתכן המלצה לבגין: להוציא השר לחופשה

עדי-המדינה יהיו: מ"מ ראש עיריית בני-ברק, ישראל גוטליב; שלושה פקידים בכירים במשרד-הדתות - משה גבאי, יעקב שאול ודוד כנפי; מנהל חצר האדמו"ר מספינקא, הרמן פרוכטר והרב עמרם קורח מבני-ברק; רבבתי-הסוחר חשוד שקיבל הקצבות לישיבה שאינה קיימת; היועץ המשפטי ידווח היום לבגין; השר בורג קורא לאנשי-ירושלם למנוע הסתה עזתית

קדמך: אמש'ך בקו הנאמנות לישראל - גם אחרי הבחירות

לא תהיה עוד בחינה מחוץ של הסיוע לישראל; יושלים צריכה להיות מאוחדת לנצח; אני מתנגד למדינה מלשית ולא אכיר באש"ף עד שלא יכיר בזכות קיומה של מדינת-ישראל*

תצלום 2. שישה עדי מדינה נגד אברחצירה
העמוד ראשון של 'ידיעות אחרונות' מיום 5.9.1980

הפצת הידיעה - הרקע והתהליך

כידוע, להצלחה יש אבות רבים אבל הכישלון הוא יתום, ולעתים מזומנות גורר אחריו שובל של גרסאות סותרות הניתנות ממכחישי האבהות. על פניו נראה כי הגרסה הסדורה ביותר על נסיבות פרסום הידיעה היא של זיגל, כפי שמופיעה בספרו של לָשֶׁם (1988: 147-153, 192), שיצא לאור 8 שנים אחרי האירוע הנדון ואחרי שזיגל פרש מהשירות; ומהטעמים הבאים ניתן לה תוקף גבוה ומשקל רב והיא תשמש במחקר דנן כגרסה הקובעת להשתלשלות העניינים בפרשה: (1) זיגל נודע כקצין משטרה מקצוען ויסודי שטיפח את המוניטין שלו. על-כן, סביר להניח שהוא הקפיד בקלה כבחמורה. (2) לא מצאתי מאן דהו שקם לסתור את גרסתו בעניין דנן - זאת כאשר מן המפורסמות הוא שהוא רכש לו 'ידידים ואוהדים' רבים בעיקר בתקופה בה שימש כראש יאח"ה, שחלקם היו בעלי הון ועוצמה והיו יותר משמחים לתפוס אותו מפרסם עובדות שאינן מדויקות. לכן, יש להניח כי זיגל דאג לכך שיירשמו בספר אך ורק העובדות כהווייתן. (3) לָשֶׁם נפגש עם שורה של אישים שנטלו חלק באותו אירוע, ובכך התאפשר לו להצליב ולאמת את המידע שקיבל ופרסם בספרו⁴⁰. (4) אין אף לא ממצא אחד שעלה מהבדיקה שערכתי המפריך את גרסתו של זיגל.

העולה מדבריו של זיגל הוא כי בתאריך 4.9.1980 היינו, ערב פרסום הידיעה, גוטליב היה עד המדינה היחיד בנקודת הזמן ההיא נגד אברחצירה, למרות המאמצים שנעשו לגייס עדי מדינה נוספים. זיגל, המודאג מהלחצים על גוטליב העלולים להביא לשבירתו, התקשר ישירות לשפיר והודיעו כי גוטליב נמצא "בדפרסיה עמוקה והוא מאחל לעצמו מוות. אני מודאג מאד ומציע להוריד ממנו את הלחץ. יש כרגע מגעים עם מישהו בחו"ל כדי שישמש עד מדינה. ואני חושב על עוד כמה אנשים בארץ. אני מציע שדובר המשטרה יפרסם שיש בידנו עוד עדי מדינה בכך אוריד מעט את הנטל מגוטליב ואתן עידוד לעדי מדינה להצטרף" (לָשֶׁם, 1988: 153-152).

⁴⁰ שיחה עם ברוך לשם ביולי 2020.

כאמור, זיגל מסר כי התקשר ישירות למפכ"ל מבלי שציין כי ראש אח"ק, קרתי, היה בתמונה. קרתי אמר כמה חודשים אחר כך כי לא היה אז למזלו בארץ (הכנסת, 1981: 9). העובדה כי זיגל התקשר ישירות לשפיר ודיבר אתו על פרסום הידיעה הפיקטיבית היא עובדה משמעותית וחשובה שלא הוכחה ועוד אדבר בה. לעניין היעדרותו של קרתי מתהליך הפצת הידיעה הפיקטיבית, ניתן לומר כי קרתי נודע כאדם שקול וזהיר מאד וספק בעיני אם היה מאשר תרגיל כזה. לא מן הנמנע כי זיגל ניצל שעת כושר בה קרתי שהה בחו"ל בכדי לבקש אישור לתרגיל מהמפכ"ל, שזיגל כנראה העריך שלא ישיבו ריקם.

ראוי להבהיר כי מסירה ביודעין של מידע כוזב לעיתונאי עלידי עובד ציבור בכלל ודובר בפרט, נחשבת למעשה שלא ייעשה ומביאה בדרך כלל לגט כריתות בין העיתונאי לבין אותו בעל תפקיד. לכן ניתן להניח שזיגל, שהטלפון שלו לא היה חסום לשיחות עם עיתונאים, לא ביצע את התרגיל הזה בעצמו מכמה סיבות: ראשית, הוא כנראה לא רצה 'לשרוף' את קשריו האישיים עם העיתונאים. ככלות הכול סופו של תרגיל כזה להיחשף וחיפשו תוביל לא רק לנתק עם העיתונאי שקיבל את הידיעה הפיקטיבית, אלא תהפוך את מוסר הידיעה לימטרת דמותי נייחת לחיצי ביקורת מושחזים ומורעלים. שנית, נראה כי זיגל העריך כי אף לא בעל תפקיד אחד בארגון - ובכלל זה קרתי, ראש אח"ק הוותיק, וארד הדובר - העיתונאי המנוסה - יסכים לבצע עבורו את התרגיל הזה ללא אישור מפורש מהמפכ"ל. טעם אפשרי נוסף לבחירה של זיגל בדוברות כאמצעי להשתלת הידיעה הפיקטיבית, הוא כי ידיעה היוצאת מהדובר יכולה לקבל משקל ותהודה רבה יותר מידיעה היוצאת מראש יחידת חקירות - מכובד ככל שיהיה - זאת כי בדרך כלל נחשב הדובר כמקור מוסמך ומהימן וכשהוא מוסר ידיעה לעיתונאי ניתן לפרסמה מבלי לאמתה כפי שנעשה בדרך כלל כשמתקבלת ידיעה ממקור 'רגיל' שהוא בעל עניין.

לפיכך, ייתכן כי כאשר יזם זיגל את השתלת הידיעה באמצעות הדובר, הוא ביקש להבטיח שכלי התקשורת שיקבלוה יסתפקו בקבלתה מהדובר מבלי שיבקשו לאמתה עם מקורות נוספים - בדיקה שעלולה הייתה לחשוף את הפיקציה של התרגיל ואת מחולליו. לכן ניתן לסכם ולומר כי זיגל העדיף לפנות לשפיר שיוציא לפועל את התרגיל בהאמינו כי יתקיימו כל אלו: שפיר ייעתר לפנייתו, התרגיל יצליח וכתוצאה מכך יגויסו עדים נוספים ובכך, תימנע חשיפתו או ימוזערו נזקיו - היינו, התרגיל יעבור בשלום לכל הפחות מבחינתו.

הידיעה יוצאת לדרך

בעקבות הפנייה של זיגל לשפיר כי הדובר יוציא הודעה שיש עוד עדי מדינה, הינחה שפיר את הדובר, אריה ארד, למלא את בקשתו של זיגל. לְשֵׁם (1988: 152) ציין כי ארד מסר לשני עיתונאים על קיומם של עדי מדינה נוספים נגד אברחצירא. אחד מהם היה הכתב לענייני פלילים של ידיעות אחרונות - יוסי בר, שלא הסתפק בידיעה המעורפלת הזו ולחץ על הדובר לדעת מי הם אותם עדי המדינה. במהדורת החדשות המאוחרת "כמעט חצות" בטלוויזיה, פרסם דן סממה ידיעה על שישה אנשים שנעצרו בפרשה. יוסי בר קישר בין שתי הידיעות ובשעה 02:00 פנה שוב לארד, שהיה רדום ומטושטש לאחר ששתה שתי כוסיות משקה. ארד חזר ואמר לו שאינו יודע מי הם עדי המדינה אך לבקשת יוסי בר הקריא לו כטובה אישית את רשימת העצורים שפורסמה בטלוויזיה. לימים טען יוסי בר כי כששאל את הדובר האם אלה הם עדי המדינה, שמע מהדובר את הביטוי 'אין תגובה' - קוד עיתונאי שפרושו 'המידע שבידך נכון אבל אני לא יכול לאשרו'. כך שאב בר, כפי

הנראה, את הגושפנקא לפרסם את הידיעה עם השמות הנ"ל. אנשים ששמותיהם הוזכרו בידיעה הכחישו את היותם עדי מדינה ודובר המשטרה נאלץ לפרסם הכחשה רשמית (לְשָׁם, 1988 : 153). לפי לְשָׁם (1988 : 152), ארד מסר את הידיעה לשני עיתונאים. האחד הוא כאמור יוסי בר מידיעות אחרונות, שבתאריך 26.12.1980 פרסם בעיתונו מאמר מקיף על התנהלותו של שפיר⁴¹ ובין היתר כתב כי הוא חייב וידוי אישי לקוראי העיתון בעניין הכותרת על שישה עדי מדינה נגד השר, שהתבררה שאינה אמת. הידיעה "נמסרה לי עלידי אריה ארד" כתב בר בלי כחל וסרק, וכך חשף באופן חריג ונדיר מקור עיתונאי בנסיבות שעוד נרחיב בהן, והוסיף באותיות מודגשות: "דומני כי מיותר לציין את ההיבטים החמורים של הדלפה זו, כאשר אנשים שכלל לא נחקרו עדיין, גילו בעתון כי הם עדי מדינה..."

זהותו של העיתונאי השני שקיבל את הידיעה לא התפרסמה, אך ניתן לקבוע על סמך העובדות הבאות כי היה הוא יוסי וְלֶטֶר ממעריב: 1) שמו של וְלֶטֶר היה הראשון שהופיע בשמות כותבי הכתבה שעסקה בעניין במעריב כפי שתוארה בפרק הקודם. 2) באחד הדיונים בכנסת טען חה"כ דב שילנסקי (1924–2010) כי הוא יודע שיוסי וְלֶטֶר ממעריב קיבל בדיוק את אותה הידיעה על עדי המדינה מארד, כפי שיוסי בר מידיעות אחרונות קיבל (הכנסת⁴², 1981 : 21). עם זאת, נראה כי בשונה מידיעות אחרונות, מעריב היה 'צנוע' יותר כשערך את הידיעה על עדי המדינה. העובדה כי רק ידיעות אחרונות ומעריב קיבלו ופרסמו את הידיעה באותו יום שיש, באה לידי ביטוי בכך שב'דבר' וביהארץ של ה-5.9.1980 הידיעה הנדונה לא באה לידי ביטוי⁴². 'הארץ' אף ירד לשורש העניין ופרסם כי "מקור רשמי במשטרה הודיע אמש כי למשטרה שישה עדי מדינה בנוסף לגוטליב. בבדיקה שערך סופר 'הארץ' התברר כי לידיעה זו אין שחר. מקורות בכירים הקשורים לחקירה הביעו פליאה על הניסיון להטעות את הציבור באמצעות הדלפת ידיעות מצוצות מן האצבע. המקורות ציינו כי עד המדינה היחיד לפי שעה הוא ישראל גוטליב"⁴³. לעניות דעתי 'המקורות הבכירים' הם בנימין זיגל, שפרסום השמות הוציא אותו מדעתו ומכאן תגובתו הנזעמת.

הידיעה הפיקטיבית כפי שפורסמה עם השמות פגעה ככל הנראה במאמץ לגייס עדים נוספים נגד אברחצירא. לא מן הנמנע כי אחדים מבין אלו ששמותיהם הופיעו בידיעה, אותרו כבעלי פוטנציאל להפליל את השר, גם במסגרת של הסדר עד מדינה, ופרסום הידיעה סיכל את התהליך ולמעשה פגע בחקירה⁴⁴. לכן ניתן לקבוע כי כאשר ביקש זיגל לפרסם את הידיעה הפיקטיבית הוא לא מסר את שמות עדי המדינה נגד השר – כי לא היו כאלו פרט לגוטליב – וגם לא התכוון כי יירשמו שמות כלשהם – מה עוד שככל הנראה אחדים מהם עדיין לא נחקרו⁴⁵. אין כל היגיון בטענה – אם קיימת – שפרסום השמות עלה בקנה אחד עם טובת החקירה. לכן, ניתן לקבוע כי בידיעה שמסר ארד לבר ולְלֶטֶר, לא נכללו שמות של 'עדי מדינה'.

לאור כל האמור לעיל ניתן להניח כי התהליך שבסופו פרסם ידיעות אחרונות את ששת השמות, היה כפי שמתאר ברוך לשם בספרו – לאחר שארד מסר את הידיעה כי יש יותר מעד מדינה אחד נגד אברחצירא פנה יוסי בר לדובר עם הידיעה של דן סממה על ששת המעצרים. בהשיבו "אין תגובה" לשאלתו של יוסי בר, מבלי לרדת למשמעות המענה, נעשה ארד לסוג של שותף להפיכת

⁴¹ ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 11.

⁴² בשיחה עם עקיבא אלדר בספטמבר 2020 הוא אמר לי שאכן הוא לא קיבל את הידיעה מאריה ארד.

⁴³ עקיבא אלדר, הארץ, 7.9.80, עמ' 1.

⁴⁴ שיחה עם ברוך לשם ביולי 2020.

⁴⁵ יוסי בר, ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 11.

ספקולציה לעובדה. הלהט לפרסם 'סקופ' העניקה לאמירה "אין תגובה" לא רק משמעות של תשובה חיובית אלא גם את מידת התוקף שנדרשה לעורך העיתון להחשיבה כידיעה ממקור מוסמך, שאין צורך בבדיקה נוספת בכדי לפרסמה - למרות שהיא חולצה מהדובר כפי שחולצה, ויהסקופ' הפך ל'פלופ'.

בניגוד לכל מה שתואר לעיל על הדרך בה נמסרה לעיתונות הידיעה הפיקטיבית, אמר השר בורג בכנסת כי הידיעה הועברה לעיתונות בדרך אחרת. לדבריו מישהו טלפן אליו "ואמר שהדובר הודיע את הידיעה דרך אשתו של עובד בידיעות אחרונות לאותו עיתון. ואחר כך, כשהוא ידע שזה לא נכון, הוא העביר זאת גם לעיתונים אחרים כדי שלא יתפסו רק את ידיעות אחרונות בכישלון" (הכנסת, 1981: 5). בכל בדיקותיי לא מצאתי בסיס למידע הזה וגם לא את מקורו. מכל מקום, עם השינויים שחלו בכל הגרסאות שהמציא שפיר על פרסום הידיעה - נמוג והתפוגג מעצמו המידע הנ"ל שמסר בורג. לא זו אף זו, הודאתו של יוסי בר שהוא קיבל את הידיעה ישירות מארד מפריכה את המידע האמור לעיל⁴⁶.

הגדה של חמש גרסאות

פרסום השמות של ששת החשודים כאילו היו הם עדיימדינה, 'פיצץ' את התרגיל שיוזם זיגל. מטרת התרגיל שהיו לשחרר לחץ מגוטליב ולהקל על גיוסם של עדיימדינה נוספים – לא הושגו. שפיר, שהורה על השתלת ידיעה פיקטיבית, נקלע למצב מביך. הוא בחר להתמודד עם הבעיה בדרך של בריחה מאחריות והחליט לטייח את העובדות עלידי המצאת חמש גרסאות שונות לקרות האירוע. בכל אחת מהן נאמרה לפחות עובדה אחת שלא היה לה אחיזה במציאות. באף לא אחת מחמש הגרסאות נאמרה כל האמת. למותר לציין כי תהליך קבלת ההחלטה לגבי אמירת האמת בגרסאות של שפיר, מבוסס על השוואתן בינן ובין עצמן והשוואתן למקורות אחרים בעלי תוקף גבוה ובעיקרם עדותו של זיגל כפי שהובאה בפרק הקודם, תוך הנמקת התוקף הגבוה שניתן לה.

שבוע ימים אחרי שפיטר בורג את שפיר, הוא התייצב במליאת הכנסת להשיב לשלוש הצעות לסדר-היום בעניין "פיטורי מפכ"ל המשטרה ועניין אפרסק" ובין היתר הצהיר: "שמעתי שלוש גרסאות שונות. הגרסה הראשונה הייתה שמישהו שמע ויכוח על אפשרות של השתלה, הזדרז והשתיל את הידיעה. הגרסה השנייה הייתה בוועדה... שם נאמר עלידי מי שנאמר שהאיש האחראי להקלטה ולהשתלה יתן את הדין. רק אחרי ישיבת ועדת המשנה של הכנסת, בענייני פנים, באה הגרסה שהשתלה נעשתה בהיתר, ברשות, ב'אור ירוק' מן המפכ"ל" (הכנסת², 1981: 1134). בראיון שהעניק מרקוביץ ליאיר קוטלר (1927-2016) ממעריב, הוא אף הרחיק לכת מהשר בורג ואמר כי "למפכ"ל היו לפחות שלוש גרסאות (אולי חמש) בפרשה... איך אסביר זאת? ... אם יש שלוש גרסאות, הרי שתיים ודאי אינן נכונות"⁴⁷. המחקר דן מצא כי קוטלר אכן צדק – אכן היו חמש גרסאות.

במענה לשאלת חה"כ שולמית אלוני אם זה היה המניע לפיטוריו של שפיר, השיבה השר בורג כי זה היה הצטברות של אירועים. ניתן לקבוע כי בורג לא שלל את העובדה שהניחה חה"כ אלוני בבסיס שאלתה - פרשת הידיעה על עדי המדינה והגרסאות של שפיר נעשו עילה בידי השר להדיח

⁴⁶ יוסי בר, ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 11.
⁴⁷ מעריב, 9.1.81, עמ' 21.

את המפכ"ל (לְשָׁם, 1988 : 152). הטענה כי שפיר מסר חמש גרסאות סותרות היא טענה שאין צורך להכביר במילים על חומרתה - ולכן יש לרדת לשורש העניין.

חמש הגרסאות של שפיר היו כדלקמן :

- א. **הדובר אחראי** - אך היה 'כלי תמים'.
- ב. **הכחשה** - לא ידע מי הדליף.
- ג. **'סליף'** מלשכת הדובר.
- ד. **הדובר אחראי** - ונענש על כך.
- ה. **הודאה חלקית** - אישר לפרסם עובדה שלדבריו הייתה נכונה.

למעשה שפיר במו פיו אישר בכמה הזדמנויות שהייתה לו יותר מגרסה אחת. במסיבת עיתונאים בבית אגרון שהתקיימה בתאריך 2.1.1981 הועלתה בפניו הטענה על "שלוש גרסאות תוך יממה אחת"; ושפיר השיב: "בוא נצא גם מהנחה שיש בעיות גם עם הגרסאות" ובכך הודה שאכן היו לו כמה גרסאות (אזרחים למען המדינה, 1918 : 11-12). לא זו אף זו, לוועדת הפנים של הכנסת אמר בתאריך 3.2.1981: "... וגם אם מישהו ימצא אי דיוק בין גרסה א' לב' הרי בעניין המהותי אף אחד לא יוכל לומר שאמרתי דבר שקר..." (הכנסת, 1981: 21). על פניו נראה כי מחקר זה סותר את טענתו כי אף אחד לא יוכל לומר שאמר דבר שקר.

גרסה א' - הדובר ככלי תמים

"בתחילה טען שפיר בפני השר וכלי התקשורת כי לא ידע כלל על הכוונה להשתיל את הידיעה בעיתונים" (לְשָׁם, 1988 : 192).

כאמור, הידיעה פורסמה ביום שישי, 5.9.1980. הגרסה הראשונה של שפיר המסבירה את פרסומה ניתנה לשר בפגישה שזומנה על ידו ביום ראשון 7.9.1980. שפיר הסביר לשר כי המקור לידיעה היה הדובר, שפעל על דעת עצמו ושימש ככלי תמים להעברת הידיעה. שיחתם של בורג ושפיר התקיימה בארבע עיניים. אין דיווח סדור עליה מפיהם, ואנו נאלצים לשחזר את תוכנה במלאכת פסיפס מהתבטאויותיהם של שני האישים כפי שדווחו בכמה הזדמנויות. יודגש כי לזו גרסה א' אינו מצוטט מפיו של שפיר אלא מדבריו של בורג. מכל מקום הוא לא נסתר עלידי שפיר ואף נמצא לו תימוכין באמירותיו של שפיר.

הפעם הראשונה שהפגישה הנ"ל דווחה לציבור הייתה מפיו של שפיר בכנסת ורק ברמיזא. היה זה בישיבת ועדת המשנה של ועדת הפנים ואיכות הסביבה לענייני משטרה ביום 30.12.80 - יממה לפני שפוטר. בנוכחותו של השר בורג שפיר התייחס לעניין עדי המדינה ופתח בהצהרה "אני מגיע לדבר שאמרתי בזמנו לכל מי שצריך לומר" (הכנסת², 1980 : 10). ברי לכולי עלמא כי "כל מי שצריך לומר" הוא השר בורג. לא מן הנמנע כי שפיר פתח את דבריו דווקא במשפט זה ביודעו כי הוא עמד למסור גרסה שלא עלתה בקנה אחד עם גרסאותיו הקודמות, ועל כן הוא נדרש לבנות לעצמו מעין 'אליבי', היינו כי אין חידוש כביכול בדברים שהוא עמד לומר לחברי הוועדה. ייתכן ושפיר גם ביקש להקדים תרופה למכה אפשרית מצידו של בורג, שאכן הגיעה כמה דקות אחר כך - בורג הכחיש על אתר שהוא שמע קודם את ההסבר של שפיר. כך או כך במעמד זה שפיר לא אמר מילה על תוכן השיחה עם בורג.

לאור המחלוקת שנתגלעה באם בורג שמע לראשונה בוועדה בכנסת את הגרסה של שפיר אם לאו, קם לשפיר מניע חשוב להגן על עצמו עלידי כך שהתייחס לאותה שיחה בכמה הזדמנויות במעלה הדרך, וכך נמצאו למדים יותר על גרסה א' ונסיבות מסירתה.

הפעם השנייה ששפיר ציין ברבים את השיחה הנ"ל הייתה במפגש עם תא הכתבים הפרלמנטריים אליו שפיר הוזמן אך יום קודם, שהתקיים בבית אגרון בירושלים ביום שישי, 2.1.1981, בשעה 12:30 - יומיים לאחר פיטוריו. הוא פתח את דבריו בהצהרה סדורה שהייתה למעשה הרצאה על-פי ראשי פרקים שהכין מראש, ובסיומה השיב לשאלות העיתונאים. בעיתונים 'מעריב' ו'דבר' נכתב כי "שפיר אמר כי כבר ב-7 בספטמבר דיווח לד"ר בורג על ההדלפה לכלי התקשורת בדבר עדיהמדינה – ולכן אין זה נכון לומר שבועדת המשנה בכנסת שמע ד"ר בורג עליך בפעם הראשונה"⁴⁸.

לעומת הציטוט הנ"ל נמצא כי בפרסום שהוציאה התארגנות בשם "אזרחים למען המדינה", שהועלה במלואו באתר האישי של שפיר ולימים הוא גמר עליה את ההלל⁴⁹, הובאו חילופי הדברים בעניין דגן במתכונת של תמליל, אך תוכנם שונה לגמרי ממה שנכתב כאמור ב'מעריב' ו'דבר'. על כן הם יובאו להלן במלואם עם הערותיי בסוגריים להבהרת ההקשר. כאשר הגיע שפיר לנושא שהוא קרא לו בשם "היקף המידע בחקירת אברחצירא" הוא אמר: "... בכנסת שואלים אותו (את השר בורג) על עניין ההדלפה, הוא אומר – 'אני לא ידעתי'. אחת מן השתיים – אם אתה נותן לי את האפשרות להחליט בעניין הזה, אז תאמר שאולי שיקול הדעת שלי כאן היה לא כל כך בסדר, אבל אל תבוא בטענות שלא תידעתי אותך. מי אמר שאני צריך לתדע אותך בכלל?! אתה לא יכול מצד אחד להחזיק את המקל ולהגיד – 'אני לא מעורה בעניין' ואחרי זה – כשמישהו עולה עליך לומר – 'הוא לא אמר לי'. לפחות 'פיירות' בעניין הזה, לבוא ולומר – 'השארתי את זה לשיקול דעתו של המפק"ל. יכול להיות שהוא (המפק"ל) טעה, יכול להיות שהוא לא טעה'. לנושא לגופו אני לא רוצה להתייחס, פרט למילה אחת, שהוא ידע את זה (את עניין הידיעה)". בהמשך מסיבת העיתונאים באו השאלות והתשובות כדלקמן:

"שאלה: אתה אמרת גם שד"ר בורג ידע על פרשת השתלת הידיעה הכוזבת בעניין ששת עדי המדינה. כלומר, שהוא לא אמר אמת בכנסת בוועדה?

תשובה: אני אומר שהוא לא שמע את זאת בפעם הראשונה בכנסת. זה נכון.

שאלה: כלומר שר הפנים לא אמר אמת?

תשובה: זה אתה אומר, לא אני.

שאלה: הוא אמר שהוא שומע על כך הפעם הראשונה?

תשובה: אתה חוזר על זה פעם שנייה. גם אני אחזור פעם שנייה. אני לא אמרתי שהוא דובר לא אמת" (אזרחים למען המדינה, 1918: 6-7).

לא מצאתי הסבר לפער העמוק בדיווח על דברי שפיר בבית אגרון בין 'מעריב' ו'דבר' ובין הארגון 'אזרחים למען המדינה'. מדובר בהתארגנות שאהדה את העניין של שפיר ופעלה בעיקר בתחילת שנת 1981 למען הקמת ועדת חקירה ממלכתית בנוגע למניעי השר בורג להדיח את שפיר. אחד מראשי הארגון היה עו"ד אלי זהר (1940-2020)⁵⁰. לגופו של עניין עלי להודות כי אינני יודע מדוע שפיר נמנע מלהגדיר את דבריו של בורג כאמירת אי אמת כפי שהשתמע במפורש מדבריו, אך

⁴⁸ ברוך מאירי וצבי זינגר, מעריב, 4.1.81, עמ' 3. שלמה גינוסר, דבר, 4.1.81, עמ' 1.

⁴⁹ ראיון מוסרט שנערך בביתו של שפיר, מתאריך 22.11.2012 במסגרת פרויקט תיעוד דור תש"ח – עמותת תולדות ישראל, חלק 6, המראיין מודי שניר.

⁵⁰ שעייה סגל, מעריב, 11.1.81, עמ' 3.

הימנעותו כאמור אינה מעלה ואינה מורידה. תהייה נוספת העולה מהשאלות והתשובות שהובאו לעיל, עולה מהטענה שנטענה בשאלה הראשונה, לפיה הידיעה שהושלתה הייתה **"ידיעה כוזבת"**. האירוע בבית אגרון התקיים לאחר שהתפרסמה הגרסה החמישית של שפיר בעניין עדי המדינה שהמוטו שלה היה שהיא לא הייתה ידיעה כוזבת. ניתן לתהות הכיצד שפיר לא 'תיקן' את השואל בעניין דנן.

המוטיבציה של שפיר לסתור את דברי בורג, שאמר שהוא שמע בפעם הראשונה את הדברים ששפיר דיווח בוועדה בכנסת ביום 30.12.1980, הביאה אותו לציין בפעם בשלישית את הפגישה הנ"ל. הפעם - בישיבת הוועדה בכנסת בתאריך 6.1.1981 כשאמר ביוזמתו: **"אני פותח דף שבו כתבתי על הפגישה המיוחדת עם השר ב' 7.9.80 שעה 15:15... ובסעיף האחרון כתוב: 'הדלפות מהמשטרה. גוטליב עד מדינה. 6 עדי מדינה מפי הדובר'. ובסוגריים – 'בא מהדובר וידיעות אחרונות השאר'. כאמור זה היה ב' 7 לספטמבר. דיברתי על כך עם השר" (הכנסת^א, 1981: 6).**

מדבריו של שפיר עולה כי הייתה זו פגישה **מיוחדת** שנועדה לו עם השר יומיים אחרי פרסום הידיעה בעיתון. שפיר הדגיש בפני חברי הוועדה לא רק את תאריכה – 7.9.1980 – אלא גם את השעה בה היא התקיימה – 15:15. לא זו אף זו, הוא אף הפנה את תשומת לבם של חברי הוועדה ליומן, שהוא הציג בפניהם, בו הוא רשם תרשומות ואזכורים שונים – כפי שנהג לטענתו לנהל מזה שנים רבות. לדבריו, בסעיף האחרון של אותה פגישה, רשם את הנושא עליו השר ביקש לשוחח אתו והוא **"הדלפות מהמשטרה"**. הדעת נותנת כי אז השר העלה בפניו את עניין הידיעה הפיקטיבית. מסקנה זו נובעת מסמיכות הזמנים בין פרסום הידיעה וקיום הפגישה, כאשר בתוך נמצאת השבת וד"ר בורג היה יהודי שומר מצוות; וכן מן ההקשר שעשה שפיר בין הדיווח על הפגישה ובין שערוריית הידיעה על עדי המדינה. לא זו אף זו, המקורות האחרים מצביעים על כך שבורג העלה ביוזמתו את עניין הידיעה בפני שפיר וביקש ממנו את התייחסותו.

מכל מקום, כשתיאר שפיר בפני הוועדה את הפגישה עם השר אליה הוזעק מן הסתם בהתרעה של כמה שעות, הוא הקפיד לדייק לכאורה בפרטי הפרטים. למשל: הוא ציין את תאריך הפגישה ואת השעה שבה היא התקיימה, ואת העובדה שזו לא הייתה פגישת עבודה שגרית אלא "פגישה מיוחדת", ואף את מקומו של הנושא הנ"ל בין הנושאים עליהם ביקש השר לשוחח אתו – שהיה לדבריו הנושא האחרון. לא זו אף זו, באותה ישיבה של הוועדה בכנסת בה הזכיר את השיחה עם השר, שפיר גם הכביר בפרטים נוספים בעניין הידיעה הפיקטיבית, כגון מספר עדי המדינה שהיו בנקודת הזמן ההיא ועוד דקדוקי עניות. אבל לגופו של עניין, הוא לא אמר דבר וחצי דבר לחברי הוועדה על תוכן תשובתו לשר בעניין הידיעה הפיקטיבית. לאור העובדה ששפיר העלה ביוזמתו את הפגישה ותאר אותה לכאורה בפירוט, נשאלת השאלה מדוע הוא לא אמר מה בעצם דיווח והסביר לשר בעניין התהליך בו הגיעה הידיעה לכתבים. מאחר והפגישה עם השר התקיימה בארבע עיניים, כפי ששפיר אמר במענה לשאלת חה"כ וירשובסקי (1930–2012), אנו נדרשים למאמץ מיוחד לגלות מה נאמר בה (הכנסת^א, 1981: 24-25).

הפעם הרביעית בה שפיר העלה בפני חברי הכנסת את השיחה הנ"ל עם השר, הייתה בישיבת ועדת הפנים ביום 3.2.1981 בה אמר: **"אני גם אמרתי בפעם הקודמת ואחזור על כך שבעניין עדי המדינה שמע ממני השר ב- 7 בספטמבר, כולל הפרשיה של 4 או 6 עדי מדינה; והיוזמה לכך באה מצידו. אחרי השאלה: 'מה קרה?'. אני גם אמרתי פה בפעם הקודמת שבאותו עיתוי אמר לי השר: 'לפי הערכתי, הדובר צריך ללכת הביתה'. ובאותו מועד אמרתי לשר: 'זה אינו נכון כי הדובר היה כלי תמים, הוא לא ידע על מספר העדים" (הכנסת^א, 1981: 20).**

גם בפעם זו הוא לא מסר אף לא פרט מהותי אחד ממה שהוא דיווח לשר על נסיבות פרסום הידיעה הפיקטיבית. יתר-על-כן, בפרוטוקול הישיבה הקודמת אליה התייחס שפיר, זו מה-6.1.1981, אין אזכור לכך ששפיר העלה בפני השר את "הפרשיה של 4 או 6 עדי מדינה". עם זאת, בישיבה ב-3.2.1981 שפיר ציין עובדה שלא נאמרה על ידו בישיבה הקודמת, והיא כי כאשר השר אמר לו שלהערכתו הדובר צריך ללכת הביתה, השיבו שפיר בשלילה - כי הדובר היה "כלי תמים". לא זו אף זו, שפיר בכל ההתבטאויות הנ"ל לא רק נמנע מלומר מה דיווח לשר, אלא נראה שבפעם הרביעית שבה התייחס לפגישה עם השר הוא ציין עובדה, שכנראה לא נאמרה על ידו לשר, כאילו היא נאמרה על ידו והיא: "[...] כולל הפרשיה של 4 או 6 עדי מדינה". הטענה כי היו 4 עדי מדינה, טענה שהועלתה לראשונה אור ליום 31.12.1980, נעשתה לטענת 'הדגל' שהתקבעה אצל שפיר מאז ואילך, ולמרות זאת הוא לא הזכיר אותה בשלש הפעמים הקודמות (30.12.1980, 2.1.1981, 6.1.1981) כשהזכיר את השיחה.

כאמור, מכל הפעמים ששפיר הזכיר את השיחה עם השר בורג בעניין הידיעה הפיקטיבית, עולה כי הוא מסר לכאורה פרטים למכביר על נסיבות קיומה ואף על חילופי דברים שנאמרו בה, אולם לגופו של עניין - שפיר לא אמר דבר על מה הסביר לשר. ניתן לומר כי בדבריו היה מלל רב שלא נאמר בו דבר של ממש. שפיר, יש לציין, לא היה חסכן במילים בהופעותיו הציבוריות, ויכולת ההתבטאות שלו הייתה לא פחות ממעולה וביטאה חשיבה סדורה ושיטתית. על כן, ניתן לתמוה כי דווקא בעניין שהיה בכוחו להטיל צל על אמינותו, הוא המעיט במילים - שלא לומר שהוא הסתיר דברים. לא זו אף זו, הפרטים המעטים שמסר שפיר על תוכן הפגישה הנ"ל נמסרו רק אחרי שגרסה ה' נאמרה על ידו.

לאור כל האמור לעיל המסקנה המתבקשת היא ששפיר נמנע מלומר מה אמר לשר באותה פגישה כדי שלא להסגיר את העובדה שהייתה גרסה ראשונה שניתנה מיד לאחר האירוע - שסתרה מניה וביה את גרסאותיו שבאו אחר כך. כאמור, על עיקר תוכן הגרסה הראשונה של שפיר אנו למדים בעיקר מדבריו של בורג, אשר לא נסתרו עלידי שפיר.

התבטאויותיו של בורג על הפגישה

גם השר בורג התייחס בכמה הזדמנויות לגרסה א' כפי ששמע משפיר בפגישה הנ"ל. בורג לא נקב במועד הפגישה, אך לפי תוכן דבריו והקשרם ניתן להבין כי אכן מדובר בפגישה הנדונה שהתקיימה בנסיבות כפי ששפיר תיאר.

בורג התייחס בפעם הראשונה לפגישה מיד לאחר שהסתיימה מסיבת העיתונאים בבית אגרון ביום 2.1.1981. בראיון ברדיו ל'קול ישראל' הוא הגיב לטענות שהשמיע שפיר בפני הכתבים ואמר: "נכון שהתעניינתי בשאלה זו, ואז נאמר לי כי עיתון מסוים הוכשל עלידי הדובר אריה ארז. שאלתי: 'מה קרה?' וקיבלתי איזה שהוא הסבר, אך לא נאמר לי שהייתה החלטה באישור המפכ"ל להשתיל ידיעה לא נכונה לעיתונות ולציבור"⁵¹.

הפעם השנייה שבורג התייחס לעניין הייתה במליאת הכנסת ב-7.1.1981, כפי שצוין לעיל, אז אמר בורג בזו הלשון: "הגרסה הראשונה הייתה שמישהו שמע ויכוח על אפשרות של השתלה, הזדרז והשתיל את הידיעה". העולה מאמירה זו של בורג הוא כי הוא קיבל משפיר בסמוך לאירוע

⁵¹ דבר, 4.1.81, עמ' 3.

הסבר לפיו ארד - הוא 'המישהו' בלשונו המליצית של בורג - שמע על שיח מסוים שהתקיים עם הממונים על חקירת אבו־חצירא, ובו הם העלו את הרעיון להשתיל את הידיעה, והוא - ארד - על דעת עצמו מיהר והוציא את הרעיון אל הפועל.

הפעם השלישית הייתה בוועדת הפנים של הכנסת, בתאריך 12.1.1981, שם בורג הצהיר כי: **"אני באתי לעניין מפני שמישהו טילפן אלי ואמר שהדובר הודיע את הידיעה דרך אשתו של עובד בידיעות אחרונות לאותו עיתון. ואחר כך, כשהוא ידע שזה לא נכון, הוא העביר זאת גם לעיתונים אחרים כדי שלא יתפסו רק את ידיעות אחרונות בכישלון. שאלתי את הרצל שפיר והוא השיב: 'הא, כן, שמעתי שיש רעיון כזה והוא רץ ומסר זאת'"** (הכנסת, 1981: 5). כמו בהרכבת תצרף, מכל ההתבטאויות של שפיר ובורג ניתן לקבל תמונה מהימנה על גרסה אי־מפורטת להלן.

ביום ראשון, יומיים לאחר פרסום הידיעה, זימן בורג את שפיר אליו לפגישה שלא תוכננה מראש. הפגישה התקיימה אחרי שדובר משטרת־ישראל נאלץ להוציא הכחשה והבהרה לעניין הידיעה (לְשָׁם, 1988: 153)⁵². הפגישה התנהלה באופן די חריג בארבע עיניים - בדרך כלל קוברסקי ומרקוביץ היו משתתפים קבועים בפגישות בין בורג לשפיר, והועלו בה כמה עניינים שרוכזו כנראה לפגישת עבודה רגילה בין השר למפכ"ל⁵³. הנושא שנראה שלשמו נועדה הפגישה הדחופה, היה הנושא האחרון. ייתכן ובורג העלה לדיון את הנושאים לפי סדר הגעתם אל שולחנו, ועניין הידיעה הפיקטיבית היה האחרון. בורג כנראה לא גילה לשפיר את המידע שקיבל בטלפון מהמקור שלו על דרך העברת הידיעה לעיתונים. כנראה הוא העלה בפני שפיר את הנושא כהדלפה שהוכחשה כאמור ושאל **"מה קרה?"**. שפיר שביקש להוריד את העניין מסדר היום התייחס לעניין די בביטול ודיווח לבורג כי ערב פרסום הידיעה התקיים שיח בו הועלה הרעיון להשתיל את הידיעה. השיח, כך ניתן להבין - היה בין הממונים על החקירה - קרי, זיגל והמפכ"ל. אפשר וארד היה שותף לשיח הזה, אך סביר יותר להניח כי ארד שמע עליו משפיר. מכל מקום, איננו יודעים מה שפיר אמר לבורג בדיוק לגבי התנהלותו של אותו שיח, אבל די ברור כי העובדה ששפיר הסתיר מבורג הייתה כי 'השיח' לא היה אלא בקשה מפורשת של זיגל להוציא ידיעה כאמור, וכי ארד לא מיהר על דעת עצמו להוציא את הידיעה אלא פעל על פי הנחייה ישירה ומפורשת של המפכ"ל.

כך או כך, שפיר דיווח לבורג כי ארד מיהר על דעת עצמו למסור את הידיעה לתקשורת וכתוצאה מאי הבנה של הכתבים, התפרסם מה שהתפרסם. בורג מטעמיו שלו, לא שאל שאלות לגבי תהיות אחדות העולות מהדיווח הזה - לפחות לפי הידוע לנו, אך הוא כן קיבל את לוז הדברים והפטיר כי יש להדיח את הדובר, שכנראה לא היה חביב עליו. שפיר נתן לדובר גיבוי מלא ובורג כנראה הסתפק בכך. שפיר גיבה את ארד בכדי לא להסלים את המצב ולהוציאו משליטתו - דבר שיחשוף את מעורבותו בתהליך פרסום הידיעה. בורג, שהעדיף 'שקט תעשייתי' בכלל ובכלל הנוגע לפרשת אבו־חצירא בפרט, בחר בדרך של שב ואל תעשה עד יעבור זעם, ואם לאו - דיה לצרה בשעתה.

שפיר, בתגובתו לשאלה של בורג **"מה קרה?"** חתר לכך שההדלפה לא תוגדר כ'בעיה' ותורד מסדר היום ולכן הוא המציא לשר את גרסה א'. בורג מצידו, בתגובה לדבריו של שפיר ובכלל זה הגיבוי לארד - החליט לא להחליט ובכך שמר לעצמו את מירב דרגות החופש להגיב אם יידרש

⁵² צבי זינגר, מעריב, 7.9.80, עמ' 1. עם זאת המקור שלהלן סותר לכאורה את הדברים שלְשָׁם הביא: 'סופר דבר' בדבר, 7.9.80, עמ' 1 ציין כי "מקור משטרתי אישר אתמול שבדי המשטרה עוד עדי מדינה מלבד גוטליב.

⁵³ שפיר היה מגיע לפגישות עם השר לבדו - יאיר קוטלר, מעריב, 9.1.81, עמ' 21.

לכך. העיתונאי אורי דן (1935-2006) העריך כי "בורג חשש (ובצדק) שכל התערבות שלו כדי להוקיע את המעשה החמור של הפיכת העיתונות למכשיר חקירה של המשטרה עלידי פרסום ידיעה כוזבת וביודעין – תתפרש כאקט פוליטי להצלת המפד"ל ואברחצירא"⁵⁴.

ערכים במבחן

במישור הערכי ניתן לומר כי הדיווח של שפיר לבורג לא רק שהיה דיווח חסר ומטעה וללא גילוי נאות כמצופה מעובד ציבור בכיר המדווח לדרג המדיני הממונה עליו, אלא היה בו טעם לפגם נוסף בכך ששפיר גלל מעליו את האחריות והטילה במלואה על יד ימינו ומקורבו אריה ארד. ניתן להניח כי שפיר הניח שתוכן הדיווח לבורג לא ייודע לארד שהרי השיחה עם בורג התנהלה בארבע עיניים וללא רישום פרוטוקול. עם זאת, ניתן לשער כי לבורג, שממילא לא אהד את ארד, נשאר רושם שלילי על ארד גם מדיווח זה, שבא לידי ביטוי כעבור שלושה חודשים כשהחליט לבטל את המינוי של ארד. מבחינתו של שפיר ארד היה השעיר לעזאזל אלא שבשלב הזה השעיר טרם ידע שהוא כזה.

בשולי הדברים ראוי לציין אנקדוטה מהוויכוח שהתגלע בין בורג ושפיר לגבי השאלה אם בורג שמע לראשונה בוועדת המשנה לענייני משטרה את הגרסה ששפיר העלה שם. עניינה של האנקדוטה הוא העלאת האפשרות שבורג ידע על התרגיל **מלכתחילה**. הטיעון הזה, שלא היה לו ידיים ורגליים, הוזכר בשיח הציבורי פה ושם וירד אך מהר מאד מסדר היום. ניתן לומר כי במידה רבה דבריו העמומים של שפיר על השיחה עם בורג הטעו חברי כנסת וכן עיתונאים אחדים כי בורג דווח מראש כביכול על התרגיל.

כך למשל נראה שאחד הכתבים שהשתתף במסיבת העיתונאים, שהתקיימה כאמור בבית אגרון בתאריך 2.1.1981, טעה לחשוב כך כפי שעולה מן השאלות והתשובות הבאות:

"שאלה: אתה אמרת גם שד"ר בורג ידע על פרשת השתלת הידיעה הכוזבת בעניין ששת עדי המדינה. כלומר, שהוא לא אמר אמת בכנסת בוועדה? (ההדגשה אינה במקור).

תשובה: אני אומר שהוא לא שמע את זאת בפעם הראשונה בכנסת. זה נכון.

שאלה: כלומר שר הפנים לא אמר אמת?

תשובה: זה אתה אומר, לא אני.

שאלה: הוא אמר שהוא שומע על כך הפעם הראשונה?

תשובה: אתה חוזר על זה פעם שנייה. גם אני אחזור פעם שנייה. אני לא אמרתי שהוא דובר לא אמת."

וכן, גם נראה כי חה"כ וירשובסקי, בעקבות דבריו של שפיר בוועדת הפנים של הכנסת מתאריך 6.1.1981, נותר עם הרושם המוטעה הנ"ל ומגיב כי זוהי "נקודה חמורה לגבי השר" (הכנסת^א, 1981: 25). ומעל לכל בשבועון 'העולם הזה' מתאריך 7.1.1981 צוטט שפיר כהאי ליסנא: "בורג ידע מלכתחילה על כל העניין של ההדלפה לעיתונות, שלא הייתה הדלפה"⁵⁵.

לפי דעתי שפיר קלט את הטעות שנוצרה בעטיו אך הוא לא תיקן אותה ביוזמתו אלא היא התפוגגה מעצמה כדרכו של הבל. הפיירות' ששפיר דיבר עליה חייבה אותו לדייק את 'אי ההבנה' הזו ולא להניח לה.

⁵⁴ מעריב, 2.1.81, עמ' 19.
⁵⁵ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 32.

גרסה ב' - הכחשה - לא ידע מי הדליף

כאמור, לְשָׁם (1988 : 192) ציין בספרו כי "בתחילה טען שפיר בפני השר וכלי התקשורת כי לא ידע כלל על הכוונה להשתיל את הידיעה בעיתונים". מממצאי המחקר עולה, כי כשלושה שבועות לאחר ששפיר מסר לשר בורג את גרסה א' באה גרסה ב'. בראיון שנתן שפיר לעיתונאי נחום ברנע (1944-) בעיתון 'דבר' בערב חג הסוכות 24.9.1980, נשאל שפיר: "האם נראית לך הדרך שבה העיתונות 'מופעלת' בפרשת אברחצירא באמצעות הדלפות, אולי לא של דוברים רשמיים?". ותשובתו הייתה כהאי לישנא: "עלי לציין תחילה כי אמנם יש הדלפות אבל הן אינן מכוונות. אני אומר במלוא הכנות, שאני אינני יודע על הדלפות מכוונות ועל מקורן. לו הייתי יודע על מקור ההדלפה הייתי מונע זאת"⁵⁶ (ההדגשה אינה במקור).

למרות שעניין עדי המדינה לא צוין במפורש בשאלה ובתשובה, אני סומך את ידי על ההקשר שעשה לְשָׁם (1988 : 192) בינן ובין פרשת הידיעה הפיקטיבית, שהתבסס על האינדיקציות הבאות:

- 1) הריאיון נערך כשלושה שבועות אחרי שהתפרסמה הידיעה.
- 2) השאלה התייחסה במפורש לפרשת אברחצירא. ככל הידוע לי לא היה באותם ימים עניין אחר בו נטען על "הפעלת התקשורת באמצעות הדלפות" - אלא אך ורק בפרשת עדי המדינה.
- 3) בהמשך הריאיון נשאל שפיר: "בפרשת משרד הדתות לא הצעתם ל6 אנשים להיות עדי מדינה?" ותשובתו החד משמעית הייתה: "אני לא מכיר מספר כזה". הוי אומר כי שפיר הרחיק עצמו מכל קשר לידיעה על עדי המדינה. אם רצה לומר כי מניינם הוא ארבעה כפי שאמר מאוחר יותר – היה יכול לומר ארבעה או לחזור על המשפט "יש יותר מאחד".
- 4) לימים, כאשר יצא שפיר עם גרסה ה', הצביע עיתון דבר על הריאיון הנ"ל, לפיו השתמע ממנו באופן ברור כי שפיר הכחיש שידע על הידיעה⁵⁷.
- 5) ארבעה ימים אחרי הריאיון של שפיר עם ברנע, פרסם ארד מכתב תחת עם הכותרת "הדלפות – לא אנחנו". המכתב נראה כהמשך ישיר של קו הדברים שאמר שפיר בראיון. בין היתר כתב ארד כי "החקירה בפרשת אברחצירא מתנהלת תוך איפול גמור ותוך מיודור קיצוני... אני קובע במלוא האחריות כיח המידע שהתפרסם מקורו בגורמים... שמחוץ למשטרה"⁵⁸.

גרסת ההכחשה החזיקה מעמד כשלושה חודשים ככל הנראה בגלל העובדה שהשתלת הידיעה הפיקטיבית לא הודהה בכלי התקשורת. ככלות הכול, נראה כי יומיים אחרי פרסום הידיעה והכחשתה, התקשורת בעניין הייתה נשלטת מבחינתו של שפיר וייעודה של גרסה ב' הייתה להמשיך ולהחזיק במצב של תקשורת נשלטת.

ניתן לומר כי גם בגרסה ב', מעבר לאי אמירת האמת, שפיר גלל מעליו אחריות וכמשתמע, הטילה על אחר. למעשה, הוא החשיד את זיגל כאחראי על ההדלפה. הואיל ושפיר טען כי הידיעה הפיקטיבית לא יצאה מטעמו או בידעתו, הרי האפשרות הסבירה שנותרה לגבי מקור ההדלפה הוא כי הידיעה יצאה מהיחידה החוקרת - יאח"ה. לא היה גורם אחר מהמשטרה שהיה מצוי בפרטי החקירה והיה לו עניין בהשתלת ידיעה שכזו – גם לא ראש אח"ק שהיה בחו"ל; והעיתון

⁵⁶ נחום ברנע, דבר, 24.9.80, עמ' 11.

⁵⁷ ראובן שפירא, דבר, 1.1.1981, עמ' 1.

⁵⁸ דבר, מכתבים למערכת, 28.9.80, עמ' 13.

לא היה מפרסם ידיעה כזו אם המקור שלה לא היה גורם בכיר ומוסמך ביאח"ה המצוי בפרטי החקירה.

לא מן הנמנע שזיגל קרא במורת רוח רבה את הריאיון ב'דבר'. 'הפנקס פתוח והיד רושמת' נאמר⁵⁹ והריאיון של שפיר עם ברנע צוטט בהרחבה בספר שכתב ברוך לשם (1988 : 192) על בנימין זיגל, כסוג של סגירת מעגל.

ניתן להניח כי גרסה ב' נתקבלה בחריקת שיניים גם עלידי הכתבים שידעו את העובדות והם רק חיכו לשעת כושר בכדי לתבוע את עלבונם.

גרסה ג' – 'סליפ' מלשכת הדובר

בשלהי חודש דצמבר 1980, מעמדו הציבורי של המפכ"ל היה רחוק מלהיות שפיר. הקשר שלו עם השר נקלע למשבר שהלך והעמיק בעקבות פרשת 'תיק אפרסק' שעדיין לא נודעה לציבור. יחסיו המעורערים עם התקשורת עלו על שרטון אחרי ה'פיאסקו' של ההקלטה בבית סוקולוב והניסיון הנואל להסדיר נוהל להאמנת כתבי משטרה כפי שצוין בפרק 'התקשורת – אי אמון או אי עשתונות' והקצונה הבכירה במשטרה גיבתה אותו אך במשורה. לנוכח כל אלו ובצעד יוצא דופן, מסר בורג לשפיר בתאריך 22.12.1980 מכתב 'נזיפה' על האירוע בבית סוקולוב ואף פרסמו ברבים. במכתב הוא ייחס לשפיר ליקוי בשמירה "על חירות האזרח וחופש העיתונות" (הכנסת², 1981 : 1137). למחרת, ב'23.12.1980 הופיע בורג בפני ועדת המשנה לענייני משטרה בכנסת ודיווח להם באריכות על פרשת ההקלטה. חברי הוועדה התייחסו בחומרה רבה לעניין ולמערכת היחסים הרעועה העומדת בבסיסו בין המטא"ר למשרד והחליטו לזמן את המפכ"ל לישיבה הבאה כדי לדון בעניין⁶⁰.

במצב קשה זה שפיר הגיע בתאריך 24.12.1980 לאולפן התוכנית 'מוקד' בטלוויזיה⁶¹ - אולי בניסיון נואש לרכוש את אהדת הציבור וכך לשפר את תדמיתו ומעמדו.

פרשת עדי המדינה עלתה לדיון קצר במהלך המשדר בהקשר לסוגיות אחדות שנגעו לחקירת אברחצירא ובכלל זה, הטענות על הדלפות מן המשטרה. ככלות הכול, העניין שעלה בכותרות באותם ימים היה ההקלטה בבית סוקולוב על רקע יחסי העבודה העכורים בין המפכ"ל למשרד והוא תפס את חלק הארי מזמן המשדר שערך כחצי שעה בסך הכול. מנחה התוכנית העלה בפני שפיר את הטענה "שמשטרה ניהלה את החקירה תוך שימוש תכוף בכלי התקשורת, היינו בדרך של הדלפות מכוונות ומטעות, וזאת בשביל ליצור איזה רקע נוח לעבודתם של החוקרים". תגובתו של שפיר הייתה ארוכה יחסית, תוך שהוא הסביר כי לגורמים רבים מחוץ למשטרה הקשורים לחקירה יש אינטרס להדליף. אבל הוא מצידו עשה את כל הנדרש בכדי למנוע הדלפות מהמשטרה ואם היו לו הוכחות שמישהו מהארגון הדליף, הוא היה מטפל בו. אז המראיין עמירם ניר פנה אל שפיר כהאי לישנא: "מר שפיר, האם אתה יכול לומר עם היד על הלב שמשטרת ישראל לא העבירה אף פעם במהלך החקירה הזו מידע מכוון לעיתונות שישרת את מטרות החקירה?"

⁵⁹ הביטוי הפקס פתוח והיד רושמת מיוחס לראש הממשלה לוי אשכול אבל ככל הנראה הוא הופיע לראשונה בספרו של Wolfgang Langhoff (1901-1966) משנת 1935 :

Rubber truncheon: being an account of thirteen months spent in a concentration camp. לאנגהוף היה קומוניסט גרמני ובשנת 1933 נאסר ונכלא במחנה ריכוז ועבר עינויים קשים. פרקים מספרו פורסמו

ב'דבר' בשנת 1935 תחת הכותרת שלשה עשר חודש במחנה ריכוז. יהושע ביצור, מעריב, 24.12.80, עמ' 2.

⁶¹ במאי - יוסי צמח (1940-2015). קלטת המשדר לא פורסמה והיא נמצאת ברשותי. על הופעתו של שפיר ב'מוקד' דווח גם בעיתונים: אילן כפיר, מעריב, 25.12.80, עמ' 2; וסוכנות עתים, ידיעות אחרונות, 25.12.80.

ושפיר השיב כי אינו יודע על כך. בהמשך שאל המראיין יואל אסתרן: **"מקורבי השר טוענים שההדלפה למשל על קיומם של חמישה עדי מדינה הייתה מלשכתו של דובר המשטרה, כאשר היה רק עד מדינה אחד?"**. יובהר כי ניתן להבין שהשר המוזכר בשאלה הוא שר הפנים בורג וחמשת 'עדי המדינה' הם כנראה ללא גוטליב 'השישי'. מכל מקום תשובתו של שפיר הייתה: **"כן. אני חושב שזהו מקרה אחד ויחיד של אי בהירות שאני חושב שמשטרת ישראל יכולה לומר שפה היה 'סליפ' שמישהו שילם עבורו"**.

מכל האמור לעיל ניתן להיווכח כי ההודאה החלקית של שפיר בעניין הדלפת הידיעה חולצה ממנו רק אחרי סדרה של שאלות והטחה של עובדה ישירה ומוצקה.

נקדים את המאוחר ונאמר כאן כי השאלה של אסתרן הייתה הזדמנות פז לשפיר להעלות את הסיפור לפיו היו ארבעה עדי מדינה כפי שטען בגרסה ה'.

לכאורה, גרסה ג' דומה לא' בהבדל מהותי אחד - בשעה שבגרסה א' שפיר טען שאין לנקוט בצעדים כלשהם נגד ארד, הרי בגרסה ג' שפיר הצהיר למעשה שה'מישהו' שהיה אחראי על ההדלפה ראוי לסנקציה כלשהי והוא אכן כבר 'נענש' על כך. למותר לציין כי בגרסה ג' שפיר הסתיר את העובדה כי זיגל פנה אליו בבקשה להוציא ידיעה כאמור וכי הוא הנחה ישירות את ארד לממש את הפנייה.

נשאלת השאלה מדוע בחר שפיר לזנוח את גרסה ב' בה הכחיש כל ידיעה מוקדמת על ההדלפה ולהמציא למראייניו בטלוויזיה גרסה שלישית המתכתבת כאמור עם גרסה א' בשינוי שצוין. **ראשית** יש לומר כי הציבור לא ידע אז על קיומה של גרסה א' - עובדה שמן הסתם הקלה עליו לדלג בין הגרסאות. **שנית**, סביר להניח כי בערב הריאיון ב'מוקד' הוא כבר ידע שמנוי וגמור עם בורג לגרום לביטול את המינוי של ארד. **שלישית**, ייתכן כי במסגרת מאמציו למצוא חן בעיני הציבור, הוא מצא לנכון להודות בהדלפה שהוגדרה עלידו בריכוך מופלג כ"**אי בהירות**" ועוד בעניין שכמעט ונשתכח והוא **"קיומם של חמישה עדי מדינה בפרשת אברחצירא"**, כאשר אצל חלק מהציבור נתפס העניין כהפרה מינורית של האתיקה המקצועית לכל היותר. לא זו אף זו, לא רק שהוא הודה כאמור בהדלפה - בהדגשה כי מדובר ב"**מקרה אחד יחיד**" - אלא הוא גם הציג מצג של גילוי מנהיגות ונאמנות - אפילו שמדובר ב"**סליפ**" הרי **"מישהו שילם עבורו"**. העובדה שהיוזמה להפסקת שירותו של ארד באה מבורג ולא משפיר והייתה ככל הנראה בניגוד לעמדתו של שפיר, כנראה לא הייתה רלוונטית לטיעון. **רביעית**, סביר להניח כי שפיר העריך שהודאה כאמור לא רק תמצא חן בעיני הקהל שאליו היא כוונה, אלא בנסיבות שתוארו לעיל הידיעה הפיקטיבית לא תהפוך לבעיה נוספת על הבעיות שכבר נמצאו על הזירה הציבורית. ייתכן והוא חשש כי היצמדות לגרסת ההכחשה המוחלטת בעת ההיא רק תוסיף שמן למדורה. יתרה מזאת, ניתן להניח כי מאחר והוא לא הפנה אצבע מאשימה ישירות לארד, הוא העריך שארד יכיל את הטענה המרוככת כלפיו - מה עוד, שככל הנראה ארד מיד עם פרסום הידיעה הודה בפני שפיר על ה'פְּרוֹד' שקרה במהלך העברת הידיעה לבר ולוולטר. **חמישית**, ייתכן ושפיר חשש כי בידי אסתרן ידיעה ממקור 'יודע דבר' שיכול לחשוף בנקל את גרסה א' והוא חשש ממלכודת שתוטמן לו בעניין ועל כן, הוא הודה במה שהודה בליט ברירה.

מכל האמור לעיל עולה כי אין תשובה חד משמעית לשאלה מדוע שפיר המציא למראייניו ב'מוקד' את גרסה ג' - שבכל מקרה אחיזתה במציאות הייתה רופפת.

ניתן לקבוע כי לא עברו ימים רבים עד שהתברר לשפיר שטעה כשהעלה את גרסה ג' בטלוויזיה. ייתכן והלחץ שבו שפיר היה נתון בעת ההיא הביא אותו לטעות בשיקול הדעת ולהמציא את גרסה ג' אותה זנח בתוך פחות משבוע ימים.

גרסה ד' - השעיר לעזאזל

גרסה ד' אותה נתן שפיר בוועדת המשנה לענייני משטרה של הכנסת בתאריך 30.12.1980, כשבוע אחרי גרסה ג', הייתה כדלקמן:

"[...] ההודעה של דובר משטרת ישראל בדבר עדי המדינה הייתה לא נכונה... קרה לדובר 'סליף' אם כי הוא אישית לא אשם בכך. ה'סליף' היה בהבדל בין מערכת שיקולים של אנשים שניהלו את החקירה ובין הרצון להשתמש בו כדי שיהווה מכשיר תמים לעניין זה". אבל הדבר נעשה בניגוד לדעתו... ועל כך הוא משלם מחיר" (הכנסת², 1980: 10).

החידוש בגרסה ד' לעומת ג' הוא בהודאתו של שפיר כי הוא ידע מראש על הכוונה להוציא את הידיעה, אך השתלטה נעשתה בניגוד לדעתו. אומנם בגרסה א' שפיר הודה במקצת כי ידע מלכתחילה על 'הרעיון' – אבל גרסה א' ניתנה בארבע עיניים לשר בורג ולא דווחה ברבים – לפיכך, היא הייתה כלא הייתה מבחינת הציבור. מה עוד שבגרסה א' הוא גיבה את הדובר וקבע שאין זה נכון להענישו, ואילו בגרסה ד' כמו בג', הוא הודיע במשתמע כי הדובר ראוי לסנקציה שהופעלה נגדו. מכל מקום שפיר בגרסה ד' התכחש לעובדה כי הוא זה שהורה לארד להוציא את הידיעה בעקבות הפנייה של זיגל. במילים אחרות, בגרסה ד' שפיר התחמק מכל אחריות על העניין והטילה במלואה על הדובר אריה ארד – שמונה על ידו לתפקיד כאיש אמונו (הכנסת², 1981: 1134). המעמיקים בניתוח תוכן הצהרתו של שפיר, יכולים למצוא בה גם העלאת אשמה כנגד ארד על אי ציות לממונה עליו, שהרי הוא פעל לכאורה בניגוד לדעתו של המפקח. ו"על כך הוא משלם מחיר". הפעם זה לא 'מישהו' ששילם כמו שנאמר בגרסה ג', אלא בגרסה ד' שפיר ציין במפורש שארד הוא האיש שנענש.

מה הגיע את שפיר ליתן את גרסה ד'?

את הסיבות שהניעו את שפיר למסור את גרסה ד' יש לחשוף מניתוח האינטרסים של הגורמים שפעלו והשפיעו על התפתחות הפרשה ובעיקרם היו הם כלי התקשורת.

ניתן להניח כי העיתון שפרסם את הידיעה ועוד תחת הכותרת הראשית בעמודו הראשון, נקלע למבוכה כשצד מהרה התברר לו כי לא היו שישה עדי מדינה נגד השר וגם לא שניים. החברה בצבא הגדירו מצב כזה בעגה 'פאדיחה'. אף לא כלי תקשורת עצמאי אחד רוצה להיתפס ככלי שרת בידי ארגון שלטוני, על אחת כמה וכמה כשמדובר במשטרה. מן הסתם, עיתונאי הנקלע לסיטואציה בה הוא חש שנוצל והופל בפח, עלול להגיב בגישה לא אוהדת כלפי מי שמסר לו את הידיעה הפיקטיבית וכלפי מי שהוא מייצג; בייחוד כשזה שהכשילו היה עובד ציבור בכיר אתו הייתה לו אינטראקציה משמעותית. לא זו אף זו, לכלי תקשורת המפרסם ידיעה שבדיעבד התבררה כעורבא פרח, יש אינטרס חיוני להראות קבל עם ועדה כי אין מדובר במחדל מקצועי שלו, אלא בהטעיה מכוונת ממקור הנחשב כמוסמך. שני האינטרסים הללו מתלכדים לערך עליון של כלי התקשורת עליו יגן העיתונאי כמיטב יכולתו – אמינות ועצמאות.

עלכן נראה כי העיתון רחש ורגש ולחץ להוציא לאור את העובדה כי הידיעה שפורסמה לא הייתה 'מצוצה מן האצבע' אלא באה ממקור בכיר היודע דבר – ובמקרה דן - דובר

משטרתישראל בכבודו ובעצמו. ככל הנראה הדרך היעילה ביותר מבחינתו של העיתון להוכיח כי הוכשל, הייתה עלידי הבאת המכשיל להודות בעצמו בריש גלי כי הידיעה המדוברת נמסרה מטעמו - הודאה שניתנה כאמור רק בגרסה ד'. שלוש הגרסאות הקודמות כנראה לא סיפקו את העיתון או שהן לא היו רלבנטיות מבחינתו: אז עוד לא נודע על קיומה של גרסה א'; וההכחשה המוחלטת שניתנה בגרסה ב' הייתה רחוקה מלספק את העיתון - לא רק בגלל שלא הייתה אמת אלא גם בגלל שהותירה ספק שמא המקור לידיעה לא היה מהימן דיו והעיתון נכשל בכך שפרסמה מבלי לבדוקה. ואילו בגרסה ג' היה מעין טיוח - מבחינתו של העיתון הידיעה לא הייתה 'סליפי' אלא ידיעה עיתונאית לכל דבר ועניין ומקורה היה אריה ארד בכבודו ובעצמו ולא סתם "מישהו" מלשכת הדובר.

משהודאה כאמור התעכבה ולא באה, ניצל העיתון שעת כושר בכדי 'לתקוף' במסרים גלויים ולאֵץ את שפיר להודות במקור ההדלפה. סביר להניח כי המסרים נקלטו היטב אצל שפיר, שאם לא כן, קשה להסביר את הטעם לגרסה ד'.

שעת הכושר נקרתה ככל הנראה בסמוך ליום שישי, 26.12.1980, יומיים אחרי הופעתו של שפיר ב'מוקד', כאמור בפרק הקודם. שפיר היה אז 'על הקרשים'. היחסים שלו עם בורג ומרקוביץ היו בכי רע. היחסים עם התקשורת היו במשבר קשה בעקבות התקרית בבית סוקולוב (שנעסוק בה בפרק הבא), והיו דיווחים על יחסים מתוחים בצמרת המשטרה⁶². מעל לכל דווח באותו יום שישי, בעמוד הראשון של ידיעות אחרונות⁶³ כי ארד מסיים את תפקידו לאחר שהשר החליט לא לחתום על מינוי הקבע שלו - מהלך שלא שימח את ארד וככל הנראה הוסיף נופך משלו לשעת הכושר של העיתון. מפכ"ל ללא גיבוי של הדרג המדיני שמעליו, ללא תמיכה ממרבית הניצבים, כשלצידו איש אמון ממורמר ומתוסכל הוא 'ברווז צולעי'. ייתכן ושפיר ביקש לרצות את התקשורת עלידי נתינת מנחה במתכונת של הודאה במיחות המדליף, וקורבן המנחה היה ארד.

אלו הן ככל הנראה הנסיבות שהובילו את שפיר להודות בפומבי כי אין מדובר במדליף אלמוני שזהותו לא הייתה ידועה לו, אלא בדובר משטרתישראל בכבודו ובעצמו. לכאורה די בהודאה זו כדי לספק את העיתון. אולם הודאה זו היא רק חצי מן האמת ויש בה יסוד של עלילה על הדובר, שהרי שפיר 'הפיל את כל התיקי' על ארד. את מחציתה השנייה של האמת - שהדובר פעל על פי הנחייתו המפורשת - הסתיר שפיר. בדרך כלל חצי אמת אינה 50% מהסיפור, אלא היא במקרים רבים סילוף וכחש ובמקרה דנן, גם בסיס לסוג של עלילה.

מכל מקום, בהודאה שהתקבלה בגרסה ד' השיג העיתון את שני האינטרסים שצוינו לעיל: (1) הוא "סגר חשבון" עם מי שהכשילו - עלידי שהביך את מי שגרם להבכתו תוך כדי חשיפתו ברבים כגורם לא מוסרי; (2) העיתון הוכיח לרבים כי הוא הוכשל בכחש שלא באשמתו.

ניתוח תוכן גרסה ד'

כאמור, גרסה ד' נמסרה בישיבת ועדת המשנה לענייני משטרה של ועדת הפנים בתאריך 30.12.1980 - יום לפני פיטוריו שהוא עוד לא ידע עליהם ושהוא לא האמין שהם יתבצעו. שפיר נדרש בוועדה גם לפרשת הידיעה הפיקטיבית ובפתח דבריו בנושא, אישר כי ההודעה של הדובר בדבר עדי המדינה "הייתה לא נכונה". "קרה לדובר סליפי", המשיך שפיר והצהיר, "אם כי הוא

⁶² גד ליאור, ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 2.
⁶³ יוסי בר, ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 1.

אישית לא אשם בכך. הסליף היה בהבדל בין מערכת שיקולים של אנשים שניהלו את החקירה ובין הרצון להשתמש בו כדי שיהווה מכשיר תמים לעניין זה". על פניו נראה כי זו התנסחות מסורבלת לתיאור מצב פשוט בו זיגל ביקש משפיר שתצא מהדובר ידיעה פיקטיבית. מכל מקום הטענה של שפיר לפיה הדובר היה גם כלי שרת בידי החוקרים וגם נכשל בלשונו משווה לארד תדמית מאד לא מחמיאה. שפיר סיים את הצהרתו ב"שורת המחץ" והיא - "אבל הדבר נעשה בניגוד לדעתי". תלי תלים של פרשנויות ושאלות ניתן לכתוב על פשר המשפט הזה ובכלל זה מה כן הייתה דעתו - שהרי שפיר לא אמר שהדבר נעשה שלא בידיעתו אלא בניגוד אליה. בכך לכאורה הוסיף שפיר כאמור אשמה נוספת לדובר, לא רק שהוא תמים ומבולבל, אלא גם לא ממושמע - "ועל כך הוא משלם מחיר" הוסיף ופסק.

הטלת האשמה על הדובר מצד אחד והתחמקות מלהודות בכל מעורבות בפרסום הידיעה מצד שני, לא הייתה פליטת פה או אמירה אגבית של שפיר. עיון בפרוטוקול הוועדה מגלה כי הוא חזר על הדברים כמה פעמים גם במענה לשאלות חברי הכנסת (הכנסת², 1980 : 10-11).

השר בורג שנכח כאמור בישיבה ושמע במו אזניו את דברי שפיר הגיב ואמר "אני שומע זאת בפעם הראשונה". שפיר לא הגיב. אומנם שתיקה כהודאה דמיא, אך יש גם לקחת בחשבון שהוא, כלובש מדים, היה מוגבל מאד ביכולתו להתעמת ולהתווכח עם השר בפומבי. ולמרות זאת, שתיקתו ראויה לציון כי בהמשך הדיון תהה חה"כ בן ציון רובין (1939-) "מדוע השר שומע היום לראשונה על 'הסליף' אך אינו מקבל תשובה" וגם לכך שפיר לא הגיב (הכנסת², 1980 : 13).

אמירתו של בורג כי הוא שומע לראשונה את הגרסה ששפיר מסר לחברי ועדת המשנה אינה אמת צרופה. נראה כי הוכחנו, במידה הנדרשת למחקר, כי מיד ביום ראשון אחרי שהתפרסמה הידיעה ביום שישי, הוא שמע את גרסה א' שהיו בה ככלות הכול כמה עובדות יסודיות שהיו גם בגרסה ד'. לפיכך, נשאלת השאלה מדוע אמר בורג שהוא שמע זאת בפעם הראשונה. אם התכוון לכך שהוא שמע בוועדה בפעם הראשונה כי שפיר סבור שהגיע לדובר עונש - הרי אמר אמת. אבל חברי הוועדה והעיתונאים יכלו להבין מקריאת הביניים שלו כי הוא שמע בוועדה בפעם הראשונה משפיר, באופן בלתי אמצעי, שמקור הידיעה היה ידוע לו. אינני יודע מה הסיבה שבורג בחר לומר דבר שאינו נכון. אני יכול לשער כי בורג אמר את מה שאמר כי ייתכן והאמת נשאה פוטנציאל מביך מבחינתו - שהרי הוא ידע ממזמן שהמפכ"ל היה בתמונה של בישול התרגיל ועל-כך עבר לסדר היום ללא תגובה נאותה מצידו. אם כך, זו כנראה גם הסיבה שכאשר הוא התייחס לגרסה א', בכל פעם שהזכיר אותה כפי שתואר בפרק הקודם, הוא נמנע מלהיכנס לפרטי השיחה בה שפיר מסר לו אותה.

בסיכום הישיבה נראה כי בורג ניסה 'לגחץ' את אמירתו "אני שומע זאת בפעם הראשונה" ולהודות במקצת כי אכן לא הייתה זו הפעם הראשונה שהוא שמע לפחות חלק מהדברים: "הגרסה שאני קיבלתי... בעניין כשלון הדובר על יד כך שדיבר על שישה עדי מדינה - שונה קצת ממה ששמעתי היום". יחד עם זאת נראה שבורג מצא לנכון לומר בלשונו המפותלת כי הוא אינו מקבל את דבריו של שפיר על היות הדובר "מכשיר תמים": "אני רואה כדבר בלתי תמים בהחלט מכשיר בדובר, או מכשיר שנקרא 'דובר'. באיזה שהוא מקום התמימות מתה". לעניות דעתי בורג לא קיבל את לוז גרסתו של שפיר לפיו הדובר אחראי בלעדית על השתלת הידיעה. בסגנון האופייני לו בורג סיכם את דבריו באמירה כי הוא רואה בשפיר כאחראי לכל העניין תוך שהוא כורך זאת בטענתו כי הוא שמע בוועדה את מה ששמע לראשונה ככל הנראה על מנת שלא ייראה כמי שסתר את עצמו: "אני רואה זאת בחומרה לא רק מפני שאני שומע זאת היום לראשונה - אינני בטוח

שזו הפעם היחידה של הדלפות מאותו מקור; אני לא מדבר על אותו איש" (הכנסת², 1980: 15). לפי הקשר הדברים ברור כי אותו מקור 'המדליף' הוא שפיר בעצמו. בדיעבד ניתן להניח כי בשלב זה כבר היה מנוי וגמור עם בורג לפטר את שפיר ולכן הוא לא מצא טעם להאריך בדבריו. משך חייהן של גרסאות ב', ג', ד', אלו שנודעו לציבור, הלך והתקצר מגרסה לגרסה. גרסה ב' החזיקה מעמד ארבעה חודשים. גרסה ג' שרדה שישה ימים. ואילו אורך חייה של גרסה ד' היה כ-12 שעות.

גרסה ד' לא נעמה בלשון המעטה לאוזנו של הדובר – שכנראה לא ידע על גרסה א'. מה עוד שבשלב זה הוא כבר איבד את משרתו. גם אם בלילה בו הוא מסר את הידיעה לעיתונאים הוא שתה שתי כוסיות, הרי הוא מן הסתם היה יכול להוכיח כי הוא פעל בסמכות וברשות. תנא דמסייע לו היה יכול להיות זיגל, שפנה למפכ"ל עם ההצעה לפרסם שיש עוד עדי מדינה. לכן, ניתן לומר כי אריה ארד שהיה בעל כמה תארים ומילא כמה תפקידים בחייו, לא הסכים למלא את תפקיד התיש המושלך מצוק גבוה במדבר. כך יוצא שאריה ארד הוא זה שקיצר את חייה של גרסה ד' והעמידה על שעות ספרות בלבד.

שפיר חזר בו מגרסאות ב' וגי' בעיקר בגלל לחץ חיצוני - מהתקשורת, ומגרסה ד' בגלל לחץ מבית - מארד. בהתחשב בעובדה כי נדרשו אך ורק כמה שעות להניח לגרסה ד' ולצאת בגסה ה', נראה כי הלחץ של ארד היה הרבה יותר אפקטיבי מהלחץ של העיתונות. מן הסתם שפיר העריך כי ארד עלול להסב לו נזק כבד אם לא ישנה את גרסתו.

גרסה ד' ניתנה כשהאדמה רעדה מתחת לרגליו של שפיר ויחסיו עם השר בורג היו על סף פיצוץ. במצוקתו ניסה שפיר לחלץ את עצמו מפרשת הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה לא רק בכחש אלא גם 'בהפלת התיק' על פקודיו - בגרסה ב' על זיגל, ובגרסה א' ג' וד' על ארד.

גרסה ה' – מסך עשן

עיקריה של הגרסה

בגרסתו החמישית הודה שפיר לראשונה כי היה מעורב באורח אקטיבי בתהליך היווצרותה של הידיעה הנדונה; תוך שהוא הדגיש כי הוא אישר להודיע אך ורק כי יש יותר מעד מדינה אחד - עובדה שלטענתו הייתה נכונה כי לדבריו היו ארבעה עדי מדינה. בנוסף, כללה הגרסה החמישית את הטענה כי כל מה שהתפרסם מעבר לכן, מקורו בכשל לשוני ובאי הבנה שנוצרה בין הדובר לכתבים שקיבלו את הידיעה. בגרסה זו ניקה שפיר את הדובר מאחריות לפרסום הידיעה הפיקטיבית - כפי שהטילה עליו בגרסאות הקודמות. ככלל ניתן לומר כי מסר העל של גרסה ה' היה כי נסיבות מסוימות ולא דווקא אדם מסוים, הן שהביאו לטעות שבעטיה נבנתה הידיעה כפי שפורסמה. דהיינו, מדובר בטעות שנבעה מצירוף מקרים ולא בהטעיה או במעשה לא אתי שנעשה בכוונה תחילה.

מאפייניה הכלליים

גרסה ה' יצאה במתכונת של הודעה רשמית מטעם דובר משטרת ישראל בתאריך 31.12.1980, בין השעות 01:00–02:00; כ-12 שעות לאחר ששפיר מסר בכנסת את גרסה ד' וכ-10 שעות לפני הודעת הפיטורין שבאה עליו כרעם ביום בהיר. די בציון השעה בה יצאה גרסה ה' בכדי להצביע על המצר אליו הגיע הרצל שפיר. בשעה שאת ארבע הגרסאות הקודמות המציא שפיר ככל הנראה על

דעת עצמו וללא התייעצות עם אחרים, הרי הפקתה של גרסה ה' נמשכה כמה שעות תוך התייעצות אינטנסיבית עם קרתי, זיגל וארד. זו גם כנראה הסיבה שאורכה של גרסה ה' הוא כמו כל ארבע קודמותיה במצטבר, ולכן גם ניתוח תוכנה ארוך מהאחרות.

סביר להניח שמטרת העל של ההתייעצות הנ"ל הייתה לנסח גרסה שתתכלל את כל הגרסאות הקודמות ותשווה לכולן מראית עין של קוהרנטיות. עם זאת, נראה כי לתהליך הכנת הגרסה היו עוד שלוש מטרות: (1) גיבוש גרסה מוסכמת המרצה את שלושת האישים שהיו מעורבים בתהליך; (2) 'החתמתם' על תוכן הגרסה, כך שיינעלו עליה ויהיו מחויבים לה; (3) הענקת תוקף לגרסה בכך שהיא מטעמים של "הנוגעים בדבר" קרי ראש אח"ק, ר' יאח"ה ודובר משטרת ישראל. החידוש המשמעותי והבולט שהיה בגרסה ה', הייתה הטענה כי היו ארבעה עדי מדינה.

כמה עדי מדינה היו

כשהתברר שעות ספורות לאחר שהידיעה יצאה לאור בבוקר ה-5.9.1980, כי המשטרה שתלה במכוון ידיעה פיקטיבית בתקשורת, החל שפיר בתהליך טיוח על מקור הסמכות להשתלת הידיעה על עדי המדינה. התהליך כלל מסירת עובדות ללא אחיזה במציאות ואמירת חצאי אמיתות שנועדו לבלבל את היוצרות. אחת מהן התייחסה למספר עדי המדינה שהיו בנקודת הזמן ההיא – ערב פרסום הידיעה. לשפיר היה אינטרס ברור לטעון שהיו כמה עדי מדינה כדי למזער את הפיקציה ולנרמל את הידיעה, וכך לשוות לה מראה של טעות בתום לב לכל היותר.

לפי הקשר הדברים וההיגיון הפשוט, עולה ברור כי כאשר יזם זיגל את הידיעה הפיקטיבית היה גוטליב עד המדינה **היחיד** שהפילל **ישירות** את השר אברחצירא (לְשָׁם, 1988 : 152). זאת ניתן לקבוע על סמך שלושת הממצאים הבאים: (1) התרגיל מתואר בספר שכתב לְשָׁם על זיגל בהקשר לחקירה הקונקרטית נגד השר - ולא בהקשר לחקירת כלל הפרשיות שנגעו למשרד הדתות. (2) אם היה עוד עד מדינה נגד אברחצירא, מה טעם בתרגיל הנ"ל שהיה עלול להיות כחרב פיפיות נגד יוצרו. (3) בכותרת הידיעה ב'ידיעות אחרונות', בה דווח על ששת עדי המדינה, צוין במפורש "נגד אברחצירא".

לעומת זאת, לאחר פרסומה של גרסה ה' דיווחו שפיר וקרתי – כל אחד בנפרד - על מצב דברים שונה לפיו גוטליב לא היה עד המדינה היחיד, אלא היו ארבעה. כך למשל, בוועדת הפנים של הכנסת, בישיבה מיום 6.1.1981, ובמקומות אחרים⁶⁴ מסר שפיר כי באותה תקופה **היו למשטרת ישראל ארבעה עדי מדינה** וכי יש על כך מסמכים אצל היועמ"ש, אם כי הציבור ידע רק על אחד והוא גוטליב (הכנסת, 1981: 6). ואילו קרתי אמר לחברי הוועדה כי **היו וישנם 4 עדי מדינה בפרשיות הנחקרות בעניין אברחצירא** (הכנסת, 1981: 9).

לכאורה, עולה סתירה מהותית בין העולה מדבריו של זיגל בספר של לְשָׁם, לפיו גוטליב היה באותה נקודת זמן עד המדינה **היחיד**, לבין שפיר וקרתי שדיברו על **ארבעה** עדי מדינה. על-כן, יש לברר את העניין ולהעמיד הדברים על דיוקם. שוחחתי בעניין זה עם כמה מאנשי יאח"ה שטיפלו בתיק אברחצירא⁶⁵ וגם עם ברוך לְשָׁם, אך 40 השנים שחלפו מאז עשו את שלהם ולא היה לאל ידם הסבר מבוסס לקושייה זו. לפיכך, חזרתי לכתובים ועד מהרה נמצא הפתרון לסתירה. בשורה

⁶⁴ ידיעות אחרונות, 31.12.80, עמ' 1. 'העולם הזה', גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 32.

⁶⁵ **פקד י'** (1948 -) ששירת ביאח"ה והיה מצוי בליבה של החקירה נגד אברחצירא כקצין מודיעין. הוא גם מוזכר בספרו של ברוך לשם. גם ביולי 2020 כששוחחתי אתו הוא ביקש להישאר בעילום שם. וכן עם השופט בדימוס **חנן אפרתי** (1947 -) שהיה אז איש מודיעין ביחידה והיה מעורב בחקירה.

התחתונה ניתן לומר כי זיגל דייק לגמרי בדבריו, ואילו שפיר וקרתי אמרו לכל היותר רק 50% מהאמת. בדברם על ארבעה עדים הייתה הטעיה - כל אחד וטעמיו ומניעיו עמו.

ככלל, ניתן לומר כי כאשר זיגל תיאר בפני לְשָׁם את בישול התרגיל, היה זה בהקשר לכך כי גוטליב היה עד המדינה היחיד נגד השר אברחצירא – היינו שהפליל אותו **ישירות**; וכשזיגל ביקש מהמפכ"ל לפרסם כי ישנם עוד עדי מדינה, כוונתו הייתה לעדים המפלילים במישרין את השר. לעומת זאת, שפיר דיבר על ארבעה עדי מדינה - מבלי לאפיינם ולציין את מי הפלילו; ואילו קרתי דיבר במפורש על ארבעה עדי מדינה **בפרשיות הנחקרות בעניין** אברחצירא - ולא נגדו ישירות. דומה כי די בכך בכדי להסביר את הסתירה. אולם, מאחר והיא יורדת לשורש טענותיי על הטיוח שעשה שפיר, מצאתי לנכון להרחיב בסוגיה עוד יותר.

כאמור, הצהרתו הראשונה של שפיר כי היו ארבעה עדי מדינה ניתנה באמצעות הודעה רשמית מטעמו, אור ליום 31.12.80, כאשר גרסאותיו בעניין פרסום הידיעה הפיקטיבית הלכו והסתבכו כפי שתואר בפרקים הקודמים. בהצהרה זו נאמר כי ערב פרסום הידיעה **"היו למשטרה ארבעה אנשים אשר היועמ"ש ונציגיו המוסמכים אישרו לתת להם חסינות באם יסכימו להעיד, דהיינו להיות עדי מדינה. באותו יום 4.9.1980 ניתן צו עיכוב יציאה מן הארץ נגד 6 אנשים, בתוכם שניים אשר לגביהם ניתן אישור חסינות, ובין אלה היה גם מר ישראל גוטליב. שאר האנשים אשר נגדם ניתן הצו – לא היו עדי מדינה"**⁶⁶. יש לומר כי היו לשפיר כמה הזדמנויות קודמות לטעון שהיו ארבעה עדי מדינה. הוא הגיע לטענה הזו רק אחרי שהוא קיים ישיבה מרתונית עם קרתי זיגל וארד.

לב ליבה של ההצהרה של שפיר הייתה כי היו ארבעה עדי מדינה - מבלי שנאמרה מילה על נשוא עדותם; זאת לנוכח גודש המלל ושפע המידע לכאורה שכן נכללו בה. כך שבמידה רבה ניתן לומר שעובדה זו כפי שהופיעה בהצהרה, מבלי להוסיף עליה פרטים כאמור, יכלה להשתמע לשני כיוונים ולא בכדי.

חוץ מגוטליב שהפליל במישרין את השר אברחצירא, מצאתי במקורות כי היו גם שני עדי מדינה שהיו מעורבים בפרשיות שנחקרו במשרד הדתות, אבל הם לא הפלילו ישירות את השר. בנוסף, היה גם הסכם לא חתום עם חשוד נוסף שאף הוא לא הפליל ישירות את אברחצירא. כידוע, לעתים בפרשיות מסועפות ומורכבות של התארגנויות פליליות ובכלל זה מסוג "הצווארון הלבן", נדרשות רשויות האכיפה לכמה עדי מדינה. לפעמים עד מדינה אחד מפליל חשוד אחר, המפליל חשוד אחר כב'אפקט הדומינו', עד שמפלילים את ראשי הפירמידה הפלילית הנחקרת. החקירות נגד אברחצירא היו מסועפות מאד וכללו מספר דריספרתי של פרשיות משנה – מרביתן במשרד הדתות – כאשר היה רק עד מדינה אחד (גוטליב) שהפליל במישרין את אברחצירא, ואילו שאר עדי המדינה כאמור לא העידו ישירות נגדו.

אחד משני עדי המדינה הנוספים, ששמו לא פורסם, העיד נגד יעקב שאול, שהיה מנהל מחלקת הישיבות במשרד הדתות⁶⁷; ואינני יודע מתי נחתם אתו הסדר עד המדינה. עד המדינה השני היה צבי-הרמן פרוכטר, שהעיד נגד גוטליב ולא ישירות נגד השר. פרוכטר היה בין ששת החשודים נגדם הוצא צו עיכוב היציאה מן הארץ הנ"ל, ואילו כנראה התייחס שפיר כשדיבר בהצהרתו על שני עדי מדינה מתוך ששת החשודים הנ"ל – גוטליב ופרוכטר. לא הצלחתי לברר מתי נחתם ההסכם עם

⁶⁶ יוסי בר וגד ליאור, ידיעות אחרונות, 31.12.1980, עמ' 1 והמשך בעמוד 7.
⁶⁷ דבר, 15.3.81. עמ' 3.

פרוכטר – לפני או אחרי ה-4.9.1980. מכל מקום, אין זה משנה את העובדה כי פרוכטר לא העיד נגד השר אלא נגד גוטליב, ובכך העניק סיוע לעדותו.

פרוכטר, וזה שהעיד נגד יעקב שאול, וגוטליב, הם ביחד שלושה עדי מדינה. את עד המדינה הרביעי שדובר בו כאמור לא מצאתי, אולי בגלל מגבלות מקורות המידע שעמדו לרשותי. מכל מקום, אם היה עד רביעי אזי עדותו מן הסתם לא הייתה במישרין נגד אברוחצירא. עיקרי הראיות נגד השר זכו לסיקור מקיף בעיתונות והתייחסויות מכל צד ועבר. לפיכך, אם היה עד מדינה בנוסף לגוטליב שהפליל ישירות את השר, הייתה התקשורת מדברת עליו ועוד איך, והייתי מן הסתם מאתר אותו במהלך החריש שעשיתי במקורות.

ייתכן כי כאשר שפיר וקרתי דיברו על ארבעה עדים הם כללו גם את שמואל דסקל, שהיה לגביו אישור עקרוני מטעם נציגות מוסמכת של היועץ לתת לו חסינות – כלשונו של שפיר – ואף נערך עמו הסכם שיעיד נגד גוטליב, אך לבסוף הוא לא חתם על ההסכם כאמור לעיל, ולפיכך לא נהיה עד מדינה. כך או כך, גם דסקל לא היה אמור להפליל במישרין את אברוחצירא, אלא בעיקר את גוטליב.

לא זו אף זו, אם אכן היו בידי המשטרה ביום 4.9.1980 ארבעה עדי מדינה נגד אברוחצירא, הרי הבקשה של זיגל לפרסם כי יש בידיהם עוד עדי מדינה בנוסף לגוטליב, וההנחיה של שפיר להוציא ידיעה כי יש יותר מעד מדינה אחד – הייתה משקפת נאמנה את המציאות ולא בונה אותה. אם כך היה, הרי לא היה צורך בהוצאת ידיעה במחשכים כפי שנעשה בלילה שבין ה-4 וה-5 בספטמבר ובסדרת ההכחשות ובטיוח שבאו אחר כך. אם תוכן הידיעה שנמסרה כאמור היה אמת, היו מדבררים אותה כמקובל כהודעת דובר. העובדה כי ידיעה זו לא יצאה כהודעה רשמית אלא בדרך לא דרך, או בלשונו של זיגל **"מהלך בלתי שגרתי שהיה חיוני ומובן מאלינו"** (לְשָׁם, 1988 : 152) וכדיסאינפורמציה לגיטימית⁶⁸ (לְשָׁם, 1988 : 154) - מחזקת את הטענה שלא היה עד מדינה נגד השר בנוסף לגוטליב באותה נקודת זמן.

משהוכח במידה הנדרשת למחקר כי היה רק עד מדינה אחד נגד אברוחצירא, ואילו שפיר וקרתי היטעו במכוון את קהל היעד שלהם כאשר דיברו על ארבעה עדי מדינה - נשאלת השאלה מדוע הם נהגו כך וליתר דיוק מה היו האינטרסים שלהם לומר את שאמרו.

שפיר נקלע לסיטואציה מביכה מאד מבחינתו בעקבות פרסום הידיעה הפיקטיבית. הוא אישר לבצע פעולה שפוגעת באינטרסים משטרתיים ובניגוד לאתיקה המקצועית. נראה כי על מנת לחפות על הפרת הכללים הוא גם הסתבך במסירת כמה גרסאות בעניין. לשפיר היה אינטרס למזער נזקים מבחינתו עלידי כך שהוא בחר לומר שהיו ארבעה עדי מדינה כאשר בעיתון כתבו שישה. הפער המספרי הקטן הזה משווה לעניין טעות של מה בכך המתכתבת היטב עם טענת הכשל הלשוני של הדובר ואי ההבנה שנוצרה בעת מסירת הידיעה לכתבים. במילים אחרות, ניתן לומר כי האינטרס של שפיר להטעות באומרו כי היו ארבעה עדי מדינה, היה להגן בראש ובראשונה על עצמו.

בכל הנוגע לקרתי המצב מורכב יותר. בשונה משפיר שאמר בעלמא כי היו ארבעה עדי מדינה, קרתי דייק לכאורה באומרו כי היו ארבעה עדי מדינה **"בפרשיות הנחקרות בעניין אברוחצירא"**.

⁶⁸ זיגל אימץ בחום את מאמרו של פרופ' זלמן פלר (1913-2016) **"זכות המשטרה לשקר"** שהתפרסם לפי לְשָׁם (1988 : 154) ב'הארץ' בתאריך 6.1.81 - שם קבע כי **"עניין השתלת הידיעה על כמה עדי מדינה בחקירה על פרשת שר הדתות אינו שקר אלא מעשה מחויב המציאות"**.

אם כך, הרי שעל פניו נראה כי אין כל הטעיה בדבריו, אלא שבהקשר בו נאמרו הדברים, קרי בנושא עדי המדינה נגד אבו-חצירא – יש באמירה זו כדי להוליך שולל על ידי העלאת מצג מטעה למי שלא שם לב לניואנסים שבדברים. האינטרס של קרתי להטעות כאמור, לא נבע מרצונו לחפות על מחדל מצידו או על מעשה לא הולם שעשה, שהרי הוא לא היה מעורב בתרגיל בכל צורה שהיא. ההסבר היחיד העולה על דעתי להטעיה הזו מצידו של קרתי, הוא כי הבין היטב את חומרת התרגיל והשלכותיו לעתיד, ולכן הוא ביקש לגבות את זיגל – שיזם את התרגיל - ולהגן על תדמיתה ואמינותה של המשטרה. כפי שציינתי לעיל, להערכתי קרתי לא היה מאשר את התרגיל הנדון והוא הבין היטב את 'הברוך' שנגרם בעטיו, עד כדי כך שכשקרתי דיבר בכנסת על התרגיל הוא אמר כי באותו זמן היה למזלו בחו"ל. תרגיל כזה פוגע באמינות הארגון בכלל ובמוסד הדוברות בפרט, ולא רק באישיות כזו או אחרת הממלאת תפקיד בארגון. לכן, אני מניח, שקרתי ביקש לחלץ את זיגל מהעניין ולמזער נזקים למשטרה - עד כמה שניתן - על ידי רטוריקה שנראתה לו שתכיל את האירוע ותצמצם את האפקט השלילי העתידי שלו. הטיעון שטען כי היו ארבעה עדי מדינה בפרשיות הנחקרות בעניין אבו-חצירא, בהקשר שנאמר, הוא מתוחכם והולם שועל קרבות ותיק כמותו. מצד אחד הטיעון כשלעצמו, כשהוא מנותק מההקשר בן נאמר, ככל הנראה אינו שקר. מצד שני כשהוא נאמר בלהט הדיון על הידיעה הפיקטיבית הנדונה, הוא משל את האוזן, שאינה בקיאה בפרטים, ואינה קולטת את הדקויות, כי מדובר בטעות חשבונית קטנה ומינורית של מוסר הידיעה - במקום לומר ארבעה אמר שישה עדי מדינה.

עם זאת, יודגש כי במישור הערכי מחויב עובד ציבור, ובכלל זה כמובן ראש אגף החקירות במשטרה, בגילוי נאות ואל לו להתבטא באופן העלול להטעות את הציבור או את נציגיו.

בשלהי הדברים על שליפת הטיעון, כי היו כביכול ארבעה עדי מדינה, יש לומר כי הטיעון הזה ששפיר ניסה לשוות לו מראה של אמת מוחלטת הועלה רק בגרסה החמישית ולא קודם לכן, למרות שהיו כמה הזדמנויות פז להעלותו. ככל הנראה הטיעון בא לעולם בזכות ההתייעצות שקיים שפיר עם זיגל וקרתי. זיגל, בספר של ברוך לָשָׁם, לא התייחס לטיעון שהיו ארבעה עדי מדינה, אבל הוא כנראה כן היה שותף להעלאת הטיעון. אינני יודע מי מהם הניח אותו על השולחן, אך אני מניח כי הוא לא בא משפיר או מאנשי לשכתו – כי אם כן, סביר להניח כי שפיר היה כבר מעלה את הטיעון הזה עוד הרבה קודם. לפיכך, נותרו רק קרתי וזיגל. אם היה זה הרעיון של זיגל, יש להניח כי הוא היה מציין זאת בספרו. קרתי לעומת זאת, אימץ את הטיעון והעלה אותו בכנסת, אומנם בוורסיה לפיה היו ארבעה עדי מדינה "בפרשיות הנחקרות בעניין אבו-חצירא". לפיכך, סביר יותר להניח שהרעיון היה של קרתי, וזיגל לא התנגד לכך. לא נראה לי שהחבורה שהתכנסה בלשכ"מ באותו לילה חורפי הייתה מאמצת עובדה שזיגל היה מתנגד לה, וסביר להניח שאם כן, הוא היה מציין זאת בספרו. לפיכך, נשאלת השאלה כיצד זיגל הסכים לטיעון הזה. לפי דעתי זיגל חש לא בנוח עם כל המהומה שהתפתחה סביב העניין, כשבסופו של דבר היוזמה לפרסם שיש עוד עדי מדינה באה ממנו. לכן, ישנה אפשרות כי הוא הזדהה רעיונית עם הגישה של קרתי ואפשר לשפיר נוסחה גואלת. מסופקני עם זיגל התגאה על כך וכנראה זו הסיבה שהאנקדוטה הזו אינה מצוינת בספרו.

במושב השני של ישיבת ועדת הפנים של הכנסת, בתאריך 3.2.1981 (הכנסת¹, 1981: 8-9), ניסו חברי הכנסת לברר אם בעת השתלת הידיעה אכן היו ארבעה עדי מדינה. חה"כ רובין אמר לשפיר "לא היו ארבעה עדי מדינה. גם היום אין עדיין ארבעה עדי מדינה". לפי דעתי חה"כ רובין התכוון לכך שלא היו ארבעה עדי מדינה נגד אבו-חצירא, וסביר להניח כי כאיש המפד"ל – המפלגה של

בורג ושל אברחצירא הוא התעניין מאד בכל החקירות נגד שר הדתות ומשרדו. שפיר השיבו כי **"באותו מועד היו למשטרת ישראל אישורים מהיועץ המשפטי לממשלה על ארבעה עדי מדינה. כלומר, אם משטרת ישראל הייתה במצב שבו היא רצתה ויכלה לנצל זאת – היא יכלה להופיע עם ארבעה עדי מדינה"**. על פניו נראה כי תשובתו של שפיר דמתה יותר לכתב חידה מאשר לתשובה. ועל כן נראה שחה"כ אהוד אולמרט (1945-) פנה מיד לשפיר בשאלה ישירה בכדי להבהיר העניין אחת ולתמיד: **"האם באותו יום שנתת את האישור, היו ארבעה אנשים שהסכימו להיות עדי מדינה?"** למרבה הצער חברת הכנסת תמר אשל (1920-) קפצה והשיבה במקומו של שפיר ואמרה **"לא"**. שפיר כנראה שתק – אולי 'שתיקה כהודאה דמיא'. ועל כן חה"כ אולמרט ביקש לחדד העניין והבהיר לשפיר **"כי הידעה בעיתונות לא אמרה שיש אישור של היועץ המשפטי לממשלה"** – היינו הידעה דיברה על חשודים שנעשו הלכה למעשה עדי מדינה, ולא על איזה מן אישור 'פתוח' של היועץ להגיע להסדר עד מדינה עם מי שמשטרת ישראל תימצא לנכון. כאן, במקום לתת לשפיר להשיב, התערב יו"ר הוועדה, חה"כ שלמה הלל והושיט לשפיר גלגל הצלה מרופד באומרו **"רבותי, השאלה העומדת לדיון היא לא השאלה האם היו 4 או 5 עדים"**. שפיר נחלץ מברור העניין הודות לחברי כנסת שחשבו מעט אבל מהר. בכך לכאורה, הוחמצה הזדמנות לחשוף את 'המריחה' של שפיר על קיומם של ארבעה עדי מדינה נגד השר אברחצירא.

היווצרות הגרסה – גורמים ותהליך

לפי השבועון 'העולם הזה'⁶⁹, כאשר חזר שפיר למטה-הארצי מהכנסת, לאחר שמסר את גרסתו הרביעית, הוא פגש את ארד הכעוס שאיים עליו לגלות דברים, ואז הם ישבו שלוש שעות וניסחו הודעה לעיתונות שסתרה את הדברים שאמר שפיר אך ארבע שעות קודם לכן. לעומת זאת, שפיר אמר במסיבת העיתונאים בבית אגרון בירושלים, יומיים אחרי שפוטר: **"[...] ישבנו נדמה לי 6 שעות והבאנו את כל האנשים שהיו קשורים בעניין... לא בשביל לארגן את התשובה, אלא בשביל למצוא את התשובה האמיתית"** (אזרחים למען המדינה, 1981: 12); ואילו ברוך מאירי דיווח בעיתונו כי הדיון הני"ל נמשך למעלה משבע שעות⁷⁰.

סביר להניח כי שפיר לא טעה בתיאור התנהלותה של ההתייעצות הנדונה, שהרי הוא מסר את הדברים מקץ שלושה ימים בלבד מהיום בו הם ישבו להכין את הגרסה. בהנחה כי גם התאור ב'עולם הזה' היה מדויק, אזי נראה כי תחילה ישב שפיר עם ארד הזועם בארבע עיניים וכאשר נרגעו הרוחות, הם הסכימו על הפתרון למשבר שיצר שפיר ועל הדרך להשגתו - שפיר יזעיק ללשכתו את קרתי ואת זיגל וביחד עם ארד, ולא מן הנמנע שגם עם ראש לשכתו הנאמן יגאל ברנע (1951-), תנוסח הודעה קונצנזואלית. בתוך כך, זיגל שהוזעק בבהילות לפגישה, עשה כנראה את דרכו מיפו⁷¹ ללשכת המפכ"ל (לשכ"מ) במטה-הארצי (מטא"ר) בירושלים. קרתי, שלשכתו הייתה 3 קומות מתחת ללשכ"מ, נדרש מן הסתם רק למעלית.

לאחר שהסתיימה הפגישה בארבע עיניים בין שפיר וארד, התקיימה ההתייעצות שנועדה אליבא דשפיר **"לא בשביל לארגן את התשובה, אלא בשביל למצוא את התשובה האמיתית"** (אזרחים למען המדינה, 1981: 12). על המטרות הלא מוצהרות של הישיבה הצבעתי בפרק

⁶⁹ גיליון 2262 מתאריך 7.1.81, עמ' 32.

⁷⁰ מעריב, 2.1.81, עמ' 19.

⁷¹ מקום מושבה של היאח"ה באותן שנים היה במבנה בריטי בדרך סלמה ביפו, שפונה בשם 'מטא"ר יפו'. המבנה נהרס בתחילת שנות 2000 ובמקומו נבנה בניין בו שוכנים מטה מחוז ת"א ויחידות נוספות.

'מאפייניה הכלליים', כשהמטרה הראשונה הייתה 'לנעול' את כל משתתפי הישיבה, שהיו שחקני מפתח בעניין, על גרסה מוסכמת, ולהנציח ולהטמיע אצלם את העובדה כי היו 4 עדי מדינה – אפילו שרק אחד מהם העיד נגד השר אבו-חצירא.

לא מן הנמנע כי אחרי שהסתיימה הישיבה עם קרתי וזיגל בשעת לילה מאוחרת, שפיר וארד הסתגרו שוב בלשכ"מ וניסחו את ההודעה הרשמית לעיתונות, כאשר כל אחד מהם דואג שעניינו יבוא לידי ביטוי בהודעה בתצורה המיטבית מבחינתו. בסופו של דבר, נמצא הנוסח ששפיר וארד הסכימו עליו ובשעה **שתיים לפנות בוקר** כינס שפיר כתבים לענייני משטרה ומסר להם בכתב הודעה מפורטת ובה למעשה הוא חזר בו מן הגרסה שמסר לוועדת הכנסת אך 12 שעות קודם לכן. בשונה מכל הגרסאות הקודמות – דבק שפיר בגרסה זו וכמעט ולא שינה ממנה⁷². כך מאיומי הדובר בעקבות הגרסה הרביעית שהכפישה את שמו, נוצרה הגרסה החמישית, שבדומה לקודמותיה היא נבנתה בעטיים של לחצים שהופעלו על שפיר.

תוכנה של גרסה ה'

ההודעה לעיתונות החזיקה כ-370 מילים. "ידיעות אחרונות" שסיקר בהרחבה את הפרשה פרסמה במלואה⁷³ והיא מובאת להלן באותיות מודגשות יחד עם הערותי הרשומות בסוגריים באותיות ללא הדגשה.

"לפי מיטב ידיעת הנוגעים בדבר האמור להלן מבטא את אשר אירע".

(ככלל, בתחילתה של הודעה רשמית המתקשרת לעניין מסוים נרשמת כותרת - הנושא אליו ההודעה מתייחסת. בהודעה זו – כפי שהיא מובאת בעיתון - נראה כי שפיר וארד נמנעו מלציין את ההקשר שלה וליתן להודעה כותרת כי היא הייתה עלולה לאשרר את העובדה כי בפרשה הזו כבר ניתנו כמה גרסאות שלא ביטאו את האמת. לא זו אף זו, ההודעה לא פרטה מי הם "הנוגעים בדבר" שנדרשו למסור את אשר אירע לפי מיטב ידיעתם. בדרך כלל כשהיו יוצאות הודעות דובר על פעילות משטרתית שגרתית - לא כל שכן פעילות מוצלחת – היו מוזכרים בעלי התפקידים הראשיים שנטלו חלק באירוע ולעתים קרובות גם תוך ציון שמם המלא ודרגתם. האירוע הנדון לא נתפס בלשכ"מ כשגרתית – בוודאי לא כהצלחה יתרה – ומכאן כנראה הניסוח המעורפל הנ"ל שניתן להמשילו ללחיצה על הדק 'מיסוך-עשן').

א. ב'4 לספטמבר 1980 היו למשטרה 4 אנשים אשר היועץ המשפטי לממשלה ונציגיו המוסמכים אישרו לתת להם חסינות באם יסכימו להעיד, דהיינו להיות עדי מדינה.

(עובדה זו מטעה במכוון כאמור בפרק 'כמה עדי מדינה היו'. הביטוי 'יסכימו להעיד' לא היה שגור בפהם של קצינים בכירים באגף החקירות בהתבטאויות פורמליות, אלא הם התנסחו בביטויים כגון 'ביקשו להיות עדי מדינה' או 'נעשה הסכם (או הסדר) עד מדינה'. זאת כי אין מפתים או מציעים לחשוד לשמש כעד מדינה ומבקשים הסכמתו, אלא הוא זה הפונה ומבקש את ההסדר שבליבו טובת הנאה שיקבל בעד עדות אמת בבית המשפט, טובת הנאה שיכולה להיות גם חסינות. מכאן ניתן להניח כי ההודעה הזו נכתבה על-ידי ארד ושפיר – שלא היו אנשי משטרה מקצועיים ועל כן הטרמינולוגיה הפורמלית של אנשי החקירות לא הייתה שגורה בפהם).

⁷² יוסי בר וגד ליאור, ידיעות אחרונות, 31.12.80, עמ' 1.
⁷³ ראה הערה 72.

ב. באותו יום, 4 לספטמבר 1980, ניתן צו עיכוב יציאה מן הארץ ע"י בית משפט נגד 6 אנשים, בתוכם שניים אשר לגביהם ניתן אישור חסינות, ובין אלה היה גם מר ישראל גוטליב. שאר האנשים אשר נגדם ניתן הצו – לא היו עדי מדינה.

(עד המדינה השני הוא צבי הרמן פרוכטר שהפליל את גוטליב ולא את אברחצירא, כמפורט בפרק 'כמה עדי מדינה היו'. לא בכדי שפיר וארד נמנעו מלציין עובדה זו).

ג. "ידיעות אחרונות" ביום 5 בספטמבר 1980 פרסם ידיעה על 6 עדי מדינה, אשר שמותיהם חופפים למעשה את שמות אותם האנשים אשר כלפיהם הוצא צו ב-4 בספטמבר, האוסר את יציאתם מן הארץ. זאת, כנראה, מתוך הנחה שמאחר ומר גוטליב היה ברשימה, הרי סביר שהניחו שגם שאר האנשים המופיעים ברשימה הינם עדי מדינה, דבר שלא היה לו כל יסוד. (ההסבר שניתן כאן לגבי הדרך בה שורבבו ששת השמות לידיעה, אינו עולה בקנה אחד עם ההסבר שניתן עלידי שני מקורות אחרים. הראשון הוא יוסי בר שכתב בעיתונו כי: "... ידיעה זו, אשר מאוחר יותר התברר שלא היה בה אמת, נמסרה לי על ידי אריה ארד. הוא גם זה אשר העביר לי את הידיעה כאילו היועץ המשפטי לממשלה עומד לבקש מראש הממשלה בגין את הדחתו של אברחצירא מתפקיד שר הדתות בגלל החקירה המתנהלת נגדו"⁷⁴. והמקור השני הוא זיגל כפי שצינתי בפרק 'הידיעה יוצאת לדרך', לפיו ארד הרדום והמטושטש משתי כוסיות אמר "אין תגובה" לשאלה של בר לגבי השמות).

ד. באותה עת היה ידוע בציבור כי יש רק עד מדינה אחד והוא גוטליב. הנוגעים לחקירה של שר הדתות ואנשי משרדו שקלו באותה עת האם לפרסם את מספר עדי המדינה שיש למשטרה, דהיינו ארבעה, או לתת לכך ביטוי אחר במגמה לשרת את החקירה.

(המשפט הפותח את הסעיף הוא עובדה חצי נכונה כי ועל ערכה של חצי אמת כבר דיברתי. השימוש בביטוי "הנוגעים לחקירה" במשפט השני, הוא מעניין מאד. הגדרתו של מי שביקש לפרסם את הידיעה במונח 'הנוגעים לחקירה', נראית על פניו תמוהה. אין מדובר במי שינגע בחקירה אלא במי שניהל אותה - היה לו שם, דרגה ותפקיד והוא היה קצין משטרה מוכר מאד בציבוריות הישראלית - תתניצב בנימין זיגל. כפי שהוסבר לעיל, כשמדובר ב'פאדיחה' בעניין הנמצא בחקירה נמנע בדרך כלל הארגון מלנקוב בשמות 'הנוגעים לחקירה'. לא זו אף זו, מאחר ולזו ההיגד שבא בסעיף זה לא שיקף את המציאות – ארבעה עדי מדינה נגד השר, ככל הנראה ביקשו שפיר וארד להימנע מציון שמו של זיגל, או שם יחידתו, שלא להעיר דוברים מרובים ובכך לשפוך דלק למדורה. הרישא של המשפט השני, לפיו התנהלו חקירות גם נגד אחרים במשרד הדתות היא עובדה נכונה, אך המשך המשפט בעניין מספר העדים היווה הטעיה כפי שנדון בפרק הקודם. הסיפא של הסעיף "לשרת את החקירה" היא נכונה.

הנה כי כן, תחילתו ואמצעותו של הסעיף במיסוך עשן וסופו בדיוק. אמת המתייחסת לשקר אינה הופכת את השקר לאמת).

ה. לכן, מקורה של הידיעה שהופיעה ב"ידיעות אחרונות" ב-5 בספטמבר, לדבריו של דובר המשטרה, שהונחה בצורה מוסמכת למסור ידיעה לא כהודעת דובר אלא כמוסר ידיעה. לדובר עצמו לא היה ידוע באותה עת כמה עדי מדינה יש, ואף לא את זהותם. במקרה יחיד מסוגו הוא שימש כלי להעברת הידיעה.

⁷⁴ יוסי בר, ידיעות אחרונות, 26.12.1980, עמ' 11.

(אינני לשונאי, אבל אני מעיד שראיתי בעיתונים כתיבה בהירה וברורה מזו. מבלי לעשות ספקולציות ודרמטיזציה על הלך הרוח של כותבי הדברים בעת שנכתבו, ניתן לשער איזו אורה שררה אז בלשכ"מ ואת העייפות שמן הסתם אחזה בהם. עם זאת, ניתן להניח כי סעיף ה' הוא הסעיף שארד עמד עליך שיופיע במסמך, ובמילים אחרות זה 'הסעיף של ארד'. ארד לא שמע על רעיון כזה ורץ למסור אותו בניגוד לדעתו של המפכ"ל – כפי ששפיר תאר בגרסאותיו הקודמות - אלא הוא פעל בסמכות וברשות, עלפי הנחייה ברורה שקיבל ממי שהיה רשאי להנחותו. לפיכך, בסעיף זה שפיר למעשה ניקה את ארד מכל 'אשמה' בניגוד לגרסאותיו הקודמות.

שפיר לא הבהיר מדוע מידע 'תמים' לכאורה על מניין עדי המדינה כמצוין בסעיף ד' מצא את דרכו לתקשורת כידיעה' ולא כהודעת דובר. יתרה מזאת, סעיף ה' גם אינו מסביר מדוע מקרה זה הינו "יחיד מסוגו" בו נראה כי חרגו מהכלל המקובל לפיו הדובר אינו "מקור" המוסר ידיעות בחשאי, אלא גורם מוסמך המוציא הודעות רשמיות בהליך סדור וגלוי. כמו כן, יש לציין כי הסעיף שותק בכל הנוגע למיחות הגורם שהינחה את הדובר למסור את הידיעה הנדונה.

דומה כי למי שהסתגר באותו לילה בלשכ"מ להכין את ההודעה לעיתונות, היה קשה להצהיר ולהודות כי המפכ"ל אישית היה מעורב ב'פשלה' בכך שהוא זה שהינחה את הדובר 'למסור ידיעה'. לכן נוח יותר להתנסח בלשון מפותלת ובפועל סביל – "שהונחה בצורה מוסמכת".

ו. הידיעה שנמסרה עלידי הדובר אמרה כי יש יותר מאשר עד מדינה אחד מבלי לנקוב במספר, אך בהמשך, כאשר נשאל האם יש שישה עדי מדינה וזאת לאור הרקע של קיום שישה צווי עיכוב יציאה מן הארץ נגד שישה אנשים, ייתכן כי הדובר לא שלל אפשרות זו. תגובה זו יכולה הייתה להתפרש שמדובר אמנם בשישה עדי מדינה, אך בוודאי שלא מסר ולא אישר שמות האנשים שהופיעו בכתבה.

(לכאורה סעיף זה משקף את המציאות כהווייתה ומסכם את השתלשלות העניינים, בייחוד כשקדמו לו 6 סעיפים שסיפקו לשיטתם של הכותבים רקע מפורט על התהליך בו נוצרה הידיעה. אלא שלקורא התמים נטמן בסעיף זה פח שנועד להטעותו והוא כי "הידיעה שנמסרה... אמרה כי יש יותר מעד מדינה אחד". אמירה זו התייחסה במפורש לעדי מדינה המפלילים ישירות את אברו-חצירא – בשעה שזו לא הייתה האמת כפי שתואר בפרק 'כמה עדי מדינה היו'. ועל כן הידיעה הנדונה הייתה ידיעה כוזבת. לפיכך המשפט הפותח את הסעיף הינו רק חצי אמת ובהקשר דן - מהווה סילוף גמור של העובדות. מכאן כי אין בכוחו של כל התאור שבא אחריו – שהוא אכן נכון – כדי לבטא את האמת. אמת המתייחסת לשקר אינה הופכת את השקר לאמת.

לא זו אף זו, אפשר וסעיף זה נוסח כפי שנוסח ובעיקר הטיעון לפיו "ייתכן כי הדובר לא שלל אפשרות זו" על מנת להימנע מעימות נוסף עם העיתון. כותבי המסמך הקפידו שלא להאשים את העיתון במחדל או ברשלנות או במעשה לא אתי אחר, מחששם כי השיחה באותו לילה עם ארד הוקלטה על ידי אחד הכתבים וכל אמירה שלא תעלה בקנה אחד עם התנהלותה תקעקע את אמינותם עוד יותר).

ז. המפכ"ל נתן אישורו למתן הידיעה על כך שיש יותר מאשר עד מדינה אחד, דבר שהיה נכון בתכלית ואין לְדַבֵּר על פרסום מטעה. אך למרות שלא זאת הייתה הידיעה שהדובר מסר, נוצר הרושם כי המדובר בשישה עדי מדינה ושידיעה זו מקורה במשטרה. על כך הגיב המפכ"ל כי הוא לא נתן אישור לפרסום את מספר עדי המדינה בוודאי לא לנקוב במספר שש. לפי מיטב הידיעה וההכרה מתן הידיעה שתכליתה היה לשרת את החקירה איננו נוגד את החוק.

(ניתן לקבוע כי זהו 'הסעיף של שפיר'. הסגנון הוא כיאה וכנאה למפקד שמילתו היא האחרונה - והרי זהו הסעיף החותם את ההודעה שלשמה נדרשו כתבים בשתיים לפנות בוקר. בסעיף זה המילה 'מפכ"ל' מופיעה לראשונה ואף פעמיים. לא זו אף זו, בשעה שכל הסעיפים הקודמים מכילים אך ורק מידע אינפורמטיבי – אמיתי או מסולף ומסקנות כלשהן הנגזרות מהן; בסעיף זה מופיע היגד הנראה כמְצוּוה או כמנחה ההולם גנרל העומד בראש ארגון סמי-צבאי והוא: "[...] **אין לְדַבֵּר על פרסום מטעה**". לא אחזור על הטיעון ונימוקיו כי הידיעה הייתה פיקטיבית ועל כן הפרסום היה אכן מטעה.

עם זאת, מצאתי לנכון להתמקד במשפט השלישי שבסעיף והוא: "**על כך הגיב המפכ"ל כי הוא לא נתן אישור לפרסום את מספר עדי המדינה בוודאי לא לנקוב במספר שש**". על פניו נראה כי במשפט זה נעשה במובלע ניסיון לתרץ את אי האמת שנאמרה בגרסה ד' ולהציגה כאמירה מדויקת שאינה סותרת את הגרסה הנוכחית. לביסוס טענה זו נביא תחילה את הגרסה הרביעית במלואה, כפי שנרשמה בפרוטוקול ועדת הכנסת ואת חילופי הדברים בעקבותיה עם חברי הוועדה (1980: 10-11):

"[...] **אני מגיע לדבר שאמרתי אותו בזמנו לכל מי שצריך לומר, וגם בטלוויזיה בתשובה לשאלה ישירה - ההודעה של דובר משטרת ישראל בדבר חמישה עדי מדינה הייתה לא נכונה. אם אשתמש בסלנג מקצועי, קרה לדובר 'סליפ' אם כי הוא אישית לא אשם בכך. ה"סליפ" היה בהבדל בין מערכת שיקולים של אנשים אשר ניהלו את החקירה ובין הרצון להשתמש בו כדי שיהווה מכשיר תמים לעניין זה. אבל הדבר נעשה בניגוד לדעתי.**
א. אולמרט: אולי תוכל לפרט.

המפכ"ל ה. שפיר: בנושא של השר אבוחצירא הייתה הנחיה חד משמעית שאין דוברות ואם יש דוברות היא מחייבת אישור שלי. פה היה "סליפ" שלו. מאחר שגורמי החקירה התייעצו בעניין מסוים, הפך "סליפ" זה לעובדה ועל כך הוא משלם מחיר.

א. אולמרט: האם הוא הדליף במקום להתייעץ עם המפכ"ל?

המפכ"ל ה. שפיר: אמת. יש מי שמשלם על כך.

א. אולמרט: האם גורמי החקירה היו צריכים להתייעץ עם דובר המשטרה? האם הם לא יזמו הדלפה?

ד. שילנסקי: אמרת שיש מי שמשלם. האם הכוונה היא למי שניצלו את תמימותו?

א. אולמרט: המפכ"ל אמר משהו, שאם אני מבין אותו נכון, הוא חמור. אתה מייחס לגורמים אשר יזמו את החקירה כוונה לנפח את העניין תוך ניצול הדובר, והוא נוצל. האם היה זה המקרה היחיד? האם בדקתם מי עשה זאת? האם הם משלמים בשביל זה?

המפכ"ל ה. שפיר: מבחינתו זה היה המקרה היחיד. ניהלו דיון על אפשרות מסוימת שבה מישהו ישפיע על אנשים נוספים להיות עדי מדינה. חלק מן התחבולה שאנשים העלו על דעתם, בהתייעצות הזאת, הייתה האפשרות להדליף. לא הייתה על כך שום אסמכתא ושום אישור, לא של גורם א' ולא של גורם ב' אבל 'הסליפ' קרה".

ניתן להיווכח כי עיקרה של גרסה ד' היה שלדובר קרה 'סליפ' – בניגוד לדעתו של שפיר – היינו ארד הדליף במקום להתייעץ עם המפכ"ל - ועל כך הוא משלם את המחיר. ואילו בסעיף ה"ל שפיר טען כי בגרסה ד' הוא אמר שלא אישר לפרסום את מספר העדים אלא רק שיש יותר מעד אחד. העניין הוא כי בגרסה ד' שפיר הרחיק עצמו מכל אישור שנתן ומכל מעורבות שהייתה לו בתהליך פרסום הידיעה, ואילו בגרסה ה' הוא הודה שהיה מעורב בתהליך ואישר את מה שאישר.

לפיכך, המשפט השלישי בסעיף ז': "על כך הגיב המפכ"ל כי הוא לא נתן אישור לפרסם את מספר עדי המדינה בוודאי לא לנקוב במספר שש" אינו אמת כי הוא אינו משקף את גרסה ד', שגם היא כפי שכבר הוסבר לא הייתה אמת. שהרי איש לא ביקש לפרסם את מספר העדים – שהיה רק אחד – ולכן המפכ"ל לא אסר לפרסם את מספר עדי המדינה – שהיה רק אחד – והוא לא נדרש לכך, אלא רק לאשר שיש יותר מעד מדינה אחד נגד אברוחצירא מעניין מאד הוא גם הסיפא של סעיף ז' – "לפי מיטב הידיעה וההכרה מתן הידיעה שתכליתה היה לשרת את החקירה איננו נוגד את החוק". הטיעון הזה מתכתב היטב עם הרעיון כי מדובר בידיעה פיקטיבית שהייתה סוג של תכסיס בחקירה ולא בידיעה אינפורמטיבית אמיתית).

גרסה ה' - דיון

נקדים ונאמר כי גם הגרסה החמישית לא הייתה בגדר האמת. שפע המלל שניטע בה היה כמסך עשן להסתיר את העובדות הלא נכונות שצוינו בה ואת הכחשת קיומן של הגרסאות הקודמות, ובכך לשוות לה מראית עין של אמת.

גרסה ה' התבססה על תנאי הכרחי מטעה והוא כי באותה נקודת זמן היו ארבעה עדי מדינה נגד השר אברוחצירא; ולמעשה כל הגרסה נסובה סביב תנאי זה. לא זו אף זו, בגרסה זו ניסה שפיר להתכחש לדברים שאמר בגרסה ד'. במילים אחרות אפשר לומר כי שפיר ביקש בגרסה ה' לשכתב את גרסתו הרביעית, שכן יוסי בר וגד ליאור דיווחו בעיתונם כי "חברי כנסת ופקיד בכיר במשרד הפנים הביעו הבוקר פליאה על הגרסה החדשה של הרצל שפיר שטען אמש כי דבריו בוועדת הכנסת לענייני משטרה צוטטו שלא כהלכה. הם אמרו שקשה להבין כיצד זה תריסר אנשים, שהיו בישיבת הוועדה, כולם ללא יוצא מן הכלל הבינוהו שלא כהלכה וציטטו אותו לא נכונה"⁷⁵.

ייתכן ושפיר סבר בעת שעמל על ניסוח סעיף ז' הנ"ל כי בגרסה ד', אותה כאמור מסר בוועדת המשנה כמה שעות קודם, אמר דברים שבעצם לא אמרם (בגרסה ד' הוא לא אמר שהוא לא אישר לפרסם את מספר העדים). שהרי פרוטוקול הישיבה מדבר בעד עצמו וכך גם דיווחי העיתונאים שחלקם נכחו בישיבה וחלקם ציטטו דברים ממכובדים שנטלו בה חלק. פרוטוקול הישיבה לא היה לפניו בעת שקיים את מרתון הדיונים לנסח את הגרסה החמישית. לעתים קרובות אדם המדווח בחוסר קוהרנטיות מוצא עצמו שוכח מה אמר או לא אמר אך כמה שעות קודם. זו הסיבה שבמהלך חקירות במשטרה אין נותנים לעד – לא כל שכן לחשוד – את הודעתו בעת סיום גבייתו. לא פעם נחקרים מסתבכים וסותרים את עצמם בתוך פרק זמן קצר ביותר. ייתכן וכתוצאה מהלחץ ששפיר היה נתון בו מכיוונו של ארד - להוציא תיקון למה שאמר בכנסת - הוא לא נתן את דעתו על-כך שהוא לא רק שינה גרסה אלא אמר מה שלא נאמר. ייתכן והעובדה כי הוא הלך ונעשה לא רק חשוף בצריח אלא בודד בטנק – גרמה לכך כי לא היה לו עזר כנגדו שיפנה את תשומת לבו לסתירות שהוא מייצר בדבריו.

ההסתבכות עם הגרסאות ליוותה אותו גם במסיבת העיתונאים בבית אגרון בירושלים ביום שישי 2.1.81 - יומיים לאחר שפוטר. כאשר עומת עם הטענה על הגרסאות הסותרות השיב: "אני עדיין לא ראיתי את הגרסה של הכנסת אבל בוא נאמר כך: מאחר שהעניין כל כך מסובך. בוא נצא מההנחה שיש בעיות גם עם הגרסאות. לכן ישבנו 6 שעות והבאנו את כל האנשים שהיו קשורים בעניין... לא בשביל לארגן את התשובה, אלא בשביל למצוא את התשובה האמיתית"

⁷⁵ ידיעות אחרונות, 31.12.80, עמ' 1 והמשך: "בורג יבקש כנראה מבגין להכריע בעניין המשך כהונת שפיר כמפכ"ל".

(אזרחים למען המדינה, 1981 : 12). בהיגד זה שפיר הודה במקצת כי היו לו כמה גרסאות שלא עלו בקנה אחד זו עם זו. אבל השאלה היסודית העולה מדבריו היא למה התכוון כשאמר שעדיין לא ראה "את הגרסה של הכנסת". לכנסת יש לומר, לא הייתה "גרסה" אלא פרוטוקול שנכתב כמו תמליל ובו נרשמה גרסתו שלו ולא זו של "הכנסת". מי שמביע עמדה קוהרנטית אינו נקלע להסברים סותרים ו"העניין" לא היה אמור להיות "כל כך מסובך" - כפי שאמר - אם הייתה נאמרת האמת מלכתחילה ואם לא הייתה נעשית מלאכת טיוח כפי שעשה.

בדיון בוועדת הפנים של הכנסת ב- 6.1.1981 הוכיח חה"כ דב שילנסקי את שפיר על הניסיון שעשה בגרסה ה' לשכתב את גרסה ד' בהטיחו לעברו בלי כחל וסרק: **"איך זה שביום ג' (30.12.80) בבוקר אמרת לנו דברים מסוימים בקשר לפרשת עדי המדינה ובערב הכחשת אותם?"**. בפרוטוקול הישיבה לא נרשמה תגובתו של שפיר לטענה זו, אם בכלל הייתה תגובה (הכנסת⁷⁶, 1981 : 21).

בשורה התחתונה ניתן לומר כי גרסה ה' נועדה לרצות את ארד מבלי 'לחמם' יתר על המידה את התקשורת. עם זאת, התברר כי אחרי שגרסה ה' יצאה לאור, שפיר הגדיר מחדש את חלקו ואחריותו של ארד לקרות הפרשה.

'מקצה שיפורים' לגרסה ה'

ככלל, ניתן לומר כי גרסה ה' היא זו שהתקבעה, אבל אחרי שארד ושפיר פשטו את המדים הכחולים⁷⁶, ערך לה שפיר באורח חד צדדי 'מקצה שיפורים' קטן בעניין מידת האחריות של ארד לאירוע. כזכור, בגרסה א', ג' וד' 'הפיל' שפיר את כל התיק על ארד. בגרסה ה' שניתנה כאמור בהודעה רשמית שנוסחה עלידי שפיר וארד בלילה שבין ה-30 ל-31 לדצמבר 1980 רוככה אחריותו של ארד עד כדי הגדרתה כסוג של מחדל לכל היותר, בכך שלפי סעיף ו' להודעה **"ייתכן כי הדובר לא שלל אפשרות כזו"** ולפי סעיף ז' **"נוצר הרושם כי המדובר בשישה עדי מדינה"**. אלו התבטאויות המשוות לחלקו של הדובר סוג של פאסיביות בכך שהוא לא הגיב באורח אקטיבי בתגובה שהייתה יכולה למנוע את התקלה. אולם יומיים אחר כך – כשארד ושפיר כבר היו אזרחים – חזר שפיר והחמיר עם ארד. הוא כבר לא ייחס לארד מחדל כפי שיוחס לו בגרסה ה' אלא מעשה רשלני; כלומר, ארד הגיב באופן אקטיבי לדברים שהועלו בפניו ובעטיה של תגובה זו, ביחד עם הנסיבות שהיו, נגרמה התקלה.

במסיבת העיתונאים בבית אגרון ב- 2.1.1981 הצהיר שפיר במענה לשאלה כי: "[...] אני האשמתי את הדובר... בכך שהוא הביא לידי כך שניתן היה לחשוב שיש שישה" (אזרחים למען המדינה, 1981 : 12). שפיר כאמור המשיך בקו זה של האשמת ארד ברשלנות מסוימת ולא במחדל גם בוועדת הפנים של הכנסת, שביקשה להיפרד ממנו כראוי בישיבתה ביום 6.1.1981. שפיר נשא דברים וכשהגיע לפרשת עדי המדינה אמר כי כאשר שאל הכתב את הדובר: "[...] האמנם זה שישה? עונה הדובר: יתכן" (הכנסת⁷⁷ 1981 : 6). וכך גם בראיון ל'העולם הזה' שהתפרסם ביום 7.1.1981, אמר שפיר כי כתב ידיעות אחרונות שאל את ארד אם זה נכון שיש שישה עדי מדינה וארד השיבו **"אני לא יודע, זה יכול להיות"**⁷⁷.

⁷⁶ בשנת 1980 עוד היו במשטרה מדי קיץ בצבע חאקי ומדי חורף בצבע כחול. האירועים המתוארים כאן התרחשו בחורף.

⁷⁷ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 32.

סביר להניח כי מבחינתו של שפיר ככל שיחמיר עם אחריותם של אחרים בקרות התקלה, וככל שימעיט במעורבותו בבישול הידיעה, כך ינוקה שמו. לפיכך הוא נצמד להודעה הרשמית שיצאה, היינו גרסה ה', אבל נתן לה גוונים של אינטרפרטציות המשרתות את האינטרס שלו, כפי שעשה כאמור לגבי אחריותו של ארד בדבריו ליהעולם הזה⁷⁸:

"[...] **ארד שאל אותי** אם הוא יכול להוציא הודעה לעיתונות שיש יותר מעד אחד. אמרתי לו שהוא יכול... בשיחה של ארד עם כתב "ידיעות אחרונות" **שאל הכתב את ארד אם זה נכון שיש שישה עדימדינה**. ארד לא ידע על שישה, כמו שלא ידע על ארבעה. הוא פשוט לא ידע את המספר. **הוא אמר לעיתונאי: "אני לא יודע, זה יכול להיות"**. העיתונאי **קיבל את זה כאישור**. בוועדת המישה בכנסת אמרתי שארד ישלם עבור זה. אני לא התכוונתי לכך שאני אעניש אותו. אני עמדתי בלחץ מתמיד של בורג לפטר את ארד, ובסמוך לאותה ישיבה הודיע לי בורג **שהוא לא יחתום על המשך המינוי של ארד**. אז כבר ידעתי שדינו של ארד ללכת. **לא אמרתי לו את זה, כדי שלא לפגוע בעבודה שלו**. כשאמרתי שארד ישלם עבור העניין התכוונתי שגורלו כבר נחרץ עלידי בורג, ולא לזה שאני אעניש אותו. **כשחזרתי למטה הארצי הבנתי שארד נפגע**, כיוון שגם הוא הבין את זה כך שאני אעניש אותו, **ואז הוצאנו את ההודעה לעיתונות**" (ההדגשות אינן במקור).

להלן ניתוח תוכן הדברים:

1. הטיעון כי ארד שאל אותו אם הוא רשאי לדברר שיש יותר מעד אחד, ממצב את שפיר כדמות מעט פאסיבית ובעלת מעורבות מינימלית בעניין, בשעה שהוא זה שפנה לארד והינחה אותו להוציא את הידיעה כפי שזיגל ביקש ממנו.
2. הדרך בה תיאר שפיר כיצד פירש הכתב את דברי הדובר כאישור לידיעה, מתייחסת למספר העדים כפי שפורסם ולא לשמותיהם שהופיעו בעיתון כעדי המדינה. על פניו נראה כי שפיר נמנע מלהתייחס בראיון זה לדרך בה הסיק הכתב שיש לו אישור גם על השמות שכולם היו כביכול עדי מדינה. נראה כי שפיר ביקש לצמצם את העימות בינו ובין העיתון. כל מה שיגיד על הדרך בה הסיק הכתב שכל השישה הם עדי מדינה, תשווה לכתב או לעורך שלו מראית עין של חובבנות – וזאת כאשר אין לו עניין לחמם שוב את הגזרה מול אחד מהם.
3. יובהר כי עניין חתימת השר על המשך המינוי, נובע מהמצב שהיה נוהג אז. הסמכות לאשר דרגה בכירה (שהייתה עד שנת 1988 פקד ומעלה), הייתה נתונה לשר הממונה כאשר בשעתו הדרגה אושרה זמנית לשנה אחת⁷⁹.
4. העובדה כי שפיר הסתיר מארד את החלטת השר בורג שלא לחתום על המשך המינוי שלו על מנת "שלא לפגוע בעבודה שלו", אינה יכולה להיזקף לזכותו של שפיר.
5. העובדה כי ארד שמע שהוא אמור לשלם "עבור העניין", אך מהצהרתו של שפיר בכנסת ולא באופן אישי ישירות משפיר – מדברת בעד עצמה. צחוק הגורל הוא שארד שמע על הדחתו ברדיו, בדומה לאופן שברוך לשם – קודמו לתפקיד – שמע על הדחתו עלידי שפיר.
6. העובדה כי שפיר הבין כי ארד נפגע מדבריו בכנסת רק כשהוא הגיע ללשכתו ופגש בארד – ולא מיד לאחר שאמר את מה שאמר – מעידה על מפקד שהייתי שמח לא להיות פקודו.

⁷⁸ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.1981, עמ' 32.

⁷⁹ ראה אישור דרגה בכירה שלי (פקד) מיום 7.12.1981, בחתימת ד"ר יוסף בורג.

7. העובדה כי בעקבות תגובתו של ארד שינה שפיר את גרסתו לעניין פרשת הידיעה הפיקטיבית, מרמזת על היותו של שפיר במצב סחיט מול ארד – מצב שמפקד הנוהג ביושרה מוחלטת אינו אמור להגיע אליו.

במעלה הדרך שפיר החמיר עוד יותר בהערכת מידת אחריותו של ארד לפרסום הידיעה הפיקטיבית. בישיבת ועדת הפנים של הכנסת מיום 3.2.1981, שפיר העלה את הרף שהתחיל כזכור כמחדל, עבר לרשלנות ובישיבה זו הוא העצים את הרשלנות של ארד והוסיף לה ממד של ליקוי מקצועי משמעותי: "[...] והצורה שבה אמר הדובר את הדבר לחלק מהעיתונאים הביאה אותם להבין דבר שונה ממה שמשטרת ישראל רצתה... ייתכן ובכך הוא הכשיל את העיתונאי" (הכנסת, 1981: 9). ככל שחלף הזמן מיום פרסומה של גרסה ה' שהייתה למעשה הצהרה משותפת של שפיר וארד, כך הלך שפיר והחמיר בשפיטתו של רמת אחריותו של ארד.

עבירה גוררת עבירה

"עבירה גוררת עבירה" אמרו חז"ל. התכחשות למעשה לא אתי⁸⁰ מצידו של שפיר גררה אי אמירת האמת על־ידו, בשובל של גרסאות סותרות. לפיכך, מתבקשות מעליהן שתי שאלות: (1) מדוע אישר המפכ"ל מהלך המסכן את אמינותו של דובר משטרת ישראל; (2) מדוע הסכים ארד, שהיה עיתונאי מקצועי ומנוסה, לשים את ראשו על מעשה הנחשב בקרב הדוברים ל"ייהרג ואל יעבור". אומנם שאלות אלו אינן בגדר שאלת המחקר, אבל פטור בלא כלום אי אפשר ועל־כן מצאתי לנכון להציע בקליפת אגוז הסבר כלשהו.

שפיר שהגיע מצה"ל - בה התרבות הארגונית בכלל ובכל מה שנוגע ליחסים עם הדרג המדיני והציבור בפרט, שונה לגמרי מזו של המשטרה. לא נעמוד כאן על כל ההבדלים רק נציין כי מערכת היחסים של הכתבים הצבאיים עם הצבא הייתה שונה לגמרי מזו של הכתבים לענייני משטרה עם המשטרה⁸¹. השוני בין מערכות יחסים אלו נבע בעיקר מן העובדה שרוב רובן של פעילויות צה"ל התנהלו 'בבונקר' ואילו רובה ככולה של עשיית המשטרה היא 'באקווריום'. לכן מידת היכולת של דובר צה"ל לשלוט במידע המגיע לכתבים הצבאיים גבוהה לאין שיעור מזו של דובר המשטרה. במסגרת זו פעל שפיר כפי שפעל – במקום לגשר על פערים הוא שרף גשרים; במקום ליצור שותפויות הוא הקים התנגדויות. כל אלו חברו להכשלתו כאשר שפיר הוא זה שהכשיל את עצמו. יתרה מזאת, בעלי תפקידים שהיו בממשקי העבודה אתו לעתים לא מנעו ממנו מלהיכשל, וכנראה גם לא הצטערו על כשלונו.

בפרשת השתלת הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה התגלה חוסר אמינות מתמשך אצל שפיר, בריחה מאחריות והטלתה - שלא בצדק - על פקודיו.

⁸⁰ אם כי יש לומר שהיו מלומדים שהתייחסו להשתלת הידיעה כאל תכסיס לגיטימי בחקירה כפי שזיגל ציטט את פרופ' פלר (ראה בהערה 68).

⁸¹ שיחה עם עקיבא אלדר בספטמבר 2020.

הקלטת תדרוך כתבי המשטרה בבית סוקולוב

רקע כללי

'בית סוקולוב', הנמצא ברחוב קפלן סמוך לרחוב אַפְּרָגְבִירול בתל־אביב, הוא מרכז אגודת העיתונאים ומשמש כמוקד למסיבות עיתונאים. ביום רביעי 17.12.1980, בשעות אחרי־הצהריים, התקיים במקום תדרוך במפגש 'סגור' (לא לייחוס⁸²) של כתבי המשטרה עם יעקב מרקוביץ, ראש אגף המשטרה במשרד הפנים, לאחר חזרתו מכנס האינטרפול והוועידה האסיאנית האזורית שהתקיימו במנילה שבפיליפינים.

לשכ"מ ביקשה מלשכת ממי"ז תל־אביב לשלוח איש משטרה שיקליט את האירוע. משתתפי המפגש הופתעו לגלות איש משטרה בלבוש אזרחי שבא להקליטם ללא תאום מראש ומבלי שמרקוביץ ועוזריו ידעו על־כך. משהתברר לעיתונאים מי האיש ומה מעשיו, פרצה מהומה במקום. הכתבים טענו כי מדובר במעשה הפוגע בחופש העיתונות. מרקוביץ סבר כי ההקלטה כוונה נגדו. העניין דווח מיד לשר בורג אשר הטיל על המבקר הפנימי של האגף, ניצב שמואל איתן, לבדוק את נסיבות ביצוע ההקלטה. כשנודע למפכ"ל על מטלת הביקורת שהוטלה על ניצב איתן, הוא מינה קצין מטעמו לבדוק את העניין – תני"ץ יהושע כספי (1929-).

ניצב איתן מצא הבדלי גרסאות מהותיים בין שני המעורבים העיקריים באירוע ואף הצביע על ניסיון טיוח שנעשה מטעם לשכ"מ לטשטש את מטרת ההקלטה. כמורכך הוא הצביע על דובר משטרת־ישראל, נצ"ם אריה ארד, כאחראי העיקרי למתן ההוראה לבצע את ההקלטה הבלתי הולמת. לעומתו, מצא תני"ץ כספי רק את דובר המחוז, סני"ץ שמעיה קידר (1935-) כאחראי לתקרית וזאת, כי לא תיאם מראש את הקלטת האירוע. בסופו של דבר מסר השר בורג לשפיר בתאריך 22.12.1980 מכתב 'נזיפה' שאותו הוא גם פרסם ברבים. במכתב בורג ייחס לשפיר ליקויים בקיום הסדר הממשלי ונימוסי עבודה אלמנטריים ובשמירה על חירות האזרח וחופש העיתונות. למותר לציין כי ההערה כזו למפכ"ל המשטרה היא נדירה וחמורה.

פרשת ההקלטה בבית סוקולוב לא הייתה אנקדוטה אוטורית. היא שיקפה נאמנה את מארג היחסים בין שפיר למשרד, על רקע יחסיו המעורערים עם התקשורת והתנהלותו הפנים ארגונית, שלא הייתה אהודה על רבים מבכירי המשטרה. התקרית בבית סוקולוב התרחשה כאשר מתחת לפני השטח, הרחק מעינו של הציבור, בעבעה פרשת 'אפרסק' שהעיבה קשות על האינטראקציה שבין בורג לשפיר, שכבר הייתה במצב משברי.

השר בורג הצהיר במליאת הכנסת, בתאריך 7.1.1981, כי בעקבות פרשת ההקלטה הוא פנה לראשה־הממשלה והודיע לו כי בדעתו לפטר את שפיר (הכנסת², 1981 : 1134).

אקדים את המאוחר ואומר כי לאור כל ממצאי המחקר עולה כי הקלטת המפגש, כפי שנעשתה הייתה בלתי הולמת, ומטרתה לא הייתה להתעדכן בתום לב על מה שייאמר במפגש, אלא היא נועדה לשמש את לשכ"מ כקרדום לחפור בו נגד מרקוביץ - אם הוא היה אומר שם דברים ששפיר היה יכול להשתמש בהם נגדו.

⁸².Unattributable

משהתגלתה ההקלטה ופרצה השערורייה, מסרו שפיר וארד הסברים שלא שיקפו את המציאות על נסיבות ביצועה. למעשה, התברר כי בפרשה זו נקט שפיר בסדרת של מעשים, לפי הסדר הכרונולוגי הבא, שניתן לומר עליהם כי היו בחזקת 'מוסיף חטא על פשע':

- 1) שפיר סרב לצאת לוועידת האינטרפול, כאשר היה עליו להשתתף בה, מסיבות שהיו שלא מן העניין.
- 2) במקום להשתתף בוועידה הוא ארגן לעצמו 'סיור לימודי' מאולתר באירופה.
- 3) כשנודע לו על התדרוך בבית סוקולוב, הוא גרם לתהליך שהסתיים בהקלטה בנסיבות שאינן הולמות את הארגון שהוא עמד בראשו.
- 4) כשהובא לידיעתו כי השר מינה את המבקר הפנימי של האגף לבדוק את הפרשה, מינה שפיר - באורח תמוה מאד - קצין בודק (קבו"ד) מטעמו.
- 5) במסגרת מסע ההסברה שניהל לשיכוך הסערה התקשורתית שהתפתחה, הוא מסר מידע לא נכון ואף העליב איש משטרה מן השורה - רס"ר אידל כהן, שלא בצדק ושלא לצורך, שאך ביצע הוראה של קצינים בכירים שנכשלו בקיום האתיקה המקצועית.
- 6) שפיר ניסה לקבל בטענת שווא את הדוח של איתן לפני שנמסר לשר.

ומהכלל אל הפרט.

הנסיעה למנילה

העצרת הכללית ה-49 והוועידה האסיאנית האזורית של האינטרפול⁸³ התקיימו במנילה בירת הפיליפינים⁸⁴ בין התאריכים 13 – 21 בנובמבר 1980. המשתתפים באירועים אלה הם הממונים והמנהלים של משטרות בעולם⁸⁵. למותר לציין את החשיבות של השתתפות המפכ"ל באירוע מסוג זה; ואכן מאז שמ"י הצטרפה לאינטרפול השתתפו רוב המפכ"לים בעצרת הכללית של הארגון, לפחות פעם אחת במהלך הקדנציה שלהם⁸⁶.

העיתון 'דבר' דיווח כי **"מסיבות שונות"** שפיר לא נסע לוועידת האינטרפול **"על אף שהיה אמור לנסוע לשם, כמו קודמיו... יש האומרים, כי המפכ"ל לא נסע לוועידת האינטרפול מפני שנסע לשם ראש אגף המשטרה... מקורביו של המפכ"ל מכחישים את הגרסה, שהוא לא יצא לוועידת האינטרפול בגלל נסיעתו לשם של ראש אגף המשטרה, והם מסבירים כי שפיר לא רצה לעזוב את הארץ בתחילת השבוע הזה בגלל עניין התקציבים, וכנראה גם מפני שהוא רוצה להמתין לסיכומה של החקירה בפרשת אברחצירא"**⁸⁷.

"מקורביו" של המפכ"ל לא היו מן הסתם אלא הדובר ארד, ולשני התירוצים שהוא מסר לעיתון על אי נסיעתו של שפיר למנילה הייתה אחיזה רופפת במציאות. הראיה לכך היא לא רק העובדה כי שפיר לא חזר וטען אותם לאחר מכן – ראה להלן בישיבת ועדת המשנה בכנסת מתאריך 30.12.1980 - אלא כי שני התירוצים האלו, נסתרו מעצמם. באותה ידיעה ב'דבר' דווח כי שפיר החליט להמיר את כרטיס הטיסה לפיליפינים בסיור, למשך שלושה שבועות, להכרת

⁸³ Interpol Asian Regional Conference.

⁸⁴ משטרת ישראל, דין וחשבון שנתי לשנת תש"ם – תשמ"א 1980, עמ' 23.

⁸⁵ כיום חברות בארגון 194 מדינות. בשנת 1989 היו 150 – מתוך אתר האינטרפול.

⁸⁶ שיחה עם נצי"ם (בדימוס) עו"ד ענת גרניט מאוקטובר 2020, אשר שימשה שש שנים כראש אינטרפול ישראל וארבע שנים כנציגת מ"י בצרפת.

⁸⁷ ראובן שפירא, דבר, 5.11.80, עמ' 1.

משטרות באירופה, אם כי הוא היה עשוי לעכב את יציאתו אם יתעוררו בעיות קשות בנושא התקציב. אם כך, נראה על פניו כי עניין סיכומי החקירה כבר לא היו פקטור בהחלטתו לבטל את נסיעתו למנילה. שפיר העדיף יסיון לימודי באירופה, שתוכנן – אם לא לומר אולתר – בדקה ה-90, על פני ועידת האינטרפול אליה מגיעים המפקדים של כל המשטרות חברות הארגון, כפי שמפכ"לים קודמים נהגו להשתתף בוועידות הקודמות⁸⁸.

שפיר אכן יצא לאירופה בתאריך 9.11.1980 וחזר לארץ ב-25.11.1980⁹⁰.

לפי 'העולם הזה' שפיר היה אמור לנסוע מלכתחילה לכנס במנילה וכשנודע לו שהשר החליט שגם מרקוביץ יצטרף אליו הוא ביטל ברגע האחרון את נסיעתו, אחרי שכבר הוזמן עבורו חדר זוגי עם מיטה כפולה בבית מלון. על כך הגיב שפיר בסמוך לתאריך 7.1.1981 היינו, כשבוע לאחר שפוטר, ואמר: "[...] אני אדם לא נשוי ולא צריך לדווח לאף אחד. זה לא נכון שביטלתי את הנסיעה מפני שלא רציתי שמרקוביץ יראה אם אני שם עם בחורה או לא"⁹¹.

בהזדמנות אחרת טען שפיר כי הוא "העדיף שייסע איש משטרה על פני איש האגף" (אזרחים למען המדינה, 1981: 291). התבטאות זו של שפיר לפיה מרקוביץ הוא "איש האגף" מבטאת את היחס שלו כלפיו, כפי שכבר ציינתי לא אחת בחיבור זה. כך גם ניתן להבין את דברי מרקוביץ כי קודם ליציאתו לפיליפינים הוא נועד בארבע עיניים עם המפכ"ל שדחה ללא נימוק את הצעת השר שישתתף בכנס⁹². אין צורך להיות 'חנה בבלי' כדי להבין שסירוב לבקשה של השר ללא הנמקה הוא לא רק עניין של דרך ארץ אלא ביטוי להלוך רוח.

לימים, אחרי שהתפוצצה פרשת ההקלטה, נדרש שפיר להסביר לציבור את אי יציאתו למנילה. בוועדת המשנה לענייני משטרה בכנסת, בתאריך 30.12.1980, אמר כי השר לחץ עליו מספר פעמים שיסע וכי - "השיקול שלי לא לצאת למנילה לא היה כתוצאה ממדיניות אלא תוצאה של שיקול דעת. האם נגרם נזק? האם היה טוב יותר אילו המפכ"ל היה נוסע? בכל מה שקשור ליחסים בין משטרת ישראל לבין משטרות אחרות ובאשר לידידות הנוצרת, התשובה היא כן. אבל זו לא התשובה באשר למנילה" (הכנסת², 1980: 14). ראוי לשים לב כי שפיר לא דיווח לוועדה מה טעם מסר לשר בורג על מיאונו לצאת לוועידה, ועלכן ניתן לראות בכך חיזוק לדבריו של מרקוביץ כי הוא לא טרח לנמק את סירובו.

יתרה מזאת, מסופקני אם חברי ועדת המשנה הבינו, למשמע דבריו החידתיים של שפיר את התייחסותו לאי נסיעתו למנילה, מדוע בעצם הוא לא נסע להשתתף בוועידה ששומה היה עליו ליטול בה חלק. ככלל, ניתן לומר כי כאשר אדם אינו רוצה להסתיר דבר מה, או כשהוא מבקש להתחמק מלומר את האמת, הוא מדבר בגילוי נאות, בלשון מובנת ולא ברמיזות – כפי ששפיר דיבר בכנסת. זאת ועוד, אם נכונים היו התירוצים שמסרו 'מקורביו', כאמור לעיל, על אי יציאתו לכנס - דיוני התקציב וסיכומי חקירות אבר'חצירא⁹³ - סביר להניח כי שפיר לא היה מהסס מלומר אותם לחברי הוועדה. לעניות דעתי, הוא נמנע מלציין בפני חברי ועדת המשנה כי במקום לצאת למנילה, כפי שהתבקש ונתבקש, הוא העדיף לצאת ליסיון לימודי מאולתר באירופה, למשך כשבועיים. הימנעותו מלספר לחברי הוועדה על החלופה שארגן לעצמו נבעה כנראה מחשש סביר ומוצדק כי הדבר היה עלול לגרום לתגובות נזעמות ביותר.

⁸⁸ ראובן שפירא, דבר, 18.11.80, עמ' 5.

⁸⁹ מעריב, 10.11.80, עמ' 4.

⁹⁰ מעריב, 24.11.80, עמ' 15 (סוף מעמוד 1).

⁹¹ העולם הזה, גיליון 2262, 7.1.81, עמ' 33.

⁹² יאיר קוטלר, מעריב, 9.1.81, עמ' 21.

⁹³ ראה הערה 87.

לאור כל האמור לעיל ועל רקע מערכת היחסים המעוררת שהייתה בין שפיר ומרקוביץ ניתן לקבוע כי שפיר לא נסע לכנס במנילה אך ורק בגלל שמרקוביץ צורף לנסיעה. בסופו של דבר, לנסיעה לוועידה הצטרף למרקוביץ תנ"ץ מאיר קפלן, ראש מז"פ. הנושאים שנדונו בוועידה וההחלטות שהתקבלו בעניינם היו: סחר בסמים בין-לאומי, זיהוי קורבנות אסון המוני, הקמת ועדת מומחים לפשעי אלימות בהשתתפות נציג מ"י, וחקורי דין⁹⁴. ספק בעיני אם ראש מז"פ הוא בעל התפקיד הנכון לייצג את מ"י בוועידה אשר דנה בנושאים הללו. ניתן לשער מה טעם מצא שפיר לקבוע כי דווקא ר' מז"פ הוא זה שישע למנילה; אך משום כבודו של מר קפלן אניח שאכן היה קפלן בעל התפקיד המתאים ביותר, באותה נקודת, זמן לצאת לכנס.

ההקלטה

מרקוביץ סיפר כי הוא ועוזרו ששימש גם כממלא מקומו, ניצב בנימין גלעד, דובר משרד הפנים, יצחק אגסי, נענו לבקשת תא הכתבים לעניינים פליליים ומשטרה לתדרכם 'לא לייחוס'. לימים, אחרי ששפיר פוטר, תיאר מרקוביץ את נסיבותיה של ההקלטה: "המפכ"ל החושש לעתים מצילו ביקש לערוך הקלטה סמויה משיחת הרקע... לפני שניסה לממש את ההקלטה הסמויה פנה הדובר ארד אל עיתונאי וביקשו שייטול עמו מכשיר כדי להקליט את השיחה. העיתונאי הנדהם סרב... דובר מחוז תל-אביב, שמעיה קידר, הבין מייד כי מדובר בהקלטה סמויה. ארד אמר לו: 'הבא מכשיר קטן'. קידר פנה לקצין החקירות במחוז - גונן. זה הלך למפקד המחוז ניצב טיומקין. זה דיבר עם המפכ"ל. האחרון נאלץ לשנות החלטה קודמת: לא תהיה הקלטה חשאית"⁹⁵. מכאן עולה כי מבחינתו של מרקוביץ ההקלטה בבית סוקולוב הייתה סוג של קנוניה, לה היה שותף גם שמעיה קידר, שנועדה אך להכשילו.

לפי לָשָׁם (1988 : 191), לאריה ארד נודע כי מרקוביץ עומד לקיים תדרוך לעיתונאים יחד עם תנ"ץ מאיר קפלן, ראש מז"פ ואחראי על המחקר המשותף למשטרה ולמשרד הפנים. שפיר החשדן חשש גם שתיק 'אפרסק' יעלה שם. "איך תדע מה קורה שם" שאל את ארד שהשיב לו כי חבריו העיתונאים יעדכנו אותו. שפיר לא הסתפק בזה ודרש הקלטה סמויה ולא גלויה. אשר-עלכן ניתן להניח כי החשד של מרקוביץ, כי היה זה ניסיון להכשילו, לא היה חשד מופרך. בנסיבות כאלו מי שמבקש הקלטה סמויה אינו חפץ בתיעוד הדברים או בהרתעת הדובר - אלא הוא מייחל לכך שנושא ההקלטה ישחרר את חרצובות לשונו, וליוזם ההקלטה תהיינה הראיות לדברים שיאמר. לָשָׁם (1988 : 191) טען כי ארד פנה לסניץ שמעיה קידר, דובר מחוז תל-אביב והורה לו לקיים את הוראת המפכ"ל. בלש מהיחידה הסמויה עם מכשיר הקלטה סמוי נשלח לבית סוקולוב. העיתונאים המוזמנים הכירו זה את זה, והנה הגיע אדם שאינו מוכר. שאלו אותו והוא מסר שהוא שייך למודיעין המשטרתי. התפתחה מהומה ומרקוביץ התקשר לשר שדרש הסבר מהמפכ"ל. בבהילות ביטל שפיר וארד גרסה כי ההקלטה נעשתה לימראותי - ביטאון מ"י. ניצב שמואל איתן שבדק העניין ציין כי לא השתכנע שהחומר המוקלט היה מיועד לימראותי וכי הגרסה הועלתה רק לאחר שפרצה השערורייה. לָשָׁם גם טען שארד חיפה על המפכ"ל ומסר כי הוא האחראי להוראה על ההקלטה (לָשָׁם, 1988 : 191).

⁹⁴ Michael Fooner (1989). Interpol - Issues in World Crime and International Criminal Justice. New York and London: Plenum Press. Pp. 85.

ומתוך אתר האינטרפול 49th General Assembly
⁹⁵ יאיר קוטלר, מעריב, 9.1.81, עמ' 21.

למען הדיוק יש לומר כי מי שנשלח לבצע את ההקלטה, רס"ר אידל כהן, לא היה איש היחידה הסמויה אלא ממחלק המ"ט (מעקב טכני) של ימ"ר תל-אביב, שהיה ת"פ ראש מפלג המודיעין ביחידה, יגאל אנקורי (1943-). שנה קודם לכן הוא אכן שירת ביחידה 'הסמויה' של המחוז⁹⁶. לאי דיוק זה בספרו של לָשָׁם מצטרפת העובדה השגויה כי במפגש השתתף גם ר' מז"פ, תני"ץ מאיר קפלן (לָשָׁם, 1998 : 191). בכל מקרה ניתן לציין לגבי מידת הדיוק של זיגל בתארו את פרשת ההקלטה, בספר של לָשָׁם, כי בשונה מפרשת עדי המדינה ו'אפרסק', בעניין דן לזיגל לא הייתה כל מעורבות ונגיעה ועל כן כל המידע המובא בספר בעניין ההקלטה אינו נובע ממקור ראשון, ומכאן כנראה הטעויות הנ"ל.

בישיבת ועדת המשנה של ועדת הפנים של הכנסת, מיום 30.12.1980 (הכנסת², 1980 : 7), אמר שפיר כי הוא הורה לדובר מחוז תל אביב שהוזמן לאירוע ייקח מכשיר הקלטה ויקליט את המפגש. בהמשך אמר שפיר כי ארד אמר לקידר לתאם את ההקלטה אך קידר לא עשה כן. הימנעותו של קידר מלבצע בעצמו את ההקלטה נבעה מן הסתם מן העובדה כי כעיתונאי מקצועי הוא ידע שאין הדבר ראוי. ייתכן והימנעותו של קידר להקליט בעצמו את המפגש נבעה מן העובדה שהוא בכלל לא הוזמן למפגש אלא "הזמין את עצמו", כפי שאיתן ציין בוועדת הפנים ביום 3.2.1981 (הכנסת³, 1981 : 7). אם כך, הרי אין בסיס לטענתו החוזרת ונשנית של שפיר, כי אם קידר שהוזמן למפגש היה לוקח אתו מכשיר הקלטה - כל התקרית הייתה נמנעת. בכל מקום שהתייחסו בצורה כזו או אחרת לאי זימון דוברות מ"י למפגש - דובר באופן חד משמעי כי לא הוזמן כל נציג של הדוברות ולא הייתה התייחסות ל'הזמנתו' של קידר, שהוא סוג של נציג הדוברות. זאת ועוד, מאחר ואיתן לא ציין בשום מקום כי קידר נתבקש לקחת מכשיר וסרב לעשות כן, אני תוהה מניין שאב שפיר את העובדה כי קידר הוזמן למפגש.

שפיר המשיך ותאר את קורות אותו היום ואמר כי בשעה אחת בצהריים, כשהוא נמצא בסיור בתחנת שדרות, התעוררה שאלה האם יש החלטה בדבר הקלטה סמויה, והוא השיב לממ"ז ת"א שהתקשר אליו "השתגעת?!!" (הכנסת 1980² : 8).

רס"ר אידל סיפר⁹⁷ כי הניח את מכשיר ההקלטה בצורה גלויה על השולחן עליו היה כיבוד ממנו גם הוא נהנה. בהתחשב בעובדה כי מדובר ברשם קול זעיר מסוג 'נגרה'⁹⁸, שלא היה מוכר לציבור הרחב, שהונח ליד התקרובת, ניתן לומר כי ההקלטה הייתה גלויה לכל דבר ועניין אך רחוקה מן העין (על גודלו וצורתו של המכשיר ניתן להתרשם מתצלום 3). לפי הדוח של כספי שעיקריו הובאו בעיתון 'מעריב', רס"ר אידל כהן טען כי הוא הגיע לכנס בבגדים אזרחיים לבוש במעיל משטרה כחול. בהמתינו במסדרון עד לתחילת המפגש הוא פגש בעיתונאים יוסי בר ויוסף וְלִטְר והניח שהם מכירים אותו מההקלטות שביצע בבית משפחת ירדן שבסביון, במהלך פרשת החטיפה של אורון ז"ל. בר וולטר הזמינו אותו לשבת לידם ושאלוהו למעשיו, והוא השיבם כי הוא איש טכני של דובר המחוז. יוסי בר, שכנראה תושאל עלידי כספי, טען שלא הכיר את רס"ר אידל וכאשר הוא

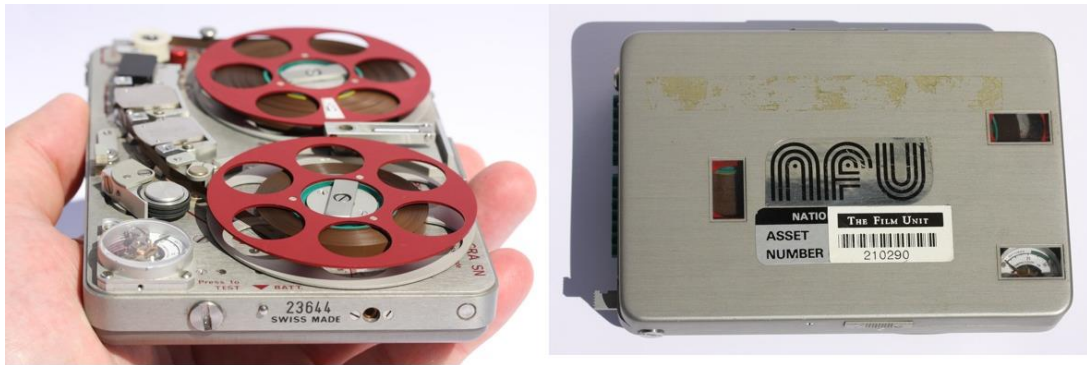
⁹⁶ שיחה עם אידל כהן באוקטובר 2020.

⁹⁷ ראה הערה 96.

⁹⁸ רשם-הקול NAGRA SN תוצרת שווייץ היה מכשיר יוצא דופן באיכותו. הוא היה נתון במארז מתכתי בגודל 26X101X146 מ"מ, שקל 590 גר' ופעל על סליל הקלטה. איכות ההקלטה ואמינותו של המכשיר ומידותיו עשו אותו פופולרי מאד בקרב ארגוני מודיעין ורשויות לאכיפת החוק. המפעל הוקם על ידי סטפן קודלסקי (1929-2013) שברח מפולין במלחמת העולם השנייה. השם נגרה בפולנית פירושו 'קליט'. ה-SN יוצר לראשונה בשנת 1960 ובשנות כר השבעים היה בשימוש נרחב במ"י למרות מחירו הרב.

אמר לו שהוא איש טכני הוא שיער שהוא בא עם מרקוביץ. כאשר נשאל אידל לזהותו וענה כי הוא מהמודיעין המשטרתי פרצה מהומה⁹⁹.

תצלום 3. רשם־קול 'נגרה'

האמצעי העיקרי לביצוע הקלטות סמויות והאזנות סתר (לא טלפוניות) בשנות ה־70 וה־80. משמאל: הנכשיר

בכף יד ללא מכסה, מימין: המכשיר עם המכסה.

(התצלומים מהאתר¹⁰⁰: Nagra SN: Beautiful Tech)

שפיר הדגיש בכל הזדמנות כי רס"ר אידל לא היה 'איש מודיעין' אלא איש טכני. הוא הקפיד לציין כי רס"ר אידל "היה מוכר לכל העיתונאים פרט לאחד. כולם דיברו אתו לפני ההקלטה. הם מכירים אותו מכינוסים. הם ישבו אתו במשך ימים בפרשת אורון ירדן. להם היה ידוע וברור מי האיש" (הכנסת², 1980: 12); ובמקום אחר אף אמר שמרבית הכתבים שהיו שם, אולי פרט לאחד, הכירו אותו אישית (אזרחים למען המדינה, 1981: 288). על פניו נראה כי העובדות אינן תומכות בדברים האלו של שפיר. רס"ר אידל לא היה מוכר לעיתונאים שנכחו במפגש. לכל היותר אחד או שניים מהם חשבו שהוא הגיע עם מרקוביץ. נוכחותו בבית משפחת ירדן ובכנסים הייתה מן הסתם לא לאור הזרקורים. ייתכן מאד שהוא ביצע הקלטות בכנסים משטרתיים – אבל סביר להניח שהן לא בוצעו באמצעות רשם קול זעיר מסוג 'נגרה', אלא באמצעות רשם־קול רגיל עם קלטות כפי שהיה אז. עיקר עיסוקו של רס"ר אידל היה ביצוע הקלטות סמויות והאזנות סתר מבצעיות, ולשם כך הוא יישם את ניסיונו מיחידת העיקוב. שפיר ניסה לשוות לו מראה של איש "טכני" – מעין טכנאי קול (soundman) של אולפן הקלטות, ולשוות לעיסוקו מראה של מקליט בכנסים משטרתיים – ותאור זה לא היה אלא עיוות המציאות. רס"ר אידל היה איש מודיעין מבצעי par excellence ששירת ביחידת איסוף טכנולוגית, מהמתקדמות שהיו אז במ"י.

לפי 'דבר' התדרוך הופסק בשערורייה לאחר שהתברר כי איש מודיעין שקיבל הנחיה מגורמים בכירים במטא"ר, הקליט ברשמקול קטן את הנאמר בפגישה, בלי שהוזמן לכך ובלי שהעיתונאים וראש האגף יודעו כי מה שהם אמרו הוקלט בשביל פיקוד המשטרה. העיתונאים פירשו את ההקלטה על רקע היחסים המעורערים בין המפכ"ל ואנשי לשכתו ובין ראשי אגף המשטרה. כשנתגלתה ההקלטה אמר מרקוביץ כי חשב שהמקליט הוא עיתונאי. סגנו, ניצב בנימין גלעד, אמר "זה לא מקובל. זה מוזר ביותר בלשון המעטה. כיצד זה ייתכן ששתי מערכות יעקבו אחת אחרי

⁹⁹ ראה הערה 103

¹⁰⁰ <https://www.musicofsound.co.nz/blog/beautiful-tech-nagra-sn>. השימוש בתצלומים נעשה כאן לפי סעיף 19 לחוק זכויות יוצרים, תשס"ח-2007.

השנייה; ובתגובה לתקריט אמר ארד כי ההקלטה שהייתה גלויה נעשתה לצורכי הדוברות ולצרכי רשימה ב'מראות', כיוון שהפגישה נסבה על נושאים משטרתיים¹⁰¹.

שמעיה קידר השתתף בתדרוך. כאמור הוא כנראה התחמק מליטול מכשיר הקלטה ולהקליט בעצמו את התדרוך, ודאג כי הפעולה תבוצע ע"י אחד מאנשי המ"ט המחוזי. לפי 'העולם הזה' כאשר התגלה רס"ר אידל כהן בבית סוקולוב עם ההקלטה – קידר לא פצה את פיו¹⁰². לעומת זאת ב'מעריב' דווח כי קידר אמר כי "יש הוראה מהמטא"ר לעשות את זה", ודבריו אך הגבירו את ההמולה¹⁰³.

בוועדת הפנים של הכנסת סיפר מרקוביץ בתאריך 6.1.1981, כי אחרי שהפרשה התפוצצה ע"י העיתונאים, המפכ"ל לא הרים טלפון לשר לעדכן אותו – **"כאילו לא קרה דבר"** (הכנסת^א, 1981: 15). אני מניח שגם בורג לא חשב להתקשר לשפיר בידעו כי שפיר ישמע ממנו באמצעות ההודעה שנשלחה מלשכת השר ללשכ"מ על מינויו של ניצב איתן לברר את עניין ההקלטה.

מינוי הבודקים

ביום חמישי, למחרת יום התקריט, הטיל בורג על המבקר הפנימי של אגף המשטרה, ניצב שמואל איתן, לבדוק את הפרשה ולהגיש לו דוח עד ליום ראשון. כעוזרו לבדיקה מונה סגנו, תנ"ץ ראובן מינקובסקי (1914-2005), שהיה עד זמן קצר לפני כן מפקדה הראשון של היאח"פ – לימים היאחב"ל.

ביום שישי מינה שפיר את תנ"ץ כספי שהיה סממ"ז דרום, כחוקר מטעמו וקבע כי יגיש לו את הדוח עד ליום ראשון¹⁰⁴. מינויו התקבל בהפתעה גמורה לאור הבדיקה שהתנהלה עלידי ניצב איתן ולאור העובדה כי שניהם אמורים לגבות הודעות מאותם אנשים¹⁰⁵. לפי 'העולם הזה' את הצעד המוזר של מינויו של תנ"ץ כספי עשה שפיר כדי להראות לבורג שהוא אינו כפוף לו כלל¹⁰⁶. ואילו בורג ידע רק בדיעבד שהמפכ"ל מינה במקביל קצין מטעמו לבדוק את תקריט ההקלטה, ובלשונו העוקצנית הסביר זאת כי: **"באותו היום, כנראה, לא הצליח שפיר למצוא אותי"**. רבים ראו טעם לפגם במינוי הקצין הבודק עלידי שפיר כי הוא עצמו נשוא החקירה¹⁰⁷. איתן שמע על מינונו של כספי, למרבה המבוכה, כאשר תישאל את יגאל אנקורי ומזכירתו נכנסה ושאלה אותו מתי הוא מסיים אתו כי כספי רוצה לשמוע אותו (הכנסת^א, 1981: 9).

נראה כי איתן ומינקובסקי ביקשו וקיבלו הארכה בת יממה למועד הגשת דוחות הבדיקה והם הוגשו ביום שני, 22.12.1980¹⁰⁸.

בהנחה כי כספי מונה עלידי שפיק כקבו"ד עלפי פקודת הקבע (פה"ק) 09.04.01 "ועדות בודקות – קצינים בודקים" (כפי שהייתה אז), אזי לפי סעיף כ. 2. הוא לא היה רשאי לבדוק "את מעשהו, או את התנהגותו, או את שיקוליו של איש משטרה הגבוה ממנו בדרגה" – ובכלל זה

¹⁰¹ ראובן שפירא, דבר, 18.12.80, עמ' 1.

¹⁰² ראה הערה 106

¹⁰³ יוסף ולטר, מעריב, 23.12.1980, עמ' 2.

¹⁰⁴ באוגוסט 2020 שוחחתי עם מר כספי בטלפון. לצערי הוא לא זכר את האירוע.

¹⁰⁵ ראובן שפירא, דבר, 21.12.80, עמ' 1.

¹⁰⁶ העולם הזה, גיליון 2260, 24.12.80, עמ' 40.

¹⁰⁷ גד ליאור, ידיעות אחרונות, 26.12.80, עמ' 2.

¹⁰⁸ יוסף וולטר, מעריב, 23.12.80, עמ' 2; ראובן שפירא, דבר, 23.12.80, עמ' 3.

המפכ"ל כמובן¹⁰⁹. זאת, כאשר המבקר הפנימי היה רשאי לבדוק כל עובד בגוף המבוקר על־ידו, ובכלל זה המפכ"ל. לעובדה זו הייתה משמעות מופלגת. כך למשל, כספי היה מנוע מלבדוק אם אכן שפיר נתן הוראה לתאם את ההקלטה עם מארגני המפגש, כפי ששפיר טען שעשה (הכנסת², 1980 : 9).

ניתן לומר כי יש צורך בהצדקות מהותיות ובהנמקות ענייניות לתרץ מינוי קבו"ד ע"י המפכ"ל, בעניין שהשר כבר הטיל על המבקר הפנימי לבדוק - ללא תאום מראש עם השר והסדרה מוסכמת למפרע של מהלכי הבדיקה על־ידי שני הגורמים.

במקרה דנן, המפכ"ל לא תדע מראש את השר על החלטתו למנות קבו"ד מטעמו; ספק אם הייתה הצדקה ממשית למינוי הזה, ובוודאי שלא הייתה סיבה ראויה לאי תידוע מראש של השר על המינוי. לפיכך יש לברר מה היו האינטרסים והמניעים של בורג ושל שפיר במינוי הקצינים וכיצד הם הסבירו אותם.

מטרות הבדיקה

ככלל, ניתן לומר כי למטרות המוצהרות של הבדיקה, שהוטלה על איתן וכספי, היו גם מטרות לא מוצהרות. המטרות המוצהרות שיקפו בעיקר את הרצייה החברתית כפי שנתפסה על־ידי בורג ושפיר; אך הן גם נועדו להשיג את מירב הלגיטימציה למינויים ולמסקנותיהם, תוך עשיית דה־לגיטימציה למינוי האחר. לכן הרטוריקה של המטרות המוצהרות התבססה על פנייה לערכים עליונים, למוסר ולמנהל תקין.

המטרות הלא מוצהרות שיקפו את האינטרסים והמוטיבציות במסגרת הפוליטיקה – יחסי הכוחות – בין בורג ושפיר. חלקה הגדול של הפוליטיקה שהייתה ביניהם רחש ובחש מתחת לפני השטח, וביטא את הקונפליקט המובנה השורר בין המפכ"ל ובין השר הממונה עליו, אליו נוספו המתחים הבין אישיים הייחודיים שהתפתחו בין שפיר ובין צמרת משרד הפנים. חשיפת האינטרסים של בורג ושפיר נעשתה במחקר דנן על סמך ניתוח התוכן של הטקסטים הרלבנטיים, וכקילוף בצל – שכבה אחר שכבה - של הממצאים והסקת המסקנות המתבקשות במסגרת הקונטקסט שלהם. בין הטקסטים החשובים שעלו על מוקד הניתוח ניתן לציין את הדיווחים על ממצאי הבדיקות של איתן וכספי. בהעדר המקור הראשוני – היינו, כתב המינוי (אם היה כזה) ודוחות הבדיקה – לא נותר לי אלא להתבסס על מקורות שניוניים כמו סקירתו של ניצב איתן בפני הוועדה בכנסת על ממצאי בדיקתו וכיו"ב. ממצאי הבדיקות משקפים היטב את המטרות המוצהרות והלא מוצהרות שהוצבו בפני הקבו"דים. ככלות הכול קבו"ד – כשלוחו של הממנה – מבין בדרך כלל היטב את תכליתה של הבדיקה, והוא מנסה לעמוד במצופה ממנו ולרצות את שולחו, תוך קיום האתיקה המקצועית במהלך בדיקתו ובגיבוש מסקנותיו והמלצותיו.

כידוע, כשעולה לסדר היום ויכוח על 'בעיה' יש מי שמנסה לקדמה, ולהפיק ממנה תועלות כאלו ואחרות על פי מפת האינטרסים שלו, ויש מי שמנסה להדחיקה - כי קידומה פוגע באינטרסים שלו. בדרך כלל הוויכוח המתפתח בין בני הפלוגתא הוא על הגדרת העניין כ'בעיה', ועל הסיבות להיווצרותה. אלו ואלו נוקטים בדוקטרינות שונות כדי לקדם או להגן על האינטרסים שלהם, הבאות לידי ביטוי ברטוריקה בה הם נוקטים.

¹⁰⁹ זה המצב גם לפי פקודת מטא"ר הנוכחית 09.04.01 'קצינים בודקים וועדות בודקות' סעיף 6. א. (1), משנת 2008 התקפה היום.

תצלום 4 . שפיר במוקד

[מימין לשמאל: עמירם ניר (1950-1988); המנחה, אלי ניסן (1934-) ויואל אסתרן (1952-)
באדיבות כאן 11 – "מוקד" - שודר בערוץ 1 24.12.1980]

לבורג היה אינטרס להגדיר את ההקלטה כ'בעיה' – סיכון חופש העיתונות - ולהסביר את היווצרותה היינו, ההחלטה על ביצועה - ככישלון ערכי חמור מצידו של מי שנתן את ההוראה לבצעה. מנגד, לשפיר היה אינטרס לשלול את הגדרת ההקלטה כ'בעיה', ולשוות לה לכל היותר מראית עין של עניין של מה בכך; ובכל הנוגע לסיבות שגרמו לקרות העניין שדנים בו - לאיין מהן את הממד הערכי-מערכתי, ולהצביע על כשל תפקודי נקודתי – אינדיבידואלי, מצידו של בעל תפקיד שאינו נמנה על אנשי הלשכ"מ. ולגופו של עניין:

המטרות המוצהרות

החלטתו של בורג לקיים בדיקה על פרשת ההקלטה נתפסה כהחלטה לגיטימית לחלוטין ובעיני רבים גם כמחויבת המציאות, גם בזכות שני האישים עליהם הוטלה הבדיקה - איתן ומינקובסקי – אשר נהנו ממוניטין ויוקרה רבה בקרב רשויות האכיפה במדינה. לעומת זאת, מינוי הקב"ד עלידי שפיר עורר תהיות על עצם המינוי – בלי קשר למיחות הקצין שמונה – תנ"ץ כספי. למען הסר ספק יודגש כי גם כספי היה קצין מקצועי ומוערך מאד בקרב רבים מהמשרתים במ"י ומחוצה לה. לפיכך, בשעה שבורג לא היה צריך להסביר לציבור מה היו טעמיו כשהורה על הבדיקה, שפיר נדרש להסביר שוב ושוב את החלטתו להורות על הבדיקה מטעמו. יתרה מזאת, המינוי של הקב"ד עלידי שפיר והאופן שהוא יצא אל הפועל, נראו על פניו כסוג של התרסה של שפיר כנגד בורג. מה עוד שמינויו של כספי עלול היה לגרום לדה-לגיטימציה במובן מסוים לבדיקתו של איתן ולמסקנותיו, כפי ששפיר אכן ניסה לעשות. למשל, בתוכנית 'מוקד' בה התארח שפיר ביום 24.12.1981, יומיים אחרי שקיבל את מכתב 'הנזיפה' מבורג, הציג לו מנחה התוכנית, אלי ניסן, בפתיחת המשדר, טענה העולה מדוח איתן לפיה הוא לא אמר אמת בעניין פרשת ההקלטה, וביקש את התייחסותו¹¹⁰. שפיר, שכמובן שלל את הטענה, פתח את תגובתו באמירה: "תרשה לי בתשובה לשלב גם את הדוח של כספי". למותר לציין כי כספי לא בדק את

¹¹⁰ קלטת התוכנית במלואה נמצאת ברשותי.

התנהלותו של שפיר, כי כאמור הוא לא היה מוסמך לעשות זאת, ועל כן בדוח של כספי לא הייתה כל התייחסות אם שפיר אמר או לא אמר אמת. לית מאן דפליג כי בטענה שטען שפיר כי יש "לשלב" בתשובה גם את הדוח של כספי, שפיר למעשה ביטל במידה רבה את מסקנותיו של איתן, לפחות בכל עניין העלול להביך את שפיר. שלילת הלגיטימיות מדוח איתן שניסה שפיר לבצע באה לידי ביטוי גם בטיעון, שהיה משולל כל יסוד כפי שעוד אדבר בו בהמשך, והוא כי המטרות של בורג במינויו של איתן היו 'כלפי חוץ' (אם נפגע חופש העיתונות וכו') – מטרות שהיו מקובלות עליו, כי הוא הטיל על כספי לבדוק עניינים 'פנימה' (מדוע ההנחיה לתאם את ההקלטה לא בוצעה וכו'). המשתמע מכך הוא כי אם היו לבורג מטרות לבדיקה כלפי 'פנים', הן לא היו מקובלות עליו; ובאשר לממצאי הבדיקה כלפי 'חוץ' - שלא היו ולא נבראו – עיקרם במילא נדחו על ידו.

אגב, באותה תוכנית 'מוקד' בלט המאבק של שפיר על הלגיטימציה על דוח כספי, ועל הדהלגיטימציה מצידו לדוח של איתן. כשהוא התייחס לאיתן הוא השתמש בתואר 'מרי' ואף לא פעם אחת ציין את דרגתו – ניצב. ואילו כשהוא התייחס לכספי הוא הקפיד לציין את דרגתו – תני"ץ. לא זו אף זו, הוא הדגיש כי איתן 'בדק' ואילו כספי 'חקר'. במסגרת זו, שפיר הלך על כך שבורג לא התייעץ אתו קודם שמינה את איתן. אין מחלוקת כי הודעה על המינוי נמסרה לו והוא לא הלך על כך, אלא על ש"איש לא שאל" אותו על מינויו של איתן כי לשיטתו "אי אפשר לנהל חקירה אצלי במטרה בלי לשאול אותי" (אזרחים למען המדינה, 1981 : 290-291). לכך אעיר שתי הערות, הטענה נגד השר על כי הוא לא נועץ אתו על המינוי של איתן היא טענה הכופרת במרות המשרד לקיים את אחריותו המיניסטריאלית. שפיר במקרה זה היה נשוא הבדיקה ולפיכך אי ההיוועצות המוקדמת עמו, עליה הלך שפיר, הייתה מחויבת המציאות, וטענתו של שפיר עליכך היא לא פחות ממגוחכת. זאת ועוד, בכל מקום שפיר הקפיד להגדיר את המטלה של איתן כבדיקה ואילו את זו של כספי - כחקירה¹¹¹; אבל, כאשר הוא הלך על אי ההיוועצות עמו לפני המינוי של איתן, או אז הוא הגדיר את המטלה שהוטלה עליו כ"חקירה".

לבורג כנראה לא הייתה סמכות לגרום לביטול מינוי הקבו"ד של המפכ"ל – אלא רק עלידי צעד קיצוני והוא פיטוריו של שפיר, רעיון שבנקודת הזמן ההיא – טרם שהסתיימה הבדיקה – היה בחזקת רעיון שטרם הבשיל. גם אם הייתה לו סמכות לבטל את המינוי של כספי, הרי מבחינת הנראות הציבורית הייתה זו טעות לבטל את המינוי הזה. לפיכך בורג נאלץ 'להסכים' למינויו של כספי, אבל הוא נדרש לתרץ את הסכמתו. בורג ושפיר נקלעו למצב שכל אחד מהם היה צריך להסביר החלטה שעשה בקשר לברור נסיבות ההקלטה: שפיר - את עצם המינוי של כספי; ובורג - את 'הסכמתו' לכך. לקורת רוחי, הצורך שלהם למתן ההסברים כאמור הניב חומר טקסטואלי שסייע לי בחשיפת האינטרסים של השניים ומיפויים.

לאור כל האמור לעיל, בורג ושפיר התייחסו, כל אחד בנפרד ובהזדמנויות שונות, למינויו של כספי. ככלל, נקטו שני האישים הללו ברטוריקה של 'נרמול המצב' בכל הנוגע למינוי הבודקים. פירושו של דבר - להציג מצג לפיו אין סתירה או חפיפה בין שתי הבדיקות, כי על כל קצין הוטל, כביכול, לבדוק היבט ייחודי הנוגע לשולחו; ולכן זה אך 'מתבקש', או 'מובן מאליו', או 'אך טבעי' וכיוצא באלה ביטויים שתכליתם להעביר מסר כי אין ליקוי במינוי של כספי, ויש בו אף יתרון וצורך ענייני ומהותי. עם זאת, נראה כי 'נטל ההוכחה' שהונח על שפיר, כי פעל בתום לב כשמינה את כספי, היה גבוה מזה של בורג, שלא מנע את כפל הבדיקה.

¹¹¹ ראה גם באזרחים למען המדינה (1981 : 292).

דוגמאות:

בורג אמר שהוא הטיל על איתן לברר אם הייתה תקלה באיזה מקום; בשעה שהמפכ"ל – כך אמר בורג - ביקש לערוך בדיקה פנימית אם ההוראות שלו אכן הובנו לנכון – לדעת באיזו מידה ההנחיות שהוא נתן הובנו ובוצעו (הכנסת, 1980: 2). קראתי שוב ושוב את שתי המטרות הללו, ולא מצאתי הבדל מהותי בין מה שבורג הינחה את איתן, ובין מה שלדבריו הונחה כספי עלידי שפיר.

עד לפיטוריו של שפיר, בורג נרמל את מינויו של כספי, והוא ככלל לא עשה 'בעיה' ממינוי זה. יתרה מזאת, בורג גם הצליח לגרום לכך ש'הסכמתו' בדיעבד למינויו של כספי לא נחשבה כבעייתית – היינו, התנהגות שתיראה כהשלמה מצידו עם מהלך המנוגד למנהל התקין. בורג עקף את המצב ששפיר כפה עליו, ובכך מנע מלהפוך את מינויו של כספי לזירת התגוששות עם שפיר, כשהיה ברור לו שבעניין זה ידו הייתה על התחתונה, כי הוא לא היה מוסמך לבטל את המינוי; וגם אם כן – הייתה כנראה מתעוררת ביקורת על ביטול המינוי. זאת ועוד, אם היה בורג עושה 'בעיה' מהמינוי של כספי – 'הבעיה' הייתה עלולה להטות את הדין הציבורי מהכשל הערכי שבהחלטה לבצע את ההקלטה, לעניין צדדי של מינוי הקב"ד, או ביטול המינוי. לכן בורג לא הסתיר את דוח כספי והניחו על שולחן ועדת המשנה בכנסת ביום 23.12.1980 ביחד עם הדוח של איתן (הכנסת, 1980: 2), ואף מסרה לכתבים בהצהירו כי כוחו של הדוח של איתן "יפה מכוחו של כל דוח אחר, והדוח של כספי הוא דוח משטרתי פנימי בלבד"¹¹². בסופו של דבר, מבחינתו של בורג, ההבדל במינוי של איתן וכספי, כפי שהגדיר בוועדת המשנה בכנסת, הוא כי "המפכ"ל היה צריך להראות מה היו ההנחיות שלו ואיך הן בוצעו, ואנו ניסינו להראות את כל התמונה בשלמותה" (הכנסת, 1980: 9). בכך הצליח בורג לשלול במידה רבה את 'התוקף הפנימי' של דוח כספי – שהוא בדק רק פלח אחד מהפרשיה, לעומת דוח איתן המקיף; וגם לשלול את 'התוקף החיצוני' של דוח כספי – שהוא אך מסמך פנים-ארגוני וחסר כל משמעות אחרת; כל זאת מבלי לגלוש לוויכוחים צדדיים שיסיטו את מיקוד תשומת הלב הציבורית מהעיקר כפי שנתפס על ידו.

לעומת בורג, שפיר נדרש להסברים ארוכים יותר בכל הנוגע למינוי, השנוי במחלוקת, של הקב"ד, כפי שביצע. בהופעתו בתוכנית מוקד בטלוויזיה בתאריך 24.12.1980¹¹³, יומיים אחרי שקיבל את מכתב הנזיפה מהשר בורג, ולמחרת הדין בוועדת המשנה בכנסת בה נאמרו דברים עליו לא נעימים, אמר שפיר כי במינויו של איתן ביקש השר לדעת האם נפגע חופש העיתונות, האם נפגעו אזרחים? ולכן לדבריו, המינוי של איתן היה בראייה 'החוצה', איך רואה את זה האזרח?

על-כך ניתן לומר כי כאשר דברים נאמרים בשגב לשוני ובשפת הגוף המתאימה, וכשחוזרים על טיעונים כמה וכמה פעמים, ומשלבים אותם באמירת חצאי אמיתות – עלול להישמע ההגיד הזה, על מה שביקש כביכול השר לדעת, כתורה מסיני - בשעה שהוא היה מופרך. אפשר לחשוב שניצב איתן נתבקש לקיים סקר דעת קהל לברר איך רואה האזרח את ההקלטה, והאם לדעתו נפגע חופש העיתונות כתוצאה ממנה. יתרה מזאת, שפיר הדגיש כי איתן קיים בדיקה – היינו, שאל אנשים והגיש דוח – רמז עבה על מגבלות הבדיקה של איתן.

¹¹² ראובן שפירא, דבר, 23.12.80, עמ' 3
¹¹³ הקלטת התוכנית במלואה נמצאת ברשותי.

לעומת המינוי של איתן, לטענתו של שפיר, הוא מינה את כספי לחקור בעניין - בניגוד לאיתן שבדק את העניין. לכן, לפי שפיר, כספי בשונה מאיתן יכול היה להמציא מענה במצב של סתירה בין עדויות, כי לכספי היה אמצעי שלא עמד לרשותו של איתן – בדיקות פוליגרף.

נראה כי כספי מונה בהליך של מינוי קבו"ד ולא כחוקר משטרה. לא הייתה כל סמכות לפתוח בחקירה משטרתית (פלילית) בעניין ההקלטה, כי בשום שלב לא התקיים חשד לביצוע עבירה, וכל חקירה נגד איש משטרה בחשד לביצוע עבירה פלילית הייתה אמורה הייתה להתבצע במסגרת אגף החקירות. יובהר כי עד להקמת מח"ש בשנת 1992, כל החקירות נגד אנשי המשטרה התנהלו במסגרת אגף החקירות (באותה תקופה במפלג לחקירות פנים – מח"פ). ההקלטה שנעשתה, גם אם נטען לגביה שהייתה הקלטה סמויה, לא הייתה בגדר האזנת סתר. ובאין חשד לעבירה אין סמכות לפתוח בחקירה. במקרה דנן התעורר חשד להפרה מנהלית (משמעתית) לכל היותר. הסמכות לקיומה של בדיקה בעניין הפרה כאמור נתונה לקבו"ד, הממונה מכוח פקודת הקבע (פה"ק) כפי שהייתה אז. לפיכך הטענה החוזרת ונשנית כי כספי 'חקר' ואילו איתן רק 'בדק' היא טענה חלולה. ההליך שכספי ביצע היה הליך מנהלי – בדיקה – בדומה להליך שביצע איתן.

למותר לציין כי בהבחנה שעשה שפיר בין שיטות העבודה של איתן ושל כספי – חקירה מול בדיקה, הוא סתר את עצמו מניה וביה. שהרי אם המינוי של איתן נועד "בראייה החוצה", כפי שטען, מאי נפקא מינה הסמכויות והאמצעים של הבודקים לברר סתירות בין הגרסאות בקשר להנחיות שניתנו לביצוע ההקלטה? שהרי בכל מקרה איתן אמור היה, אליבא דשפיר, 'להסתכל' החוצה ולא פנימה. לכן ניתן לקבוע כי גם הבחנה זו נסמכת על כרעי תרנגולת ונועדה אך ורק לצרכי השגת הלגיטימציה ושליטה לפי העניין.

על המנטרה הזו, של ההבדל בין מטרות הבדיקה שהוגדרו לאיתן ולכספי, חזר שפיר בכמה הזדמנויות. למשל בישיבת ועדת המשנה בכנסת, מיום 30.12.1980, אמר: "למה מיניתי קצין בודק? הבעיה שהטרידה אותי לא הייתה לדעתי הבעיה אשר הטרידה את השר. את השר הטרידה הבעיה החיצונית, שמא נפגע חופש העיתונות והנוהל התקין, שמא היה משהו לא בסדר בין המשרד ובין המשטרה. אותי הדאיגו דברים הקשורים במשטרה עצמה. אני הייתי זקוק לחקירה מטעמי משמעת. אמרתי לאיש שאני מבקש תשובות לשתי שאלות: כיצד מישוהו העלה על הדעת שיש חשש וחשד להקלטה סמויה. השנייה כיצד קרה שעל אף ההוראה שלי העניין לא תואם עד הסוף" (הכנסת², 1980 : 9).

ניתוח התוכן של הצהרתו זו של שפיר מעלה כמה ממצאים. ראשית, ניצב איתן לא התבקש עלידי השר בורג לבדוק אם נפגע חופש העיתונות וכיו"ב, עניינים ששפיר אמר שלפי דעתו עניינו את השר ושהיו, לגישתו, את מטרת הבדיקה של איתן. ההסבר שהמציא שפיר לגבי מטרות הבדיקה שהוגדרו לשיטתו לאיתן - היינו, האם הייתה פגיעה בחופש העיתונות, או ביחסי העבודה בין המשרד למשטרה – הוא 'הסבר' ששפיר שאב בדיעבד ממכתב הנזיפה שבורג מסר לו. קרי, שפיר לקח מהמכתב את ההערות הערכיות שבורג העיר לו (על השמירה על חירות האזרח וחופש העיתונות) והפך אותן למטרות הבדיקה של איתן. זאת בשעה שאיתן לא נתבקש לעסוק בסוגיות ערכיות אלא בעובדות הנוגעות לשאלה "אם הייתה תקלה באיזה מקום" כפי שבורג אמר. למעשה, המסקנות הערכיות שהסיק בורג נובעות מהתוצאה של ההקלטה, ולא דווקא מהדרך בה היא ניזומה ומתהליך הוצאתה מהכוח אל הפועל.

זאת ועוד, שפיר אמר לחברי הוועדה כי הוא הטיל על כספי לבדוק כיצד מישוהו העלה על דעתו את האפשרות לבצע הקלטה סמויה. אני מטיל ספק אם בכתב המינוי של כספי – אם היה כזה - או

בהנחיות ששפיר הינחה אותו בקשר לבדיקה – אם הינחה אותו – נתבקש כספי לברר כיצד מישהו העלה על דעתו לבצע הקלטה סמויה. אם ניתנה הנחייה לברר כיצד מישהו העלה על דעתו לבצע הקלטה סמויה – הרי היא הנחייה בלתי ראויה בעליל לתתה לקבו"ד, כי היא מושתתת על העובדה שאיש לא כיוון לכך שתבוצע הקלטה סמויה, ולכן איש לא נתן הוראה כזו. בהצבת עובדה כזו לרגלי הקבו"ד לא רק שהתייתר חלק הארי מהבדיקה שאמורה הייתה להתבצע, אלא היא עלולה להטות את הבדיקה בניגוד לאתיקה המקצועית.

על פניו נראה כי כששפיר אמר לחברי הוועדה שהוא ביקש, כביכול, מכספי תשובה לשאלה "כיצד מישהו העלה על דעתו לבצע הקלטה סמויה", הוא למעשה ביקש לחזק את המסר הכללי שלו שלא הייתה הנחייה או כוונה לבצע הקלטה סמויה. דומה כי מרוב ששפיר התמקד בהסרת הטענה על ההקלטה הסמויה, הוא לא נתן את דעתו לכך כי בהיגד הזה הוא חשף עצמו לטענה נגדו על מתן הנחייה לא הוגנת לקבו"ד, ובעצם על ליקוי יסודי במינויו.

אומנם כתב המינוי, אם היה כזה, והדוח של כספי לא עמדו לרשותי, אבל על פי השכל הישר ניתן לומר כי כספי יכול היה לברר, לכל היותר, אם ניתנה הוראה לבצע הקלטה סמויה. כך גם אינני מעלה על דעתי כי בכתב המינוי, בו קיימת חובה לציין את הנושאים שעל הקבו"ד לבדוקם, לקבוע בהם ממצא, ולהמליץ בהם המלצות (סעיף ה. לפה"ק הנ"ל), תצוין מטלה לבדיקה כגון "כיצד מישהו העלה על הדעת שיש חשש וחשד להקלטה סמויה". מהבחינה המעשית כספי לא יכול היה לברר כיצד מישהו העלה על דעתו כדבר הזה. קבו"ד, מוכשר ככל שיהיה, אינו מסוגל לבחון כליות ולב ולברר כיצד אנשים מעלים בדמיונם דברים, שאליבא דשפיר, לא היו ולא נבראו. קבו"ד יכול לברר אם הייתה הוראה כזו, מי נתן אותה, מה היה תוכנה והאם היא בוצעה כלשונה. אולם, לברר אם ניתנה הוראה כזו כספי היה מנוע, בגלל שדרגתו הייתה נמוכה מזו של מי שבעניינו אמורה להיערך הבדיקה – קרי המפכ"ל¹¹⁴. מכל מקום היוצא מדברי שפיר הוא כי כאשר מונה כספי לקבו"ד, הוכתבה לו 'העובדה' שלא הייתה הנחייה לבצע הקלטה סמויה.

שפיר הוסיף ואמר בישיבה הנ"ל בוועדת המשנה כי המטלה שהוטלה על כספי הייתה למעשה חקירה, ועל כן שכשיש סתירה בין גרסאות חובתו הייתה לפענח את הסתירה גם עלידי בדיקת פוליגרף. בכך רצה שפיר להעניק תוקף גבוה לבדיקה של כספי לעומת זו של איתן – 'חקירה לעומת בדיקה'. לעניות דעתי, בשנות ה-80 גם המבקר הפנימי של האגף רשאי היה לבקש מנשוא הביקורת שלו את הסכמתו להיבדק בפוליגרף, ובדיקה כזו, אם הייתה נעשית כאמור, לא הפרה את הדין כפי שהיה אז. אינני יודע אם איתן ומינקובסקי שקלו להציע למי מהנבדקים שלהם בדיקה בפוליגרף אם לאו – כי ייתכן שהמסכת העובדתית שנפרשה לפניהם ייתרה כלל וכלל צורך בבדיקת פוליגרף. לפיכך ייחוס החיסרון הנ"ל לבדיקה של איתן, לעומת הבדיקה של כספי, נועד למעשה לגרום לדה"לגיטימציה למסקנות של איתן, ובו זמנית לכסות ככל הנראה על עקב אכילס המובנה בבדיקתו של כספי – שהוא לא היה רשאי לבדוק קצינים בכירים ממנו ובכלל זה המפכ"ל.

ההמלצות בדוח כספי

כאמור שפיר נאלץ להתמודד עם הטענה כי המינוי של כספי לא היה לגיטימי. נראה כי אחת הדוקטרינות שהוא בחר ליתן תוקף למינוי של כספי הייתה באמצעות בניית מצג שהקבו"ד פעל בעצמאות מלאה ובאי תלות מוחלטת. כך למשל שפיר מסר לחברי ועדת המשנה כי כספי הגיש את

¹¹⁴ ראה הערה 109.

הדוח שלו עם המלצות – כמקובל יש לומר: "קראתי את ההמלצות ואמרת לי שאני מבקש למחוק את ההמלצות. מאחר שנתתי הנחייה - לא הייתי רוצה בהמלצות, שמא הן תהיינה שבויות מהרצון שלי" (הכנסת², 1980: 10). לכאורה, ההנחיה למחוק את ההמלצות היא נאצלת ומעוררת אמון, ומשווה להפעלת הקבו"ד עצמאות מוחלטת בכל מהלכי בדיקתו. לאור זאת, נראה לי לנכון להרים את המסך גם מעל אמירה זו.

דומני כי כספי, הקצין המקצועי והחרוץ, שבתפקידו הקודם היה ראש המחלקה לתפקידים מיוחדים (מת"ם) - לימים חטיבת המודיעין, עבד על הבדיקה והכנת הדוח כמעט מסביב לשעון, כולל בשבת, שהרי הוקצבו לו ארבעה ימי עבודה – מחמישי עד ראשון ובתוך כך ניתנה לו הארכה עד יום שני. בתום עבודתו, כספי כנראה נסע ללשכ"מ במטא"ר, שבשכונת שיח ג'ראח, למסור את הדוח לשפיר, ממקום מושבו – שהיה לא הרחק משם – במטה המחוז הדרומי שבדרך יריחו. דומני כי שפיר, קצין המטה האולטימטיבי והחשדן התמידי, עיין בדוח ובעיקר בחן את ההמלצות, וביקש מכספי בנימוס ובאהדה רבה, לקחת אותו ולהגישו שוב, ללא המלצות, וללא דיחוי. לא הופתע אם בתוך כך שפיר צילם לעצמו בדיסקרטיות את הדף עם ההמלצות.

סביר להניח כי כספי המופתע מיהר לחזור ללשכתו, וביקש ממזכירתו להדפיס שוב את הדף האחרון של הדוח, בו היו כתובות ההמלצות, אך הפעם בלעדיו, לארגן בהתאם את העותקים של הדוח המשוכתב, עליו חתם שוב, ולשלוח אותו ללשכ"מ – הפעם אך באמצעות נהגו.

אם כך היה, נשאלת השאלה במה ההדפסה מחדש של הדף האחרון של דוח הקבו"ד, הפעם בלי ההמלצות, שינתה את הדוח? כיצד ההסרה הטכנית של ההמלצות מהדוח שיקפה את עצמאותה או את אי תלותה של הבדיקה, שממילא כבר הסתיימה?! זאת ועוד, אם באמת דאג שפיר לניקיון ההליך, הוא היה מנחה מראש את כספי להגיש לו דוח ללא המלצות, ולא לייגע את הקצין, בלחץ הזמנים שהיה נתון בו, בניסוח המלצות כדבעי, כפי שקבו"ד בדרך כלל נדרש לעשות.

לאור כל האמור לעיל ניתן לקבוע כי טענתו של שפיר על בקשתו למחוק את ההמלצות לא הייתה אלא רטוריקה, שתכליתה הייתה לשוות לכל התהליך – החל במינוי של כספי, עבור לבדיקה גופה וכלה בדוח המסכם – מראית עין של יושרה והוגנות.

הטיעון המורליסטי על מחיקת ההמלצות, "שמא הן תהיינה שבויות מהרצון שלי", נועד כפי הנראה לא רק ליתן לגיטימציה לדוח כספי, על חשבון דוח איתן, אלא ליתן סוג של הגנה עצמית לשפיר. בישיבת ועדת הפנים של הכנסת, מתאריך 3.2.1981, נדרש שפיר להגיב על הטענות על ההוראה שנתן לכספי למחוק את המלצותיו. ראשית הוא טען כי בקשה לקבל דוח ללא המלצות אינה חריגה. למיטב ידיעתי הנחייה לקבו"ד לא להגיש המלצות היא היוצאת מן הכלל, שאינה משקפת את הכלל, ואם היא ניתנת - היא ניתנת בדרך כלל בכתב המינוי לקבו"ד - למפרע ולא בדיעבד. לפי סעיף יג. 1. לפה"ק הנ"ל, על הקצין הממנה לציין בכתב המינוי אם על הקבו"ד להמליץ המלצות. ככל הידוע לי הפרקטיקה שהייתה נהוגה בשנות ה-70 וה-80 הייתה כי רוב רובם של הקבו"דים נצטוו לעשות כן.

במקרה דנן שפיר העיד כי הוא עיין בהמלצות, ואף התייחס אליהן והינחה את כספי מה לעשות בגינן, כפי שהוא דיווח בישיבת ועדת הפנים הנ"ל, כי לכספי היו שתי המלצות: 1) לבדוק בפולגרף את ארד ואת קידר; 2) להעמיד לדין את קידר על אי מילוי הוראה (לתאם את ההקלטה). לדברי שפיר הוא אישר המלצה אחת – לזמן את שני הקצינים לבדיקת פולגרף, ואילו לגבי ההמלצה השנייה הוא טען שאמר לכספי: אני לא זקוק להמלצתך בעניין כי אני רוצה לבדוק זאת עם הדובר (הכנסת¹, 1981: 21).

לעניין 'ההמלצה' לקיים את בדיקת הפוליגרף, יש לומר, בזהירות המתבקשת מן העובדה כי לא עיינתי בתיק הקבו"ד של כספי, כי שפיר לא דייק בלשון המעטה בעניין דנן. ראשית, אני לא מעלה על דעתי שקצין ותיק כמו כספי, שמילא שורה של תפקידי פיקוד ומודיעין, הגיש המלצה להעמיד לדין משמעותי נילון בדרגת סני"ץ, קודם לבדיקת פוליגרף - שכספי מצא לנכון שעליו לעבור. ככלות הכול המטרה המוצהרת של מינויו הייתה לחקור במצב של סתירה בין עדויות, וזאת מן הסתם ביצע כספי במהלך עבודתו על התיק, ובכלל זה בדיקות הפוליגרף.

לפיכך, מסיבה זו ונוספות שיפורטו להלן, אני מניח כי בדיקות הפוליגרף לארד ולקידר נעשו לפני שכספי הגיש את דוח סיכום תיק הבדיקה. כזכור, הזמן שהוקצב לכספי לקיום הבדיקה היה קצר ביותר – מיום שישי ועד יום ראשון. לפי מרקוביץ המועד שנקבע לכספי להגיש את הדוח היה לפני המועד שנקבע לאיתן (הכנסת¹¹⁵, 1981, 15). בתוך כך נראה כי ניתנה לו הארכה של יממה נוספת, כפי שניתנה לאיתן. בדיקת פוליגרף לשני קצינים בכירים – כשאחד מהם הוא מקורבו ואיש אמונו של המפכ"ל – נעשתה מן הסתם בנסיבות העניין עלידי אותו בודק בטור, ולא עלידי שני בודקים במקביל. מדובר בתהליך המצריך מספר דוספרתי של שעות עבודה. תחילתו בשיחה בין הקבו"ד ובין ראש המעבדה, הממונה על בדיקות הפוליגרף, או עם בודק בכיר מטעמו, על פרטי המקרה ומהות הסתירה בין הגרסאות, ועל היתכנות הבדיקה ומטרתה. בעת ההיא ההודעה לנבדק על קיום הבדיקה הייתה נמסרת מראש, לפחות יום קודם, כאשר במקרים רבים שתי בדיקות כאלו לא היו נעשות באותו יום. זאת ועוד, במקרים כאלו, היו נמסרות תוצאות הבדיקה רק לאחר ששתי הבדיקות הסתיימו, ולא לפני שהבודק קיים התייעצות עם הממונה עליו או עם בודק ותיק אחר; כל זאת כאשר לא התעורר צורך באחד מן השלבים המתוארים לעיל לחזור אל מי מהנבדקים לתשאול נוסף¹¹⁵. לפיכך, ניתן לקבוע כי תהליך הבדיקה נמשך לכל הפחות שלושה ימים. כספי הגיש את הדוח ביום שני, 22.12.1980, כך שאין מצב שרק באותו יום הוא קיבל את האישור לבצע את בדיקות הפוליגרף.

אינדיקציה נוספת המצטרפת למארג הממצאים המעלים את המסקנה כי שפיר לא דייק כאמור, בעניין ההוראה שנתן לכספי למחוק את המלצותיו, נובעת מעדותו של ניצב איתן בפני ועדת הפנים בתאריך 3.2.1981, לפיה, תוך כדי החקירה שלו – היינו, במקביל לחקירה של כספי, הוא ביקש מכספי את דוח בדיקת הפוליגרף. משסורב לקבל את המסמך, התקשר השר למפכ"ל ואז הוא קיבל את המסמך (הכנסת¹, 1981: 9). עניין זה התרחש כאמור תוך כדי החקירה ולא בסיומה ועל כן, יחד עם הממצאים האחרים הנ"ל, הוא מפריך את דבריו של שפיר, כי ההמלצות של כספי כללו המלצה לקיים בדיקות פוליגרף.

יתרה מזאת, כאמור, בישיבת ועדת המשנה בתאריך 30.12.1980 (הכנסת², 1980: 10) הצהיר שפיר שהוא ביקש מכספי למחוק את ההמלצות כדי שהן 'לא תהיינה שבויות מהרצון שלו'. ואילו בישיבה זו של ועדת הפנים, בתאריך 3.2.1981, הוא לא חזר על הטעם הקודם ופנה להסברים אחרים (על הפוליגרף כאמור, ועל העמדתו לדין של קידר כפי שיפורט להלן). אין זו הפעם הראשונה ששפיר סותר את עצמו כפי שראינו בפרשת עדי המדינה, או זונח גרסאות קודמות שמסר לטובת גרסאות 'משופרות' יותר.

אינני מוציא מכלל אפשרות כי בשל מעמדו הרם של ארד בארגון, ביקש כספי במהלך הבדיקה (ולא בסיומה) אישור משפיר לבדוק את ארד בפוליגרף – מצב המטיל ספק עד כמה היה כספי

¹¹⁵ שיחה עם סני"ץ (בדימוס) גבי אורגל ששרת שנים רבות במז"פ כבודק פוליגרף החל מסוף שנות ה-70 וכאחראי על בדיקות הפוליגרף במ"י.

עצמאי ובלתי תלוי במהלך עבודתו. אם כך היה, שפיר לקח את העובדה הזו ו'אימץ' אותה לטיעון בעניין מחיקת ההמלצות.

ההמלצה השנייה של כספי, לפי שפיר, הייתה להעמיד לדין משמעתי את קידר. אקדים ואומר כי לפי רוח הדברים והקשרם, נראה על פניו כי אכן כך כספי המליץ. מאחר וההמלצה הזו העמידה כפי הנראה את שפיר במצב מורכב, מחשש שהמאשים ייהפך לנאשם, הוא החליט להתמודד איתה בדרך פשוטה וקלה לכאורה מבחינתו – לאיינה. המלצה שאינה קיימת אינה מצריכה הנמקה מדוע לא לאמצה. שפיר העריך כי דוח כספי יגיע לידיעת הציבור, ואם תיכלל בו המלצה כזו, הוא יתקשה להסביר לציבור הכיצד הוא אינו מאמץ המלצה של קבו"ד, שהוא בעצמו מינה, ועוד בקליבר של תנ"ץ כספי, בעניין שהסעיר את התקשורת. שפיר טען כי הסביר לכספי שאינו זקוק להמלצתו כי הוא "רוצה לבדוק זאת עם הדובר". אם כך אמר שפיר לכספי, הרי הנחייה זו מייתרת במידה רבה את עבודתו, שהרי הסתירה בין גרסתו של ארד לזו של קידר הייתה כנראה ידועה לשפיר, עוד לפני שמינה את כספי, והייתה אמורה להיות בלב לבו של הברור שכספי היה אמור לערוך. לפי דעתי שפיר לא רצה להרחיק לכת עד כדי קיום הליך משמעתי נגד קידר, מתוך חשש כי במסגרת ההליך יתגלה כי אחריותו של ארד גדולה מזו של קידר - כפי שדוח איתן קבע. ולכן, מתוך רצונו להגן על ארד – היינו, על עצמו – שפיר העדיף שהמלצה כזו לא תהיה בדוח של כספי. לא זו אף זו, ניתן לומר כי שפיר הכיל במידה מופלגת את מלוא האחריות שכספי הטיל על קידר. בישיבת ועדת המשנה ב' 30.12.1981 הוא הבהיר שהוא חושב שקידר דיבר אמת, תוך שהוא נימק את עמדתו בפרוטרוט (הכנסת², 1980: 9), בנימוק שלדעתי הוא מופרך ומהווה למעשה אך חיזוק לדוח איתן.

מחיקת ההמלצות לא נבעה מאתיקה גבוהה ולצורך 'ההיגינה' הארגונית – כפי ששפיר הסביר את הנחייתו למחיקת ההמלצות, לחברי ועדת המשנה ב' 30.12.1980. היא נועדה להגן על שפיר מפני החרפת ההסתבכות בפרשת ההקלטה.

המטרות הלא מוצהרות

בפרק הקודם הסברתי כי רק קצה הקרחון של האינטרסים והמוטיבציות של בורג ושפיר באו לידי ביטוי בהצהרותיהם על מטרות הבדיקה שכל אחד מהם הורה לבצע. המטרות הלא מוצהרות למינויים של איתן וכספי, הם אלו אשר שיקפו נאמנה את האינטרסים של שני האישים לנוכח התקרית בבית סוקולוב. למותר לציין כי המטרות הלא מוצהרות היו שונות מהמטרות המוצהרות ועל דרך חשיפתן כבר עמדתי בפרק הקודם. מטבע הדברים הטקסטים המרמזים על המטרות הלא מוצהרות אינם רבים, ועל כן הסקת היסקים תקפה מניתוח התוכן שלהם, על האינטרסים הצרופים של בורג ושפיר, מותנית בהבנת הקונטקסט שלהם.

באשר לבורג, סביר להניח כי הבדיקה מבחינתו לא נועדה לבדוק את ההיבטים הערכיים של הפרשה, אותם ביטא במכתב הנזיפה לשפיר. לכך לא היה לו צורך בניצב איתן שיאיר לו אותם. כמובן הבדיקה לא נועדה רק לברר אם הייתה תקלה באיזה מקום כפי שאמר. בורג ביקש לחשוף ולהוכיח מי נתן את ההוראה. הוא, ככל הנראה, העריך כי ההוראה באה מלשכ"מ, אך הוא לא רצה להסתמך על השערות, אלא הוא חפץ לקבל את 'ראשו' של נותן ההוראה מונח על תיק הבדיקה עם אדנים ראייתיים. לאור מערכת היחסים שהייתה באותה עת בין בורג ואנשיו ובין שפיר וארד, שמבחינתו של בורג שניהם היו צוותא חדא, הוא כנראה קיווה לקבל את ראשו של זה

שמתחתיו היו כותפות עם דרגות הרני"ץ. יחד עם זאת ניתן להניח כי בורג היה מוכן מן הסתם להסתפק גם בראשו של ארד, בחזקת שלוחו של אדם כמותו. האינטרסים של שפיר היו שונים כמובן – אם לא הפוכים מאלו של בורג - ובראש ובראשונה למנוע את הגדרתה של ההקלטה כ'בעיה'. לשם כך הוא נקט בארבע רטוריקות עיקריות:

1. נרמול המצב – 'אין בעיה':

שפיר התייחס אל עצם הקלטת המפגש כמעשה רגיל ומובן מאליו, שאינו חריג, כפי שלמשל אמר בישיבת ועדת המשנה של ועדת הפנים של הכנסת, ביום 30.12.1980: **"דובר המשטרה בא אלי יום אחד ואמר לי שלפי מיטב ידיעתו צריכה להתקיים מסיבת עיתונאים עם מר מרקוביץ, כשהנושא העיקרי הוא הוועידה במנילה. אמרתי לו שאני מנחה את הדוברות של משטרת ישראל להקליט, ראיתי בכך דבר פשוט ומובן"** (הכנסת¹¹⁶, 1980: 7). ואילו באשר להקלטה שנעשתה עלידי איש מ"ט טען שפיר כי מדובר בעניין שגרתי, כי אותו איש מקליט גם אותו, כשהוא מופיע בכנסים של המשטרה¹¹⁶.

נרמול המצב בא גם לידי ביטוי בתגובה של שפיר לטענה שהעלה בורג במכתב הנזיפה שלו לשפיר, על מה שאירע בבוקר יום המפגש בבית סוקולוב, כאשר ארד פנה לקידר וביקשו לדאוג להקלטה. **"התנהלו במשך יום תמים בירורים, התלבטויות וויכוחים פנים משטרתיים, שעצם קיומם נותן טעם לפגם ומעורר הרהורים שונים ומשונים"** (הכנסת, 1980: 3). איתן בדוח שלו פירט את השתלשלות העניינים שתובא כאן בתמצית שבאה בעקבות הבקשה התמוהה של קידר לשלוח איש מ"ט לבית סוקולוב ולהקליט בחשאי את המפגש. לאחר שארד פנה לקידר הוא פנה לראש מפלג המודיעין יגאל אנקורי האחראי על מחלק המ"ט; אנקורי פנה ליורם גונן, קצין אח"ק מחוז ת"א, שביקש לשוחח על כך עם קרתי, ראש אח"ק, שלא היה, ואז גונן דיבר עם העוזר של קרתי, ארמונד לוי, וקרתי כנראה חזר אליו, ולבסוף פנה גונן לממ"ז, טיומקין, שהתקשר לשפיר (הכנסת¹¹⁶, 1981, 5-6).

שפיר בתוכנית 'מוקד', בתאריך 24.12.1980, התייחס ביוזמתו לכל היחד גדיא' הזה, שהובא כאן בקיצור נמרץ, מיד בתחילת דבריו על פרשת ההקלטה, וביקש לנרמל את העניין עליו העיר השר במכתבו לשפיר כי **"התנהלו במשך יום תמים בירורים, התלבטויות וויכוחים פנים משטרתיים, שעצם קיומם נותן טעם לפגם ומעורר הרהורים שונים ומשונים"** (הכנסת, 1980: 3). תגובתו של שפיר לטענה הזו הייתה: **"[...] ביום האירוע פעלה משטרת ישראל כרגיל ועשתה את הדברים כרגיל ולא התרגשה ממה שעשוי היה להיות אחרי הצהריים..."**.

שפיר ניסה להוריד את פרשת ההקלטה מסדר היום ולהגדיר את ההתעסקות בה כמעשה מאולץ הנובע ממניעים פסולים: **"אני רוצה לחסל את הנקודה הזו (של בית סוקולוב), כי אני חושב שזה באמת לא לכבודי ולכבוד המשטרה לטפל... ניפוח חסר תקדים וללא אחריות"** (אזרחים למען המדינה, 1981: 288).

2. שלילת הנזק:

בלוז הרטוריקה הזו הטענה כי לא רק שאין 'בעיה', כי ההקלטה הייתה עניין 'נורמלי' ומתבקש, אלא שממילא לא נגרם כל נזק. הראיה לכך היא שאם קידר היה לוקח אתו מכשיר – כפי שנתבקש לעשות – כל התקרית הייתה נמנעת. מכל מקום שפיר חזר והדגיש כי 'חירות האזרח וחופש העיתונות' לא נפגעו. על הטענה בדבר אי קיום 'הסדר הממשלי ונימוסי עבודה אלמנטריים', כפי

¹¹⁶ מוקד, 24.12.80. קלטת המשדר נמצאת ברשותי.

שבורג כתב במכתב הנזיפה, (עניין נימוסי עבודה הוזכר בעיקר בגלל הבכתו של מרקוביץ), בחר שפיר להתעלם. שפיר הרי לא 'ספר' את מרקוביץ, כך שיתכן כי מבחינתו לגורם שאינו קיים לא יכול להיגרם נזק.

לכאורה, רטוריקה זו משקפת את התפיסה כי הבעיה אינה בהקלטה, אלא בעובדה כי המקליט נתפס. כזכור, שפיר חזר וטען שקידר הוזמן למפגש בשעה שאיתן ציין שהוא הזמין את עצמו. בכל מקרה קידר ככל הנראה נמנע מלבצע את ההקלטה בעצמו בהבינו את נראות העניין. שפיר הדגיש בתוכנית מוקד ב-24.12.1980 כי אם היה קידר לוקח אתו מכשיר קטן ומקליט, כל העניין הזה לא היה קורה. אם כך היה קורה, רוב הסיכויים כי ההקלטה הסמויה לא הייתה מתגלית – איש לא היה מחפש על גופו של קידר – ומטרותיה היו מושגות במלואן – לתפוס 'על חס' את מרקוביץ מדבר סרה בשפיר.

3. אינדיבידואליזציה:

ברטוריקה זו שפיר הודה בקיומו של ליקוי מינורי – 'משמעתי' – בנקודת הקצה, הרחוקה עשרות ק"מ מלשכ"מ. עניינו של הליקוי הזה הוא בעניין 'טכני' היינו, אי תאום ההקלטה. ראוי לשים לב לשימוש שנעשה במושג 'תיאום', ולא בביטוי קבלת רשות, או יידוע מראש של מרקוביץ ופמלייתו על ההקלטה. לכן, מבחינתו של שפיר כספי סיפק את 'הסחורה'. הטלה חד משמעית של האשמה על קידר בגין אי תאום ההקלטה ומיקוד האשם בקידר. קרי, קצין אחד נכשל בעניין שאינו מייצג את המערכת ואין איש אחראי לכישלון זולתו.

4. רטוריקת נגד:

לנוכח דוח איתן, שפיר לא רק היה במגננה אלא לפי העניין גם עלה 'להתקפה'. במסגרת רטוריקת הנגד שפיר גם טען טענות נגד גורמים שטענותיהם קידמו את הגדרת ההקלטה כיבעיה', או שאמרו דברים שערערו את טענתו כי ההקלטה לא הייתה 'בעיה' בהתאם לדוגמאות הבאות. שפיר הלין נגד מרקוביץ שקיים תדרוך לכתבים בלי לשתף את המשטרה: **"בשביל מה האגף עושה מסיבת עיתונאים? ובלי המשטרה! מה זה פה?! ... מה זה שהאגף עושה מסיבת עיתונאים בנושא אינטרפול? הוא אמר לי? הודיע לי? הוא אגף של משרד החקלאות?"** (הכנסת², 1981: 4). על כך יש לומר שני דברים. ראשית, איתן שאל את דובר משרד הפנים, אגסי, מדוע לא הוזמן לפגישה דובר המשטרה, והוא השיבו: **"מכיוון שהיחסים בינינו הם כאלה שאותי הם אף פעם לא מזמינים לפגישות הכי חשובות שלהם... נציג דוברות המשטרה לא הוזמן לפגישה כי אין יחסי עבודה תקינים בין האגף, המשרד והמטה הארצי במישור הדוברות. מעולם לא הוזמן נציג דוברות המשרד למסיבת עיתונאים כל שהיא של המשטרה או שהודיעו לו על כך..."** (הכנסת¹, 1981: 7-8). שנית, בטענה הזו ניסה שפיר להסיט את הדיון מעניין ההקלטה לכיוון אחר – האגף מתנהל לא רק מבלי לשתף את המשטרה, אלא גם מסיג את גבולה – עוסק בענייני אינטרפול. וכן למשל כנשאל שפיר מדוע רס"ר אידל כהן, איש המ"ט, השיב בגמגום לפשר מעשיו בבית סוקולוב, עלב שפיר באידל ואמר **"הוא איש טכני, הוא עושה את עבודתו, עוסק במקצועו ואין הוא עושה יותר ממה שעליו לעשות. אם להתבטא בצורה בוטה: הוא לא חכם מעל למה שהוא צריך לעשות במקצוע שלו"** (הכנסת², 1980: 12), וכל זאת אך בגלל שרס"ר כהן ביצע את המוטל עליו.

או הביקורת שמתח שפיר על מרקוביץ ופמלייתו כי יכלו למנוע את השערורייה, ולא עשו כן, כפי שלפי דעתו של שפיר היה מצופה מהם: **"אני סבור שאלו אשר ניהלו את המסיבה היו מוכנים – גם אם חשבו שמישהו שגה – לתת גיבוי של המשרד לעניין, היו עושים מעשה נכון"** (הכנסת²,

1980 : 14); או בהתבטאות אחרת בה אמר: **"בשביל מה האגף יושב שם?"** (הכנסת¹¹⁷, 1981 : 4). לטעמי, הציפייה כי מי שנגדו כוונה ההקלטה הבלתי הולמת ייחלץ להגן על המקליט, משולה לציפייה כי התלוי ישלם עבור החבל. ניתן לומר כי ברטוריקה זו יש גם ממד של בריחה מאחריות והטלתה על אחרים – פעם על רס"ר כהן ופעם על אנשי האגף – הם נכשלו בכך שלא ידעו לחפות עליו.

דומה כי מבחינתו של שפיר, מינוים של איתן ומינקובסקי היה 'נשק יום הדין'. שניהם היו אישים מוערכים מאד על כל שדרות הפיקוד בארגון וגם במסדרונות משרד הפנים. ייתכן גם כי שפיר חשש מכך שניצב איתן, אחיו של 'רפולי' מולו התמודד שפיר על כס הרטמכ"לות והפסיד – לא יהיה לו למליץ יושר גדול. יודגש באותיות קידוש לבנה כי שפיר לא טען טענה כזו נגד איתן. לפיכך, מהבחינה הסובייקטיבית, שפיר היה חייב לנקוט ברטוריקה שתמזער נזקים מבחינתו. על־כן נראה כי המטרה הלא מוצהרת במינויו של כספי הייתה יצירת 'קו הגנה' מול הבדיקה של איתן ולשלול את הלגיטימיות ממנה ככל שהוא יכול היה לעשות. למשל, מאחר ומדוח איתן השתמע כי שפיר לא אמר אמת (לגבי מטרת ההקלטה שנועדה לצורך 'מראות'), טען שפיר כי איתן ערבב בין עובדות ודעות – בין ממצאים ומסקנות – היינו, כי מסקנתו לגבי האמת בעניין 'מראות' הייתה דעה ולא עובדה¹¹⁷. לעניות דעתי הטענה הזו כנגד איתן היא טענה מופרכת, זכותו וחובתו של המבקר להסיק מסקנות ממצאי הביקורת שערך, כשם ששופט מסיק מסקנות משפטיות מן העובדות שלפניו, המגדירות את המציאות. טענה מתוחכמת ככל שתהיה על מסקנות תקפות של ביקורת - כופרת בהליך כולו.

שפיר לא הסתפק רק ברטוריקת נגד, אלא נראה שגם עשה מעשי נגד. אומנם היכולת של שפיר להשפיע על הבדיקה של איתן הייתה מוגבלת – אך נעשו כמה ניסיונות לעשות כן. כך למשל כשנודע לשפיר על המינוי של איתן הוא התעקש ועמד על־כך כי הוא יהיה המרואיין הראשון על ידו – למרות שאיתן התכוון לראיין אותו אחרון – וזאת בטענה שאם איתן ישמע אותו ראשון 'אולי הוא יבין את העניין'. הפגישה התקיימה בשעות הלילה בבסיס יחידה משטרתית במשמר איילון, בתאריך 18.12.1980, אותו יום ממש בו מונה איתן (הכנסת¹¹⁸, 1981 : 2, 9). אפשר ומי 'שהבין את העניין' היה לא רק איתן, אלא גם שפיר, שלמחרת בבוקר מינה את כספי. ודי לחכימא ברמיזא. צעדים נוספים שנעשו במטרה להשפיע על הבדיקה של איתן היו, לפי העדות של איתן בוועדת הפנים ביום 3.2.1981, גם כאשר ביקש איתן לצלם את מכשיר ה'נגרה' כדי שייראו ההבדלים בגודל בינו ובין מכשיר הקלטה רגיל, כפי שניתן לראות בתצלום 3, נאמר לו שצריך לשאול קודם את המפכ"ל (!), ואת ממצאי בדיקת הפוליוגרף של ארד וקידר הוא קיבל רק לאחר התערבות השר – לא פחות ולא יותר (הכנסת¹¹⁹, 1981 : 9); אם כי עובדה זו לא הפריעה לשפיר לומר עובדה הנראית כחצי אמת. ועדת הפנים של הכנסת קיימה בתאריך 6.1.1981 ישיבה שנועדה גם להיפרד משפיר. במהלך דבריו הוא הלין על הדלפות מכוונות שנעשו לדעתו נגדו מטעם אגף המשטרה. בין היתר הוא אמר כי **"הייתה ידיעה נוספת בעיתון, שאני לא העברתי את הפוליוגרף בעניין תנ"ץ כספי. זה לא נכון. זה נמסר לאיתן"** (הכנסת¹²⁰, 1981 : 10). שפיר רק 'שכח' לציין כי זה הועבר לאיתן רק אחרי התערבות אישית של השר. בפרק על הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה נגד השר אבו־חצירא ציינתי לא אחת כי לפי העניין, אמירת 'חצי אמת' אינה בגדר אמירת 50% מהסיפור, אלא היא סילוף מוחלט ושקר גמור. ואילו כאשר זימן איתן את אנקורי לתשאול נוסף, אחרי

¹¹⁷ ראה למשל באזרחים למען המדינה (1981 : 292), וכן בתוכנית 'מוקד' מה- 24.12.80, ובוועדת הפנים ביום 6.1.81 (הכנסת, 1981 : 17).

שהתברר לו כי הוא לא מסר לו מידע חשוב שמסר לכספי, השיבו סניף יגאל אנקורי כי הוא לא חשב שהוא צריך לתת לו כל כך הרבה פרטים כפי שנתן לכספי (הכנסת', 1981: 9).

היכולת של שפיר להשפיע על עבודתו של כספי הייתה כמובן רבה מאד. כך למשל העיד איתן בוועדת הפנים של הכנסת כי המפכ"ל לא אישר את חקירתו של אנקורי עלידי כספי (הכנסת', 1981: 6). זאת, בנוסף על העדר הסמכות של כספי לבדוק את התנהלותם של קצינים בדרגה גבוהה ממנו ובכלל זה המפכ"ל, כפי שכבר ציינתי; והדרישה שפורטה בפרק קודם בהרחבה למחוק את ההמלצות; והסמכות של שפיר להתעדכן ולהנחות את הקבו"ד במהלך בדיקתו בכל עניין.

לאור כל האמור לעיל ניתן לסכם ולומר כי מינוי הקבו"ד עלידי שפיר היה מעשה בלתי ראוי בעליל.

תכליתה של ההקלטה

שפיר טען כמעט בכל הזדמנות כי ההקלטה בבית סוקולוב נועדה לצרכי 'מראות'. ניצב איתן חיווה דעתו כי הטענה כי ההקלטה נועדה ל'מראות' הועלתה רק לאחר שפרצה השערורייה¹¹⁸. במילים אחרות ניתן לומר כי דוח איתן החשיד את שפיר במפורש באי אמירת האמת. לפיכך, מצאתי לנכון להרחיב בעניין.

'מראות המשטרה - ביטאון שוטרי ישראל' היה כתב-עת שיצא מטעם המטא"ר במהדורה מודפסת בין השנים 1977 – 2004, ובמהדורה אינטרנטית בשנים 2004 – 2007. במהלך השנים הוכפפה מערכת העיתון לבעלי תפקידים שונים על פי השינויים שנעשו במטא"ר – בדרך כלל ת"פ ר' מה"ד וקח"ר. 'מראות' בא במקום כתב העת 'מהמתרחש בעולם המשטרה', שהחל לצאת בשנת 1963, ת"פ מחלקת ההדרכה¹¹⁹. עד שנת 2004 הביטאון לא היה מעולם ת"פ הדוברות או חלק ממנו. לא זו אף זו, ככל הידוע לי מערכת 'מראות' נהנתה מעצמאות יחסית לכתב-עת פנים-ארגוני, ובכל מקרה היא לא הייתה תלויה בדוברות ולא הופעלה על ידה. במילים אחרות, הדוברות לא העבירה ל'מראות' נושאים או חומרים לכתבות.

שפיר טען כי ההקלטה נועדה ל'מראות'¹²⁰ אולם טענה זו נראתה תמוהה עלידי גורמים במשרד הפנים: **"ממתי דואג המפכ"ל לענייני הביטאון? מדוע לא נשלח כתב של 'מראות' למפגש, ומדוע חשש איש המשטרה לזהות עצמו בכנס?"** - תהו אותם גורמים¹²¹.

לפי 'העולם הזה' שפיר טען תחילה כי ההקלטה הייתה עבור 'מראות'. אחר כך, כשהתברר חוסר ההיגיון שבשליחת איש מ"ט עם מכשיר זעיר לבצע הקלטה עבור 'מראות', אמר ארד כי הוא רצה להוציא הודעה על ועידת האינטרפול ובמקום לראיין את מרקוביץ ולגזול מזמנו, הוא שלח באישור המפכ"ל את איש המ"ט. תירוץ זה נשמע עוד יותר מוזר שאם כך היה – מדוע מרקוביץ לא ידע על כך? בסופו של דבר שפיר חזר לגרסת ה'מראות'¹²², אולם משום מה הוא לא תמיד ציין זאת. למשל, בישיבת ועדת המשנה של ועדת הפנים של הכנסת, מיום 30.12.1980 (הכנסת', 1980: 7), אמר שפיר כי **"דובר המשטרה בא אלי יום אחד ואמר לי שלפי מיטב ידיעתו צריכה להתקיים מסיבת עיתונאים עם מר מרקוביץ, כשהנושא העיקרי הוא הוועידה במנילה. אמרתי לו שאני**

¹¹⁸ יוסף ולטר, מעריב, 23.12.1980, עמ' 2.

¹¹⁹ דין וחשבון שנתי של משטרת ישראל לשנת 1963, עמ' 40. 'בשולי הדברים', דבר, 27.10.66, עמ' 3. 'דברי דפוס', למרחב, 9.1.68, עמ' 3.

¹²⁰ ראובן שפירא, דבר, 19.12.80, עמ' 3.

¹²¹ יוסף ולטר, מעריב, 21.12.80, עמ' 2.

¹²² ראה הערה 106.

מנחה את הדוברות של משטרת ישראל להקליט, ראיתי בכך דבר פשוט ומונבן. הנה כי כן, במעמד זה שפיר לא הזכיר כי ההקלטה נועדה ל'מראות', או כי הורה להעביר אותה למערכת 'מראות'. מאחר וגם בתוכנית הטלוויזיה 'מוקד', בה התארח בתאריך 24.12.1980, ונדרש להתייחס באריכות לפרשת ההקלטה, הוא לא הזכיר את 'מראות' – טיעון אשר לכאורה שלל את כל הטענות על התכלית הבלתי הולמת של ההקלטה – ניתן להסיק כי הימנעותו לעתים מלציין את 'מראות' אינה מקרית. ייתכן והיא נובעת מן הצורך שלא לחזור ולומר עובדה שלא היה לה אחיזה במציאות.

בהמשך הישיבה הנ"ל בכנסת אמר שפיר כי יום וחצי לפני כן פנה בעניין ר' מז"פ, קפלן, וביקש את החומר, וכי 'מראות' והדוברות עובדים ביחד, ונושא "העיתונאים" הייתה עבודה מתואמת של שתי היחידות הנ"ל, וכך הוסיף ואמר: **"המחשבה כאילו מראות ודוברות עובדים בנפרד יש בה חוסר הבנה מוחלט של העניינים"** (הכנסת 1980: 8). ייתכן ותכליתו של ההיגד **"חוסר הבנה מוחלט"** היה לצורך כרסום הלגיטימציה מדוח איתן, כפי ששפיר חתר לקיים במהלך כל תגובותיו לדוח איתן.

לכאורה, שפיר אמר בוועדת המשנה הנ"ל שתי עובדות בעייתיות. האחת עניינה הטענה שיום וחצי קודם ביקש קפלן את החומר. בהנחה וקפלן לא השתתף בתדרוך בבית סוקולוב כפי שלשם (1988: 191) ציין, לא ברור לי ממי קפלן ביקש את החומר, ועל איזה חומר מדובר? הרי הטלפונים בלשכת ראש מז"פ לא נחסמו, והוא יכול היה על נקלה לפנות למרקוביץ - אתו בילה שבוע שלם בחו"ל - ולבקש ממנו כל חומר שהיה נחוץ לו. מכל מקום, בכל החומרים שעמדו לרשותי לא מצאתי תימוכין לטיעון שבקשתו של קפלן, ככל שהייתה כזו, הייתה קשורה בכל צורה שהיא ליוזמה להקליט את המפגש בבית סוקולוב. יתרה מזאת, גם בשום מקום אחר לא נאמר שההקלטה בוצעה לבקשתו של קפלן או לצורך מילוי בקשתו.

לעניות דעתי, שפיר שרשב לעניין את בקשתו של קפלן – ככל שהייתה בקשה כזו – בכדי ליצור 'מסך עשן', כאילו ההקלטה נדרשה לצרכים פנימיים לגיטימיים לחלוטין. קפלן הוזמן לספ"כ שהתקיים ביום 15.12.1980 – יומיים לפני המפגש בבית סוקולוב, ודיווח לסגל הפיקוד על נסיעתו למנילה (הכנסת, 1981: 3). ייתכן ולקראת הרצאתו בפני הספ"כ פנה קפלן ללשכ"מ בבקשה לקבל חומר הנוגע לוועידה – מן הסתם את הדוח שהגיש מרקוביץ לשר על ועידת האינטרפול, עם העתק למפכ"ל. אם כך היה, שפיר לקח את האפיזודה הזו וניסה להפוך אותה למעין הצדקה להקלטה – כאילו קפלן היה זקוק לחומר. לא בכדי שפיר לא חזר על טענת הסרק הזו.

עניינה של העובדה הבעייתית השנייה, בדבריו הנ"ל, היא בכול הנוגע לשת"פ בין 'מראות' ובין הדוברות, שאולי ביטא את שאיפתו וחזונו של שפיר, אולם בפועל שת"פ כזה לא היה לפני כהונתו כמפכ"ל וגם לא אחריה. תמהתני, הרי ב'מראות' לא ידעו שלמחרת יתקיים תדרוך בבית סוקולוב, והיא לא ביקשה את הקלטתו. אז איך בדיוק התכוון הדובר להעביר את ההקלטה ל'מראות' ולהנחית אותה על המערכת? ומה התכוון לבקש ממנה לעשות איתה? שאחד העורכים יאזין להקלטת המפגש הסגור, ויפרסם דברים ממה שנאמרו שם בניגוד להיותו מפגש סגור? האם ארד התכוון שימראות' תתבסס על ההקלטה לצורך הכנת כתבה שתייחצן את מרקוביץ, שנוא נפשם של שפיר וארד? ואם חפצה הייתה הדוברות בכ"ז בכתבה ב'מראות' על הוועידה במנילה, יכולה הייתה לשלוח כתב ללשכתו של ראש מז"פ, הזמין במטא"ר, ולראיין אותו ככל שיידרש. אגב, באותם ימים מערכת 'מראות' ולשכת ראש מז"פ ישבו במטא"ר בירושלים, כך שאפילו לא היה צורך בנסיעה של הכתב ללשכתו של קפלן על-מנת לראיינו, או לקבל ממנו חומר לכתבה.

לפי איתן, להבדיל מכספי שלא התייחס כלל לעניין 'מראות' (הכנסת, 1981: 5), הוא התייחס גם התייחס לעניין. לדבריו, שפיר וארד טענו בפניו, כל אחד בנפרד כמובן, כי ההקלטה נועדה לצרכי 'מראות'. איתן שאל את קידר אם כאשר ביקשו ממנו להקליט את המפגש בבית סוקולוב, הסבירו לו שההקלטה נדרשה ל'מראות'. קידר השיב בנחרצות **"לא"**. איתן דיווח כי ארד לחץ על קידר בעניין קיום ההקלטה וכי **"כל שעה התקשרו אליו ושאלו אותו: נו, העניין סודר?"** (הכנסת, 1981: 6). עם כל הכבוד ל'מראות' – וכמי שפרסם במראות כמה וכמה מאמרים – יש כבוד, הרי מפעימה העובדה כי לשכ"מ והדוברות יצאו מגדרן להבטיח ביצוע הקלטה ל'מראות', בעניין שב'מראות' לא ידעו עליו, ומעולם גם לא התפרסם ב'מראות' (שם, עמ' 3).

לאור כל האמור לעיל ובכלל זה תשובתו הנ"ל של קידר, והכרת יחסי הגומלין בין 'מראות' ובין הדוברות, הגיע איתן למסקנה **"שהעניין של 'מראות' הומצא בדיעבד, לאחר שקרתה המהומה"** (שם, עמ' 3). משלא נמצא הסבר אחר לביצוע ההקלטה, כפי שבוצעה, ועל סמך כל חומר הבדיקה והקשרו, איתן העריך כי **"ההקלטה נועדה כדי לשמש אחריכך נשק כנגד המשדד, כדי שאם מישהו היה רושם פרוטוקול ואדם מסוים היה אומר 'לא אמרתי כך', אזי הייתה הקלטה – והקלטה היא הקלטה"** (שם, עמ' 3).

אישוש איתן להערכה זו נובע במידה רבה גם מדבריו של שפיר בעצמו. שפיר טען כי אנשי המשדד הדליפו ותקפו אותו ואת הארגון שהוא עמד בראשו, והוא אף הלך על כך בפני השר שבועיים לפני ה-31.12.1980, ושבע לאחר מכן הוא שוב דיבר על כך עם השר (הכנסת, 1981: 10) וביקש **"להפסיק את זה וזה לא נעשה"** (הכנסת, 1981: 5), וכן כפי שאמר בספ"כ בנעורים בתאריך 29.12.1980: **"במסגרת האינפורמציה (כנראה הכוונה לעדכונים שמוסר המפכ"ל לחברי הספ"כ) נתתי את דעתי (דיברתי) על שני עניינים שלא יכולתי להשלים אתם... שמשדד הפנים ואנשיו גורמים להדלפה בלתי פוסקת נגד המשטרה והמפכ"ל בעשרת הימים האחרונים"** (הכנסת, 1981: 4).

שפיר למעשה האשים את מרקוביץ כי מסר לעיתונים אינפורמציה כוזבת נגדו וכי **"זמן רק ייקח כדי לנקות את הרפש שהוא עשה בחמש דקות בעיתון"** (הכנסת, 1981: 12). שבועיים, כאמור, לפני ה-31.12.1980 הרי הם ממש בסמוך ליום ההקלטה בבית סוקולוב (17.12.1980), ולא ניתן להתעלם מן הקשר בין פנייתו של שפיר לשר ובין תקרית ההקלטה. קרי שאם התקיימה שיחה כלשהי בין השר ובין שפיר לאחר התקרית, סביר להניח כי במסגרת ההסברים ששפיר נתן לבורג על ההקלטה, הוא גם 'עלה להתקפה' והלך בפני השר על ההדלפות כנגדו.

לפיכך, נראה כי ההערכה של איתן שיקפה כדבעי את המציאות. אם מקבלים את הערכה הזו אזי ניתן לומר כי כאשר נודע לשפיר ביום 16.12.1980, כי מרקוביץ עמד לקיים למחרת תדרוך סגור לעיתונאים, היה לו ולארד ברור כי זו הזדמנות לתפוס אותו 'על חם' מדליף ומשמיץ, ועוד עם ראיות מוצקות. שפיר וארד היו צוותא חדא. שרר ביניהם קשר הדוק מאד, היו להם אינטרסים משותפים בכל הנוגע להתמודדות עם המשדד, והם כפי הנראה שידרו על אותו גל בכל הנוגע לניהול הקונפליקט עם המשדד. לכן, כפי הנראה, לא היה צורך ששפיר יורה לארד במפורש לקיים הקלטה סמויה, ולארד לא היה צורך לבקש אישור משפיר לבצע הקלטה סמויה, שהייתה ככל הנראה המובן מאליו מבחינתו, כפי שלְשָׁם (1988: 191) טען כי ארד חיפה על המפכ"ל ומסר כי הוא האחראי להוראה על ביצוע ההקלטה. לפי איתן, ההימנעות מתאום ההקלטה, קרי תידוע מרקוביץ ופמלייתו בביצועה – **"אומרת דרשני"** (הכנסת, 1981: 5) כי שפיר וארד ביקשו ככל הנראה להקליט את מרקוביץ מבלי שהוא יידע שהוא מוקלט.

ייתכן כי כאשר בורג פסק כי דוח איתן הראה **"את כל התמונה בשלמותה"** (הכנסת, 1980 : 9), הוא התכוון בעיקר להערכה של איתן בעניין תכליתה האמיתית של ההקלטה, שמלכתחילה הייתה אמורה להיות סמויה. איתן בדק ושלל את הגרסה כי ההקלטה נועדה לצרכי 'מראות' ואף הצביע על תכליתה של ההקלטה. זאת בשונה מכספי שלא בדק את תכליתה של ההקלטה, כפי שהוסבר לעיל, אפילו לא את הטענה כי היא נועדה לצרכי 'מראות'.

הניסיון לקבל בטענת שווא את טיוטת 'דוח איתן'

אנקדוטה נוספת המלמדת על דרך התנהלותו של שפיר נוגעת לניסיון לקבל בטענת שווא את דוח איתן, עוד לפני שהונח על שולחנו של השר.

איתן העיד בוועדת הפנים של הכנסת בתאריך 3.2.1981 כי השר לחץ עליו להגיש את הדוח עד לשעה 12:00 (כנראה ביום שני 22.12.1980). לדבריו, באותו יום, בשעה תשע בבוקר, התקשר אליו ר"ש המפכ"ל, יגאל ברנע, ושאל אם המפכ"ל יכול לראות את טיוטת הדוח. איתן השיבו כי מאחר והוא מונה על ידי השר הוא רשאי למסור את הדוח אך ורק לשר, אלא אם יקבל הנחייה אחרת מהשר. עם זאת איתן השיבו כי בכל מקרה, הוא יוכל רק למסור לו צילום של המסמך מאחר והדוח נמצא בהדפסה. כעבור זמן מה ברנע התקשר אליו שוב ואמר לו כי המפכ"ל התקשר לשר והוא אישר למסור את צילום הדוח למפכ"ל עוד לפני שיונח על שולחנו. כעבור זמן קצר, מספר איתן, הוא היה בקשר עם לשכת השר והביע את מורת רוחו על כי הוא מקבל הנחיות מלשכ"מ. **"על אתה מדבר"** איתן נענה בפליאה. אז הוא השיבם **"על האישור לתת את טיוטת הדוח"**. משתגובתם הייתה כי הם אינם יודעים על כך דבר, פנה איתן אישית לשר ושאלו במפורש אם הוא נתן הוראה כזו והוא השיבו בשלילה והורה לו למסור את הדוח למפכ"ל רק אחרי שהוא יראה אותו. איתן כעס על ברנע ולאחר מכן התקשר אליו המפכ"ל ואמר שהייתה **"אי הבנה"** (הכנסת, 1981 : 11). גרסה דומה מאד לזו של איתן מסר גם מרקוביץ, בוועדת הפנים, עוד בתאריך 6.1.1981 (הכנסת, 1981 : 16).

תגובת שפיר לטענה זו ניתנה בוועדת הפנים בתאריך 3.2.1981, והיא כי הוא דיבר עם השר לפני כן והרושם שנוצר אצלו היה כי השר אינו מתנגד לכך, וכי **"אם נוצר רושם שניסינו להטעות – הרי התנצלנו על כך בפני ניצב איתן ואני מצהיר בזה שלא היה ניסיון להטעות"** (הכנסת, 1981 : 4).

במקום אחר טען שפיר כי **"פה באמת הייתה טעות. אחרי שברנע התקשר לאיתן, ודיווח לי על השיחה הראשונה שלהם, אני התקשרתי עם השר וביקשתי רשות לקבל העתק של הדוח"**. הבנתי ממנו שהוא מסכים. אני לא יכול היום להישבע שהוא אמר כן, אבל אני יכול להישבע שהוא לא אמר לא. אחרי שהתבררה הטעות, התקשרתי עם איתן והתנצלתי לפניו ארבע פעמים, על איה הבנה שהייתה" (העולם הזה, גיליון 2262, עמ' 3). אם שפיר התקשר לשר באופן מיוחד לבקש את רשותו, אין זה סביר שהוא התבלבל בתשובה שקיבל. יתרה מזאת, אם השר היה נענה לבקשתו, סביר להניח כי שפיר – איש המטה הוותיק והמנוסה – היה מבקש מהשר להנחות ישירות את איתן בעניין. לאור מערכת היחסים שהייתה אז בין שפיר ובין בורג, אפסית היא הסבירות כי שפיר ביקש מהשר רשות לעניין שעל פניו אינו הגיוני שיינתן – לעיין בדוח לפני שהשר יראה אותו.

השר בורג גם התייחס לעניין בוועדת הפנים, בתאריך 10.2.1981 ואמר כהאי לישנא: "כשהיה ענין האזנת סתר, או לא האזנת סתר, ואיתן חיבר דוח. ביקש המפכ"ל לראות את הדוח. אמרתי: 'לא לפני שאני רואה'. טלפנו לאיתן ובקשו את הטיוטה של הדוח. כאשר איתן שאל אותי אמרתי 'לא'. אז הוא אמר 'טעות'. בכל אופן זה חשוב בעיני – כמה טעויות אני צריך לסבול? חמש? עשר?" (הכנסת"י, 1981: 9).

האם אכן מדובר בטעות, והאם ייתכן כי שפיר היה יכול לקבל את הרושם משיחתו עם השר, אם זו התקיימה, כי השר אינו מתנגד שהוא יראה את הדוח לפניו?

אין לי אלא להחליט על סמך הגרסאות שלפני והן של איתן, מרקוביץ ובורג מצד אחד, ושל שפיר מן הצד השני. הגרסה של איתן היא המפורטת ביותר וכוללת את מה שנחזה להיות הכרוניקה של מה שהיה בבוקר יום שני, בעניין בקשתו של שפיר לעיין בטיטות הדוח. ניתן להניח כי ברנע לא פנה לאיתן ביוזמתו, אלא בעקבות בקשה של שפיר. אם שפיר אמר לברנע להשיג את הדוח, אחרי שהוא שוחח עם השר וקיבל את הרושם שקיבל – אם אכן התקיימה שיחה כזו באותו בוקר – הרי יש להניח כי שפיר, קצין המטה הקפדן והמנוסה, היה אומר לראש לשכתו, שיאמר לאיתן כי השר אישר למסור לו את הטיוטה. שהרי מן המפורסמות שבעל תפקיד אינו מוסר לגורם אחר דוח, המיועד לממונה עליו, לפני שהממונה רואה אותו ומאשר הפצתו לאחרים – מכובדים ככל שיהיו. זאת, בהתחשב במתח ששרר בין הלשכות, שרק התעצם עם המינוי התמוה של כספי והקשיים שהיו לאיתן במהלך בדיקתו, שהצריכו את התערבות השר כפי שתואר בפרק קודם. לכן, ניתן להניח כי אם הייתה שיחה, כפי ששפיר אמר, שממנה הוא התרשם בכנות שאין לשר התנגדות למסור לו הטיוטה קודם, שפיר היה מציין זאת בפני ברנע כאשר ביקשו שידאג לקבל את הדוח עוד לפני שיוגש לשר.

איתן דחה את בקשתו של ברנע בנימוס, ואפילו עדכן אותו כי המסמך נמצא עדיין בהדפסה, אבל אם השר יאשר הוא יוכל לשלוח לו צילום של הטיוטה. לפי דעתי ברנע לא היה יכול לעשות דבר בעצמו כדי לקבל אישור השר, ואינני מעלה על דעתי שברנע החליט על דעת עצמו לומר לאיתן כי יש אישור מהשר; ועליכן הוא חזר לשפיר ועדכנו על מה שאיתן השיבו.

אם אכן התקיימה שיחה בין שפיר והשר כפי ששפיר דיווח, והיא התקיימה קודם לבקשתו של שפיר מברנע להשיג את הטיוטה, והוא רק שכח לומר לברנע שיש אישור מהשר, הרי ברנע היה מתקשר מיד לאיתן ומוסר לו את ה'עובדה' שיש אישור מהשר. אלא שברנע חזר לאיתן – אחרי ששפיר אמר לו שיגיד לאיתן כי יש אישור מהשר, וסיפר לאיתן ששפיר התקשר לשר – במובן זה ששפיר התקשר לשר בעקבות תשובתו הקודמת של איתן, ולא מדובר בשיחה שהייתה עם השר עוד לפני שברנע התקשר לראשונה לאיתן, והשר אישר כביכול למסור את הטיוטה.

כרוניקה זו אינה מתיישבת עם הגרסה של שפיר אלא דווקא עם הגרסה של איתן ושל בורג. לא זו אף זו, אני מתקשה לראות מצב ששפיר דיבר השר על עניין הנוגע לדוח איתן, שממנו יכול היה לקבל את הרושם שבורג אישר לו לראות את הטיוטה קודם. בורג כעס על שפיר כי לא דיבר אתו אחרי התקרית בבית סוקולוב ומן הסתם זעם על המינוי של כספי ועל הקשיים שהערימו לאיתן במהלך בדיקתו. לכן קלוש מאד הסיכוי שביום ראשון, או שני, קודם להדפסת דוח איתן, ניהלו שני האישים הללו שיחה גינטלמנית ותיאמו ביניהם עניינים הנוגעים להפצת הדוח וכיו"ב.

לאור כל האמור לעיל נראה כי המסקנה התבקשת היא כי אכן נעשה ניסיון לקבל בטענת שווא את טיוטת דוח איתן, ולא בטעות או כתוצאה מאי הבנה. לפיכך נשאלה השאלה מדוע ניסה שפיר לקבל בטענת שווא את טיוטת הדוח? ניתן להניח כי שפיר העריך שדוח איתן יכלול ממצאים

מביכים מבחינתו. במחצית השנייה של דצמבר 1980 המתח, שלא לומר היריבות, בין שני האישים הגיע לנקודת משבר. שפיר בעצמו העיד בפני ועדת הפנים כי במחצית ספטמבר נתעררו יחסי האמון בינו ובין השר (הכנסת, 1981: 9) ושבויעיים לפני ה-31.12.1980 (יום פיטוריו) חל ניתוק האמון ביניהם (הכנסת, 1981: 10). לכן שפיר העריך כי בורג לא יהסס להשתמש נגדו בממצאים של דוח איתן, וכי לא תעבור אלא שעה קלה מהרגע שהדוח יונח על שולחנו של בורג ועד שעיקריו – יפורסמו ברבים. לכן, נראה על פניו כי שפיר ביקש להיות מוכן לקראת זאת ואולי אפילו להקדים תרופה למכה.

בכוחה של סברה זו, לגבי המניע האפשרי של שפיר להשיג את טיוטת הדוח בדרך לא נאותה, להסביר באופן המניח את הדעת את האינטרס של שפיר בעניין דן. אבל סברה מעוררת שאלה – האם שפיר לא חשש למסור לאיתן, באמצעות ברנע, עובדה שלא הייתה נכונה, כאילו שיש אישור מהשר למסור את הטיוטה? האם שפיר לא חשש שאיתן יגלה כי מדובר בטענת שווא?

התשובה היחידה העולה על דעתי נובעת מהביקורת של שפיר כנגד אנשי המשרד, על אי ידיעתם את הנעשה בתוך המשטרה, כפי שלמשל שפיר ייחס להם "חוסר הבנה מוחלט" בכל הנוגע ליחסי הגומלין ששררו בין הדוברות ובין מערכת 'מראות' (הכנסת 1980: 8). כך דומני כי לשפיר היה חוסר הבנה על מארג היחסים במשרד. הוא כנראה לא תיאר לעצמו שהשר זמין לאיתן בכל שעה, וכי איתן מרגיש חופשי לפנות אליו בכל עת ועניין שהוא מוצא לנכון, והשר – אינו משיבו ריקם כפי שראינו בעניין פנייתו לקבל את ממצאי בדיקת הפוליגרף. אני מניח שאם שפיר היה מודע למערכת היחסים במשרד כאמור, הוא היה חושב פעמיים אם להפטיר כי יש אישור מהשר למסור למפכ"ל את הטיוטה. אני גם סבור כי הקלה על שפיר העובדה שאת טענת השווא הוא מסר לאיתן באמצעות שלוחו. ייתכן ואם היה עליו למוסרה ישירות לאיתן, בדרך בלתי אמצעית, הוא היה נוהג אחרת.

פיענוח הקופסה השחורה

ארבע שאלות יסודיות מתעוררות מפרשת ההקלטה בבית סוקולוב:

- 1) האם ההוראה המקורית הייתה לבצע הקלטה סמויה?
- 2) אם כן, מי נתן את ההוראה – שפיר או ארד?
- 3) אם כן, מה הייתה תכליתה של ההקלטה הסמויה?
- 4) משהובהר כי אין לקיים הקלטה סמויה, מדוע היא לא תואמה מראש עם דובר משרד הפנים ועם יו"ר תא הכתבים?

דומה כי בגלל ריבוי הגרסאות שניתנו בהקשרן של השאלות הנ"ל, המצטרפות למהות אחת, כל התשובות להן טמונות במעין 'קופסה שחורה' אותה יש לפתוח ולפענח, באמצעות ניתוח התוכן של כל החומר הטקסטואלי שנאסף במחקר זה. נקודת התורפה העיקרית בתהליך פיענוח החומר היא ללא ספק העובדה כי דוחות איתן וכספי, ובכלל זה כתבי המינוי שלהם, לא היו בפני. לפיכך, נאלצתי להסתפק בדברים שאמרו חלק 'מהשחקנים הראשיים' בפרשה הזו, כפי שתועדו במקורות מהימנים כמו פרוטוקולים של הכנסת והתבטאויות באמצעי התקשורת. כך למשל התייצב איתן בפני ועדת הפנים של הכנסת ביום 3.2.1981 ומסר דיווח מפורט על בדיקתו וממצאיה. גם שפיר הופיע לא אחת בוועדות הכנסת ובראיונות בתקשורת ודיבר על דוח כספי. זאת, כאשר שני הדוחות במלואם נמסרו לחברי הכנסת ולכתבי המשטרה, אשר ציטטו מהם כאוות נפשם. כך

שעיקר התוכן של דוחות הבדיקה נפרש בפני, ומכאן כי התוקף הפנימי של המחקר, למרות המגבלה הנ"ל, נותר איתן.

לצד נקודת החולשה של המחקר שהצבעתי עליה, זכה המחקר ביתרון יחסי על פני בדיקתם של איתן וכספי ומסקנותיהם. רוב ההתבטאויות הפומביות של 'השחקנים הראשיים' באירוע הזה נעשו לאחר שאיתן וכספי הגישו את דוחותיהם, וכתגובה אליהם. בחינתן של ההתבטאויות האלו, שלא היו כמובן לנגד עיניהם של איתן וכספי, ועוד בראייה רטרוספקטיבית - הניבה מידע רב־ערך שאפשר הסקת מסקנות ברורות. מכאן נקודת החוזקה של המחקר, שהיא בעוצמה כזו שיש בה כדי להתגבר על עקב אכילס שתואר לעיל.

לאור כל האמור לעיל תובא להלן הכרוניקה של פרשת ההקלטה והמענה הקונקלוסיבי לכל השאלות הנ"ל.

ראש אגף המשטרה במשרד הפנים, יעקב מרקוביץ, נענה להזמנת כתבי המשטרה לקיים 'תדרוך סגור', בבית סוקולוב, שהתקיים בתאריך 17.12.1980. בין היתר התכוון מר מרקוביץ לתדרך את הכתבים על השתתפותו בכנס של האינטרפול שנערך במנילה, בירת הפיליפינים, בחודש הקודם. בכנס אמור היה להשתתף גם המפכ"ל, אך הוא ביטל את נסיעתו ברגע האחרון בגלל שמרקוביץ, שנוא נפשו באותה עת, אמור היה להצטרף אליו. שפיר ניסה לתרץ את ביטול השתתפותו בכנס בתירוצים שלא החזיקו מים. עם זאת הוא ארגן לעצמו במקום הנסיעה למנילה, נסיעה לאירופה ל'סיור לימודי', שכנראה אולתר ברגע האחרון.

נציגות המשטרה לא הוזמנה למפגש בבית סוקולוב, אך קיומו נודע לדובר, נצ"ם אריה ארד, שעדכן על־כך מיד את הרצל שפיר.

באותם ימים מערכת היחסים בין שפיר ובין השר בורג ואנשיו הלכה והתקרבה לנקודת רתיחה. שפיר חש כי מרקוביץ פועל מאחורי גבו ומנסה להכשילו, גם באמצעות הדלפות לתקשורת. לפיכך, הוסכם בין שפיר וארד כי יש להקליט את האירוע, והובן ביניהם כי תהא זו הקלטה סמויה, במטרה לתפוס את מרקוביץ 'על חס' מדבר סרה במפכ"ל. ארד פנה לדובר מחוז תל־אביב, סניף שמעיה קידר, שלא היה מוזמן למפגש. לאחר שארד שמע ממנו כי יש ביכולתו להזמין את עצמו לאירוע, הוא ביקש ממנו להשתתף במפגש ולהקליטו. קידר, שהבין את הקונטקסט של הבקשה והשלכותיה האפשריות, מיאן לעשות כן. ארד בתגובה השיבו "אם יש לך **בעיות תיקח מכשיר קטן**"¹²³. קידר התנגד גם לכך. ארד אמר לו כי ההקלטה חייבת להתבצע, וכי עליו לתאם את ביצועה – היינו כי תבוצע עלידי בעל תפקיד אחר מהמחוז. לקידר היה ברור שמדובר בהקלטה סמויה ולא גלויה, אותה עליו לתאם עם הגורמים המקצועיים והאופרטיביים במחוז. קידר, שהפנים את הרעיון כי ההקלטה אמורה להיות סמויה, בלי ידיעת הקרואים למפגש, לא העלה על דעתו כי עליו לתאם אותה עם דובר משרד הפנים או יו"ר תא הכתבים.

קידר פנה לרמ"פ מודיעין בימ"ר ת"א, הממונה על מחלק המ"ט, סניף יגאל אנקורי, וביקשו לשלוח לבית סוקולוב איש מ"ט, ולבצע הקלטה סמויה. אנקורי הסתייג מהפעולה ודרש לקבל אישור מגורם מוסמך להוראה זו. קידר פנה לקצין האח"ק המחוזי, נצ"ם יורם גונן, הממונה המקצועי על אנקורי, בבקשה שיאשר את ההקלטה הסמויה. גונן סירב לאשרה וביקש לשוחח על כך עם ראש אח"ק – ניצב יחזקאל קרתי. קרתי לא היה זמין ועל כן גונן שוחח עם עוזרו, תנ"ץ ארמונד לוי, וביקשו לברר אם יש אישור לבצע את ההקלטה הזו. לוי, שלא היה לו מושג במה

¹²³ יוסף ולטר, מעריב, 23.12.80, עמ' 2.

מדובר, הבטיחו כי יבדוק את העניין ויחזור אליו. קרתי נכנס לתמונה ודיבר עם גונן, וגם לוי חזר לגונן. שניהם אמרו לו שזה בסדר. בתוך כך, מלשכת הדובר חזרו ופנו שוב ושוב לקידר בשאלה אם סודר העניין. קידר חזר לגונן ושאל אם יש אישור, כי הזמן דחק והלחץ מלשכת הדובר לא הרפה. גונן, שלא קיבל בהסכמה את התשובות של קרתי ולוי, החליט לפנות לממ"ז, ניצב משה טיומקין. הממ"ז, שהבין את נפיותה של הבקשה, לא היסס וביקש מיד לשוחח עם המפכ"ל, באופן אישי, ולא עם אף לא בעל תפקיד אחר מלשכת המפכ"ל. הוא ביקש לקבל את ההוראה ישירות מפי הגבורה, ולא עלידי שרף או מלאך.

יובהר כי לגונן ולטיומקין היה ברור כי את ההוראה לבצע את ההקלטה הסמויה קיבל קידר מארד. אך מאחר ושניהם לא ראו בארד בר סמכא ליתן הוראה שכזו, ביקש כל אחד מהם לדבר עם הממונה עליו - גונן תחילה עם הממונה המקצועי שמעליו - ראש אח"ק, ואחר כך עם מפקדו - הממ"ז. טיומקין, בהבינו את חומרת העניין, ביקש לדבר עם מפקדו הישיר - המפכ"ל.

שפיר היה באותה שעה בסיור בשדרות וקיבל את השיחה, ככל הנראה בשעה אחת - אחת-חצי בצהריים. טיומקין שאל אותו במפורש, האם ניתנה הוראה לבצע הקלטה סמויה של המפגש בבית סוקולוב. ניתן להניח כי השאלה של טיומקין הייתה חצי תשובה, ומן הסתם היא כללה ביטוי או טונציה של תהייה. שפיר, שהבין מיד כי המהלך שבישל יחד עם ארד נחשף, השיבו "השתגעת?!!" (הכנסת 1980: 8). בסופו של דבר סוכם בלשכת הממ"ז כי לבית סוקולוב ישלח איש ממחלק המ"ט, ויבצע את ההקלטה. לא ברור מדוע נקבע כי יצטייד ביגרה' ולא ברשם קול נייד 'רגיל' עם קלטות, כפי שהיה אז (בדרך כלל תוצרת סוני). אומנם היגרה' נוחה יותר לטלטול - ניתן להכניסה לכיס המעיל, ואילו את היסוני יש לשאת, בדרך כלל עם רצועת תלייה על הכתף, אך הקלטה עם יגרה' מחייבת התעסקות נוספת במעבדה. יש לגולל את סליל ההקלטה ידנית לאחור (בגלל גודל המכשיר הוא לא כלל מנגנון להריץ באופן ממונע את הסרט לאחור) ולאחר מכן להעביר את ההקלטה לקלטת רגילה - תהליך שהיה נמנע עם המפגש היה מוקלט ביסוני ולא ביגרה'.

למפגש הגיע רס"ר אידל כהן שהיה בלבוש אזרחי אך עם מעיל משטרתי, כשהוא מצויד כאמור ברשם הקול הזעיר 'גרה', הנראה כמו קופסא קטנה ממתכת - כפי שניתן לראות בתצלום 3. יובהר ויודגש כי סביר להניח כי מי שלא הכיר את המכשיר, או את רס"ר אידל, לא היה זיהה כי מדובר ברשם קול. רס"ר אידל הניח את היגרה' על שולחן שניצב לפני האישיות המתדרכת, בין מיני התקרובת שהוגשה שם. אידל סבר כי חלק מהכתבים הכירו אותו, אך בפועל איש מהם לא זיהה אותו. כמה מהכתבים חשבו שהוא מהעיתון 'על המשמר', ואחרים סברו כי הוא מהפמליה של מרקוביץ; עד שלבסוף הוא נשאל מי הוא ומה מעשיו. רס"ר אידל אמר להם את שמו ולאזיה מפלג הוא שייך - מודיעין - ומיד פרצה במקום מהומה בקרב הכתבים. תגובתו של קידר, שנכח במקום, הייתה כי "יש הוראה מהמטא"ר לעשות את זה"¹²⁴. תגובה זו, ככל הנראה, נבעה מכך כי כל העניין לא היו לרוחו, והיא תרמה אף היא להרגשתם הרעה של הנוכחים. מרקוביץ ואנשיו הובכו ונדהמו. השר דווח על העניין כמעט מיד לאחר מכן.

שפיר, שדווח על השערורייה והבין היטב כי תגובה מהשר בא תבוא, לא התקשר לשר לדווח לו על התקרית, או ליישב אתו ועם אנשיו את ההדורים. השר בורג, שהרעיון להדיח את שפיר כבר היה עמוק בראשו, הטיל על מבקר אגף המשטרה, ניצב שמואל איתן, ביחד עם סגנו, תנ"ץ (בדימוס) ראובן מינקובסקי, לבדוק את הפרשה ולהגיש לו דוח בתוך ימים ספורים. הודעה על

¹²⁴ יוסף ולטר, מעריב, 23.12.1980, עמ' 2.

מינויו של איתן נמסרה כמקובל לשפיר, אשר מיד עם קבלתה מינה קב"ד מטעמו, את תנ"ץ יהושע כספי שהיה אז סממ"ז דרומי. שפיר לא תאם ולא עדכן את לשכת השר כי הוא מינה קב"ד מטעמו.

שפיר ניסה להתערב ולהפריע לאיתן בעבודתו. תחילה - בעצם המינוי של כספי, שהיה בלתי הולם וגרם לקשיים בעבודתו של איתן. כך למשל התברר כי לפחות בעל תפקיד אחד שתושאל בפרשה עלידי איתן – אנקורי - הבדיל בין מה שיש למסור לכספי ובין מה שיש למסור לאיתן – קרי, לאיתן למסור פחות מידע. כמו־כן הקשו על איתן בכך שנעשה ניסיון למנוע ממנו מלצלם את מכשיר ה'נגרה' – אלא רק באישור המפכ"ל (!); והוא קיבל את תוצאות בדיקות הפוליגרף, שנעשו לארד ולקידר, רק אחרי שהשר התערב אישית ושוחח על כך עם שפיר (!). לא זו אף זו, שפיר אף אילץ את איתן לחרוג מתוכנית עבודתו ולראיינו ראשון – לפני כל אנשי המשטרה האחרים כפי שאיתן התכוון לבצע. ניתן להניח כי בגלל הזמן הקצר שהוקצב לאיתן לצורך קיום הבדיקה, הוא לא חזר לשפיר לברר אתו עניינים שהתבררו לו במהלך בדיקתו. מצב שהיה נמנע אם איתן היה מבצע את הבדיקה כפי שתכנן – 'מלמטה למעלה'. דוגמא לכך ניתן לראות בעניין מה עשה שפיר בעקבות שיחתו עם טיומקין כפי שפורסם בפרק הבא.

שפיר הינחה את כספי להגיש את דוח הבדיקה לפני שאיתן יגיש את הדוח שלו לבורג. כספי עמד במשימה והגיש לו דוח שכלל המלצות כמקובל. ההמלצה, או אחת ההמלצות, הייתה להעמיד לדין משמעתי את קידר על אי מילוי הוראה (לתאם את ההקלטה). שפיר כנראה חשש שהעמדתו לדין של קידר תפתח תיבת פנדורה ממנה יצאו אולי גם הוכחות לכך שהכוונה הייתה לבצע הקלטה סמויה. לפיכך נראה כי שפיר ביקש להשתחרר מן ההמלצות של כספי ולשמור לעצמו את מירב דרגות החופש להתנהל כפי שימצא לנכון, מבלי שיצטרך להסביר מדוע אין הוא מקיים המלצות של קב"ד שהוא מינה בעצמו. בצעד חריג ויוצא דופן שפיר ביקש מכספי, לאחר שהוא הגיש לו את הדוח עם ההמלצות, ולאחר שהוא עיין בהן, לקחת את הדוח ולהגישו שוב - אך הפעם ללא המלצות. מאוחר יותר שפיר המציא הסברים, שהופרכו במחקר זה, לסיבות שהיו לו להורות לכספי למחוק את ההמלצות.

בתוך כך שפיר ביקש לקבל את טיוטת דוח איתן עוד לפני שהונח על שולחנו של השר. הוא הורה לרל"ש שלו, רפ"ק יגאל ברנע, לפנות לאיתן ולקבל את המסמך. איתן השיבו כי לא יעשה כן ללא קבלת אישור מהשר. ברנע עדכן את שפיר שאמר לו לומר לאיתן כי השר אישר למסור לשפיר את טיוטת הדוח. איתן שהתרעם עליך שהוא מקבל הודעות מעין אלו מלשכת המפכ"ל ולא מלשכת השר, פנה אישית לשר וביקש לברר עניין. התברר כי לא היו דברים מעולם. שפיר, שניסה לקבל בטענת שווא את המסמך, טען כי נפלה 'אי הבנה' וכי הוא התנצל עליך בפני איתן. במחקר הוכחתי, במידה הנדרשת למחקר איכותני במדעי החברה, כי טענתו של שפיר על 'אי ההבנה' בעניין דן היא עורבא פרח והוא אכן ביקש לקבל את טיוטת הדוח בטענת שווא.

המסקנות של איתן וכספי

עלפי המשתמע מדוח איתן, ההקלטה שנעשתה בבית סוקולוב הייתה מעשה בלתי הולם, שהשר בורג הגדירו כליקוי חמור בקיום הסדר הממשלי ובנימוסי עבודה אלמנטריים, ובשמירה על חירות האזרח וחופש העיתונות. איתן הטיל את מלוא האחריות על התקרית על אריה ארד, ובמידה פחותה על שמעיה קידר, שהיה נתון ללחצים מצידו של ארד. איתן מצא כי על ארד היה לפנות לדובר המשרד, אגסי, ולבקש כי נציגו ישתתף במפגש ויקליטו. בנוסף קבע איתן כי על ארד

היה ליתן הנחיות ברורות לקידר בכל הנוגע לתאום הגעתו של איש המשטרה עם מארגני המפגש, וקבלת רשותם להקליטו, לרבות הצגתו של איש המשטרה בפני הנוכחים לפני הפגישה. באשר לקידר קבע איתן כי מצופה מעיתונאי ותיק ומנוסה שיהיה מודע לבעיות העלולות להתעורר כשבאים לפגישה סגורה, ללא הזמנה רשמית, וכשמקליטים את הנאמר בה ללא קבלת רשות. אולם בגלל אותם לחצים שהופעלו עליו, וההנחיות הבלתי ברורות שניתנו לו, פחותה מידת אחריותו של קידר מזו של ארד¹²⁵.

במאמר מוסגר ייאמר כי המסקנה של איתן, שאוששה במחקר זה על סמך חומר שהצטבר אחרי שהוא סיים את בדיקתו, היא כי ארד נמנע מלבצע את התיאומים וליתן את ההנחיות כאמור, לא בגלל רשלנות או מחדל כלשהו – אלא ביודעין ובכוונה תחילה. זאת כי כל תכליתה של ההקלטה הייתה לבצע באופן סמוי, בכדי לתפוס את מרקוביץ 'על חס', כפי שהוסבר בפרוטרוט בגוף המאמר.

למעשה, איתן לא 'ניקה' את שפיר מכל רבב בכל הנוגע להתנהלותו בפרשה זו, אלא הוא הכתימו בשני עניינים. הראשון הוא במשתמע, כאשר הוא ייחס לשפיר אי אמירת אמת בכך ששפיר טען כי ההקלטה נועדה לצרכי 'מראות'. איתן הפריך את הטענה הזו בכך כי נמצא שבכל השיחות שהתקיימו כאמור לפני המפגש בבית סוקלוב, עם ארד וקידר ואנקורי וגונן ולוי וקרתי וטיומקין ושפיר – איש לא אמר ואיש לא שמע שההקלטה היא עבור 'מראות'. כמובן התבסס איתן, כשקבע את המסקנה הזו, גם על דפוסי העבודה בין הדוברות ל'מראות', שלא תאמו מהלך בו הדוברות מספקת ביוזמתה ל'מראות' חומר גלם לכתבות.

העניין השני שאיתן הכתים את שפיר היה חשד להתנהגות בלתי הולמת, בכך שההקלטה נועדה כדי לשמש את שפיר **כנשק כנגד המשד** (הכנסת¹, 1981: 3). בהקשר זה יודגש כי בורג נמנע מלהצהיר כי זו הייתה תכליתה של ההקלטה, ואף פסק כי הוא **"מוכן לקבל את ההנחה שהמניע היחיד לביצוע ההקלטה היה כדי להתעדכן בתום לב במה שייאמר בו"** (הכנסת², 1981: 1137), אם כי הוא אימץ את דוח איתן ללא ערעור, והצהיר כי כוחו של דוח איתן יפה מכוחו של כל דוח אחר, ברומזו לדוח כספי כמובן¹²⁶.

לעומת איתן, שכיוון גבוה, כספי מצא את קידר כאחראי הבלעדי לתקרית, בכך כי לא ביצע את ההוראות שניתנו מהמפכ"ל לתאם את ביצוע ההקלטה עם יו"ר תא העיתונאים ועם אנשי משרד הפנים¹²⁷. כספי לא התייחס כלל וכלל לעניין 'מראות', וכפי הנראה הוא יצא מנקודת הנחה חד משמעית כי הייתה הוראה ברורה מהמפכ"ל לתאם את ההקלטה עם גורמי המשרד ותא הכתבים. בגוף המאמר הסברתי כי כספי היה מנוע מלבדוק את התנהלותם של קצינים בעלי דרגה גבוהה ממנו, מגבלה שלא הייתה לאיתן. לכן הוא הוא כנראה לא בדק מה הייתה תכליתה של ההקלטה ולא התייחס למה שנראה כטיוח בטענה על 'מראות'.

נראה כי כספי ביקש להכריע בין הגרסאות הסותרות של ארד וקידר. זה אמר שהורה לו לתאם את ההקלטה עם מארגני המפגש; וזה אמר שהבין שעליו לתאם את ביצוע ההקלטה אך עם גורמי המחוז, בכדי להוציאה אל הפועל. לשם כך נעזר כספי בבדיקת פוליגרף לשני הקצינים. ארד נמצא דובר אמת ואילו לגבי קידר **"היו היסוסים"** (הכנסת³, 1980: 10). את עמדתני על הפוליגרף בכלל

¹²⁵ יוסף וולטר, מעריב, 23.12.80, עמ' 2.

¹²⁶ ראה הערה מס' 112.

¹²⁷ יוסף וולטר, מעריב, 23.12.80, עמ' 2.

ואת דעתי השלילית על בדיקה מהסוג שבוצעה כאן הבעתי במאמר אחר¹²⁸. אומר רק זאת כי במקרה דנן נראה כי בדיקה הפוליגרף נעשתה בטרם עת, שלא לומר שלא – לריק.

העדים איתם קידר דיבר ישירות בעניין ההקלטה הסמויה, אנקורי וגונן, והעדים איתם דיבר גונן, לוי וקרתי וטיומקין, לא סתרו את עדותו של קידר, כי נתבקש עלידי ארד לגרום להקלטה סמויה של המפגש. לראיות אלו מתווספת העובדה שמן הסתם לא הופרכה, כי קידר קיבל כמה וכמה שיחות טלפון מלשכתו של ארד שתוארו כלחצים מצידו של ארד.

לעומת זאת, ככל הידוע העד היחיד שתמך לכאורה בעדותו של ארד היה שפיר, שספק אם הוא תושאל עלידי כספי, שלא היה רשאי לבדוק עניינים הנוגעים לבעלי דרגות שמעליו ובכלל זה המפכ"ל. מה עוד שאני מניח כי לא נעלם מעיניו של כספי ששפיר וארד הם צוותא חדא. אם באמת היה כספי מנהל 'חקירה' – כפי ששפיר טען מתחת לכל עץ רענן – הרי היה נכון לברר את הסתירה בין העדויות של ארד וקידר לא ע"י בדיקת פוליגרף; אלא במיצוי ההודעות של המתושאלים – בתשאול חוזר אם נמצאו פערים בין גרסאות – ובהצגתן בפני ארד וקידר לקבלת הסברים על השונות בין הגרסאות, ובעריכת עימות בין השניים. מן הסתם במהלך עימות בין שניהם הייתה מתבררת האמירה שארד אמר לקידר – **"אם יש לך בעיות תיקח מכשיר קטן"**. כל אלו פעולות שכנראה לא היה ניתן להשלימם במשך הזמן שהוקצב לכספי, ודומה כי הפתרון הקל והמהיר שנמצא היה לקיים בדיקת פוליגרף.

כך או כך, נראה על פניו כי משקלול מאזן הראיות והאינטרסים, אמירת אי האמת בקשר ל'מראות' וההתבטאויות המופרכות של שפיר אחרי פרסום שני דוחות הבדיקה, מקבל דוח איתן משנה תוקף ובכלל זה מסקנותיו והערכותיו, ואילו התוקף של דוח כספי הולך ונשטט. למותר לציין שוב כי במקום להתייחס לאינטרסים של מזמיני ההקלטה (שפיר וארד) לעומת אלו של 'קבל' הביצוע שלה (קידר), ולאמירת אי האמת בקשר ל'מראות'; הסתמך כספי על ראייה שלא נתמכה ושהוא היה מנוע מלבדוקה – כאילו הייתה הוראה מהמפכ"ל לתאם את ההקלטה עם יו"ר הכתבים ועם אנשי משרד הפנים - ועל בדיקת הפוליגרף, שתוצאתה כנראה לא הייתה חד משמעית, וקבע כי קידר הוא האחראי הבלבדי.

המעניין הוא כי כשבועיים לאחר הפרשה, אולץ ארד לעזוב את החייל, יען כי בורג לא תיקף את מינויו הזמני¹²⁹, ואילו קידר נשאר בתפקידו לקדנציה נוספת, ת"פ מחליפו של טיומקין במחוז, ניצב אברהם תורגמן (1932-2018)¹³⁰.

לאור כל האמור לעיל ניתן לקבוע על סמך דוחות איתן וכספי וההתבטאויות של המעורבים בפרשה אחרי פרסום הדוחות, כי המענה לארבע השאלות שהתעוררו מפרשת ההקלטה, כפי שהוצגו בפרק פיענוח הקופסה השחורה, הוא כדלקמן:

- 1) הכוונה המקורית של שפיר וארד הייתה לבצע הקלטה סמויה, וההוראה לבצעה הועברה בכוונה בלשון משתמעת ולא מפורשת, בגלל היותה הוראה בלתי הולמת.
- 2) ההוראה ניתנה עלידי אריה ארד על דעתו של הרצל שפיר, או בעצימת עיניים.
- 3) ההקלטה נועדה לתפוס 'על חס' את יעקב מרקוביץ משמיץ, מבחינתו של שפיר, אותו ואת מקורביו.

¹²⁸ [האמת על בדיקות הפוליגרף](#), מאמר בשני משכים משנת 2017.

¹²⁹ ראה הערה מס' 79.

¹³⁰ שיחה עם שמעיה קידר באוקטובר 2020.

4) למרות ששפיר אמר לטיומקין כי ההקלטה לא תהיה סמויה, נראה כי שפיר לא וידא עם ארד שההקלטה אינה סמויה והיא תואמה עם אנשי משרד הפנים.

בהקשר לסעיף 4 הנ"ל. לא ברור לי אלו הנחיות נתן שפיר לאנשיו בעקבות השיחה עם טיומקין – אם בכלל, ואני מסופק אם איתן חזר ובדק נקודה זו עם שפיר ואנשיו. הספק נובע מן העובדה כי לא הייתה התייחסות לעניין זה בכל ההתבטאויות שהיו לנוגעים בדבר אחרי פרסום דוח איתן; ומן העובדה כי שפיר דרש להיות המתושאל הראשון, וכנראה איתן לא חזר אליו עם שאלות שהתעוררו מסבב ההודעות שגבה מכל המעורבים בפרשה. כך גם לפי דעתי לא נעשה עם ארד – כנראה בגלל סד הזמנים שאיתן היה נתון בו. לפיכך המסקנה המתבקשת היא כי גם אחרי השיחה עם טיומקין המשיך שפיר בעצימת עיניים למצער, ולא שוחח עם ארד על המשמעות של השיחה עם טיומקין. ייתכן ושפיר לא דיבר על כך עם ארד אחרי השיחה כי הוא היה במהלך ביקור מפכ"ל בשדרות ולא התפנה לכך.

לא זו אף זו, ניתן להעריך כי גם אם שפיר החליף מילה עם ארד אחרי השיחה עם טיומקין – שהייתה אמורה להיות מוזרה מאד מבחינתו של שפיר, אם נקבל את גרסתו של שפיר: **"כיצד מישוהו העלה על הדעת שיש חשש וחשד להקלטה סמויה"** – הרי ארד ככל הידוע לא נקף אצבע בכדי להסדיר את 'אי ההבנה' שעלתה מהשיחה עם טיומקין. על פניו נראה מצב לא ראוי שבו הממ"ז מבקש לדבר בדחיפות עם המפכ"ל, הנמצא באמצע ביקור, וזה היה עניין של מה בכך מבחינתו של ארד, ומבחינתו נראה כי לא היה צורך לברר מדוע סבר הממ"ז כי ניתנה הוראה לקיים הקלטה סמויה – כל זאת אם שפיר עדכן את ארד על השיחה עם טיומקין. ארד לא התקשר לקידר לברר מה פשר השיחה של טיומקין עם שפיר, ולחדד את הנחיותיו כפי שטען שהנחה, לתאם את ההקלטה עם גורמי משרד הפנים ובית סוקולוב.

גם קידר כנראה 'לא הגדיל ראש' בעקבות השיחה בין טיומקין לשפיר. קידר היה פקודו הישיר של הממ"ז ודלתו הייתה פתוחה בפניו בעל עת. מן הסתם טיומקין עדכן את גונן וקידר על מה ששפיר אמר לו **"השתגעת?!"**. אך למרות זאת קידר אפשר את הגעתו של איש המ"ט למפגש עם מכשיר הקלטה זעיר, מבלי שהרים דגל אדום עליכך, גם לא נִצְנָץ. ייתכן כי מאחר שמלכתחילה דעתו לא הייתה נוחה מכל העניין, ואולי הוא סבר כי ארד תיאם את העניין עם בית סוקולוב ועם דובר המשרד, קידר לא העלה על דעתו לעשות פאזזה ולברר שוב את כל העניין עם ארד. קידר, בלשון עממית, תפקד כאן ב'ראש קטן'. תוך עצימת עיניים מלאה מול מעשה מפוקפק בעל פוטנציאל לסקנדל.

ההתמודדות של שפיר עם דוח איתן

השר בורג אימץ את דוח איתן ובו ביום מסר לשפיר מכתב 'נזיפה' חמור וחסר תקדים, אותו גם פרסם ברבים. שפיר נאלץ להתמודד עם המצב החדש שנכפה עליו. במאמר תיארתי את כל הרטוריקה שלו שנועדה לאיין את 'הבעיה', ולגרום לדה-לגיטימציה לדוח איתן. בתוך כך שפיר טען טענות שווא וסרק, מרביתן ללא אחיזה במציאות, אשר אינן הולמות נושא משרה שלטונית, כפי שתוארו במחקר זה, כמובא להלן בקליפת אגוז:

1. **הנסיעה למנילה**: שפיר ביטל ברגע האחרון את השתתפותו בכנס האינטרפול שהתקיים במנילה, בגלל שהשר קבע שמרקוביץ יצטרף אליו לנסיעה. 'מקורבי' שפיר טענו כי הוא ביטל את הנסיעה בגלל דיוני התקציב וסיכומי חקירת אברחצירא – מה שלא מנע ממנו לצאת לסיור

לימודי באירופה, שהוכן בדקה ה־90. גרסאות אחרות שהמציא לגבי אי נסיעתו רק האפילו על יושרתו ואומץ לבו לומר את האמת. הוא שלל את האפשרות – שלא נטענה (!) – כי הוא ביטל את הנסיעה בגלל שהוא לא רצה שמרקוביץ יראה אותו שם עם בת זוג (שפיר התאלמן בשנת 1977 ונישא בשנית בשנת 1986)¹³¹. עם זאת, הוא לא טרח לציין אז מה הייתה הסיבה לביטול הנסיעה. בהזדמנות אחרת שפיר טען כי הוא העדיף שאיש משטרה, שמן הסתם היה נבחר על ידו, ייסע לכנס במקום מרקוביץ. טענה זו אינה מסבירה את ביטול יציאתו, אלא אם התכוון לומר, מה שלא אמר, שהוא העדיף שאיש משטרה אחר ייצא במקומו (קפלן).

לא זו אף זו, כשמרקוביץ שוחח אתו בארבע עיניים על הנסיעה, הוא לא נימק מדוע הוא ביטל את השתתפותו בכנס; ואילו לוועדת המשנה בכנסת שפיר אמר שהוא ביטל את הנסיעה "**כתוצאה משיקול דעת**", אך הוא לא טרח לומר מה היו השיקולים שלו לביטול הנסיעה.

2. **מתן הוראה לביצוע הקלטה בלתי הולמת**: הערכתו של איתן קיבלה במחקר זה משנה תוקף כי הכוונה הייתה לבצע בבית סוקולוב הקלטה סמויה – מעשה בלתי ראוי בעליל – ולכן ההוראה על ביצוע ההקלטה, כאמור, ניתנה בכוונה בלשון משתמעת ועמומה. ניצול משאב משטרתי מבצעני לצורך 'דוקרבי' בין המפכ"ל לבעל תפקיד מהמשרד אליו הוא כפוף, והקלטתו בלי ידיעתו היא הפרה האתיקה המקצועית.

3. **מינוי קב"ד בניגוד למנהל התקין**: מיד לאחר שהשר מינה את המבקר הפנימי של האגף, ניצב שמואל איתן, לבדוק את הפרשה, מינה שפיר את תנ"ץ יהושע כספי כקצין בודק מטעמו, באורח בלתי סביר, ללא תאום עם השר ומבלי ליידע אותו. כספי היה מנוע מלבדוק את התנהלותם של קצינים בדרגת ניצב ורבי־ניצב, כך ששפיר הוציא מגדר הבדיקה את עצמו ואלי גם את הממ"ז וראש אח"ק.

מינויו של כספי נועד ככל הנראה ליצור דה־לגיטימציה לדוח איתן, ולהקשות עליו בעבודתו. כך למשל דווח על מקרה בו אחד העדים, יגאל אנקורי מימ"ר ת"א, סבר כי עליו למסור לאיתן פחות מידע ממה שמסר לכספי. במאמר מוסגר יוער כי תהליך הבדיקה של איתן לא היה סוגה בשושנים. לדוגמה: כאשר ביקש לצלם את מכשיר ה'נגרה', כדי שניתן יהיה להתרשם מגודלו הזעיר וצורתו החיצונית שאינה דומה לרשם־קול רגיל, נאמר לו שצריך לשאול קודם את המפכ"ל.

4. **טענת סרק נגד המינוי של איתן**: שפיר טען כנגד מינויו של איתן כי "**אי אפשר לנהל חקירה אצלי במשטרה בלי לשאול אותי**". מדובר בטענה הכופרת למעשה בחובת המשרד לקיים את אחריותו המיניסטריאלית על הרשות הכפופה אליו באמצעות הליכי ביקורת.

יתרה מזאת, שפיר במקרה זה היה נשוא הבדיקה – עובדה ששפיר התכחש אליה והתעלם ממנה – ולפיכך הטענה על אי ההיוועצות המוקדמת עמו, על מינויו של איתן, היא טענה הסותרת את המנהל התקין. יודגש כי הודעה פורמלית על המינוי נמסרה מיד עם המינוי לשפיר.

5. **טענות שווא על מטרות הבדיקה של איתן וכספי**: עם פרסום דוחות איתן וכספי פתח שפיר במסע תעמולה במטרה להשיג דה־לגיטימציה לדוח איתן, ולהקנות לגיטימציה לדוח כספי, תוך שימוש בטיעונים שלא היו להם אחיזה במציאות, כגון: **א**) שפיר טען כי כספי "חקר" – ניהל חקירה ואילו איתן "בדק", כאשר בגוף המאמר הוסבר כי כספי ניהל בדיקה כקב"ד ולא היה מוסמך לנהל 'חקירה'. ראוי לשים לב בהמשך לאמור בסעיף 4 הנ"ל, כי כאשר ביקש שפיר לשלול את הלגיטימיות של המינוי של איתן, הוא השתמש במילה "חקירה". הווי אומר כי כאשר העניין

¹³¹ האתר של שפיר 'אסופה' קורות חיים בעמוד 8.

מתאים לטיעון שפיר טען שאיתן 'חקר' ולא 'בדק'. (ב) על המטרות של בורג במינוי איתן אמר שפיר שהן היו כלפי חוץ - אם נפגע חופש העיתונות והאם נפגעו אזרחים. למותר לציין כי מטרות כאלו לא הוגדרו לאיתן, והוא לא בדק זאת. איתן הונחה על ידי השר לברר "אם הייתה תקלה באיזה מקום" - וזאת אכן הוא בדק. (ג) שפיר אמר כי מטרות הבדיקה "כלפי חוץ" - שלא היו ולא נבראו - היו מקובלות עליו. המשתמע מכך הוא כי נושאים לבדיקה 'כלפי פנים', לא היו מקובלים עליו. למות לציין כי זו תפיסה המערערת על סמכות המיניסטריון לקיים תהליכי פיקוח, בקרה וביקורת על התנהלותו של הגוף הציבורי הכפוף לו. לא זו אף זו, שפיר אומנם טען כי נושאי הבדיקה "כלפי חוץ" היו מקובלים עליו - אך הלכה למעשה הוא דחה את רוב ממצאי הבדיקה של איתן ואת עיקר מסקנותיו. לפיכך, היוצא מכל האמור לעיל הוא כי כל מטרות הבדיקה של איתן לא היו מקובלות עליו. (ד) לגבי נושאי הבדיקה של כספי, שפיר טען כי הוא הטיל על כספי למצוא תשובה לשתי שאלות: "כיצד מישהו העלה על הדעת שיש חשש וחשד להקלטה סמויה? השנייה, כיצד קרה שעל אף ההוראה שלי, העניין לא תואם עד הסוף?". אם שתי השאלות הללו אכן נקבעו כנושאי הבדיקה שהוטלו על כספי, הרי מדובר בהנחיה פסולה ובהכתבה לא ראויה של עובדות לקב"ד, הנוגעות ללב הבדיקה; (והן - 1) כי לא ניתנה הנחייה לבצע הקלטה סמויה ולא הייתה כוונה לבצע הקלטה כזו - שזו בדיוק העובדה אותה היה צריך לברר. (2) כי ניתנה הנחיה מפורשת וברורה לתאם את ההקלטה עם גורמי משרד הפנים ובית סוקלוב.

לית מאן דפליג כי הגדרת מטרה לבדיקה כגון: 'כיצד מישהו העלה על דעתו היא הגדרת מטרה תקולה, שלא ניתן לבדוקה - קב"ד אינו בוחן כליות ולב.

6. חשד לבידוי גרסה א' (ההקלטה עבור 'מראות'): מדובר בניסיון בוטה לטייח את האמת על מטרות של הקלטה. עם פרוץ השערורייה טען שפיר כי ההקלטה בבית סוקולוב נועדה לצרכי ביטאון מ"י 'מראות'. הוכח כי גרסה זו הומצאה בדיעבד, לאחר שקרתה המהומה. הוכחה זו התבססה על מארג של ראיות נסיבתיות: (א) איש מבעלי תפקידים שנתבקשו לאשר את ההקלטה, או שאיתם שוחחו בעניינה (קידר, אנקורי, גונן, לוי, קרתי וטיומקין) לא שמעו כי ההקלטה נועדה לצרכי 'מראות'. (ב) דפוסי העבודה שהתקיימו בין מערכת 'מראות' ובין לשכת דובר מ"י, לא עלו בקנה אחד עם מתכונת ההקלטה שבוצעה בבית סוקולוב, ועם הכוונה למסור אותה ל'מראות' להכנת כתבה. (ג) בהתחשב במערכת היחסים ששררה אז בין הלשכות של השר והמפכ"ל, אין זה סביר שיועבר ל'מראות' חומר גלם להכנת כתבה שבמרכזה יעקב מרקוביץ. (ד) אם לאריה ארד היה חשוב כלכך כי הנסיעה למנילה תופיע ב'מראות', הוא היה מפנה את עורכי הביטאון לראש מז"פ במטא"ר שגם השתתף בכנס. (ה) בכמה הזדמנויות 'קריטיות' שפיר לא ציין שההקלטה נועדה ל'מראות' - קרי, בתוכנית 'מוקד' בטלוויזיה ביום 24.12.1980, ובישיבת ועדת המשנה ביום 30.12.1980. (ו) תכליתה האמיתית של ההקלטה, כפי שהתברר במחקר זה, שהייתה לשמש נשק בידי שפיר נגד מרקוביץ, הפריכה את הטענה כי ההקלטה נועדה לצרכי 'מראות'.

7. חשד לבידוי גרסה ב' (ההקלטה עבור קפלן): במטרה לכסות על תכליתה הבלתי הולמת של ההקלטה, ניסה שפיר לשוות לה תכלית לגיטימית, כאילו נועדה לצרכים פנים משטרתיים רגילים. שפיר טען כי יום וחצי לפני כן פנה בעניין ראש מז"פ, תנ"ץ מאיר קפלן, וביקש את "החומר". היינו, כאילו ההקלטה נועדה לספק לקפלן את מבוקשו. הקשר הדברים הוא כי ככל הנראה עסקינן בדוח שהגיש מרקוביץ לשר, על נסיעתו למנילה, עם העתק שנמסר למפכ"ל. ידוע כי קפלן הוזמן לספ"כ שהתקיים יומיים לפני המפגש בבית סוקולוב, כדי לדווח לסגל הפיקוד על הנסיעה

למנילה. ייתכן וקפלן פנה לפני כן ללשכת המפכ"ל בבקשה לקבל את הדוח של מרקוביץ, על מנת שיוכל להסתמך עליו לצורך הדיווח לספ"כ.

להוציא פעם אחת ששפיר טען טענה זו, הוא לא חזר על כך. כמורכו, אף לא בעל תפקיד אחר - ובכלל זה אריה ארד - טען באיזה שהוא שלב - כי ההקלטה נועדה במטרה לספק לקפלן את מבוקשו.

8. **העלבת איש משטרה**: במסגרת מסע ההסברה שניהל שפיר לשיכוך הסערה התקשורתית שהתפתחה בגלל ההקלטה, עלב שפיר באיש משטרה מן השורה - רס"ר אידל כהן, שלא בצדק ושלא לצורך, בכך שאמר עליו כי **"הוא לא חכם מעל למה שהוא צריך לעשות במקצוע שלו"**; וזאת, עליכי רס"ר אידל אך ביצע הוראה של קצינים בכירים, שנכשלו בקיום האתיקה המקצועית, מבלי שהיה לו מושג על התככים שנרקמו בעניין.

9. **מצג שווה לגבי תפקידו של רס"ר אידל כהן**: בורג העיר לשפיר, במכתב הנזיפה, כי **"שיגור איש מודיעין לביצוע תפקיד שירותי ולנוחותה של המשטרה אינו מקובל עלי"** (הכנסת, 1980: 3). בתגובה לכך טען שפיר כי רס"ר אידל הוא איש טכני, שאינו איש מודיעין, ואינו עוסק במודיעין, המקליט בכנסים משטרתיים. זאת בשעה שעיקר תפקידו של רס"ר אידל, שהיה איש מחלק המ"ט במפלג המודיעין של ימ"ר ת"א, היה ביצוע האזנות סתר והקלטות סמויות מבצעיות, במסגרת איסוף מודיעין וראיות.

10. **טענה מופרכת לעניין מוכרותו של רס"ר אידל**: במטרה לקעקע את הטענה כי ההקלטה הייתה סמויה ובוצעה על ידי איש מודיעין, טען שפיר כי רס"ר אידל היה מוכר לכתבים שהשתתפו במפגש - כי הם ישבו אתו במשך ימים בפרשת אורון ירדן, וכי הם הכירו אותו מכינוסים משטרתיים, וכי מרבית הכתבים פרט לאחד הכירו אותו אישית. העובדה היא כי איש לא הכיר אותו. אחדים חשבו שהוא הגיע עם מרקוביץ, ואחדים חשבו שהוא מיעל המשמר'. לבסוף הוא נשאל מי הוא - כי איש לא זיהה אותו - והתברר כי הוא מהמודיעין המשטרתי.

11. **טענת סרק כי איתן קבע שההקלטה לא הייתה סמויה**: שפיר ניסה לנרמל את ההקלטה בטענות שונות. אחת מהן הייתה כי איתן מצא שההקלטה לא הייתה סמויה. ככל הידוע איתן לא קבע אם ההקלטה הייתה סמויה או גלויה. הוא קבע שההקלטה לא הייתה ידועה למרקוביץ ולפמלייתו, ולכתבים שהשתתפו במפגש. מרקוביץ, שהיה עד ראייה לאירוע ומן הסתם אחד העדים של איתן, טען שהעיתונאים לא הכירו את רס"ר אידל כאמור, וכי הוא **"לא שם את המכשיר בצורה המקובלת... המכשיר היה מסוג 'נגרה'".** זהו מכשיר קטן מאד לשימוש המודיעין" (הכנסת, 1981: 5). ואילו בורג, במכתבו לשפיר, שהתבסס על דוח איתן, רמז על היות ההקלטה סמויה - **"שיגור איש מודיעין... נסיבות הופעתם של האנשים... אורח פעולתם ודרך התנהגותם גלגלה חשד כבד על המשטרה"** (הכנסת, 1980: 3). לכן העובדה שאיתן לא קבע שההקלטה הייתה סמויה, הינה טענת סרק, שלא הכשירה את ההקלטה.

12. **סילוף עובדות**: שפיר טען כי אם קידר, שהוזמן למפגש, **"היה עושה את מה שביקשו ממנו, לקחת פשוט מקלט קטן ולהקליט - לא היה קורה כל העניין היה"**¹³². על כך הובהר במחקר כי ראשית, קידר לא הוזמן למפגש, אלא הזמין את עצמו. שנית, אם אכן קידר היה מקיים את ההוראה של ארד שייקח רשם-קול קטן, אכן **"העניין"** היה נמנע, כי ההקלטה הסמויה לא הייתה

¹³² הטלוויזיה הישראלית, 'מוקד', 24.12.1980. קלטת המשדר נמצאת ברשותי.

מתגלית (איש לא היה מחפש על גופו של דובר ממחוז ת"א, סניף שמעיה קידר), ותכליתה הבלתי הולמת הייתה מושגת במלואה.

עובדה נוספת ששפיר סילף הייתה כשאמר כי בניגוד למה שפורסם בעיתון, הוא מסר לאיתן את תוצאות בדיקת הפוליגרף של קידר וארד. האמת, שהוא לא אמר, הייתה כי כאשר איתן ביקש לקבל את תוצאות הבדיקה הוא סורב, ורק אחרי שהשר בורג התקשר למפכ"ל - קיבל איתן את מבוקשו.

דוגמא נוספת לסילוף המציאות ניתן למצוא בהסבר שנתן לתקרית בספ"כ בנעורים, כפי שיובא להלן בסעיף 17.

13. **בריחה מאחריות והטלתה על אחרים:** הטענה של שפיר נגד קידר, אשר צוינה בסעיף 12 הנ"ל, חזרה על עצמה בכמה הזדמנויות, למשל בוועדת הפנים של הכנסת אמר שפיר על קידר: **"הבחור הזה, במקום ללכת ולקחת את המכשיר – הוא לא לקח"** (הכנסת"א, 1981: 4). על פניו ניכר כי שפיר למעשה האשים את קידר על כי הוא, בסרבנותו, גרם לתקרית - אם היה מקליט את המפגש בעצמו, ההקלטה לא הייתה מתגלית והשערורייה לא הייתה פורצת (ולשפיר היה סיכוי להשיג את מבוקשו - לתפוס 'על חס' את מרקוביץ). המסקנות של דוחות איתן לא ייחסו לקידר אשמה כלשהי על כי הוא סרב לבצע את ההוראה הבלתי הולמת (סעיף 2 הנ"ל) לקחת רשם קול ולהקליט את המפגש. איתן וכספי האשימו אותו על כי לא דאג לקבל רשות לבצע את ההקלטה. שפיר, שידע היטב כי לא קידר היה אמור לתאם את ההקלטה - כי איש לא היה אמור לתאם אותה, האשים את קידר במה שמבחינתו קידר היה אשם. כך הוא הטיל את האחריות המוסרית - לא הפורמלית - על קידר. כך גם עשה כשהטיל אחריות על רס"ר כהן ועל אנשי האגף כמפורט בפרק רטוריקת הנגד על כי נכשלו בכך שלא חיפו על מעשה נואל שהתבצע בבית סוקולוב.

14. **ניסיון לקבל מסמך בטענת שווא:** שפיר ניסה לקבל את טיוטת הדוח של איתן, לפני שנמסר לשר, בטענה, שלא הייתה לה אחיזה במציאות, כי השר אישר למסור לו את המסמך.

15. **מתן הוראה לא ראויה לקבו"ד למחוק את המלצותיו:** כספי הגיש את הדוח שלו עם המלצות כמקובל. שפיר עיין בהמלצות ומאחר שהן לא שרתו את האינטרסים שלו, כמפורט בגוף המאמר, הוא ביקש מכספי למחוק את המלצותיו.

16. **זיווחי סרק על הסיבות להוראה למחוק את המלצות הקבו"ד:** שפיר המציא סדרה של תירוצים מופרכים להוראה שלו למחוק את המלצות של כספי, כדלקמן: **(א)** טיעון מורליסטי - שהמלצותיו של כספי לא תהיינה מוטות כלפי שפיר. טענה זו הופרכה במחקר זה מן הטעם הפשוט כי מחיקתן ככל הנראה לא שנתה כל תג ותג מהדוח עצמו; **ו**אם זו הייתה כוונתו - להבטיח את עצמאות הבדיקה ואי תלותה - היה מנחה מראש לא להגיש המלצות, בכפוף לכך שגם הנחיה לאי הגשת המלצות אינה מעידה על ניקיון ההליך. **(ב)** לנוכח הטענות נגדו על כי הורה למחוק את המלצות, ניסה שפיר לשוות להמלצות מראה של עניין של מה בכך, על ידי כך שהוא טען כי הן לא היו 'חשובות'. לדבריו, עניינה של אחת ההמלצות הייתה לבדוק בפוליגרף את ארד וקידר - המלצה שהוא אישר על אתר. המחקר העלה כי אין זה סביר שהמלצה כזו הופיעה בדוח סיכום תיק הבדיקה, כי ככל הנראה בדיקות הפוליגרף נעשו לפני שהסתיימה הבדיקה. **(ג)** שפיר טען כי ההמלצה השנייה הייתה להעמיד לדין משמעתי את קידר, בגין אי מילוי הוראה - לתאם את ההקלטת המפגש. שפיר טען כי הוא אינו זקוק להמלצה זו כי ברצונו לבדוק העניין בעצמו עם קידר. המחקר הניח שאכן זו הייתה ההמלצה שהביאה את שפיר להורות למחוק את המלצות, כי הוא לא רצה להיות כבול להמלצה הזו, או לקיים אותה, מחשש שהמאשים ייהפך לנאשם. כך

הגדיל שפיר לעשות וטען כי חקר את קידר במשך שלוש שעות ומצא שהוא דובר אמת. ההסבר הפתלתל שנתן שפיר לעצם זה שישב עם נילון במשך של שלוש שעות, לאחר שהקבוי"ד שהוא מינה סיים את עבודתו; וההסבר למסקנתו, שעמדה בסתירה מהותית למסקנת הקבוי"ד, היו הסברים פתלתלים וחסרי קוהרנטיות. (ד) שפיר טען כי הנחיה לקבל דוח קבוי"ד ללא המלצות אינה חריגה. גם אם עובדה זו נכונה הרי ההנחיה להגיש דוח ללא המלצות ניתנת מראש, עם מינוי הקבוי"ד, ולא אחרי שהוגש דוח הקבוי"ד עם המלצות.

17. **ניצול לרעה של כוח ארגוני – הלבנת פניהם של מרקוביץ ואיתן בספ"כ**: ביום שני, 29.12.1980, התקיימה הישיבה השבועית של הספ"כ במכללה לקצינים בכירים 'נעורים', שליד נתניה. בישיבות הספ"כ השתתפו גם מרקוביץ וניצב איתן. במהלך הישיבה תקף שפיר את איתן בעניין דוח הבדיקה, ובין היתר כי טען כי הוא לא הבחין בין דעה לעובדה ובין תחושה למידע, והאשים אותו כי עשה "טעות נוראה". אחר כך תקף את אנשי משרד הפנים ואגף המשטרה ובין השאר אמר כי הם "יורים עליו תחמושת רבה" ומדליפים לעיתונות נגדו. שפיר לא התיר למרקוביץ ולניצב איתן להשיב לטענות הקשות שהשמיע נגדם, למרות בקשות חוזרות ונשנות מצידם (הכנסת¹³³, 1981: 9). הוא הסכים רק לבקשת מרקוביץ להנציח את סירובו בפרוטוקול¹³³. עוד באותו ערב זימן השר אליו את שפיר לבירור שהתקיים בנוכחות המנכ"ל קוברסבקי, מרקוביץ ואיתן. שפיר לא חזר בו מהתנהגותו בספ"כ. השר נזף בשפיר ואמר לו "אתה לא תהיה דיקטטור. פורום ספ"כ אינו פורום פרטי שלך, אלא של משטרת ישראל. אתה חייב לתת רשות דיבור. מה שעשית הוא הסתה נגד המשרד בפני כל הקצונה הבכירה" (הכנסת¹³³, 1981: 17).

שפיר תירץ את השימוש לרעה בכוח הארגוני שהיה לו, בכך שלא אפשר למרקוביץ ולאיתן להגיב על טענותיו, בטעונו מופרך למדי. וכך הסביר שפיר לחברי ועדת הפנים של הכנסת את התנהגותו הבלתי הולמת בספ"כ בנעורים: "**במסגרת האינפורמציה** (כנראה הכוונה לעדכונים שמוסר המפכ"ל לחברי הספ"כ) **נתתי את דעתי** (דיברתי) **על שני עניינים שלא יכולתי להשלים אתם... שמשד הפנים ואנשיו גורמים להדלפה בלתי פוסקת נגד המשטרה והמפכ"ל... (ו)שדוח איתן (טעה). הוא (איתן) יכול לא לקבל את דעתי... גם אם זה לא מוצא חן בעיני אף אחד, אי אפשר להגיד למפכ"ל לסתום את הפה ולומר (מלומר) את האמת"** (הכנסת¹³³, 1981: 4). לא רק שאיש לא סתם את פיו, אלא הוא זה שסתם את הפיות של איתן ומרקוביץ ולא אפשר להם להגיב על דבריו בפורום הספ"כ.

סביר להניח כי אם נותרה בליבו של בורג, באותה נקודת זמן, מחשבה כלשהי אם לא לפטר את שפיר, באה התקרית בספ"כ בנעורים והסירה אותה. יומיים לאחר מכן, ב-31.12.1980, שפיר פוטר ממשטרת ישראל.

לסיכום: טענות השווא והסרק ששפיר העלה אחרי פרסום דוח איתן היוו סיוע של ממש למסקנות כי ההקלטה נועדה לשמש כנשק בידי שפיר במאבקו באגף המשטרה, ולכן היא אמורה הייתה להתבצע באופן סמוי.

השר בורג הצהיר כי בעקבות פרשת ההקלטה הוא פנה לראשיהממשלה והודיע לו כי בדעתו לפטר את שפיר (הכנסת¹³³, 1981: 1134). ניתן להניח כי פרשת ההקלטה לא הייתה העילה הבלבדית להחלטתו לפטר את שפיר. הייתה גם פרשת 'אפרסק'.

¹³³ יאיר קוטלר, מעריב, 9.1.80.

טבלה 1. פרשת עדי המדינה, ההקלטה בבית סוקולוב, ו'אפרסק' - כרוניקה

מקרא: עדי המדינה ההקלטה בבית סוקולוב 'אפרסק'

תאריך	האירוע	עיקרי האירוע
אוגוסט 1980	החלה החקירה הגלויה בפרשת אברחצירא	אהרון אברחצירא היה מבכירי המפד"ל, כיהן ראש עיריית רמלה ובעת החקירה היה שר הדתות. החקירה כלל גם הסתעפויות שלא נגעו לשר אלא לגורמים אחרים במשרדו ומחוצה לו.
25.8.1980	נחתם הסכם עד המדינה עם ישראל גוטליב אברחצירא	גוטליב היה עד המדינה היחיד שהפיללי ישירות את אברחצירא
5.9.1980, יום שישי	מתפרסת הידיעה על ששת עדי המדינה	הידיעה המושתלת מודפסת ב'ידיעות אחרונות', בעמוד הראשון, תחת הכותרת הראשית, וכוללת שישה שמות של חשודים, ביניהם גוטליב, שנגדם הוצאו יום קודם צווי עיכוב יציאה מן הארץ
7.9.1980, יום ראשון	גרסה א' (עדי המדינה)	בורג זימן את שפיר לפגישה מיוחדת במהלכה שאל על השתלת הידיעה. שפיר השיב כי שמע שהיה רעיון כזה שהחוקרים העלו; אבל הדובר, מיהר להוציא את הידיעה על דעת עצמו. לתגובתו של בורג כי הדובר צריך ללכת ענה שפיר בשלילה, כי הוא היה "כלי תמים". שפיר מטיל את כל האחריות על ארד מבלי להאשים אותו.
24.9.1980, ערב סוכות	גרסה ב' (עדי המדינה)	בראיון לעיתון 'דבר' שפיר אומר כי אינו יודע על הדלפות מכוונות ועל מקורן, והיה מונע זאת, אם היה יודע על כך. במשתמע שפיר מטיל את האחריות על ההדלפה על זיגל.
13.10.1980	דיווח בעיתון על תלונה בעניין משרד הפנים	בועז מואב מר"צ ושלמה גולן מגן יבנה מגישים ליאח"ה תלונה על הזרמת כספים למוסדות דתיים ופוליטיים של המפד"ל. דובר המשטרה: החומר ייאסף ויבדק בעיתוי המתאים.
נובמבר 1980	בורג מבקש עדכון על הידיעות בעניין משרד הפנים	שפיר משיב כי יבדוק וייעדכן אותו. ככל הנראה הוא עצמו אינו מצוי בחומר.
25 - 9 בנובמבר	שפיר בסיוור לימודי באירופה	שפיר מבטל ברגע האחרון את השתתפותו בכנס האינטרפול במנילה, בגלל שהשר קבע שיעקב מרקוביץ יצטרף לנסיעה, ובמקום זאת הוא מארגן לעצמו בדקה ה-90 נסיעה לאירופה.
3.12.1980, בבוקר	ישיבה את שפיר על החומר בעניין משרד הפנים	קרתי וזיגל מתייצבים לישיבת עדכון אצל שפיר בהשתתפות הרל"ש ברנע. פה אחד מוסכם שחקירה גלויה אינה על הפרק, אלא רק המשך איסוף מודיעיני. שפיר מכנה את הנושא בשם 'אפרסק'.
3.12.1980, אחה"צ	ישיבה אצל בורג בנושא 'אפרסק'	הישיבה מתנהלת בארבע עיניים ללא רישום פרוטוקול או סיכום. הוחלט לא לחקור בחומר עד לבחירות.
12.12.1980	דיון אצל המפכ"ל	בהשתתפות קרתי וזיגל, לקראת הפגישה של בורג עם שפיר שפיר מסרב לבקשתו של בורג לקבל את החומר המודיעיני. בורג אינו מתנגד לסירוב.
14.12.1980	פגישה בארבע עיניים בורג שפיר	לקראת פגישה אישית של קרתי עם השר, שפיר מתדרך את קרתי לגבי 'אפרסק', כדי 'למנוע אי נעימות'.
16.12.1980, בבוקר	שפיר נפגש עם קרתי	שפיר מזמן אליו את מקורבו חיים לסקוב לפגישה אישית. לסקוב סיפר ששפיר נראה במצוקה גדולה וסיפר לו על ההוראות שקיבל לדבריו מבורג בעניין אפרסק.
16.12.1980, בצהריים	שפיר נפגש עם לסקוב	שפיר נפגש עם לסקוב
17.12.1980, יום רביעי	ההקלטה בבית סוקולוב	נועדה למרקוביץ פגישה לתדריך כתבי המשטרה. שפיר וארד תכננו להקליטו מבלי שיידע על מנת לתפוס אותו מדבר סרה במפכ"ל. למפגש נשלח איש מודיעין עם רשם קול זעיר. הוא נחשף ובמקום פרצה שערורייה.
22.12.1980, יום שני	מוגשים דוחות איתן וכספי	כספי קובע כי קידר הוא האחראי הבלבדי לתקרית. איתן קובע כי אריה ארד הוא האחראי העיקרי לתקרית בבית סוקולוב וקידר אחראי במידה פחותה. כמו כן הוא רומז כי שפיר לא אמר אמת בקשר למטרת ההקלטה. בורג מאמץ את דוח איתן ומוציא לשפיר מכתב נזיפה.
24.12.1980, יום רביעי	גרסה ג' (עדי המדינה)	בתוכנית 'מוקד' בטלוויזיה אומר שפיר כי מדובר במקרה אחד ויחיד של אי בהירות, שהיה 'סליפי' מלשכת הדובר, 'שימישו' שילים עליו. שפיר לא מציין ששמע על הרעיון כמו שאמר בגרסה א'. בגרסה זו הוא רומז כי לדובר (הוא לא מציין במפורש שמדובר בדובר)

תאריך	האירוע	עיקרי האירוע
		אכן הגיע עונש – בניגוד למה שאמר לבורג בספטמבר, שהוא היה כלי תמים ואין להענישו על כך.
25.12.1980 בלילה	שפיר מארגן לעצמו את מעטפת 'אפרסק'	שפיר מבקש שיצלמו את החומר בשני עותקים. עותק אחד הוא משאיר בכספת במשרדו ועותק שני הוא לוקח לביתו.
26.12.1980 יום שישי	נחשפת זהותו של אריה ארד כמסור הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה	בצעד חסר תקדים מגלה בעיתונו העיתונאי יוסי בר, מידיעות אחרונות כי אריה ארד בעצמו הוא זה שמסר לו במכוון את הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה. בפעם הראשונה נודע לציבור מעדות ישירה, כי הייתה השתלה מכוונת של ידיעה פיקטיבית (על עדי המדינה), בכדי לקדם את חקירת אברחצירא.
29.12.1980 יום שני	שפיר עולב במרקוביץ ובאיתן בפורום הספייכ	ביום זה התכנס הספייכ במכללה לקצינים בכירים בנעורים. במהלך הישיבה תקף שפיר את איתן בגין הדוח שהגיש על פרשת ההקלטה, ואת מרקוביץ על התנהלותו כפי ששפיר ראה אותה, מבלי שהוא אפשר להם להגיב, למרות בקשותיהם החוזרות ונשנות.
30.12.1980 יום שלישי	גרסה ד' (עדי המדינה)	בישיבת ועדת המשנה לענייני משטרה של ועדת הפנים מצהיר שפיר כי הדובר הוציא את הידיעה בניגוד לדעתו ועל כך הוא משלם מחיר. בגרסה זו מטיל שפיר את כל האחריות על ארד, ומעלים את העובדה שהוא הנחה את ארד להוציא את הידיעה. ביחס לגרסה ג' כאן הוא מאשר שהיה בתמונה. ביחס לגרסה א' טוען שמגיע לארד עונש.
31.12.1980 יום רביעי, לפנות בוקר	גרסה ה' (עדי המדינה)	ככל הנראה בעקבות לחץ כבד על שפיר מצידו של ארד, שנפגע מגרסה ד', שפיר מכנס את קרתי וזיגל לדיון שנועד למצוא את הגרסה הנכונה להשתלת הידיעה. בסופו של דבר יוצאת באישון לילה 'הודעת דוברי' ובה עובדה שהועלתה בה לראשונה, כי בעת שפורסמה הידיעה היו ארבעה עדי מדינה. המחקר העלה כי אם אכן היו אז ארבעה עדי מדינה – רק אחד מהם (גוטליב) העיד נגד השר ושלושת האחרים לא העידו נגד אברחצירא, אלא נגד מעורבים אחרים בפרשיות שנחקרו במשרד הדתות. זאת, כאשר קיים ספק גדול אם ערב פרסום הידיעה היו אכן בסך הכול 4 עדי מדינה (גם לא נגד השר). בהודעה נאמר כי שפיר אישר למסור אך ורק שיש יותר מעד מדינה – עובדה שלטענתו הייתה נכונה ואילו המחקר הוכיח שלא. ואילו כתוצאה מדרשיח מסוים עם הדובר נוצר הרושם כי ישנם שישה. לפי גרסה זו ארד אינו אשם ולא מגיע לו עונש, כי האשם בנסיבות. גרסה זו מתעלמת מן העובדה שקדמו לה 4 גרסאות שונות. במהלך השבועות שבאו לאחר שיצאה גרסה ה', ערך לה שפיר מקצה שיפורים קטן והחמיר במידת אחריותו של ארד.
31.12.1980 10:30	בורג מודיע לשפיר שהוא מרגע זה מפוטר	בפגישה בכנסת ששפיר זומן אליה אך שעה קלה קודם לכן ניצל בורג את סמכותו לפטר איש משטרה שטרם מלאה שנה לשרותו בארגון (יום קודם).
1.1.1981	מוגשת עתירה לבג"ץ	שני קצינים ממחוז תל-אביב מגישים עתירה לבג"ץ נגד פיטוריו של שפיר. תחילה שפיר מודיע כי יצטרף לעתירה אך למחרת מחליט כי לא יעשה כן. כעבור שבוע הקצינים מבטלים אותה.
2.1.1981 יום שישי, 12:00	שפיר מדליף את 'אפרסק'	במהלך מסיבת עיתונאים בבית אגרון בירושלים, כשהוא כבר אזרח, מדליף שפיר פרטים על 'אפרסק'. זו הייתה הפעם הראשונה שהפרשה הגיע לידיעת הציבור.
4.1.1981	שפיר מתבקש להחזיר את צילומי 'אפרסק'	לאחר שהתברר כי שפיר לקח צילום של החומר שצולם לבקשתו ב-25 בדצמבר, קרתי מבקשו להחזיר את החומר. שפיר משיבו "אשקול בדבר" ולמחרת יוזם את החזרתו.

'אפרסק' – תיק או מיתוס

מורה נבוכים - הכרוניקה של הפרשה

פרשת 'אפרסק' התקבעה בציבוריות הישראלית כגורם המכריע להדחתו של הרצל שפיר. הדעה הרווחת בארץ היא כי הדחתו נועדה לסכל חקירה, שעלולה הייתה לחשוף שחיתות שנגעה לשר הפנים ד"ר יוסף בורג - השר הממונה על המפכ"ל.

ממצאי המחקר מפריכים את רוב האשמות של שפיר נגד בורג. במאזן הפרות הנורמות האתיות נוטה הכף באופן מובהק לחובתו של שפיר, ולפיכך ניתן לקבוע כי פיטוריו היו סבירים. להלן בקליפה אגוז הכרוניקה של הפרשה.

במהלך חודש **אוקטובר 1980** התפרסמו בכלי התקשורת ידיעות כי ביאח"ה החלו לבדוק תלונה המתבססת על מסמכים שונים, שהגישו בועז מואב (1938-2002) מהתנועה לזכויות האזרח (ר"צ) ושלמה גולן, חבר הנהלת המועצה המקומית ג'יבנה, על הזרמת כספים למוסדות דתיים ופוליטיים של המפד"ל. דובר המשטרה מסר כי החומר ייאסף ויבדק בעיתוי המתאים¹³⁴. בעקבות אותן ידיעות פנה השר בורג למפכ"ל וביקש לקבל דיווח בעניין. ב'**בדצמבר 1980** כינס המפכ"ל את קרתי וזיגל לישיבה אצלו בה ביקש להתעדכן על העניין. הובהר לשפיר כי מדובר בחומר גולמי שטרם נבדק, וכי לפי שעה שאלת פתיחה בחקירה גלויה אינה עומדת כלל וכלל על הפרק. שפיר קבע כי העניין יקבל את שם הקוד 'אפרסק'.

בו ביום התייצב שפיר בפני בורג ומסר לו עדכון כללי על 'אפרסק'. בורג, ככל הנראה על דעתו של שפיר, סיכם את הפגישה בכך כי אין לבצע חקירה גלויה בעניין זה עד אחרי הבחירות. בפגישה נוספת שהתקיימה בין בורג ושפיר ב'**14 בדצמבר**, ביקש בורג את כל החומר המצוי בידי המשטרה בעניין. שפיר סרב לבקשה.

יומיים לאחר מכן, ב'**16 בדצמבר**, נפגש שפיר עם ידיד נפשו, הרמטכ"ל לשעבר, חיים לסקוב, ושפך את לבו בפניו על שתי ההוראות, הבלתי הולמות לטענתו, שקיבל מהשר הממונה עליו. במהלך השבוע שלאחר מכן נוצרה פרשיית הקלטת תדרוך כתבי המשטרה בבית סוקולוב, ופרשת הידיעה הפיקטיבית על עדי המדינה נגד השר אברחצירא המשיכה להדהד. ב'**25 בדצמבר** נפגש שפיר עם אנשי יאח"ה וביקש 2 עותקים של עיקר חומר ה'אפרסק'. עותק אחד הוא הפקיד בכספת בלשכתו ואת העותק השני הוא לקח לביתו.

ביום רביעי **31 בדצמבר**, יום לפני שמלאה שנה לשרותו של שפיר במ"י, השתמש השר בורג בסמכותו כפי שנטען, ופיטר על אתר את שפיר. בורג טען כי בתוך כך שפיר איים עליו כי אם לא יחזור בו מהודעת הפיטורין, יגרום שפיר לו ולמפלגתו נזק פוליטי.

ביום שישי, **2.1.1981**, הודלפה הפרשה לכלי התקשורת. בו ביום התברר כי ברשותו של שפיר נמצא עותק מהחומר. לאחר מספר פניות אליו הוא החזיר את החומר ביום שני, **5.1.1981**.

¹³⁴ ראובן שפירא ודני צדקוני (1990-1928), דבר, 13.10.80, עמ' 2-1.

'פרשה' נולדת

החפרפרת ביאה"ה

מכל המקורות שנבדקו במחקר זה, עולה כי ההתעניינות בחומר, שכונה עלידי שפיר בשם 'אפרסק', באה מהשר - מלמעלה למטה, ולא מהיחידה החוקרת, היאח"ה - מלמטה למעלה¹³⁵. בטרם אדון במשמעותה של עובדה זו ראוי לברר כיצד נכנס השר בורג לתמונה. לפי מרבית המקורות עולה כי התעניינותו של בורג בחומר באה בעקבות פרסומים בכלי התקשורת¹³⁶ (לְשָׁם, 1988 : 188). אולם מקור אחד הנתמך לכאורה על ידי דבריו של בורג עצמו וזיכרונותיו של שפיר, מעלה את האפשרות כי 'חפרפרת' ביחידתו של זיגל הדליפה מידע בעניין 'אפרסק' למקורביו של בורג.

לְשָׁם (1988 : 193) דיווח כי מקור של היחידה - 'מיסטר איקס' - הקליט חשוד שאמר לו ש'אברזקן' סיפר 'את זה' אתמול לחה"כ יהודה בן-מאיר (1939-), ממפלגתו של השר בורג, המתפלל אתו באותו בית-כנסת. בנוסף לכך, הקליט סוכן משטרתי את אבי יעקובוביץ, עוזרו של בורג, שהודה כי הוא מקבל מידע שוטף מקצין מהיחידה בפרשת אפרסק. החשד נפל על סגן ראש היחידה, נצ"מ נורמן פייט (1936-2000), שהיה יהודי דתי חובש כיפה, שהתפלל באותו בית כנסת של צעירי קיראון, ליד מקום מגוריו, בו התפלל גם בן-מאיר¹³⁷. בסופו של דבר פייט נבדק בפוליגרף ותוצאות הבדיקה "לא העלו כל אינדיקציה". עובדה זו זיכתה אותו בעיני זיגל.

ניתן לראות גם בדבריו של בורג תמיכה לטענה כי הייתה 'חפרפרת' ביאה"ה. בהופעתו בפני ועדת הפנים של הכנסת בתאריך 19.1.1981, בה התייחס ל'אפרסק' סיפר כיצד נכנס לתמונה ואמר כי "בשעתו נאמר לי שיש שמועות נגד המועצה הדתית בחיפה, בתל אביב ובנתניה" (הכנסת¹³⁸), 1981 : 6). הביטוי "נאמר לי" מסגיר לכאורה ידיעה שהתקבלה ממקור דיסקרטי ולא מידיעה בעיתון.

באתר האישי של הרצל שפיר "אסופה", בפרק א' "משטרתי-ישראל - פתיחה" ציין שפיר כי "לשר בורג נודע על תיק זה מ"מקורב" העובד באגף החקירות", ובראיון שנערך אתו בשנת 2012 הוא ציין כי ביחידה של זיגל היה "מרגל של בורג, איש דתי, שמסר לו ידיעות על זה"¹³⁸. שפיר לא ציין מניין ומתי נודע לו על המרגל ביאה"ה.

ההתעניינות בחומר באה מהשר

כך או כך, ההתעניינות בחומר באה מלמעלה למטה. חומר שלא דווח מלמטה למעלה מצביע בדרך כלל על כך כי מדובר בחומר גולמי מאד שעדיין לא נבדק, ושלא נמצא על השולחן לקראת פתיחה בחקירה סמויה או גלויה. בדרך כלל מדובר בחומר שלא נאסף על ידי היחידה החוקרת באופן יזום, אלא שהגיע ליחידה מגורמים שונים, כמו למשל החומר שדווח עליו בהערה מספר 134 - שבמקביל למסירתו למשטרה נמסר לעיתונות, כפי שקרתי ציין "אותם אנשים שדאגו להעביר למשטרה, דאגו להעביר גם למערכות העיתונים" (הכנסת¹³⁹, 1981 : 12). כך גם נמצא כי היו כתבות בנושא ההקצבות שכמה מהן הועברו למשטרה, וכי באותה תקופה הועלה הנושא בוועדת ביקורת

¹³⁵ ראה הכנסת¹³⁵, 1981 : 7 ; הכנסת¹³⁶, 1981 : 12 ; הכנסת¹³⁷, 1981 : 6 ; הכנסת¹³⁸, 1981 : 17 ; הכנסת¹³⁹, 1981 : 5.

¹³⁶ ראה הערה 134.

¹³⁷ בן ציון ציטרין, העולם הזה, 22.6.83, גיליון 2390, עמ' 30.

¹³⁸ ראה הערה 49.

המדינה של הכנסת (הכנסת¹³⁹, 1981 : 13). בגלל היות החומר גולמי כאמור, ומתוך סדרי עדיפויות של היחידה, הוא לא עמד להיכנס לאיסוף יזום או חקירה סמויה, ועל כן גם אם הוא הופץ 'למעלה', הוא ככל הנראה לא קיבל פוקוס אצל ראש אח"ק ובוודאי לא אצל המפכ"ל. העובדה כי החומר הצטבר ביחידה מבלי שנבדק ביחידה מקבלת אישוש מהאופן הדרמטי בה לְשָׁם (1988 : 185) מתאר כיצד כל הלילה עמלה קצינת הערכה, דנה שירזלי (1947-), על ריכוז כל הידיעות שהתקבלו בעניין, לקראת הישיבה אצל המפכ"ל אליה נדרש זיגל להגיע למחרת. חומר 'חי וחם' שנמצא בפעילות שוטפת אינו מצריך שקצינת הערכה תרכז אותו ותעבוד עליו בבהילות במשך כל הלילה. לא זו אף זו, כל המעורבים בעניין, ובכלל זה שפיר, קרתי וזיגל אישרו והצהירו כי עסקינן היה בחומר גלם שלא תוכנן לפתיחה בחקירה¹³⁹.

חיזוק נוסף לעובדה כי בעת ההיא לא ראו ביאח"ח חקירה גלויה באופק הוא כי לפי לְשָׁם מי שהצטרף לזיגל לפגישה עם המפכ"ל היה קצין המודיעין – ולא אחד מהממונים על החקירות ביחידה. עובדה זו עולה בקנה אחד עם דבריו של קרתי בכנסת בתאריך 13.1.1981 כי החומר של אפרסק לא הגיע לחוקרים (הכנסת¹⁴⁰, 1981 : 8).

לעניין הכרוניקה של השתלשלות העניינים, המרוכזים בטבלה 1, יצוין כי לְשָׁם (1988 : 188) כתב בספרו כי בעקבות ידיעה שפורסמה בטלוויזיה (מבלי לציין באיזו ידיעה מדובר), **"בורג הזועם זימן אליו את שפיר לפגישה בהולה, שהתקיימה בראשית דצמבר 1980, ושבה נכחו מנכ"ל משרד הפנים, חיים קוברסקי וראש אגף המשטרה, יעקב מרקוביץ. 'אני רוצה לדעת מה יש בתיק הזה, דרש בורג'.** סביר להניח כי בורג לא זימן במיוחד את כל הנכבדים הנ"ל רק בכדי לבקש עדכון על העניין, אלא כי אגב ישיבה שגרתית בורג פנה לשפיר וביקש להתעדכן בעניין. וכך באו שתי הישיבות שהתקיימו ב־3 בדצמבר – לפנה"צ אצל שפיר ואח"צ אצל בורג. כרוניקה זו אינה מתיישבת עם האמור בספרו של לְשָׁם (בעמ' 185) על הישיבה ששפיר כינס אצלו בתחילת נובמבר, ואין בידי ליישב הסתירה – אם אכן קיימת סתירה – ראה בהערה 139. מכל מקום להוציא הדיווח של לְשָׁם על כי עניין אפרסק הועלה על ידי בורג בנוכחות קוברסקי ומרקוביץ, יודגש כי כל השיחות בין בורג ושפיר בעניין – שהתקיימו ככל הידוע בשתי הפגישות הנ"ל – היו בארבע עיניים.

מקורו של האפרסק ותכולתו

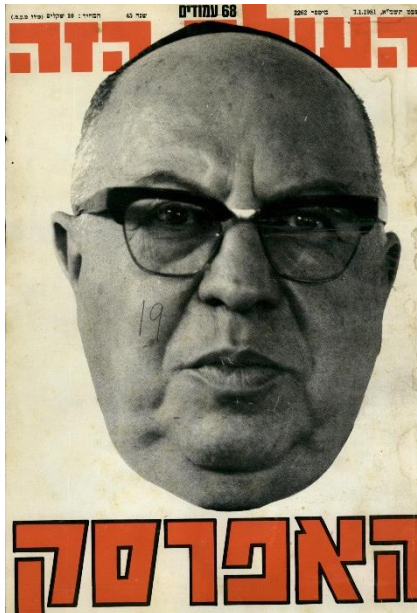
הרעיונאי של מילת הקוד 'אפרסק'

בכל פרשה תהומית 'טובה' ישנם גם זוטי דברים. אחת הפרפראות בפרשה זו היא מקור שם הקוד 'אפרסק', ומיהותו של הקופירייטר שלו.

לְשָׁם (1988 : 186) ציין כי שפיר אמר, לאחר ששמע את הסקירה על החומר מפי אנשי היאח"ח, כי **"זהו חומר רגיש מאד. צריך למצוא לזה שם קוד ולהכניס לכספת"**, והחליט לקרוא לחומר 'תיק אפרסק', כי פניו של בורג הזכירו לו אפרסק בשל. שפיר סיפר כי **"הפקידות שטיפלו בעניין עוד התלוצצו ושאלו מה זה אפרסק"** (הכנסת¹⁴¹, 1981 : 19). לימים, בשנת 2012, סיפר שפיר כי השם

¹³⁹ על התאור המופיע בספר של ברוך לשם על הכנת החומר במשך כל הלילה לקראת הישיבה למחרת אצל המפכ"ל צוין כי הוא התקיים בראשית נובמבר 1980. אין כאן המקום לפרט אולם על כל הכרוניקה המופיעה בפרק 12 בספר: 'אפרסק – התיק שלא היה?' ניתן לומר למצער כי 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

אפרסק ניתן במקרה ולא בגלל הפנים של בורג¹⁴⁰. דומה כי השער בשבועון 'העולם הזה' מתאריך 7.1.1981, הנראה בתצלום 5, מחזק את ההסבר המופיע אצל לָשֶׁם על מקור הכינוי 'אפרסק'. אם כך, ניתן לתהות האם יש לדימוי 'אפרסק' משמעות פרויודיאנית - על כי שפיר סבר שבורג נפל לידיו כפרי בשל.

תצלום 5. ד"ר יוסף בורג

(תצלום שער גיליון מס' 2262 של 'העולם הזה', מתאריך 7.1.1981)

אפרסק - 'תיק' או 'לקט מודיעין': הידיעות שנכללו בו

משהוכח כי בדצמבר 1980 'אפרסק' הכיל חומר גולמי שלא נבדק ולא היה מתוכנן להיכנס לחקירה גלויה, הרי לכאורה מהות החומר אינה מעלה או מורידה לעניין מחקר זה, הגם שידי אינה משגת מידע ממקור ראשוני על מהות החומר. עם זאת, מהטעמים שיפורטו להלן, מצאתי לנכון לדווח על תכולת 'אפרסק', על סמך המקורות השניוניים האמינים ביותר שמצאתי. טעם אחד הוא להמחיש עד כמה בדצמבר 1980 החומר היה גולמי. עניינו של הטעם השני נוגע למיתוס שאדון בו בהמשך המאמר, ששפיר היה אדריכלו, לפיו החומר שהיה באפרסק היה איום כה גדול על בורג, עד שהוא החליט לנטרלו על ידי הדחת המפכ"ל. הטעם השלישי שהביאני לפרט את מהות החומר נוגע לעניין אחר שאדון בו בהמשך, והוא כי ייתכן שבהדלפת המידע על החומר, נעשה נזק ליכולת לפתח ממנו חקירה ממשית.

בסמוך לפיטוריו התייחס שפיר לחומר המדובר. בישיבת ועדת הפנים בתאריך 6.1.1981 אמר שפיר כי החומר כלל ידיעות, ולא מסמכים, שטרם נבדקו, על העברת כספים שלא כחוק לצרכים פרטיים, במקומות מסוימים (הכנסת⁸, 1981: 8). בישיבת ועדת הפנים בתאריך 3.2.1981 אמר שפיר כי בחומר היה מידע על מעילות ושחיתויות במועצות הדתיות הנתמכות על יד משרד הפנים. לדבריו מדובר בהעברות כספים שלא כחוק, כולל לשימוש לצרכים פרטיים; והעברת כספים

¹⁴⁰ ראה הערה 49.

באמצעות העיריות למוסדות שלא קיימים, על ידי משרד הפנים, או שיש החזרת כספים לגורם אחר כמו סיעת 'למפנה'¹⁴¹ (הכנסת, 1981: 18).

היועץ המשפטי לממשלה שקיבל לידי מידי המשטרה ומידיו של הרצל שפיר את כל החומר, כבר בתאריך 1.1.1981¹⁴², בדק וקבע כי מדובר באוסף של ידיעות שהתקבלו, כמעט כולם, אחרי שנפתחה החקירה הגלויה בעניינים הקשורים למשרד הדתות¹⁴³. עובדה זו מרמזת על הכיוון ממנו באו הידיעות כפי שגם לָשָׁם (1988: 186) תיאר כיצד מקורביו של אברחצירא לחצו על השר בורג להתערב בחקירה, תוך שהם איימו עליו שהם יפלילו אותו בכל הנוגע להקצבות של משרד הפנים: **"כל מעשי השחיתות, לכאורה, שישנם בהקצבות משרד הדתות, ילבינו כשלג לעומת חטאי ההקצבות שיחשפו במשרד הפנים"**. אחת המשמעויות של עובדה זו היא כי מרבית החומר זרם ליאח"ה – ובמקביל לעיתונות כפי שכבר צוין – לא מתוך פעילות מודיעינית יזומה ו'גבוהה', אלא עלידי בעלי עניין שהתדפקו על שערי היחידה למסור את 'המידע' שברשותם. חלקם, מן הסתם, נהנה מאי חשיפתם בהיותם 'מקורות מודיעין' – בייחוד לאור העובדה כי קצין המודיעין של יאח"ה סירב למסור לממונים המקצועיים עליו את פרטי המקורות כפי שיפורט בפרק 'האדרת המודיעין'

היועץ המשפטי לממשלה, פרופ' יצחק זמיר (1931-), קבע כי החומר מתחלק מבחינת תוכנו לשלוש קבוצות עיקריות:

1. ייחוס מעשים פסולים לאנשי ציבור מסוימים.
2. הקצבת כספים על ידי משרד הפנים לרשויות המקומיות בעבור גופים שמחוץ לתחום השיפוט של רשויות אלו.
3. הקצבת כספים על ידי משרד הפנים לרשויות מקומיות בעבור גופים אשר על פי הידיעות אינם קיימים כלל, או שהם משמשים צינור להעברת הכספים לצרכים פרטיים או אחרים, שלא כחוק.

היועץ¹⁴⁴ קבע לגבי קבוצת הידיעות הראשונה כי בגלל מהות הידיעות והמהימנות הנמוכה של המקור, אין הצדקה לפעילות נוספת מצד המשטרה. בהקשר זה ראוי לציין כי בשנת 2012 סיפר שפיר, בראיון אישי, כי באפרסק היו ידיעות נגד עזר ויצמן, שמאוחר יותר הסתבר שהידיעות היו נכונות – אבל, בעת ההיא הן היו ידיעות סרק¹⁴⁴. ראוי לציין כי שפיר הזכיר אך ורק את שמו של עזר וייצמן כאשר ניתן להבין כי ב'אפרסק' הוזכרו עוד כמה שמות של אישי ציבור, ועל כך יש להעיר שתי הערות. 1) הפרשה הפלילית בה הסתבך וייצמן נוצרה אחרי שנת 1980, כך שבאפרסק לא היו יכולות להיות ידיעות נגד וייצמן שמאוחר יותר אומתו¹⁴⁵. 2) העובדה כי שפיר הזכיר אך ורק את שמו של וייצמן מעוררת שאלה אם יש קשר לכך ולעובדה שצוינה בפרק 'הרצל שפיר – קוים לדמותו' על כי וייצמן, כשר הביטחון, העדיף למנות לרמטכ"ל את 'רפול' ולא את שפיר שהתמודד מולו.

לגבי שתי הקבוצות האחרות של הידיעות שהיו באפרסק – העברות הכספים למיניהם – קבע זמיר כי לגבי נושאים מעטים מהם יש מקום לפעולה משטרתית לביורן. נושאים אחרים יועברו

¹⁴¹ תנועה שבורג הקים בתחילת שנות ה-50 (המקור – אתר הכנסת).

¹⁴² הכנסת, 1981: 9; הכנסת, 1981: 16; הכנסת, 1981: 14.

¹⁴³ פרשת אברחצירא.

¹⁴⁴ ראה הערה 49 בשעה 1:16 להקלטה.

¹⁴⁵ סמדר שמואלי, ynet פוליטי-מדיני, 2.7.00, "סרוסי נתן – וייצמן לקח".

אל מבקר המדינה לעיון וטיפול כפי שיימצא לנכון; וביתר הידיעות האחרות תנהג המשטרה כפי שהיא נוהגת בחומר מודיעיני בדרך כלל, מן הסתם לאגירה.

החשדות נגד השר בורג

לְשָׁם (1988 : 187) התייחס לחלקו של בורג במעשים הללו וקבע כי שמו לא הופיע באורח ישיר באותן ידיעות, אולם הוזכרו שמות של עוזריו ומקורביו¹⁴⁶. כמו כן ציין שם לְשָׁם כי בעת הדיונים שנערכו ביחידה בנושא 'אפרסק' (כנראה אחרי הדיון בלשכ"מ ב-3 בדצמבר) הגדיר זיגל את חלקו של בורג בלשונו הציורית **"בורג היה יכול לראות את הצל שלו הרבה יותר גדול משהוא במציאות. תלוי בתאורה שמשתמשים בה"**. כאשר לוקחים בחשבון את המסקנות של היועמ"ש לגבי החומר, ואת העובדה כי עד לרגע בו שפיר ביקש להציגו בפניו, החומר שכב ביחידה כמעט כאבן שאין לה הופכין (נדרשה עבודה של לילה שלם כדי לרכז אותו) - אני תוהה אם לא התבלבלו היוצרות לגבי נשוא המשפט הציורי של זיגל. תהייה זו מקבלת משנה תוקף לנוכח הסתירה לכאורה העולה מספרו של לְשָׁם. בעמ' 187 כאמור צוין במפורש כי שמו של בורג **"לא הופיע באורח ישיר בנושאים שפורטו בידיעות"**, אולם בעמוד 188 בורג תואר למעשה כחשוד העיקרי. לדברי לְשָׁם, כאשר שפיר הציג בפני קרתי זיגל וברנע את דרישתו של בורג לקבל את החומר המודיעיני, **"קרתי היה חריף וחד משמעי בעמדתו: אי אפשר להציג לבורג חומר שעוסק בו עצמו. זיגל החרה'החזיק אחריו: הוא רוצה לדעת כדי לטשטש עקבות"**. ועל כך ניתן להקשות: 'חומר שעוסק בן עצמן' מבלי ששמו הוזכר באותן הידיעות? ומי אם לא החשוד הישיר' יבקש 'לטשטש עקבות'?! זאת ועוד: אם קרתי וזיגל סברו כי החומר עוסק 'בו עצמו' והוא עוד מבקש 'לטשטש עקבות', מדוע הם לא הציגו למפכ"ל בנסיבות העניין לפנות לפרקליט המדינה או ליועמ"ש?

ראוי לציין כי לְשָׁם (1981 : 188) ציין כי הסיכום באותה ישיבה מה-3 בדצמבר עם קרתי, זיגל וברנע היה כי אין **"לחשוף בפני אנשי משרד הפנים את התיק הקיים אלא תיק חדש, שאין בו ידיעות הנוגעות לאנשיו של בורג"**. במחקר לא נמצא כל בסיס לטענה זו. מה שנמצא במחקר הוא כי שפיר חזר ואמר שהוא הכין לעצמו סיכום של מה שהוא ידווח לשר - ומה לא - בפגישה שנועדה לו לאותו יום אחה"צ.

לא זו אף זו, מעולם לא נטען על ידי זיגל, או על ידי קרתי, או על ידי שפיר כי בורג היה חשוד. שפיר אמר בוועדת הפנים ב-6 בינואר 1981 כי הוא לא דיווח לבורג על כל הידיעות שהיו באפרסק **"מטעמים של היגיינה"** (הכנסת¹⁴⁷, 1981 : 8). הוא לא אמר אז וגם לא בשנים אחר כך כי הידיעות דיברו על בורג עצמו. קרתי התייחס בשני מועדים שונים לעובדה כי שפיר החליט משיקוליו הוא מה לדווח לשר ומה לא (הכנסת¹⁴⁸, 1981 : 12 ; הכנסת¹⁴⁹, 1981 : 13). הוא לא ציין כי ההחלטה של שפיר מה לדווח לבורג הייתה על פי המלצה שלו, או של זיגל, או שהיא הייתה קשורה לחשדות כלשהן נגד בורג. שפיר החליט על כך בעצמו - הראיה לכך היא שכאשר קרתי זומן לפגישה אישית עם השר הזדרז שפיר לזמן אותו לתדריך **כדי למנוע אי נעימות"** (הכנסת¹⁵⁰, 1981 : 19). 'אי נעימות'

¹⁴⁶ דווח כי בתיק אפרסק היה תלונה על אבי יעקובוביץ, מי שהיה עוזרו של השר בורג (שגם כיהן בתפקיד זה בתקופה של השר שלמה הלל). התלונה נסובה סביב מועדון 'עציון' בתל-אביב, שהיה מעין מועדון 'צוותא' לדתיים. המועדון הוקם בשנת 1975. בשנת 1976 יעקובוביץ הצטרף אליו ושימש כיו"ר. בשנת 1977 הוא פורק. יעקובוביץ נחשד שניצל את מעמדו כדי לסדר מענקים מיוחדים למועדון, וכי המועדון הוסיף לקבל כספים גם לאחר שהפסיק להתקיים. בסופו של דבר התיק נסגר ויעקובוביץ הורשה לפרוש בצנעה. לטענתו, כל הכספים התקבלו כדין ומה שהתקבל אחרי שהמועדון הפסיק להתקיים נועד לכיסוי החובות שהצטברו. קרתי חקר בעצמו את יעקובוביץ (!) בטענה כי הוטל עליו לבדוק האם ידע השר על ניגוד העניינים בין מעמדו של יעקובוביץ בלשכתו ובין פעילותו במועדון (יוסף וקסמן, מעריב, 24.6.77, עמ' 19; ברוך מאירי, מעריב, 13.1.81, עמ' 2; נעמי לויצקי, כותרת ראשית, 12.9.84, עמ' 18-20, 42-43).

יכולה להתפרש לכיוונים שונים. אם היה מדובר בחשדות נגד בורג ניתן להניח כי שפיר לא היה נמנע מלומר זאת במפורש.

ראיה נוספת לכך כי באפרסק לא היה מידע מחשיד או מפליל כנגד השר בורג ניתן למצוא בחוות דעתו של היועמ"ש על החומר, כפי שתובא בפרק הבא.

איכות הידיעות ומהימנות המקורות

על פניו נראה כי המסקנות של היועמ"ש לגבי החומר שהכיל ה'אפרסק', לא נעמו לזיגל ולכמה מפקודיו – בעיקר אלו שהיו ממגזר המודיעין. לְשָׁם (1988: 195) ציין בהקשר לבדיקת החומר האמור כי "פרופ' יצחק זמיר אינו מומחה למודיעין, אלא משפטן הממונה על הפרקליטות, שתפקידה להחליט אם יש מקום להגיש כתבי אישום". אין לדעת מי הוא הגורם שעמד מאחורי הטיעון הנואל הזה. ניתן לשער כי הוא שרלטן ומוג לב.

הטענה המופרכת והמגמתית נגד זמיר אינה הטענה המופרכת היחידה המופיעה בפרק על ה'אפרסק' בספר של לְשָׁם. טענה מופרכת אחרת היא כי זיגל וקרתי סברו בדצמבר 1980 כי יש לעבור לחקירה גלויה, וכי הם הציגו עמדה זו בפני המפכ"ל (שם בעמ' 188 ובעמ' 193). כל המקורות ללא יוצא מן הכלל – היינו, כל הצהרותיהם בוועדות הכנסת של קרתי, וקראוס (שהיה מ"מ המפכ"ל כמה ימים מהרגע ששפיר פוטר ועד שאיבצן מונה במקומו) ושל שפיר בעצמו (וגם כפי שהתבטא בכלי התקשורת), כי שאלת החקירה הגלויה לא הייתה על הפרק – גם לא לפני השיחה הראשונה שהייתה בין שפיר לבורג ב־3 בדצמבר. לדוגמא: בישיבת ועדת הפנים בתאריך 3.2.1981 אמר שפיר: "אנו מדברים על שלב ראשוני בו רק נאספו ידיעות ועל ידיעות האלו צריך לעשות הצלבות ואימותים; זאת אומרת שלו הייתי במצב שהיינו לקראת חקירה – אז הייתי צריך לשקול איך אני נוהג עם השר, ואז הייתי בוודאי עושה את הצעד שעשיתי עם אברחצירא והולך ליועץ המשפטי. אבל לא הגענו לשלב הזה" (הכנסת, 1981: 8).

האדרת המודיעין

הטענות המופרכת הללו נגד זמיר, שלא לומר ההשמצות חסרות הבסיס, מתכתבות היטב עם האדרת המודיעין שהייתה באפרסק. לְשָׁם (1988: 186-187) תיאר את המקורות והידיעות כדלקמן:

מקור אחד שכונה 'הסוחר' התניצב אצל זיגל (על פניו נראה כי אין מדובר בפעולת איסוף יזומה) במחצית השנייה של 1980 (אין תיארוך מדויק וניתן לשער כי ה'סוחר' הגיע לזיגל אחרי חקירה אברחצירא¹⁴⁷) ומסר לו מידע רב על מקורבים לבורג מצמרת המפד"ל ואישים נוספים הקשורים למפד"ל (שמן הסתם לא היו קשורים לאברחצירא), וכן מידע נגד שר בכיר שלקח שוחד על רכישת מטוסים מארה"ב (האסוציאציה העולה היא כי מדובר בעזר וייצמן), ומידע נגד יו"ר מפלגה מסוימת שקיבל כסף שלא כדין. לְשָׁם ציין במפורש כי ידיעות אלו נבדקו ולא העלו דבר.

מקור שני, שכונה 'הרב הירושלמי', מסר מידע לקצין בכיר שלא שירת ביאח"ה - סניף יעקב נחמיאס, קצין המודיעין של המטא"ר (1922-2006), על סיעה מסוימת במפד"ל המחזיקה שלא כדין בחשבון בנק בשוויץ (אינטואיטיבית עולה בי המחשבה כי מדובר בסיעתו של בורג, 'למפנה'). לְשָׁם לא ציין מתי התקבל המידע (ההימור שלי הוא אחרי אוגוסט 1980 – ראה הכרוניקה בטבלה

¹⁴⁷ ראה הערה 143.

1), אך הוא ציין כי גם ידיעה זו "**הופרכה**". לא שהידיעה לא העלתה דבר, אלא שהיא הופרכה – דהיינו, המקור מסר ידיעה שקרית.

מהקשר הדברים ניתן להבין כי הידיעות שהתקבלו מה'סוחר' ומ'הרב הירושלמי' נבדקו כאמור אחרי שהתפוצצה הפרשה ולא בשלב בו הן הוצגו לשפיר בדצמבר '80. מקור שלישי שהוגדר כ'**פקיד ממשלתי בכיר ביותר**' מסר, לפי לְשָׁם, עשרות ידיעות מפורטות על ההקצבות הפיקטיביות ועל שוחד לסיעת 'למפנה'. לפי הקשר הדברים ניתן להבין כי הן נתקבלו על ידי י', קצין המודיעין של היחידה. זיגל הגדיר את החומר הזה כ"רציני ומסמך שיער" (שם עמ' 187). לעומת זאת, שערותיו של היועמ"ש זמיר כנראה לא סמרו בעת שעיין בחומר – אם אכן הידיעות הללו נכללו בלקט המודיעין המקורי שנכלל באפרסק, ולא התקבלו ביאח"ה לאחר הדלפת הפרשה.

האדרת ידיעות ומקורות אינה תופעה נדירה, והיא מאפיינת בעיקר חלק מרכזי המודיעין ומקציני האיסוף, שקיבלו את הידיעות ונמצאים בקשר עם המקור. לעתים – כשנחלש מעמדם או מקצועיותם של גורמי ההערכה ביחידה – גם הממונים על גורמי האיסוף מועדים בהטיה זו. על כן אינני מתפלא כי לְשָׁם ציין שזיגל אמר לקצין המודיעין שלו כי מדובר ב"חומר טוב ואמין" (שם בעמ' 187). זאת כאשר אותו קצין מודיעין סרב למסור לממונים המקצועיים עליו את שמות המקורות כפי שמקובל ונדרש בכל שירותי המודיעין המודרניים¹⁴⁸. יובהר ויודגש כי אם פרטי המקור אינם ידועים לגורמים המקצועיים המוסמכים ובכלל זה עובדי הערכה ומחקר, לא ניתן לעשות הערכה שיטתית ואפקטיבית לידיעות המתקבלות מאותו מקור.

האדרת המודיעין באה לידי ביטוי גם באנקדוטה שתוארה על ידי לְשָׁם (1988: 185) לפיה כאשר זיגל וקצין המודיעין שלו הציגו בפני שפיר את המידע, רשם שפיר כל מילה מדברי המשתתפים בדיון, על פני כעשרים עמודי פוליו מלאים – להערכתם. גם אם נניח כי המפכ"ל רשם במהלך הדיון כעשרים עמודי פוליו מלאים – ומרביתם כללו את המידע המודיעיני בלי הערכות מצב ודרכי פעולה אפשריות, הרי ידוע כי כמות הידיעות ואורכן אינן מצביעות בהכרח על איכותן כפי שיתברר להלן. התמונה המצטיירת על מפכ"ל הרושם עשרים עמודים מעניקה ממד דרמטי לסיפור, ותורמת לגלוריפיקציה של המידע באפרסק, ובעקיפין גם למי שקיבל את המידע – אולם על איכות הידיעות בפועל אמר היועמ"ש את דברו.

העובדה כי בשל סירובו של קצין המודיעין, פקד יי¹⁴⁹, למסור את פרטי המקורות הוא הועבר לתפקיד אחר (שם בעמ' 195), מצביעה על רמה מקצועית וערכית גבוהה של מערך המודיעין המשטרתי שהיה כבר בשנת 1980, שפסל ושלל כל "מודיעין כיס". התרוץ שנתן הקצין י', כי הוא חשש ששמות המקורות יגיעו לידי שר הפנים, הכתים שלא בצדק את מערך המודיעין המשטרתי, כפי היה בשנת 1980 – ולפיכך העברתו של י' לתפקיד אחר, שלא במגזר המודיעין, הייתה נכונה וראויה. עם זאת, היבט מסוים בעניין דן מטרידני. לְשָׁם (1988: 40) ציין כי בניגוד לנוהל זיגל סירב למסור למחלקת המודיעין במטא"ר את פרטי המקורות של היחידה, מחשש לחשיפה. אם כך, מי שהיה אמור לעבור מתפקידו הוא לא רק הקצין י', אלא גם התנ"ץ ז'.

¹⁴⁸ שיחת עם תנ"ץ בדימוס חזי לדר שהיה בשנות ה-90 ראש מחלקת המודיעין של מ"י.
¹⁴⁹ ראה הערה 65.

'היבול' של אפרסק

בשורה התחתונה ניתן לומר כי 'אפרסק' הסתכם לבסוף בכתב אישום אחד בלבד שהוגש נגד ראש מועצת גנייתקווה, מרדכי וייס. לְשֵׁם מנה שתי סיבות ל'יבול' הדל שהניב ה'אפרסק' (שם בעמ' 187-195). הסיבה האחת היא מינויו של אריה איבצן למפכ"ל ואשפוזו הממושך של זיגל בעקבות התקף לב, יצרו ביאח"ה תחושה שאפרסק אינו עומד יותר בעדיפות ראשונה. קרתי קיבל על עצמו את הפיקוד על יאח"ה. כך, לדברי לְשֵׁם, לחוקרי יאח"ה היה ברור שיש להוריד פרופיל ב'תיק אפרסק'.

הביקורת על טענה זו מחויבת המציאות: "תיק אפרסק אינו עומד יותר בעדיפות ראשונה?" – הרי עד ה'31 בדצמבר '80 אפרסק לא היה 'תיק' והטיפול בחומר לא היה אפילו בעדיפות ג' – כפי שהוכח במחקר זה – אפילו לידי החוקרים הוא לא הגיע. מכאן לא ברור לאלו חוקרים ביאח"ה היה ברור שיש להוריד פרופיל בנושא? אלו שקיבלו לטפל במה שנוטר לטפל אחרי ההדלפה של שפיר?

לא זו אף זו, הטענה על 'הורדת הפרופיל' באפרסק מתפוגגת לנוכח ממצאי היועמ"ש לגבי החור שהיה בו: רוב החור הועבר למבקר המדינה, או נקבע לגביו שהוא ייגנז או ייאגר במאגר המודיעין המשטרתי – לפי העניין; ורק מקצתו נמצא מתאים לחקירת המשטרה.

הסיבה השנייה שלְשֵׁם העלה ליבול הדל של אפרסק היא כי לא התקיימה בעניין 'חקירה של ממש'. לדבריו, "החקירות נגד ידלין ואהרן אברחצירא נפתחו עם חור ראשוני שחומרתו פחותה מהידיעות על הקצבות משרד הפנים. היכולת לעבור ולפתח ידיעות... ללא חקירה גלויה או סמויה – שואפת לאפס".

אין כאן המקום להיכנס לשאלה אם החקירות נגד ידלין ואברחצירא נפתחו עם "חומר ראשוני" שחומרתו "פחותה" מזו שהייתה באפרסק – אך אולי מהימנותו הייתה גבוהה בהרבה. זאת, גם לנוכח העובדה כי לְשֵׁם ציין שבאפרסק היה מידע – "חומר ראשוני" – נגד שר בכיר שלקח שוחד על רכישת מטוסים מארה"ב. האם החומרה של מידע זה פחותה מזו שהייתה בעניינם של ידלין ואברחצירא?

לגופו של עניין, הוכח במחקר זה כי זיגל בעצמו לא סבר שיש לעבור לחקירה בעניין אפרסק – הוא לא נערך לכך ולא המליץ על כך, כפי שהיועמ"ש קבע: "... לא ניתן לו טיפול משטרתי יזום, אם משום שהחומר לא נראה בְּשֵׁל לחקירה גלויה; אם בשל מגבלות של כוח־אדם וסדרי עדיפויות; ואם בשל שילוב של טעמים אלה וטעמים נוספים"¹⁵⁰. העובדה המדברת בעד עצמה היא כי מקצת החומר שנמצא ראוי לחקירה, נחקר במגבלות שתוארו לעיל, ובכלל זה ההדלפה של שפיר, והחקירה הניבה את אשר הניבה.

בשולי הדברים יוער כי במסגרת האדרת המודיעין המתקיימת לעתים בחוזותינו, והתקיימה באפרסק, אחת מטענות 'האליבי' של גורמי האיסוף היא כי אם הייתה מתבצעת חקירה יעילה – אזי 'הקרוניס', כלשונו של לְשֵׁם, היו נחשפים במלואם. על כך יש לומר כי החוקרים אינם קוסמים.

לשתי הסיבות שמנה לְשֵׁם, יש להוסיף את העובדה, שנאמרה לעיל, כי חשיפת הפרשה בטרם עת בוודאי לא חיזקה את האפשרות לפתח את הפרשה לחקירה מעמיקה ורחבה. עם זאת, עם כל הסיבות הללו, לא ניתן להתעלם מאקורד הסיום כאמור של 'אפרסק', שהיה כאמור כתב האישום

¹⁵⁰ דבר, 17.4.81, עמ' 1.

היחידי שנבע מאפרסק, המהווה תבחין מסוים לחומרתן של הידיעות שהיו באפרסק: במאי 1986 הורשע, בהסדר טיעון, מרדכי וייס (60) ונדון לשלושה חודשי מאסר בפועל, ולתשעה חודשי מאסר ע"ת, בעבירות מרמה והפרת אמונים. בהיותו ראש מועצת גניתקווה ביצע העברות חריגות של כספי מענקים שקיבל ממשד הפנים, למוסדות דת וחינוך של חסידי 'בעלז', שעמם הוא נמנה, תוך שהוא העדיף מוסדות אלה על פני מוסדות שבהם היה מעוניין משרד הפנים. וייס התחייב להחזיר למשרד הפנים את הכספים שהעביר למוסדות 'בעלז' בסך 1,800 שקל, בעשרה תשלומים לא צמודים, מיד לאחר שחרורו מהמאסר - זאת מתוך התחשבות בית המשפט כי הוא התפטר מיד לאחר שהוגש נגדו כתב האישום ובעת המשפט היה חי על קצבה.

שיחות בארבע עיניים

הדרישות של בורג

בליבת פרשת 'אפרסק' נמצאו למעשה שלוש טענות של שפיר נגד בורג על חריגה מסמכות, ומתן הוראה תוך ניגוד עניינים. טענה אחת הייתה שבורג הורה שלא לחקור את החשדות לכאורה שעלו מהידיעות שהיו ב'אפרסק'. הטענה השנייה הייתה כי בורג דרש לקבל את כל החומר המודיעיני שהיה באפרסק. הטענה השלישית של שפיר, שתידון בפרק הבא, הייתה כי מאחר והוא סירב למלא את דרישותיו של בורג הוא סולק מתפקידו בכדי להבטיח שהחקירה לא תצא מהכוח אל הפועל.

בתגובה לטענה הראשונה של שפיר, בורג טען כי הוא לא היה יכול להורות שלא לחקור בעניין שלא נחקר, ושלא עמד לפני חקירה בטווח הנראה לעין. עם זאת, בורג אישר כי הוא ביקש משפיר שלא יתבצעו פעולות משטרתיות גלויות בעניינים הנוגעים למפלגות, כל עוד מדובר בשנת בחירות. באשר לטענה השנייה, בורג אישר כי אכן ביקש לקבל את החומר. לטענתו, בקשתו הייתה כדי ונעשתה מתוקף תפקידו וסמכותו.

אם כך, יריעת המחלוקת בין שפיר ובורג נפרשת על פני שלוש השאלות הבאות:

- 1) האם בורג הורה שלא לחקור את החשדות שעלו מ'אפרסק', ואם הורה – האם ההוראה הייתה מותנית לתקופת הבחירות?
- 2) אם נתן בורג הוראה, מוחלטת או מותנית, שלא לחקור - האם הוראה זו הייתה שלא כדין?
- 3) הואיל ואין מחלוקת כי בורג ביקש לקבל את החומר המודיעיני ושפיר סרב לכך, השאלה המתבקשת היא האם בקשתו של בורג לקבל את החומר הייתה שלא כדין?

הדרישות של בורג משפיר, כפי ששפיר טען שהיו, הועלו במהלך שתי פגישות ביניהם שהתקיימו בארבע עיניים, ב-3 וב-14 בדצמבר, מבלי שנרשם בהן פרוטוקול, או שיצא סיכום פורמלי כלשהו¹⁵¹. אשרעל-כך בירור השאלה הראשונה מחייב ניתוח-תוכן של התבטאויותיהם של שפיר ובורג בעניין, בהתמקדות על הקוהרנטיות שלהן והאם הן נתמכות על ידי גורמים אחרים. בירור השאלה השנייה והשלישית מצריך בדיקה של המצב הנורמטיבי שהיה קיים בשנת 1980, בעניין סמכותו של השר להורות למשטרה שלא לפתוח בחקירה כלשהי, ולבקש ידיעות מודיעיניות על עניינים פליליים בכלל, והנוגעים לאישי ציבור בפרט.

¹⁵¹ הכנסתי (1981 : 11).

ומהכלל אל הפרט :

האם בורג הורה שלא לחקור את החשדות שעלו מ'אפרסק'?

כדי להשיב על שאלה זו נבדקו אחת-עשרה אמירות של שפיר ובורג בעניין דנן שנאמרו בהזדמנויות שונות וצוטטו במקורות בדוקים, מהימנים ומוכרים :

עדותו של לסקוב : ב־16 בדצמבר, יומיים אחרי השיחה השנייה בין בורג ושפיר על 'אפרסק', נפגש שפיר ביוזמתו עם חברו הקרוב, הרמטכ"ל לשעבר, חיים לסקוב, ושפך את לבו בפניו¹⁵². לסקוב סיפר אחר-כך כי הוא הכיר את שפיר שנים רבות, ומעולם לא ראה אותו במצוקה ומבוכה כפי ששפיר נראה באותה פגישה. לסקוב אמר כי שפיר סיפר לו כי בורג אמר לו שבגלל הבחירות אין לחקור בעניין, כדי לא לשרבב פוליטיקה בפשע¹⁵³. נראה כי המצוקה ששפיר היה נתון בה לא נבעה רק מדרישותיו של בורג, כי בעת ההיא שפיר ובורג כבר היו במסלול התנגשות עמוק. ייתכן ואותה מצוקה גם הביאה את שפיר באותו יום, להורות גם על ביצוע ההקלטה הסמויה בבית סוקולוב.

מכתבו של שריד : ככל הנראה מיד בסמוך לפיטוריו, הדליף שפיר לחה"כ יוסי שריד את הסיפור, שיהפוך בתוך יממה לפרשת 'אפרסק', כפי שיורחב בהמשך. בעקבות כך, פנה שריד בתאריך 1.1.1981 (או למחרת) במכתב ליועץ המשפטי לממשלה, ופירט את המידע שקיבל משפיר. ניתן להניח כי במכתבו דייק שריד ולא הוסיף כל פרט עובדתי מעבר למה שמסר לו שפיר. שריד כתב כי בשיחה שהייתה לשפיר עם בורג ב־14 בדצמבר אמר לו בורג כי החקירה צריכה להיערך רק אחרי הבחירות, ואין להמשיך בה עכשיו, וכי ב־16 בדצמבר הפקיד שפיר בידי לסקוב זיכרון דברים בו רשם שנתבקש על ידי השר לדחות את המשך החקירה עד אחרי הבחירות.

בורג בתגובה לעיתונות : התגובה של בורג לידיעות הראשונות שיצאו בעניין דנן, כפי שפורסמה ב־4 בינואר, הייתה: כל מה שבא נגד מפלגה כלשהי, מן הראוי לבדוק את זה אחרי הבחירות ולא לפני¹⁵⁴.

אזרחים למען המדינה (1981 : 15) : ההתארגנות למען שפיר¹⁵⁵ הוציאה עלון ובה טענותיו של שפיר. לעניין דנן נטען כי לאחר ששפיר הקריא לשר את עיקרי הנושאים עליהם מדברות הידיעות, "הגיב השר בהנחיה שלא לטפל בתיק בהיות השנה שנת בחירות".

שפיר בוועדת הפנים : בתאריך 6.1.1981 הופיע שפיר בפני ועדת הפנים באירוע שכלל גם פרידה ממנו. לעניין דנן אמר שפיר כי בורג אמר לו: "באותה תקופה לא צריך לעשות (גם - א.ד.) לא במפלגות אחרות" (הכנסת¹⁵⁶, 1981 : 8).

בורג במליאת הכנסת : בתאריך 7.1.1981 השיב בורג לשלוש הצעות לסדר היום בעקבות פיטורי המפכ"ל. לעניין דנן אמר בורג כי "הסברתי לו כי בשנת בחירות יש רגישות מיוחדת לתלונות פוליטיות, וביקשתי ממנו כי ימצא דרך למנוע הדלפות בנושאים כאלה... הוא לא הודיע על הצורך לחקור, וממילא לא הוריתי על שום הפסקת חקירה. אמרתי שיש שנת בחירות שיש לנהוג בזהירות ובדיסקרטיות נגד מכת ההדלפות. נדמה לי שגם הוא אמר לי 'אל תהיה נאיבי, מה שנמסר למשטרה מוסרים גם לכלי התקשורת'... בעת כהונתי נערכה החקירה על חב"י לממשלה ולמפלגה, ובמקרה זה – ועל כך אין עוררין – לא הפעלתי כל לחץ פוליטי על

¹⁵² לצורך הכרוניקה יצוין כי לסקוב תיאר בפומבי את הפגישה עם שפיר בתאריך 4.1.1981, זאת לאחר ששלושה ימים קודם לכן שפיר סיפר למקורביו כי ב־16 בדצמבר הוא נפגש עם "אישיות ציבורית ידועה" ומסר לה בכתב את חילופי הדברים שנאמרו בינו ובין בורג.

¹⁵³ דבר, 5.1.1981, עמ' 1.

¹⁵⁴ ברוך מאירי, מעריב, 4.1.81, עמ' 1.

¹⁵⁵ על ההתארגנות ראה בפרק גרסה א' – הדובר ככלי תמים.

המשטרה... האם יש הגיון... כי דווקא על דברים אשר המפכ"ל הגדיר כ'שטויות', אפעיל פתאום לחצים? ומי שחושב כך, האם הוא מאמין כי אזמין לעצמי אפשרות של סחיטה בנושא זה?" (הכנסת¹⁵⁶, 1981: 1138-1139).

בורג בוועדת הפנים: בתאריך 12.1.1981 הופיע בורג בפני ועדת הפנים של הכנסת ואמר כי לא נתן הוראה להקפאה. "... הרגשתי הייתה שאנחנו הולכים לבחירות. אמרתי שאנחנו יכולים להיות בגיהנום... לא הוריתי להפסיק תיק שלא ידעתי על קיומו" (הכנסת¹⁵⁶, 1981: 4, 11).

בורג בוועדת הפנים: בתאריך 19.1.1981 מסר בורג לחברי הוועדה כי "בשעתו נאמר לי שיש שמועות נגד המועצה הדתית בחיפה, בתלאביב ובנתניה. שאלתי את שפיר: 'יש משהו?' הוא אמר: 'לא; שמועות. כל מיני שמועות'. אמרתי – שטויות. ממילא לא ידעתי. ממילא לא ידעתי על תיק. ממילא לא הוריתי לסגור... מעולם לא נפתח תיק, מעולם לא נפתחה חקירה, מעולם לא נתתי הוראה לסגור חקירה" (הכנסת¹⁵⁶, 1981: 7-8).

שפיר בוועדת הפנים: בתאריך 3.2.1981 הופיע שפיר בפני ועדת הפנים, שהתכנסה באותו יום בשני מושבים, ובמושב הראשון אמר כי הוא רשם לעצמו את התגובה של בורג (לדיווח שלו על הידיעות בנושא משרד הפנים ואנשיו) "שהוא ביקש שלא אעסוק בכך עד הבחירות" (הכנסת¹⁵⁶, 1981: 18).

שפיר בוועדת הפנים: במושב השני של הוועדה, ב־3 בפברואר, הצהיר שפיר כי הוא אמר ללסקוב "שמעיק לו ששר בישראל מבקש לא לערוך חקירה". זאת, כאשר לסקוב במפורש אמר, כפי שצוין לעיל, כי שפיר אמר לו שההוראה של בורג שלא לחקור הייתה מותנית בשנת הבחירות. בהמשך דבריו אמר שפיר "שהבעיה העיקרית היא שהשר לא הורה להפסיק חקירה, אלא הורה להפסיק לטפל בזה" (הכנסת¹⁵⁶, 1981: 6).

בורג לפי לָשָׁם (1988: 188): לָשָׁם ציטט את בורג מהשיחה שהייתה לו עם שפיר בעניין 'אפרסק', שהתקיימה במחצית דצמבר (כנראה הכוונה לפגישה ביניהם שהתקיימה ב־14 לחודש): "איני מעוניין שהמשטרה תהיה כלי שרת בידי פוליטיקאים. אני נותן לך הוראה לתיק כל דבר, לא לבדוק עכשיו, אלא רק לאחר הבחירות לכנסת". לָשָׁם לא ציין מה המקור לציטוט. עם זאת חשיבותו היא בכך שמן הסתם זיגל אישר את הציטוט הזה – גם אם לא ברור כיצד הגיעו הדברים לאוזניו. מכל מקום זיגל היה ציר מרכזי בפרשת 'אפרסק' ואם הציטוט הנ"ל אושר על ידו הרי לא ניתן להתעלם ממנו.

שפיר בראיון בשנת 1990: בראיון לאבי בטלהיים מימערבי נשאל שפיר "מה באמת היה בתיק אפרסק?" ובין היתר שפיר השיב: "זה היה בסך הכול תיק ידיעות ולא תיק חקירה. אוסף של ידיעות שונות על משרד הפנים, מבלי שהחקירה עדיין החלה. דיווחתי על כך לשר הפנים ואמרתי לו שבעת צריך להתחיל לחקור. הוא אמר לי: 'אתה לא תחקור'. ואני השבתי 'זה בלתי אפשרי, חייבים לחקור'. השר אמר לי שהחקירה עלולה לגרום נזק למפד"ל ואין הוא יכול לתת יד לזה בסמיכות כה רבה לבחירות... הבעיה המכאיבה ביותר בעניין היא שבדרישה הזו של כן לחקור או לא לחקור השר בורג שיקר. הוא התכחש לדרישה הזו בינינו... חוץ מתיק אפרסק לא ידוע לי על מקרה שבו פנה פוליטיקאי בעל סמכות למשטרה והורה מפורשות לא לחקור"¹⁵⁶.

יודגש כי בראיון הזה שהתקיים עשר שנים בדיוק אחרי התרחשות הפרשה, העלה שפיר לראשונה עובדות שלא נאמרו על ידו בכל ההזדמנויות שהיו לו בזמן אמת, והיו לא בשפע, גם

¹⁵⁶ אבי בטלהיים, מעריב, 7.12.90, "הרצל שפיר מדבר".

בתקשורת וגם בוועדות הכנסת. בין היתר מדובר בטענה שהוא אמר לבורג שיש לפתוח בחקירה – טענה הנסתרת מניה וביה; וכן הטענה כי בורג אסר לקיים חקירה בטענה שזו תפגע במפלגתו – המפד"ל. וייאמר שוב, אם אכן בורג נתן הוראה כזו, לנוכח הודעתו של שפיר כי יש לפתוח בחקירה, אזי נשאלת השאלה – שלא נשאלה עלידי בטלהיים: מדוע שפיר לא פנה על אתר ליועמ"ש?

מתוך שבע ההתבטאויות המצוטטות כאמור מפיו של שפיר, בחמש שפיר אמר כי ההוראה של בורג שלא לנהל חקירה, בעניין שממילא לא עמד להיחקר, התייחסה אך ורק לשנת הבחירות. שלוש מתוך חמש ההתבטאויות היו בפני אוהדיו של שפיר, שבוודאי לא היה להם עניין להפחית מחומרת המעשים ששפיר ייחס לבורג (לסקוב, שריד ואלי זהר מאזרחים למען המדינה). שתי ההתבטאויות האחרות היו במו פיו, לאחר שפשט את מדיו, בוועדת הפנים – במקום שניתנה לו רשות הדיבור ככול שחפץ. בשתי ההתבטאויות האחרונות שפיר כבר לא הזכיר את התנייתה של ההוראה שלא לחקור בשנת הבחירות, כאשר בהתבטאות האחרונה, הוסיף שפיר פרטים שמעולם לא טען אותם קודם, ועל כן ניתן לומר עליהם שהם לא נאמרו על ידי בורג (שהחקירה עלולה לגרום נזק למפד"ל ועל כן אין לחקור בהם, קל וחומר לא בשנת בחירות).

בורג התייחס כאמור ארבע פעמים לעניין הוראתו שלא לקיים חקירה ב'אפרסק'. בשתי הפעמים הראשונות הוא אישר למעשה כי הורה שלא לקיים פעילות גלויה בעניין בשנת הבחירות. אחר-כך נראה שהוא הלך והתרחק מהודאתו כאמור – במליאת הכנסת ב-7 בינואר הוא הודה חלקית, ואילו התבטאותו בוועדת הפנים ב-3 בפברואר יכולה להיחשב לכל היותר כתחילתה של הודאה. לא מצאתי הסבר מדוע בורג התרחק מהודאתו כאמור.

בנוסף לארבע ההתבטאויות הנ"ל, בורג מצוטט, ללא סימוכין, בספר של ברוך לשם, כי הורה שלא לחקור באפרסק עד לבחירות.

מכל האמור לעיל ניתן לקבוע בוודאות מוחלטת כי בורג לא התנגד להמשך איסוף מודיעיני חשאית, אך הוא התנגד לכל פעילות שעלולה לדלוף לתקשורת, בכל עניין הנוגע לכל מפלגה. התנגדותו כאמור נאמרה בהקשר של ינותק לכך כי ממילא משטרת-ישראל לא שקלה כלל לעבור לחקירה גלויה בעניין אפרסק בעת ההיא, וכי כך גם הנחה את תבורי לנהוג בבחירות המוניציפליות, כפי שיצוין בפרק הבא.

השאלה האם השר בורג היה מוסמך ליתן הוראה שלא לנהל פעילות גלויה בעניין 'אפרסק' בשנת הבחירות, וגם לדרוש לקבל את החומר המודיעיני - תידון בהמשך; אולם - אם סבר שפיר כי ההוראה זו של בורג היא הוראה בלתי הולמת, או בלא סמכות, או שלא כדין, מחובתו הייתה לפנות לאלתר ליועמ"ש ולדווח לו על כך, ולא לרוץ לידיד נעוריו ולספר לו 'במצוקה ובמבוכה' על האירוע.

התגובות של שפיר לדרישות של בורג

בדומה לדרך בה ניתן היה לקבוע מה היו הדרישות לאשורן של בורג משפיר, כך ניתן ללמוד כיצד השיבו שפיר. אין מחלוקת כי שפיר אמר לבורג שהוא מסרב למסור לו את החומר המודיעיני, והבירור הנורמטיבי אם הבקשה הייתה כדין ייעשה בפרק הבא. נותרה השאלה כיצד הגיב שפיר לדרישה בעניין אי קיום החקירה.

במכתב ששלח חה"כ יוסי שריד ליועמ"ש, לא צוינה תגובה של שפיר לדרישה הנ"ל¹⁵⁷. על פניו נראה כי אם הייתה תגובה שלילית, היא הייתה מן הסתם מצוינת במכתב, כשם שצוינו בו פרטים רבים אחרים. לפיכך ניתן להניח כי שפיר הגיב בחיוב, או למצער שתק. דומני כי בשיחות בין נבחר ציבור נושא משרה שלטונית ובין ראש רשות סטטוטורית - שתיקה היא הסכמה. לסקוב הצהיר כי שפיר אמר לו שכאשר בורג ביקש ממנו לא לחקור בגלל הבחירות, הוא השיבו כי הוא יכול להמתין עם החקירה, אבל קיים חשש שהעניין ידלוף. בעלון אזרחים למען המדינה (1981: 15) צוין כי תגובתו של שפיר הייתה ש"זהו צעד פוליטי שלא ייעשה", שהמשתמע מכך הוא כי שפיר סירב לנחיה.

בישיבת ועדת הפנים בתאריך 6.1.1981 ציין שפיר כיצד השיב לבורג על בקשתו שלא לקיים חקירות בתקופת בחירות. מאחר והפרוטוקול של הישיבה הופץ ככל הנראה ללא עריכה, יש לקרוא את הקטע הרלוונטי בשים לב לקונטקסט של הדברים. לפי הפרוטוקול, שפיר הקריא בפני חברי הוועדה מתרשומת שהוא הכין, לדבריו, לקראת הפגישה עם בורג ב־3 בדצמבר. את התרשומת, שכללה תיאור של החומר שהיה ב'אפרסק' שנגע למשרד הפנים, שפיר הקריא לדבריו לבורג. שפיר אמר לחברי הוועדה כי הוא לא יקריא להם את כל השמות שהופיעו, לדבריו, בתרשומת, אבל שם אחד הוא כן ציין כמעין דוגמא: סיעת 'למפנה'. נראה כי אין זה מקרי ששפיר בחר לנקוב דווקא בשם זה – ככלות הכול זו הייתה הסיעה של בורג. מכל מקום שפיר אמר לחברי הוועדה כי על אותו נייר ממנו הקריא בפני השר את הדיווח על אפרסק, הוא רשם בזמן אמת, או מיד בסמוך לאחר מכן – כך ניתן להבין מדבריו - את עיקרי הדברים שאמר לבורג מעבר למה שכתב באותה תרשומת. וכך נכתב בפרוטוקול ישיבת הוועדה מדבריו של שפיר:

על הפתק רשמתי: "הזהרתי שהאפשרות שהדברים יודלפו החוצה חייבת להיות מובאת על ידו". לא חייבים לעשות דווקא דרך המשטרה. לכן אמרתי לו "אני מציע שתשקול מה שאתה מבקש". הבהרתי לו "זה מעשה אקט פוליטי". הוא אמר: "באותה תקופה לא צריך לעשות, לא במפלגות אחרות" (הכנסת¹⁵⁷, 1981: 8).

כאמור, הדברים אלו התייחסו לשיחה שהתקיימה בין בורג לשפיר ב־3 בדצמבר, לפני 'הפיצוצים' הגדולים שהיו בין השניים (הנסיעה למנילה, ההקלטה בבית סוקולוב, ספ"כ נעורים והגילויים בפרשת עדי המדינה), והם נאמרו אחרי הפיטורין המהדהדים. לפיכך, סביר להניח כי הם אינם תמלול מדויק של השיחה וכיום ניתן לפרשם בשני אופנים. מכל מקום, אם היה רוצה שפיר לומר לחברי הוועדה כי הוא התנגד לדרישה זו, כשם שהוא התנגד לדרישה לקבל את החומר המודיעיני, הוא היה אומר זאת במפורש - והוא לא אמר זאת. לפיכך, כפי שמכלל הלאו אתה שומע הן - הרי אם לא אמר שהתנגד לבקשה זו, אזי הוא הסכים - באמירה או בשתיקה.

עם זאת, מיד בהמשך הישיבה הנ"ל (שם בעמ' 9) טען שפיר טענה שאינה עולה בקנה אחד עם מה שאמר קודם, לפיה הוא אמר ליועמ"ש ובצורה כללית לראש הממשלה כי הוא לא נעתר להנחיה "לא ב־3 לחודש ולא ב־14 לחודש". יש לשים לב כי שפיר דיבר על 'הנחיה' בלשון יחיד ולא על שתי הנחיות כפי שהיו - לעניין הפתיחה בחקרה וקבלת החומר. לפיכך ולאור התבטאויותיו האחרות נראה כי עסקינן אכן בהתנגדותו למסור את החומר ולא בעניין הימנעות מחקירות בתקופת בחירות.

¹⁵⁷ שלמה גינוסר, דבר, 4.1.81, עמ' 1.

גם לְשָׁם (1988 : 188) ציין כי שפיר לא התנגד לבקשה לדחות החקירה, עובדה המתכתבת היטב עם מה שלְשָׁם ציין שם כי מלכתחילה שפיר אמר לקרתי וליגל כי יש להמתין עם החקירה הגלויה: **"נהרוג תורכי וננוח, בינתיים יש להמשיך באיסוף המודיעיני"**.

לְשָׁם הבהיר כי החלטתו של שפיר שלא לפתוח בחקירה גלויה באה בעקבות המלצה מפורשת של זיגל וקרתי לעבור לחקירה גלויה. ואילו שפיר, כשדחה את ההמלצה, לא נימק את החלטתו אלא רק שהיה ברור **"שבורג יזדקר במלוא כוחו על רגליו האחוריות כדי למנוע חקירה"**. על כך יש לומר כמה דברים. ראשית, אין כל תימוכין לכך כי באיזה שהוא שלב במהלך נובמבר – דצמבר, המליצו זיגל וקרתי על חקירה גלויה. נהפוך הוא, בכל ההתבטאויות שהיו אחרי שהתפוצצה הפרשה – כולל באלו של שפיר וכמובן קרתי – לא דובר על חקירה גלויה או על המלצה לפתוח בה. יתרה מזאת, היועמ"ש קבע כי בכל הדיונים שהיו אצל שפיר, עם קרתי וזיגל, **סוכס כי החומר כפי שהוא אינו מצדיק פתיחה של חקירה גלויה, אלא יש להמשיך ולטפל בו באופן סמוי על ידי קליטת ידיעות או איסוף מודיעיני** וכי לא הייתה כל הנחייה בדבר הימנעות מטיפול בעניין¹⁵⁸.

הערה נוספת שיש לומר בקשר ל'הבנה' הנ"ל שבורג ימנע חקירה. לא ברור למי היה 'ברור' כי בורג ימנע חקירה שלא רק שלא נולדה, אלא שהיא הייתה רק בתחילת ההיריון. לא זו אף זו, העובדה כי ביחידה נאלצו לעבוד לילה שלם בכדי לארגן את החומר בכדי להציגו למפכ"ל – בעקבות פנייתו של השר – והעובדה כי החומר לא היה בידי החוקרים, מפריכה את העובדה המצוינת אצל לְשָׁם כי הייתה המלצה לעבור לחקירה גלויה. לא זו אף זו, אם הייתה המלצה כזו והיא כאמור נדחתה על ידי שפיר, אזי יש להניח כי העניין היה מדווח ליועמ"ש ב'4 בינואר '81, כאשר קרתי וזיגל העבירו לידיו את כל החומר. ככלות הכול לא היה להם כל אינטרס להסתיר את העובדה הזו – אם אכן התקיימה. לעומת זאת הם הצהירו בפניו – וכך קרתי גם בכנסת – כי עניין החקירה הגלויה לא עמד על הפרק.

בישיבת ועדת הפנים של הכנסת מתאריך 3.2.1981, אליה זומן שפיר, נשמעה גרסה חדשה של שפיר. לדבריו, תגובתו לשר שביקש 'לא לעסוק בחומרי הייתה כי הוא רואה בכך צעד פוליטי (הכנסת', 1981 : 18). בישיבה זו שפיר לא התייחס לעניין ההדלפות כנ"ל. עם זאת הוא לא התנגד לבקשה זו כפי שהתנגד לבקשה לקבל את החומר.

המענה של שפיר להנחייתו של בורג שלא לקיים חקירה בשנת בחירות בעניין שממילא לא הבשיל לחקירה הוא קריטי מבחינת אמינותו של שפיר. האם הוא התנגד להנחיה זו, כפי שאוהדיו חברי ההתארגנות אזרחים למען המדינה ציינו, או שהוא הסכים לה, כפי שלסקוב אמר ששמע מפיו של שפיר, ממש בסמוך לאותן שיחות בין בורג לשפיר. מכל האמור לעיל עולה כי כאשר בורג הנחה שלא לפתוח בחקירות שמפלגות מעורבות בהן, בתקופת בחירות, שפיר הסכים לחלוטין עם ההנחיה הזו; ואין אחיזה במציאות לטענתו כי הוא התנגד לה.

מפכ"ל במצור

הפגישה עם לסקוב

הפנייה של שפיר אל חברו הרמטכ"ל לשעבר, חיים לסקוב, משקפת את התנהלותו של שפיר בכלל, ואת כוונותיו בקשר ל'אפרסק' בפרט.

¹⁵⁸ דבר, 17.4.81, עמ' 1.

ב'16 בדצמבר בצהריים נפגש שפיר ביוזמתו עם לסקוב. פגישתם התקיימה יומיים אחרי השיחה עם בורג, במהלכה הוא ביקש את החומר המודיעיני. באותו יום לפני הצהריים שפיר זימן אליו את קרתי לתדרך אותו לקראת הפגישה שלו עם בורג. מהמחקר התברר כי בורג נהג לזמן אליו מעת לעת לשיחה אישית, מעין 'ראיון חתך', את אחד הניצבים – בכל פעם ניצב אחר. עובדה שכשלעצמה מזימה, במידה מסוימת, את טענותיו של שפיר נגד בורג על חוסר המעורבות שלו במה שקורה במשטרה, כפי שלמשל אמר בבית אגרון ב'2 בינואר: "... כמה פעמים הם ביקרו ביחידות המשטרה? כמה פעמים הם היו במטה הארצי? כמה פעמים הם היו בתחנת משטרה? מה הם יודעים על המשטרה?" (אזרחים למען המדינה, 1981: 4).

כאמור, בעקבות זימונו של קרתי לפגישה עם השר, שפיר זימן אליו את קרתי לפגישה מיוחדת, בה ביקש להיות מתואם אתו לגמרי בנושא 'אפרסק'. לימים קרתי סיפר כי שפיר אמר לו באותו 'תדריך': "זו פגישה אישית. לא מן הנמנע שיועלה הנושא הזה... אנחנו צריכים לנהוג בזהירות. תשקול דברידך. תיזהר בדברידך" (הכנסת', 1981: 19; הכנסת", 1981: 13). על פניו נראה תמוה כי אחרי כל הישיבות של שפיר עם קרתי וזיגל, וההכנות שלו מה לדווח לבורג ומה לא, הכנות שנעשו לדבריו בתאום מלא עם קרתי וזיגל, וכי אחרי כל פגישה עם בורג הוא, לדבריו, עדכן אותם באופן שוטף על מה שנאמר בשיחה עם בורג - מצא שפיר לנכון לזמן אליו את קרתי ולתדרך אותו לקראת פגישתו עם השר. הצורך של לתאם עמדות עם קרתי בעניין "הידיעות הקשורות לתיק אפרסק... כדי למנוע אי נעימות" (הכנסת', 1981: 19) לדבריו, מצביע על תהליך 'לא נקי' לכאורה בדיווחים שלו לשר, או על אפשרות שהמפכ"ל – שעד שנה קודם לכן שמע על המודיעין והחקירות במשטרה מקריאה בעיתונים - לא סמך על מקצועיותו של ראש אגף החקירות של משטרת ישראל שהוא בעצמו מינה.

לסקוב תיאר את המצוקה בה שפיר היה נתון בה. כאשר לוקחים בחשבון את הרקע לדברים כפי שתואר בפרק 'קונפליקטים בשלושה ממשקים', ניתן להבין כי המצוקה של שפיר נבעה מהיותו בעת ההיא 'מפכ"ל במצור'. באותם ימים ממש שפיר חש שהוא נתון תחת מתקפת הדלפות והשמצות בתקשורת, שבאה מצידו של מרקוביץ, כפי שפורט בפרק הקודם 'תכליתה של ההקלטה'. הוא לא סמך על ראש אח"ק שלו, וכנראה גם לא על עוד כמה בכירים בארגון; לא היה לו ברסמכא אתו הוא יכול היה להתייעץ – כמו פרקליט המדינה (גבריאל בך) או היועמ"ש (יצחק זמיר), וכל שנתר לו הוא לפנות לחברו שהיה מפקדו לשעבר בצבא.

מצוקתו של שפיר, כפי שתוארה בפרק 'הדרישות של בורג' הייתה מן הסתם גורם מכריע בהחלטתו ההרסנית לבצע את ההקלטה בבית סוקולוב ולצאת עם הגרסה הרביעית ההזויה בעניין עדי המדינה.

לסקוב נשאל בראיון בטלוויזיה מדוע לא הציע לשפיר לפנות ליועמ"ש, ולא להסתפק בפנייתו אליו, וכך השיב: "הייתה לי הרגשה שהרצל האמין שהדברים עוד יסתדרו", במובן זה שהיחסים עם השר יחזרו למסלולם התקין; ואם יהיה צורך, לפי המידע שיצטבר, אז "יטפלו בתיק"¹⁵⁹. בתשובתו זו נחשפה, במידה רבה, האפשרות כי אפרסק לא היה אלא אמצעי במערכת היחסים המעוררים בין בורג ושפיר, והטיפול בחומר הותנה לכאורה ביחסים בין המפכ"ל לשר. היינו 'התיק' עמד למקח וממכר בכדי להסדיר את היחסים ביניהם. אם כך, הרי זו גם התשובה מדוע שפיר לא פנה אז ליועמ"ש כפי שיפורט להלן.

¹⁵⁹ ראה הערה 178.

מדוע שפיר לא פנה ליועמ"ש?

שפיר המציא כמה טעמים לכך שהוא לא פנה ליועמ"ש בזמן אמת. בתאריך 6.1.1981 אמר בוועדת הפנים כי: "לא ניגשתי אל היועץ המשפטי בגלל סמיכות הפרשיות והעיתוי. החקירה בתיק המשיכה, לא מעלתי בתפקידי. אולי היה ברצוני גם לתת לשר צ'אנס" (הכנסת¹⁶⁰, 1981: 28-27). וב' 3 בפברואר אמר כי לא פנה ליועץ המשפטי כי "אנו מדברים על שלב ראשוני בו רק נאספו ידיעות ועל הידיעות האלו צריך לעשות הצלבות ואימותים; זאת אומרת שלו הייתי במצב שהיינו לקראת חקירה – אז הייתי צריך לשקול איך אני נוהג עם השר, ואז הייתי בוודאי עושה את הצעד שעשיתי עם אברחצירא והולך ליועץ המשפטי. אבל לא הגענו לשלב הזה" (הכנסת¹⁶⁰, 1981: 8).

העניין הוא שאליבא למשתמע מטענותיו, על כי הוראותיו של בורג היו סוג של שחיתות שלטונית, היה עליו לפנות ליועמ"ש לא בגלל שהיאח"ה הגיעה לקראת חקירה גלויה, אלא בגלל טענותיו לפיהן בורג ביקש לסכל בכלל את החקירה. לא זו אף זו, התירוץ כי לא פנה ליועמ"ש - בגלל עניינים של 'עיתוי' - נראה מופרך ואולי גם פתטי, לאור 'העיתוי' של פגישתו היזומה עם לסקוב בשעת הצהריים, במהלך יום עבודה. האמירה כי 'אולי רצה לתת צ'אנס לבורג' מטרידה כשלעצמה, כפי שהוסבר לעיל, בהתייחס לדבריו של לסקוב על חזרת היחסים בין בורג ושפיר למסלולם.

אם כך נשאלת השאלה מדוע שפיר לא פנה ליועמ"ש, או לכל הפחות לפרקליט המדינה. את ההסבר לכך שאבתי מדבריו של חה"כ שלמה יעקב גרוס, מאגודת ישראל (1908-2003), בוועדת הכנסת בתאריך 6.1.1981, ובתשובתו של שפיר עליהם:

גרוס: [...] עצם העובדה שהכנת 'אליבי' כמו תיק אפרסק אומרת משהו. 'יקרה מה שיקרה – יהיה לי אליבי'. לכן גם פנית ללסקוב...

שפיר: זה לא נדרש כאליבי, אלא כהתחלקות מצפונית עם אדם.

גרוס: אך אתה מנצל זאת עכשיו, סימן שהיה זה אליבי. אחרת מה זה – סתם גילוי רחשילב? אנו מכירים אותך כאדם חזק ואיתן, האם אתה צריך להתחלק עם מישהו ברחשי ליבך? עובדה זו אומרת הרבה מאד. בכל זאת נתנו לכך שם "אפרסק", וזה מה שמסתובב בשטח (הכנסת¹⁶⁰, 1981: 22).

לא מן הנמנע כי חה"כ גרוס הסתמך בדבריו על מה שאמר מרקוביץ, קודם באותה ישיבה, כי רק ב' 31 בדצמבר, אחרי הפיטורין (והאיומים של שפיר על בורג במהלך השיחה בה פוטר, כפי שיתואר בפרק הבא), יצאה החוצה פרשת אפרסק. מרקוביץ תהה מדוע שפיר חיכה חודש עם העניין 'עד שהקרקע רעדה מתחת רגליו'. לטענתו, אם היה חומר מודיעיני – חובתו הייתה לחקור בו ולכך לא היה לו צורך באישור השר (הכנסת¹⁶⁰, 1981: 18-19).

אני מצטרף לדעתו של חה"כ גרוס. שפיר העריך שיש לו ביד איזשהו קלף בו יוכל להשתמש מתישהו, לקדם את ענייניו, לנוכח המצוקה בה הוא היה נתון. את הקלף הוא ביקש לנכס לעצמו. תימוכין לסברה זו ניתן למצוא אצל לָשֶׁם (1988: 188) שציין כי כאשר שפיר אמר לקרתי ולזיגל שבשלב ההוא אין לעבור לחקירה גלויה ("נהרוג תורכי וננוח" כשהוא רמז לפרשת אברחצירא), תהה לָשֶׁם האם היו לשפיר: "שיקולים נוספים? שפיר, מופנם וסגור גם בנושאים מבצעיים, לא

¹⁶⁰ כפי שנאמר בפרק 'מקורו של האפרסק ותכולתו', לפי לָשֶׁם (1988: 186) שפיר הוא זה שטבע את שם הקוד 'אפרסק' כי פניו של בורג הזכירו לו אפרסק בשל.

שיתף את אנשיו במחשבותיו. היחסים בין המפכ"ל לשר הפנים והמשטרה היו אותה עת בשפל המדרגה והובילו למסלול התנגשות, כמעט בלתי נמנע". על פניו נראה כי "השיקולים הנוספים" - על רקע המשבר העמוק עם בורג - היו הרצון שלו להשתמש ב'אפרסק' כקלף, ואולי גם כקלף מיקוח - כפי שנראה שייתכן ונעשה במהלך שיחת הפיטורין שתוצג בהמשך. אם שפיר היה פונה ליועמ"ש הוא היה מאבד את 'הבעלות' על 'הקלף', ולא היה יכול להשתמש בו כרצונו ובעיתוי הנוח לו.

יחד עם זאת שפיר אכן היה זקוק לסוג של 'אליבי' היינו, לסיוע ולתימוכין כי אכן בורג דרש ממנו את מה ששפיר טען. על קרתי וזיגל הוא כנראה לא יכול היה לסמוך שיעניקו לו את 'האליבי'. ראינו כיצד הוא תדרך את קרתי לקראת הפגישה האישית שלו עם בורג, כי לא סמך עליו. וכך כנראה היה גם עם זיגל. שפיר חשש שגם זיגל לא יהיה לו מליץ יושר ויעניק לו את האליבי הנכון, בגלל ה'קטע' ששפיר עשה לו בפרשת עדי המדינה, כאמור בפרק 'ערכים במבחן'. בפרשה ההיא שפיר העליל על זיגל במשתמע שההדלפה והשתלת הידיעה על עדי המדינה נעשתה על ידי זיגל שלא בידיעתו של שפיר. לא זו אף זו, קרתי וזיגל היו יכולים להיות 'עדים עוינים' אם יעידו כי ידיעות ברובן היו ידיעות בוסר וסרק ושפיר בעצמו התנגד לפתיחה בחקירה, וכי גם בעבר הייתה הנחייה שלא לטפל בתלונות בתקופת בחירות, ושרי המשטרה הקודמים קיבלו גם דיווחים מפורטים, כולל ידיעות מודיעיניות רגישות - כפי שיפורט בהמשך. לכן שפיר העדיף לגייס עד בעל שיעור קומה, שאמינותו אינה מוטלת בספק, ושאינו מצוי בתהליכים בהם עסקינן, ועל כן יכול להיות מוטה בקלות לטובת העניין של שפיר - כפי שכך היה. לסקוב אמר ב'מבט' בטלוויזיה בתאריך 4.1.1981: "שמעתי את ההנחיה הזאת והזעזעתי - כיצד אפשר לתת לשוטר מספר אחד של מדינת ישראל החלטה לא לחקור במשהו"¹⁶¹. דומה כי קרתי וזיגל לא הזעזעו מההנחיה של בורג - מבחינתם היא הייתה המובן מאליה.

חה"כ גרוס כינה את השימוש של שפיר ב'אפרסק' כ'הכנת אליבי', במסגרת מאבקו בבורג. על ההקלטה בבית סוקולוב אמר ניצב איתן, בוועדת הפנים של הכנסת, כי היא נועדה לשמש 'נשק כנגד המשרד'¹⁶². בשני המקרים האמצעים היו שונים אבל המוטיבציה והשיטה דומה - ניצול משאבים ציבוריים בכדי להתגבר על הדרג המדיני הממונה.

על פניו נראה כי שפיר היה חייב לפנות ליועמ"ש מטעם אחר לגמרי, שאינו קשור במישרין לדרישות של בורג לקבל את החומר ולדחות חקירות בתקופת בחירות. כפי שנמצא במחקר, שפיר לא הציג לבורג את כל החומר שהוא חשב שיעניין את בורג (הכנסת¹⁶¹, 1981: 15; לָשָׁם, 1988: 188). במצב כזה, אם הוא סבר כי קיימת עליו חובת דיווח לשר, אך השר נמצא בניגוד עניינים, היה עליו להסדיר את הדילמה לא על פי ראות עיניו, אלא בתאום עם היועמ"ש.

מעטפת הנפיץ

חיזוק נוסף לסברה כי שפיר התכוון לעשות שימוש בלתי הולם ב'אפרסק', במאבקו בבורג, הוא הממצא כי שפיר הכין לעצמו עותק מהחומר ולקח אותו אליו הביתה, מבלי שדיווח על כך. העניין נודע לציבור כאשר קרתי הופיע בישיבת ועדת הפנים של הכנסת, ב'13 בינואר 1981, ואמר כי בכספת בלשכת המפכ"ל הייתה וישנה מעטפה סגורה, חתומה, שעליה רשם שפיר בכתב

¹⁶¹ דבר, 5.1.81, עמ' 1.

¹⁶² ראה פירוט בפרק תכליתה של ההקלטה.

ידו 'אפרסק'; והיא הכילה צילומים של החומר המודיעיני. כאשר שפיר פוטר וקראוס מונה לשמש ממלא מקום המפכ"ל, שפיר מסר לקראוס את המעטפה וקראוס עדכן את קרתי בעניין. מבירור שקרתי עשה התברר כי הצילומים נעשו על ידי קצין מודיעין (כנראה מיאחי"ה) ב-25 בדצמבר בלילה, על פי הוראתו של שפיר, במהלך פגישה של שפיר עם זיגל שהתקיימה שלא בנוכחותו של קרתי. ככל הנראה פגישה זו נודעה לקרתי רק בעקבות הגילוי של החומר החסר. שפיר הורה לצלם את החומר בשני עותקים, ובמעטפה הנ"ל נמצא רק עותק אחד. כאשר קרתי ואנשיו הגיעו ליועמ"ש למסור לידיו את החומר (ב-4 בינואר), הם סיפרו ליועמ"ש על הצילומים החסרים, והוסכם כי זה לא רצוי שהם יהיו בידיו של שפיר. קרתי התקשר לשפיר ואמר לו כי חסר עותק אחד והוא ביקשו להחזירו מיד. שפיר השיבו במילים 'אשקול בדבר'. למחרת (ב-5 בינואר), שפיר התקשר לקרתי ואמר לו שהחומר נמצא ברשותו וביקש שישלח אליו שליח לקבל אותו, וכך נעשה (הכנסת⁷, 1981: 7-13).

קראוס סיפר בישיבת הוועדה, בתאריך 19.1.1981, כי אחרי שהשר פיטר את שפיר הוא חזר למטא"ר והודיע לו כי השר מינה אותו למ"מ המפכ"ל עד שימונה מפכ"ל. שפיר עדכן אותו במספר נושאים ובין היתר אמר לו כי ישנו תיק אשר נמצא בכספת ושמו 'אפרסק', והוא נוגע לחקירות או לידיעות נגד משרד הפנים. קראוס שאל אם החומר מסומן ורשום כמקובל ושפיר השיבו כי יש דף שבו רשומים הדברים שמסר לשר ויש דברים שהוא לא מסר לשר, וכי עליו להיות זהיר, יש דברים שהוא יכול למסור ויש דברים שלא. שפיר הורה לרל"ש שלו (ברנע) שיימצא את הדף וימסור אותו לקראוס. באותו ערב וגם למחרת קראוס שאל את הרל"ש היכן הדף ונענה כי הוא לא מוצא אותו. לאחר מסיבת העיתונאים בבית אגרון ב-2 בינואר, כשהתברר שהעניין דלף, קראוס קרא לקרתי ובונוכחותו פתח את הכספת. בכספת הייתה מעטפה עליה היה כתוב (בכתב יד) "אפרסק – לפתוח רק בנוכחות המפכ"ל". בתוכה היה עותק אחד של צילומים של דוחות פגישה עם מקורות (חומר גלם מודיעיני) ורשימה כאמור לא הייתה.

במוצאישבת, 3 בינואר, לאחר שקראוס שמע ברדיו על פנייתו של חה"כ שריד ליועמ"ש, הוא התקשר לשפיר בכדי לבקש את הדף, אולם הוא לא השיגו. הוא התקשר לרל"ש, ברנע, וביקשו כי יפנה לשפיר ויבקש ממנו את הדף. ברנע השיבו כי 'יברר את העניין'. תשובתו הדליקה נורה אדומה אצל קראוס. כעבור עשר דקות ברנע חזר אליו ואמר לו כי שפיר ימסור את הדף ליועמ"ש. קראוס השיבו כי הוא עומד על כך שהדף יגיע למשטרה כי זה חומר משטרה – אם הוא רוצה למסור עותק ממנו ליועמ"ש זו זכותו. ביום ראשון (4 בינואר) בסביבות השעה 12:00 קראוס קיבל (כנראה מברנע) את תצלום הדף. מברור שעשה עם זיגל התברר כי ב-25 בדצמבר נקרא קצין מיאחי"ה למפכ"ל ונאמר לו לצלם את החומר עבור המפכ"ל. הוא ירד אל חדר הצילום וברנע הצטרף אליו וביקש שיצלם שני עותקים. הקצין אמר לו כי הדבר אסור אך ברנע אמר לו שזו הוראה מפורשת של המפכ"ל (הכנסת⁷, 1981: 15-16).

שפיר הגיב על הטענה כי לקח חומר מודיעיני הביתה ואמר: **"ארבעה ימים לפני פיטורי לא ידעתי על כוונת השר לפטרני, ולכן לא הייתה שום כוונה מיוחדת בלקיחת החומר המודיעיני לביתי. כך נהגתי לעשות במשך כל שנת עבודתי במשטרה: חומר שלא הספקתי לעיין בו במשרדי – לקחתי הביתה, בתוך התיק החום שלי. לשם כך יש בביתי גם כספת מיוחדת"**¹⁶³. על טענה זו חזר שפיר גם בוועדת הפנים בתאריך 3 בפברואר, אלא שאז קרא לעברו חה"כ משה עמאר (-2015

¹⁶³ יהושע ביצור וברוך מאירי, מעריב, 15.1.81, עמ' 2.

1922) "הבעיה היא ההחזרה". שפיר השיבו כי החזיר לא רק את החומר הזה אלא תיק שלם עם מסמכים. הוא אישר כי אמר לקרתי שהוא רוצה 'לשקול בדבר', וזאת כי רצה לוודא שהחומר הועבר ליועמ"ש ומשהתברר לו שכן, הוא החזיר את החומר (הכנסת¹⁶⁴, 1981: 20-21).

לגבי הערתו של חה"כ עמאר ראוי לציין כי הבעיה לא הייתה רק בהחזרת החומר אלא גם בצילמו בשני עותקים ובאי הדיווח כי עותק אחד נמצא ברשותו, בשעה שתדרך בעניין את קראוס בעת החפיפה ביניהם.

מכל האמור לעיל עולה התמונה הבאה: ב־25 בדצמבר שפיר קיים עם זיגל ישיבה, כפי הנראה בלא ידיעתו של קרתי. זיגל הגיע ללשכת המפכ"ל בלוויית קצין מודיעין מיחידתו. השניים הגיעו עם חומר מודיעין גולמי – דוחות הפגישה¹⁶⁴. בהתחשב בעובדה כי זיגל כבר נפגש עם שפיר לפחות פעמיים [ב־3 בדצמבר (הכנסת¹⁶⁴, 1981: 8), וב־12 בדצמבר (הכנסת¹⁶⁴, 1981: 9; הכנסת¹⁶⁴, 1981: 15)], והחומר הוצג לו באותן פגישות, נראה כי לפגישה זו הגיע זיגל לאחר שהונחה במפורש להביא אתו את חומר הגלם. ככלות הכול לישיבת עדכון בדרך כלל אין מביאים את חומר הגלם שכבר ממילא הוצג בהזדמנויות קודמות. ב־25 לחודש שפיר אומנם לא ידע שבעוד חמישה ימים הוא יודח מתפקידו, אבל בהחלט ניתן לומר כי בשלב הזה האדמה רעדה מתחת לרגליו, בין היתר בעקבות מכתב הנייפה שקיבל מבורג על פרשת ההקלטה בבית סוקולוב. לכן ניתן להניח כי שפיר לא רצה להסתפק בתרשומות שלו על השיחות עם בורג כפי שהציג ללסקוב, אלא היה לו עניין בשלב הזה להחזיק בחומר הגלם עצמו. לכן הוא ביקש לצלם את החומר בשני עותקים. עותק אחד הוא לקח לביתו.

במהלך 'החפיפה' שהוא קיים עם קראוס, שעה קלה אחרי שנמסר לו שהוא מפוטר (אם אפשר לקרוא לאותה שיחה עם קראוס בשם 'חפיפה'), שפיר תדרך את קראוס על האפרסק, כפי שתואר לעיל, אבל 'משום מה' הוא לא מסר לו כי יש צילום נוסף של החומר, והוא נמצא בביתו, כי הוא חושב למסור אותו ליועמ"ש. כשקרתי דרש ממנו במפגיע להחזיר החומר, שפיר לא אמר אם החומר אצלו, או מה בדעתו לעשות עם החומר. רק למחרת, הוא יזם את החזרתו.

התירוץ שנתן שפיר על כך שלקח החומר לביתו אינו מתיישב עם הגיון הדברים והקשרם. מה למפכ"ל, שדווח על החומר לא פחות משלוש פעמים (ב־3, ב־12 וב־25 בחודש) - ועוד חומר שלא עמד לפני חקירה גלויה - להתעמק בו עד כדי כך שייקחנו לביתו 'לעיין בו'. אם רצה רק להתעמק בחומר, מדוע ביקש מלכתחילה לצלם עותק נוסף ממנו – הרי יכול היה לקחת את העותק שהופקד בכספת בלשכתו לביתו, ולהגות בו ולשננו כאוות נפשו ולהחזירו. ככלות הכול לצורך כך, לטענתו, הותקנה כספת בביתו. מי שביקש לצלם שני עותקים ולקח לביתו עותק אחד כאמור, לא התכוון רק לשנן אותו אלא להחזיק בו.

לא זו אף זו, שפיר טרח לציין בפני חברי ועדת הפנים כי את החומר הוא לקח בתיקו החום – פרט שכנראה היה ראוי לציין. לעומת זאת, הוא לא ציין את העובדה 'השולית' כי הוא החזיר את החומר רק אחרי שקרתי דרש זאת ממנו. לא זו אף זו, הוא נירמל את החזרת החומר בכך שהוא הוחזר, לדבריו, עם שאר החומר שהיה בביתו.

מכל העובדות שנתבררו לעיל והן: זימונו של זיגל לישיבה בלי השתתפותו של קרתי ועם החומר המודיעיני הגולמי, ההוראה לצלם חומר רגיש ומסווג בשני עותקים, לקיחת עותק אחד לבית, אי

¹⁶⁴ דוח פגישה הוא דוח שבו מתעד רכז המודיעין, או קצין האיסוף, את פרטי המפגש עם המקור, התרשמותו מהמקור ומתוכן המידע, וההנחיות שמסר למקור (ריטמן, רוני 2014. *דילמת המודיעין המשטרתי והשפעתה על הביטחון האישי והלאומי*. בית הספר למדע המדינה באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי. עמ' 40).

דיווח לממלא מקומו על קיומו של עותק נוסף, הניסיון להתחמק מהדרישה להחזירו, ותירוץ דחוק ללקיחת החומר ולנסיבות החזרתו – ועל סמך הקונטקסט של הדברים – עולה חשד סביר כי שפיר התכוון לעשות בחומר שימוש שלא לצורך מילוי תפקידו.

הדלפת 'האפרסק'

בפרק הקודם 'מפכ"ל במצור' הועלתה תמיהה, בעקבות מה ששפיר הגדיר כבקשות אנטידמוקרטיות של שר הפנים והמשטרה, הכיצד הוא פנה ב־16 בדצמבר, לחברו הטוב לסקוב, ולא ליועמ"ש. קל וחומר נשאלת השאלה הכיצד לאחר שפוטר, הוא לא ביקש להיפגש בדחיפות עם היועמ"ש ולדווח לו על הבקשות הללו ועל פיטוריו, שלשיתו לא היו אלא איום ממשי על הדמוקרטיה. הנה כי כן, שפיר לא יזם פנייה אל היועמ"ש בעניין שהיה, לפי דעתו, הסיבה האמיתית לפיטוריו, אלא הוא בחר לעשות כן בדרך שעל פניו אינה מכבדת מי שהיה מפכ"ל, שנלחם לדבריו על שלטון החוק, ובדרך שלכאורה אינה מבטאת אומץ לב, כמצופה ממי שהיה אלוף בצה"ל ומועמד לרמטכ"לות.

ככל הידוע, הציבור בישראל התוודע לפרשת 'אפרסק' בעקבות הדלפתה לחה"כ יוסי שריד מהמערך (1940-2015). בעקבות ההדלפה פנה שריד ליועמ"ש במכתב ביום שישי, 2.1.1981 (או ביום חמישי 1.1.1981), בבקשה שיבדוק את המידע שפורט במכתב כדלקמן: **"ביום 3.12.1980 הביא המפכ"ל המודח לידיעת שר הפנים כי במשטרה הצטבר מידע הכולל חשדות לעבירות פליליות במועצות דתיות ובמוסדות אחרים המקבלים הקצבות ממשרד הפנים. המפכ"ל הדגיש באוזני השר כי מדובר במידע שעדיין לא נחקר עד תומו. כל המידע רוכז בתיק שכינויו במשטרה 'תיק אפרסק'. ב־14 בדצמבר נקרא המפכ"ל לשר הפנים ונאמר לו על ידי ד"ר בורג כי החקירה בתיק 'אפרסק' צריכה להיערך רק אחרי הבחירות ואין להמשיך בה עכשיו. ב־16 בדצמבר הפקיד הרצל שפיר זיכרון דברים משיחתו עם שר הפנים שנערכה ב־14 בדצמבר, בידי אישיות ציבורית מוכרת. בזיכרון הדברים הדגיש שפיר, בין השאר, את העובדה כי נתבקש לדחות את המשך החקירה בתיק 'אפרסק' עד אחרי הבחירות"¹⁶⁵. העיתון שדיווח על מכתבו של חה"כ שריד ליועמ"ש ציין גם כי "נודע גם כי ד"ר בורג תבע מהמפכ"ל להעביר לידיו את כל המידע החסוי הכלול בתיק 'אפרסק'. סביר להניח שגם חלק זה של המידע נכלל במכתב ליועמ"ש אך לא עלה בידי לוודא זאת.**

ניתן להניח כי הרצל שפיר הוא זה שהדליף את העניין לחה"כ שריד, וכי שריד דיווח על העניין ליועמ"ש בהסכמה מראש של שפיר. הקביעה כי שפיר הוא המדליף מבוססת על הטעמים המצטברים הבאים: (1) מכל שותפי הסוד ל'אפרסק' רק לשפיר היה את האינטרס להדליף את הפרשה במועד שהיא הודלפה. (2) מבין שותפי הסוד, רק שפיר ידע את כל העובדות שפורטו במכתב. (3) מפרשת השתלת הידיעה הכוזבת על עדי המדינה התברר כי השימוש בהדלפות, ככלי לקדם עניינים, לא היה זר לשפיר. (4) חה"כ שריד, כאיש שהקפיד על ערכים ומידות טובות, לא היה עושה דבר במידע שקיבל מבלי לקבל במפורש את הסכמתו של המקור.

אפשר רק לשער מדוע בחר שפיר להדליף את הפרשה דווקא לחה"כ שריד ולא ישירות לעיתונאים. יוסי שריד היה פרלמנטר חרוץ ויעיל, בעל נגישות גבוהה מאד לאמצעי התקשורת (הוא בעצמו היה בעברו עיתונאי). שריד היה נטוע 'עמוק' באופוזיציה, לא רק לימין אלא גם

¹⁶⁵ שלמה גינוסר, דבר, 4.1.81, עמ' 1.

לתנועה הדתית לאומית, אליה השתייך ד"ר בורג. כך שכל מידע נגד בורג, ממקור יודע דבר, התקבל אצלו, מן הסתם, בזרועות פתוחות ובנפש חפצה, וזכה להדהוד ולהגברה מרבית. לעניות דעתי שפיר העדיף לפנות לחה"כ שריד ולא לעיתונאים, כי באותם ימים נראה כי הקשרים שלו עם מרבית העיתונאים – בוודאי עם כתבי המשטרה - היו 'שרופים' לגמרי, בעיקר בגלל פרשת השתלת הידיעה על עדי המדינה וההקלטה בבית סוקולוב, ומן הסתם גם על רקע הניסיון הנואל להאמנת כתבי משטרה כפי שצוין בפרק התקשורת – אי אמון או אי עשתונות. לכן הוא פנה לחבר-כנסת שעשה שתי פעולות שמי שהיה מפכ"ל עד יומיים קודם לכן יכול היה לכאורה בקלות לעשותן בעצמו – לפנות ליועמ"ש ולמסור את המידע לעיתונאים. ייתכן, ושפיר חשש למסור את המידע בגלוי לעיתונאים מחשש כי יסתבך בעבירה של גילוי בהפרת חובה.

לא מצאתי במקורות מדוע נמנע שפיר מלפנות ביוזמתו ליועמ"ש לאחר שפוטר ולהלין בפניו על דרישותיו 'הבלתי דמוקרטיות' של בורג ועל ההחלטה לפטרו שלקתה, לטעמו, בחוסר סבירות קיצוני. לפיכך לא נותר לי אלא להעלות כמה השערות בעניין, המבוססות אומנם על כרעי תרנגולת, אך אינן מופרכות מעליהן. ההשערה הראשונה היא כי לאור העובדה שהוא לא פנה ליועמ"ש, בזמן אמת, מיד בסמוך לפגישות הני"ל עם בורג, אלא הוא העדיף לפנות לאישיות 'ציבורית' – הוא עמד כנראה, סובייקטיבית, במצב לא נעים ונוח. שהרי היה עליו לפנות ליועמ"ש ולא לחבר משכבר הימים – מכובד ככל שיהיה. לא מן הנמנע כי שפיר הרגיש גם כי ידיו אינן נקיות לאור השימוש שעשה באפרסק, ועל כן הוא נמנע מליזום את הפנייה ליועמ"ש.

ההשערה השנייה יורדת לטעם מדוע הוא לא פנה בזמן אמת ליועמ"ש והיא כי לא הייתה באמת עילה של ממש לפנות ליועמ"ש. ההנחיה שלא לחקור לפני בחירות עניין שלא עמד לפני חקירה, הייתה הנחייה סבירה וראויה; ואילו הסירוב של שפיר למסור לבורג את החומר התקבל, בסופו של דבר, עלידי בורג בהסכמה. לפיכך, על מה עוד נותר לו להלין בפני היועמ"ש?

עם זאת, נראה כי חה"כ שריד סיכם עם שפיר כי הוא לא רק ישמש כצינור להדלפת הידיעה לתקשורת, אלא יעבירה כפנייה פורמלית מצידו ליועמ"ש. הפנייה הפורמלית של שריד ליועמ"ש הייתה לפני ההדלפה לתקשורת. אמינותו של שפיר בעיני התקשורת הייתה 'על הפנים', ולכן היה צורך לשוות לידיעה מהימנות גבוהה על מנת שהיא תזכה לחשיפה, להגברה ולתהודה. העובדה כי היא הועברה 'לטיפולו' של היועמ"ש העניקה לידיעה את המשקל המתאים. יתרה מזאת, העובדה האניגמטית שצוינה בה, כי הרצל שפיר הפקיד זיכרון דברים בידי אישיות ציבורית ידועה, שיוותה לה סוג של מסתורין וניחוח אסוציאטיבי של סרטי מתח בלשיים: הגיבור מפקיד זיכרון דברים בידי מאן דהו – אם יאונה לו כל רע. אם כן, הפניית העניין ליועמ"ש באמצעות פרוקסי, פתרה לכאורה לשפיר את שתי הבעיות בגינן הוא נמנע מלפנות אליו במישרין.

מן הסתם חה"כ שריד כתב במכתבו ליועמ"ש את הפרטים שמסר לו כאמור שפיר בדיוק נמרץ. לא אתפלא אף אם שפיר – הקצין הקפדן שתיעד כמעט כל צעד שלו – הכין לשריד את טיוטת המכתב, או עבר עליו לפני שהוא נשלח לתעודתו. ראוי לשים לב לכמה 'אי דיוקים' שנכתבו במכתב: (1) ההיגד כי "המידע רוכז בתיק שכינויו במשטרה תיק אפרסק". הכינוי 'אפרסק' ניתן על ידי הרצל שפיר. כינוי זה היה ידוע למתי מעט ולא נחשב לכינוי משטרתי. (2) אפרסק לא היה 'תיק' אלא לקט מודיעין שבסופו של דבר הוכנס למעטפה. (3) ההנחיה לדחות את פתיחת החקירה, שממליא לא עמדה על הפרק, עד אחרי הבחירות לכנסת העשירית, שהיו אמורות להתקיים בעוד

כחצי שנה (30.6.1981) הייתה הנחייה לגיטימית לחלוטין, והיום היא מעוגנת בהנחיות היועמ"ש¹⁶⁶.

תוצאותיה של ההדלפה

שפיר הזהיר את בורג מפני האפשרות כי הפרשה תדלוף ולא דווקא מהמשרה אלא מגורמים אחרים בעלי עניין (הכנסת¹⁶⁷, 1981 : 8). בסופו של דבר התברר כי שפיר הוא שהדליף אותה, בהיותו לכאורה בעל עניין אישי בפרשה, כחלק מהשימוש שהוא עשה בחומר בכדי לקדם את ענייניו. ייתכן וההדלפה נועדה בכדי לבטל את פיטוריו, אם כי סביר יותר להניח כי היא נועדה להגן על שמו, שהיה חשוב לו מאד, כפי שהוא התבטא בסוף הרצאתו במסיבת העיתונאים בבית אגרון, ב-2 בינואר, יומיים לאחר פיטוריו: "ולבסוף, אולי מילה אחת עם קצת רשעות. גם מחר אני רוצה להמשיך לצעוד בגאווה ברחוב. אני בהחלט לא רוצה להיות האיש שיכנו אותו "המפכ"ל שהודח". אני בהחלט רוצה להיות האיש שהיה מפכ"ל, שרצה לעשות משטרה טובה, וזאת לא נתנו לו" (אזרחים למען המדינה, 1981 : 294). לא זו אף זו, ניתן גם לשער כי ההדלפה נועדה גם להיפרע מזה שהדיחו, כפי שחה"כ משה קצב (1945-) אמר בוועדת הפנים בתאריך 3.2.1981: "... לעניין צילום המסמכים... נוצר אצלנו הרושם שבעצם המפכ"ל חיפש את השר" (הכנסת¹⁶⁸, 1981 : 12).

הדלפת הפרשה הביאה תועלת רבה לתדמית של שפיר, ואולי הואילה לעוד כמה בעלי עניין כגון: עיתונאים ופוליטיקאים, שהאפרסק נפל לידיהם כפרי בשל לחצוב בו ולהתבשם ממנו. אולם ההדלפה גם גרמה נזק – בעיקר להוצאת האמת לאור – לחקירה. הנחה זו נתלית באילן גדול והוא היועמ"ש זמיר, שחיווה דעתו כי פרסום הפרשה בטרם-עת לא הועיל לעניין: "סביר להניח שבמהלך הדברים הרגיל, ואלמלא הפרסום שניתן לחומר זה עם פרישתו של המפכ"ל, הייתה המשטרה ממתנה לעיבוי החומר וביסוסו, לפני שהייתה מחליטה על המשך הטיפול בו"¹⁶⁷. אין זו הפעם הראשונה ששפיר השתמש במשאב ציבורי, בכדי לקדם את ענייניו האישיים, תוך פגיעה באינטרסים משטרתיים – פעם הייתה זו ההקלטה בבית סוקולוב, והפעם זה המידע שהיה באפרסק.

מיתוס האפרסק

הדלפת הפרשה הייתה אבן הפינה לבניית המיתוס שהתקבע בתקשורת ובציבור לפיו: "ד"ר בורג מיהר להיפטר משפיר הטרדן והמסוכן"¹⁶⁸; וכי "הדחתו של מפכ"ל המשטרה, הרצל שפיר, הייתה למעשה התוצאה העיקרית של חקירה מאומצת של היחידה לחקירות הונאות בראשות תת-ניצב זיגל, אשר זכתה לכינוי תיק אפרסק"¹⁶⁹. עם זאת למיתוס שהתפתח והתקבע היו גם גרסאות נוספות כגון: "הרצל שפיר סולק מהמשטרה בשל סירובו לחשוף בפני השר הממונה דאז, יוסף בורג, את חומר החקירה נגדו, שכונה תיק אפרסק"¹⁷⁰.

¹⁶⁶ סעיף 2. א. להנחיה מספר 1.1913 "מדיניות התביעה והאכיפה לפני בחירות לכנסת ולרשויות המקומיות", מיולי 1998 (עדכון מדצמבר 2005).

¹⁶⁷ דבר, 17.4.81, עמ' 1.

¹⁶⁸ אבי בטלהיים, מעריב, 7.12.90, "הרצל שפיר מדבר".

¹⁶⁹ מירב לוי, News1 מחלקה ראשונה, 8.4.2002, "תיק אפרסק".

¹⁷⁰ ד"ר אסתר לוצאטו, גלובס, 2.4.17.

לעתים קרובות העובדות לאשורן אינן מהוות רכיב בבניית המיתוסים. במקרה דנן אקדים ואומר כי גם אם 'אפרסק' היה גורם בהחלטה לפטר את שפיר, הרי הוא היה גורם שהתווסף לשורה של סיבות והוא לא היה הגורם הבלבדי או העיקרי. לעניין 'מהירות הפיטורין' יובהר כי שפיר פוטר יום אחד לפני שמלאה שנה לשירותו כי ככל הנראה, על פי הדין שהיה אז, כעבור שנת השירות הראשונה נעשה הליך הפיטורין מורכב מאד. ולעצם העניין כפי שמופיע במבואות הנ"ל - לא התקיימה כל 'חקירה' ביאח"ה, בוודאי לא 'מאומצת', ושמו של בורג כלל לא הוזכר בחומר המודיעיני - לכן גם לא היה חומר חקירה נגדו.

שפיר תרם תרומה נכבדה להתפתחות המיתוס לפיו השר בורג ביקש להפסיק חקירה, או לדחות חקירה, מסיבות שאינן ענייניות. את קידום המיתוס שפיר עשה באמצעות אמירות עמומות, באי תיקון עובדות שגויות, ובאי הכחשה של טענות שווא. לדוגמא: במסיבת העיתונאים בבית אגרון, ב'1.1981, התריס שפיר כנגד השר בורג: **"אלו ציפיות בעצם היו לד"ר בורג? מדוע בעצם לא עניתי על ציפיותיו? מפני שלא הייתי צייתן? גמשן? או שאני רוצה לעשות משטרה טובה ולא מפלגה טובה"**¹⁷¹. כאשר הביטוי "מפלגה טובה" התקשר ל'שמועות' על הפרשה, שעברו מפה לאוזן במהלך מסיבת העיתונאים (ראה להלן בפסקה הבאה), שנבעו מההדלפה שלו כאמור בפרק הקודם; כאשר את ה'שמועות' הללו שפיר דאג להחזיק בשלב ההוא על 'אש נמוכה'. כך למשל העיתונאים שנכחו במסיבת העיתונאים ציינו כי **"הרגשה הכללית בקרב העיתונאים שנכחו במקום הייתה כי שפיר עוד לא אמר את המילה האחרונה. בכמה נושאים - כך הייתה התחושה - נצר שפיר את פיו ודיבר רק ברמזים"**¹⁷².

בעקבות ההתבטאות הנ"ל של שפיר על 'המפלגה הטובה' הוא נשאל: **"... היום נפוצה שמועה שאתה פוטר כי המשטרה תכננה לקיים חקירה בפעולות משרד הפנים. יש אמת בשמועה הזאת?"** והוא השיב **"אין תגובה"** השואל התעקש ושאל: **"אתה מוכן להכחיש ולומר שאין חקירה מתוכננת במשטרה בנושא של שר הפנים שנדחתה עד לאחר הבחירות?"** ותשובתו הייתה **"אני מוכן לאשר את מה שאמרתי קודם - אין תגובה"** (אזרחים למען המדינה, 1981: 10). הביטוי 'אין תגובה', אמר לְשֵׁם (1988: 153), הוא קוד עיתונאי שפרושו 'המידע שבידך נכון אבל אני לא יכול לאשרו'. לפיכך ניתן לומר כי שפיר אישר למעשה - בשתיקה ובאי הכחשה - כי הוא פוטר בגלל חקירה שהייתה מתוכננת להתקיים **"בנושא של שר הפנים"**. העוצמה של אישור השמועות הנ"ל, באה לידי ביטוי - שלא מדעת כנראה - גם בעלון שהוציאו אוהדיו של שפיר. בפרק על "תיק 'אפרסק' נרשם: **"כפי שנמסר בוועדת העורכים ובאמצעי התקשורת"** (אזרחים למען המדינה, 1981: 14). כאמור, באירוע הנ"ל בבית אגרון לא נמסר דבר על תיק אפרסק אלא רק 'אישורי' לשמועות.

'אין תגובה' גם הייתה תגובתו של שפיר לידיעה על הפרשה, מפיו של יוסי שריד, ששודרה ברדיו בשבת, למחרת האירוע בבית אגרון¹⁷³. כך למעשה נחשף הציבור כולו לפרשה ולמיתוס על הפסקת החקירה, או דחייתה¹⁷⁴ - כאשר האמת הייתה כאמור כי ההנחיה התייחסה לדחיית החקירה, שעוד לא נולדה, עד לאחר הבחירות, ולכל חקירה שמפלגות מעורבות בהן. חלקו של שפיר ביצירת המיתוס כאמור נעשה בשלבים. תחילה - בהדלפת הידיעה לחה"כ שריד, אחר כך בתגובה רועמת של 'אין תגובה' לשאלות בעניין, גם אם הן כללו מידע לא נכון;

¹⁷¹ ברוך מאירי וצבי זינגר, מעריב, 4.1.81, עמ' 3.

¹⁷² ברוך מאירי וצבי זינגר, מעריב, 4.1.81, עמ' 3.

¹⁷³ משה ז'ק, מעריב, 4.1.81, עמ' 5.

¹⁷⁴ ראה ביומן מעריב, 4.1.81, עמ' 5.

ואחר כך באמירה כי הוא עומד להעביר 'היום' את כל החומר שבידו לידי היועמ"ש¹⁷⁵. אמירה זו לא באה בעלמא. במוצאי שבת, 3.1.1981, הודיע השר בורג כי הוא הורה למ"מ המפכ"ל להעביר את כל החומר ליועמ"ש¹⁷⁶. לכאורה, החומר אמור להיות אותו חומר, אלא שהתגובה של שפיר מרמזת כי ייתכן ולו יש חומר נוסף (אלא אם התכוון לתרשומות לגבי פגישותיו עם בורג), או שניתן להבין מהודעתו כי המשטרה עלולה שלא להעביר את כל החומר ליועמ"ש. כמנהג עיתונאים רבים שאינם מקשים על 'המגיבים' – שפיר כנראה לא נשאל מה עיכבו מלהעביר ליועמ"ש את החומר עוד כשאייש את הלשכה בקומה החמישית במטא"ר, או אחרי שפוטר.

אחרי השלב בו הוא הצהיר כי כאמור הוא עומד להעביר אל כל החומר שבידו ליועמ"ש, בא השלב כי יש בידו הוכחות אותן יציג בוועדת הפנים (ב'6 בינואר) כי שר הפנים שיקר מספר פעמים בעניין תיק אפרסק. היו אלו דברים שהוא אמר בכנס יסוד של ועד פעולה למענו, שהתכנס במלון שרתון בתל-אביב ביום 1.1981.1775. למותר לציין כי הידיעה שלהלן, עם הכותרת שנכתבה באותיות קידוש לבנה "שפיר: אציג היום בכנסת הוכחות שד"ר בורג שיקר", הודפסה בעמוד הראשון של העיתון. כותרות ראשיות הן דלק מצוין למיתוסים – ולא דווקא לשיקוף המציאות. ככלל נראה כי עיקר הרטוריקה של שפיר התבססה על הטיעון שבורג הורה להפסיק לחקור – תוך שהוא הדחיק את העובדות שלא הייתה כוונה כלל לפתוח בחקירה, וכי ההנחיה של בורג הייתה לעכב את החקירה, שלא תוכננה להתקיים, בחצי שנה – עד אחרי הבחירות. המאמץ המשני בתעמולה שלו היה בעניין הבקשה של בורג לקבל את כל החומר.

על פניו נראה כי לציבור הרחב היה קל יותר לקלוט את 'חומרת' המסר של 'לא לחקור', על פני העניין הנוגע לבקשה לקבל את החומר, שנתפסה כחמורה פחות מההוראה ש'לא לחקור'. לכן, הרטוריקה מהכיוון של שפיר התמקדה במסר של ההוראה 'לא לחקור'. כך למשל, ביום הראשון לשבתו בבית כאזרח, אמר שפיר "נדמה לי שבחלק גדול מן הציבור הרחב יש התקוממות על מה שנראה לו כהתערבות פוליטית, ארגונית-מפלגתית – בתהליך של עבודה ממלכתית"¹⁷⁸, כאשר ההקשר של אמירה זו הוא ההוראה שלא לחקור. לחיזוק המסר והמוסר יצא רב-אלוף במילואים חיים לסקוב מן הארון, ואישר שהוא האישיות הציבורית אליה פנה שפיר (ראה במכתבו של שריד ליועמ"ש שהוצג בפרק הקודם). לסקוב סיפר בפרוטרוט על פגישתו עם שפיר שהתקיימה ב-16.12.1980. הכותרת באחד העיתונים שליוותה את סיפורו הייתה: "לומר לשוטר מספר 1 של המדינה אל תחקור – זה דבר שלא ייעשה". לסקוב הצהיר כי שפיר אמר לו שאמר לבורג שהחומר היה 'גולמי', ובתגובה בורג ביקש שבגלל הבחירות לא יחקרו. לסקוב הוסיף וציין כי שפיר ענה לבורג שהוא יכול להמתין אבל חשש מפני הדלפה. אבל, העובדות הנ"ל, שלסקוב ציטט מפיו של שפיר, לא מנעו מלסקוב מ'להזדעזע' מההנחיה הזו – שעל פניו נראית לגיטימית לחלוטין. בשונה מלסקוב, אני הזדעזעתי מן העובדה שמפכ"ל המשטרה פנה בעניין פלילי, סודי וממודר, לאחד מה- old boys שלו, במקום לפנות ליועמ"ש, פרופ' יצחק זמיר.

טיפוח המיתוס של 'ההוראה שלא לחקור' נעשה לא רק על ידי רטוריקה שתמכה ועודדה עובדות שהיו נכונות למחצה או כוזבות לחלוטין, אלא גם על ידי בניית תדמית לשפיר המזכירה את מי שכונה על ידי המלומד Becker (1973: 149) בשם "צלבן המוסר" (Moral Crusader) היינו, מי

¹⁷⁵ ברוך מאירי, מעריב, 4.1.81, עמ' 1.

¹⁷⁶ ראובן שפירא, דבר, 4.1.81, עמ' 1.

¹⁷⁷ יוסף וולטר וברוך מאירי, מעריב, 6.1.81, עמ' 1.

¹⁷⁸ צבי זינגר וברוך מאירי, מעריב, 5.1.81, עמ' 1.

שמקדם אינטרסים אישיים שלו עלידי רטוריקה המבוססת על טיעונים מוסריים, ובמהלכים חברתיים (פוליטיים) הפונים, למראית עין, לערכים עליונים.

לדוגמא: ההתארגנות שקמה למען שפיר – אזרחים למען המדינה (1981: 14-15) פרסמה עלון עם חומר הסברה בעדו ובו גם נכתבו דברי הסבר על תיק אפרסק. בין היתר נכתב שם כי השר נתן הנחייה "שלא לטפל בתיק, בהיות השנה שנת בחירות. על כך הגיב המפכ"ל כי זהו צעד פוליטי, שלא ייעשה". האמת היא ש'התיק' היה רחוק מבשלות לכלל חקירה, ושפיר למעשה הסכים עם הנחייה הזו ולא חלק עליה, אלא שהטיעון כי שפיר התנגד על אתר להנחיה הזו, באמירה ישירה ופרונטלית מול השר בורג, משווה לו תדמית של 'צלבן מוסרי', או אולי כדוד הניצב מול גוליית. או למשל בדיון בוועדת הפנים של הכנסת שהתקיים בעקבות פיטוריו, פתח שפיר את דבריו ואמר: "כאיש מצפון לא אותר בנושא החקירה במשרד הפנים" (הכנסת⁷, 1981: 7). 'איש מצפון' הוא צלבן המוסר, לפי בייקר, והחקירה במשרד הפנים לא הייתה על הפרק בדצמבר '80.

ההיבט המשפטי

חוות דעתו של היועמ"ש

מעניין שדווקא העיתון 'דבר' שלא היה מהמחנה הרעיוני והפוליטי של בורג, פרסם את חוות דעתו של היועמ"ש בפרשת אפרסק, כמעט במלואה, ועוד תחת הכותרת: "זמיר זחה את רוב האשמות שפיר נגד בורג". את עיקרי חוות דעתו על המידע המודיעיני ציינתי בפרק 'מקורו של האפרסק ותכולתו'. בפרק זה יובאו עיקרי דבריו של היועמ"ש על סמכותו של השר – כפי שהיה אז – לקבל מידע מודיעיני ולהנחות את המפכ"ל בנושא זה.

היועמ"ש קבע כי מבחינה משפטית אין תשובה מוסמכת לשאלות שונות המתעוררות במערכת היחסים שבין השר למפכ"ל. כך אין זה ברור אם השר רשאי או מנוע מלקבל כל מסמך ומידע המצוי בידי המשטרה בקשר לכל נושא שבו עשוי להיות לו עניין מבחינה אישית או פוליטית; או לתת למפכ"ל כל הוראה, או ליטול לידיו כל סמכות מסמכויות המפכ"ל בנושא כזה. לפיכך סבר היועמ"ש כי רצוי למנות ועדה שתבהיר את המצב המשפטי בעניין זה. אין בחוות דעתו של היועמ"ש כל אמירה, גם לא ברמיזא, כי החומר כלל מידע מחשיד או מפליל את השר בורג.

לעניין ההוראה שלא לקיים חקירה בשנת בחירות, בורג טען כי הנחייה שלא לפתוח בחקירות בתקופת בחירות אינה חדשה, והוא נתן אותה לתבורי בהקשר של הבחירות המוניציפליות בנובמבר 1978 (הכנסת⁶, 1981: 6).

לעניין הדרישה של בורג לקבל את החומר המודיעיני, בורג טען כי פעל בדיוק לפי מה שנהג השר לפניו – שלמה הלל. כך למשל הוא סיפר על תיק שנקרא 'עם סגולה' שכלל חומר על אישי ציבור, שהיה בכספת בלשכת השר בעת שנכנס לתפקידו כשר הפנים והמשטרה (הכנסת⁷, 1981: 4; (הכנסת⁷, 1981: 3-4; (הכנסת⁷, 1981: 7). שלמה הלל שהיה באותן ישיבות יו"ר ועדת הפנים אישר את הדברים וציין במפורש שהוא קיבל "עדויות או אפילו חומר מודיעיני" (הכנסת⁷, 1981: 14).

לְשָׁם (1988) מציין מספר דוגמאות על מידת העדכון, שלא לומר מעורבות, של הדרג המדיני בדיעות מודיעיניות ומהלכי חקירה נגד אישי ציבור בכלל, וממפלגתם בפרט. כך למשל סופר כיצד זיגל חשש כי פרטי המקורות של יחידתו יחשפו "אפילו לאוזניו של השר הממונה" (עמ' 40) – משמע שהיה מקובל לעדכן את השר בפרטי המקורות. או, כשנודע על מינויו של ידלין לנגיד בנק ישראל, דיווח זיגל לממונים עליו על מידע שהיה עליו. המפכ"ל, רוזוליו, דיווח על כך לשר הלל,

שהורה להעביר העניין ליועמ"ש, אהרן ברק. לְשֵׁם ציין כי אז לא היה מקובל לעדכן את היועמ"ש על ידיעות (עמ' 79) – היינו, לעדכן את השר היה נהוג ומקובל. לא זו אף זו, מה שנראה כגולת הכותרת של דיווח לדרג המדיני מתואר שם בעמ' 102: כשהתקבלה העדות המפלילה נגד השר אברהם עופר, דווח העניין לברק שהעביר דיווח על כך בדחיפות לרה"מ רבין, שקבע ישיבה אצלו בבית בשבת בבוקר עם השר הלל, צדוק (שר המפשטים) וברק. והדוגמא האחרונה המוכיחה כי היה מקובל לדווח על מהלכי חקירה ומודיעין היא בעניין שיחות שקיים זיגל עם ברוך אברחצירא נגד השר אהרון אברחצירא. זיגל דיווח עליהן לראש אח"ק שלוש אשר החליט לא לדווח על כך למפכ"ל תבורי מחשש שהוא ידווח על כך לבורג, חברו למפלגה של השר אברחצירא. רק במסיבת הפרידה מתבורי סיפר לו שלוש על העניין ותבורי השיבו: **"אתה צודק שלא דיווחת לי, משום שהייתי מוכרח לדווח לשר"** (שם בעמ' 136-137).

למיטב הבנתי היועמ"ש בחוות דעתו לא התייחס לתקדימים הללו, אבל העובדה שהם אכן התרחשו פועלת במידה מסוימת לזכותו של בורג כאשר שופטים את בקשתו משפיר לקבל את החומר המודיעיני. בראייה רטרואקטיבית ייתכן ויהיה מי שיאמר כי בהתחשב במערכת היחסים שהיו בין בורג ושפיר, והקונטקסט הכללי של האירועים שהיו באותה תקופה, מוטב היה לו בורג היה פונה ליועמ"ש להסדיר את ההנחיה לגבי אי פתיחה בחקירות לפני בחירות ואת שאלת סמכותו לעיין בחומרי חקירה ובכלל זה חומר מודיעיני. ייתכן ולגבי חקירות בתקופה בחירות, בורג לא העלה בדעתו שיש צורך לפנות ליועמ"ש, כי הוא הסתמך על ניסיון העבר ושפיר למעשה הסכים אתו בעניין זה. באשר לסמכותו לקבל לידי חומר מודיעיני ששפיר התנגד למסור לו - בורג לא פנה ליועמ"ש. אינני רוצה להיכנס לספקולציות מדוע לא עשה כן. אני מניח כי כל אחד, על פי האוריינטציה שלו, יעשה את האינטרפרטציה לשאלה מדוע בורג לא פנה ליועץ בעניין דנן.

העתירה לבג"ץ

מיד עם ההודעה על פיטוריו של שפיר, הגישו שני קציני משטרה ממחוז תל-אביב, צבי וולף ובני טמיר, עתירה לבג"ץ בטענה כי יש לבטל את הפיטורין. תגובתו של שפיר לעתירה הופיעה בכותרת הראשית, בעמוד הראשון, של העיתון 'מעריב': **"עוד היום אצטרף לעתירתם של שני הקצינים"**¹⁷⁹. למחרת, דווח בעיתון, במקום מוצנע יחסית, כי שפיר החליט שלא להצטרף לעתירה¹⁸⁰. שבוע לאחר מכן ביטלו הקצינים את עתירתם¹⁸¹. ניתן לשער כי העתירה בוטלה בגלל ש'החתן' התחמק מלהתייצב לחתונה. ככלות הכול אפשר להוביל את הסוס לשוקת, אבל אי אפשר להכריח אותו לשתות.

בהתחשב בטענות החמורות שהעלה שפיר על פיטוריו ובמסע הצלב שהחל בו, נשאלה השאלה מדוע הוא נמנע מלהצטרף לעתירה.

לימים, העלה שפיר אתר אישי עם חומר ביוגרפי רב, ללא ציון מתי הוא נכתב ומתי הוא הועלה לרשת. בין היתר כתב שפיר על פרשת 'אפרסק' ועל לפיטוריו בזו הלשון: **"בעוד תכנית 'תירוש' מתבצעת בהצלחה, החלה פרשת 'תיק אפרסק'... היה זה תיק של ידיעות, עדיין לא תיק חקירה, שכלל ידיעות ונתונים על גופים ואישים שונים, כולל על מעורבות משרד הפנים בהעברת כספים למוסדות דת שלא כדיון. השר ביקש ממני לקבל התיק לעיונו, סירבתי. כן ביקש שלא**

¹⁷⁹ ברוך מאירי, מעריב, 1.1.81, עמ' 1.

¹⁸⁰ ברוך מאירי, מעריב, 2.1.81, עמ' 3.

¹⁸¹ דבר, 8.1.81, עמ' 1.

תחל החקירה בתיק. השר החליט להביא לפיטורי. הוא החליט ל"הדאיג" את הממשלה כאשר סיפר שבידי משטרת ישראל מצוי תיק ובו ידיעות על אישים וגופים פוליטיים שונים, כנראה גם על שרים בממשלה. הממשלה אישרה את פיטורי כמפכ"ל. הנימוק – 'לא דיווח אמת לשר'. המעשה הביא לתגובות קשות בציבור ובכנסת. פועלי במשטרה היה ידוע והוערך מאד. קיבלתי מאות מכתבים ונכתבו מאות מאמרים ותגובות בתקשורת לזכותי. מספר עורכי-דין מהצמרת, פנו אלי שאפנה לביה"ד העליון. סירבתי בנימוק – אין טעם לחזור ולעבוד במקום שבו אין אמון הדדי¹⁸².

על פניו נראה תמוה הטיעון של שפיר לאי פנייתו לבג"ץ – מקום שטענותיו יכלו להתברר כדבעי. תמיהה זו מקבלת משנה תוקף לנוכח העובדה כי הוא דרש בכל הופעותיו שתוקם ועדת חקירה בעניין פיטוריו (הכנסת', 1981: 12). הרי אם הבג"ץ היה מקבל את עתירתו, איש לא היה מאלצו לחזור לתפקיד המפכ"ל, והוא היה מנקה את שמו. יתרה מכך, לא מן הנמנע כי זכייתו בבג"ץ הייתה 'הרשעתו' הציבורית של בורג, שמן הסתם הייתה מרחיקה אותו מהשליטה המיניסטריאלית על מ"י.

הימנעותו של שפיר, שלא לומר בריחתו, מהתמודדות בבג"ץ על צדקת טענותיו היא ככל הנראה אחת הסיבות לכך שמאבקו הלך וגווע עד מהרה.

עניין מטריד במיוחד הוא טענתו של שפיר שבורג הפחיד את השרים כי בידי המשטרה יש תיק עם מידע מודיעיני עליהם, ולכן – כך משתמע מדבריו – אישרו השרים את ביטול מינויו. על כך יש לומר כמה דברים: (1) זו הפעם הראשונה ששפיר העלה טענה זו. כפי שצינתי קודם, אין לדעת מתי נכתבו הדברים ומתי הועלו לאתר שלו, אולם בסמוך לפיטוריו ובשנים הראשונות שלאחר מכן, כאשר שפיר זכה לחשיפה תקשורתית מרבית, והוא זומן לוועדת הפנים של הכנסת פעם אחר פעם, הוא לא העלה אף לא ברמז טענה מעין זו. (2) שפיר לא הצביע על אף לא מקור אחד התומך בטענה זו. (3) מעולם לא עלה אישור לטענה זו. (4) אם השרים היו נבהלים מקיומו של תיק מודיעיני נגדם, חלק מהם בוודאי היה מוחה על כך בזמן אמת או מאוחר יותר. (5) ניתן לתמוה כיצד האישור בדיעבד שניתן בממשלה לסילוקו של שפיר, יביא לאיון התיק? (4) האם גם ראש הממשלה, מנחם בגין, שעמד מאחורי הפיטורין, וגם הצביע על ביטול המינוי, עשה כך כי חשש מחומר מודיעיני שקיים כביכול נגדו? (5) הממשלה שאשררה את הדחתו של שפיר, היא הממשלה ה-18, מנתה בעת ההיא שיש העשר שרים. אף לא אחד מהשרים הצביע נגד ההחלטה. רק שר אחד נמנע – יגאל הורביץ¹⁸³ – ואינני יודע מדוע. לפיכך נשאלת השאלה: האם כל חמישה עשר השרים הצביעו בעד ההדחה מחשש כי בידי המשטרה יש תיק מודיעיני עליהם, וסילוקו של שפיר יאייד את התיק? טענת הבל ורעות רוח זו של שפיר עולה בקנה אחד עם קבילתו כי הוא לא הוזמן לשיבת הממשלה שאישרה את פיטוריו¹⁸⁴. הממשלה כידוע, אינה מזמנת נושאי משרה המתמנים על ידה לא בעת אישור מינויים ולא בעת ביטולו.

ראוי לשים לב כי גם ממרחק הזמן שפיר אישר למעשה כי הסכים לבקשה שלא לפתוח בחקירה, אם כי, כמנהגו (כאמור בפרק 'מיתוס האפרסק'), הוא לא ציין שהבקשה התייחסה לתקופת הבחירות. כמו כן הוא לא ציין אפילו לא ברמז כי הידיעות החשידו את בורג (כפי שפורט בפרק 'החשדות נגד השר בורג').

¹⁸² מהאתר האישי של הרצל שפיר (פרק 6/משטרת ישראל), עמ' 2. הוחזר בדצמבר 2020. https://935fbaec-e643-4972-b58a-9ca94036305c.filesusr.com/ugd/1527da_2b975feca4c6499c84ead5278be5e841.pdf

¹⁸³ ברוך מאירי, מעריב, 5.1.81, עמ' 4.

¹⁸⁴ ראובן שפירא, דבר, 5.1.81, עמ' 2.

מעניין לעניין באותו עניין, בפרק אחר באתר שלו כתב שפיר את הדברים הבאים: "... עורכי דין מכובדים פנו אלי בבקשה לייצג אותי בפני בית המשפט העליון ולהביא לכך שאמשיך בתפקיד המפכ"ל. סירבתי ונימקתי - המצב שנוצר עם משרד הפנים ועם השר בורג הוא של חוסר אמון. מבחינתי בלתי אפשרי להמשיך ולשרת כאשר המשרד והשר מתעלמים מהחוקים שהמטרה ממונה לקיימם. החלטה נוספת קיבלתי אז (בעיקר לאחר שיחה עם ראש הממשלה בגין) - לא אקבל כל תפקיד בשרות המדינה. כאשר יצחק רבין הציע לי במהלך השנים לקבל את תפקיד מנכ"ל משרד הביטחון, או את הנהלת רפא"ל, סירבתי בנימוס. אך ביצעתי פרויקטים ועבודות עבור גופי ממשל שונים, כגורם חיצוני"¹⁸⁵.

לא אחזור על הטיעון כי אם היה עותר לבג"ץ וזוכה, לא היה מוצא נגדו צו המחייבו לחזור במדי משטרה לקומה החמישית במטה הארצי, עליכן "הנימוק" שנתן שפיר על סירובו לעתור לבג"ץ אינו מחזיק מים. טענתו כי המשרד והשר מתעלמים מהחוקים היא טענה בעלמא. גם הוא התכוון לידיעות שהיו באפרסק - הרי ככל הידוע לא היה שם אפילו לא בדל של ידיעה שכוונה לאגף המשטרה במשרד. מכל מקום בעיקר מדהימה הגזירה שגזר על עצמו, שלא לקבל תפקיד בשירות המדינה - למרות מה שהוצע לו. סתם ולא פירש.

מבחירה להדחה

פרשת אפרסק לא התנהלה בחלל ריק אלא במקביל ובזיקה הדוקה לפרשיות האחרות שנדונו וצוינו במחקר זה, כמוצג בטבלה 1; ובקונטקסט של האינטראקציה ששררה בין שפיר לבורג, לצמרת המשטרה ולתקשורת. גם אם התנהלותו של שפיר בכל הנוגע לאפרסק הייתה צודקת, תמימה לחלוטין ואך לשם שמיים, הרי הוא נכנס לאירוע הזה מבלי שהיה לו סיכוי לקבל גיבוי מהתקשורת ומחלק גדול מהניצבים; לא כל שכן כאשר התנהלותו באפרסק הייתה - למצער - בעייתית.

לבורג לכאורה לא היה אינטרס לפטר את שפיר בגלל חומר שהוגדר על ידי שפיר בעצמו כחומר מודיעיני שעדיין לא היה בשל לחקירה הגלויה. גם אם נניח כי שפיר לא הציג בפניו את המידע כרכילויות, כשטויות ופלאטקעס (קנוניות ותככים באידיש) - כפי שבורג טען (הכנסת², 1981: 1139; הכנסת¹, 1981: 4; הכנסת¹, 1981: 8), הרי על פניו היו לבורג מספיק עילות להצדקת ההחלטה לפטרו, בלי קשר לאפרסק, כפי שהוא פירט בפני חברי הספ"כ ב-1 לינואר - למחרת יום הפיטורין - עוד טרם נודע על 'אפרסק', והן: דיווחים לא מדויקים ואי שמירה על כבוד האדם; קצינים בכירים הלינו קשות בפניו נגד שפיר; ההוגנות והרגישות המתחייבת ממערכת היחסים שבין שר ומפכ"ל נסדקו; האמון נפגע; והוראות שנתן השר לא יושמו ברוח שרצה. בורג התייחס לפרשת ההקלטה בבית סוקולוב כ"אור אדום", לתקרית בספ"כ בנעורים כ"משהו שאינו כשורה וחורק", ולגרסה החדשה ששמע בפרשת עדי המדינה כ"הפתעה" (ראה בפרק 'גרסה ד' - השעיר

¹⁸⁵ מהאתר האישי של הרצל שפיר "אסופה" (פרק 1/פתיחה/עמ'7). הוחזר בדצמבר 2020. https://935fbaec-e643-4972-b58a-9ca94036305c.filesusr.com/ugd/1527da_98917a6ac18b4680999566235b5d0756.pdf

לעזאזלי). מנכ"ל המשרד דיבר על פגיעה בפיקוח האזרחי על המשטרה. כל אלו לדברי בורג הצטברו לכלל החלטה, לא חפוזה, לפטר את שפיר¹⁸⁶.
 העובדה כי אפרסק לא היה גורם מרכזי בהחלטה על הפיטורין מתבססת על הטיעונים הבאים, כפי שבורג בעצמו אמר במליאת הכנסת בתאריך 7.1.1981: **"דווקא על דברים אשר המפכ"ל הגדיר כ'שטויות', אפעיל פתאום לחצים? ומי שחושב כך, האם הוא מאמין כי אזמין לעצמי אפשרות של סחיטה בנושא זה?"** (הכנסת², 1981: 1139-1138). גם חה"כ קצב הסכים עם בורג כי 'אפרסק' – ככל ששיחק תפקיד בהחלטה על הפיטורין – היה גורם לדחיית הדחת המפכ"ל למועד מאוחר יותר – אם בכלל, ובמילותיו: **"אפשר לומר לזכותו של שר הפנים, שכולנו מכירים אותו כשועל פוליטי, וותיק השרים, אשר חתם עוד על מגילת העצמאות, אדם בעל ניסיון פוליטי עשיר מאד - כי איש לא יעלה על דעתו, שעשרה ימים לאחר שהוא תובע מהמפכ"ל לא לחקור, כאשר הוא יודע איזו גליוטינה תלויה מעל ראשו, הוא יקום ויפטר את המפכ"ל. אולי אפשר לומר לזכותו של שר הפנים, שלמרות צמידות התאריכים הזו, הוא מפטר את המפכ"ל. הרי היה לו ברור מראש, כי המפכ"ל ירצה להוציא את העניין החוצה"** (הכנסת³, 1981: 24).
 לפיכך, סמיכות הזמנים בין השיחות של בורג ושפיר בעניין אפרסק – ב'3 וב'14 בדצמבר – ובין ההחלטה על הפיטורין – אינה מעידה בהכרח על הקשר הסיבתי בין אפרסק ובין ההדחה, זאת כאשר במהלך אותו החודש התחוללו משברים של ממש, ושעון החול ליום האחרון בו הייתה נתונה ככל הנראה הסמכות לשר לפטר איש משטרה – 31 בדצמבר (שנה מיום הגיוס) - הלך ואזל.

כָּנֶס לְלִשְׁכַּתִּי בְעֶשְׂר־וּחְצִי

בליל יום רביעי, ה'31 בדצמבר 1981, שפיר ככל הנראה ישן שעות ספורות בלבד, אחרי מרתון הישיבות והתייעצויות שקיים שבסופן נולדה הגרסה החמישית לפרשת עדי המדינה. את יום העבודה הוא התחיל בנסיעה לכנסת, שם הוא השתתף בטקס, שהחל בשעה 9.00 בבוקר, בו נחתמה אמנה בין משטרת ישראל ובין משמר הכנסת. אפשר ובדרכו למשכן הכנסת הוא הרהר בשביעות רצון על ההודעה שיצאה מטעמו כמה שעות קודם לכן, על פרשת עדי המדינה (כמפורט בפרק: 'גרסה ה' – מסך עשן'), שתסתום – כך מן הסתם קיווה - את הגולל על הפרשה והיא תהפוך לנחלת העבר. הוא לא שיער כי הוא ייכנס למתחם הכנסת כמפכ"ל וייצא משם כשעתיים אחר־כך, כאזרח מן השורה.

בתום הטקס בורג ניגש אליו וביקשו כי יסור ללשכתו בעשר־וחצי. פגישתם התנהלה בארבע עיניים. בורג ניגש מיד לעניין. הוא העלה בפניו את עיקרי טענותיו נגדו והציע לו להתפטר על אתר. שפיר סרב ואמר כי יפנה לראש־הממשלה. בורג אמר לו כי הוא כבר עדכן את ראש הממשלה וההחלטה היא סופית¹⁸⁷. ככל הידוע במהלך אותה שיחה שפיר לא הטיח בפניו של בורג כי פיטוריו נעשו בגלל אפרסק. לא מצאתי הסבר לקושיא זו, ולא נותר לי אלא לשער כי שפיר ידע שאפרסק לא היה אמצעי בידיו של בורג - אלא כלי בידיו שלו, כפי שבא לידי ביטוי בדיאלוג הבא, שכנראה צוטט מפיו של בורג (לְשָׁם, 1988: 194):

שפיר: **אתה יודע שיש לי דברים.**

בורג: **למה אתה מתכוון?**

¹⁸⁶ ברוך מאירי, מעריב, 2.1.81, עמ' 3.

¹⁸⁷ ראובן שפירא, דבר, 1.1.81, עמ' 1.

שפיר : אם תפטר אותי לא יהיה טוב למדינה, לממשלה, לעם ישראל, למפלגתך שלך.

בורג : אני לא מבין. אתה מאיים, או שזו אזהרה?

שפיר : זו כנראה אזהרה.

שפיר יצא מהכנסת ונסע משם ישירות למשרד ראש-הממשלה. על השיחה עם מנחם בגין סיפר שפיר בישיבת ועדת הפנים של הכנסת, בתאריך 6.1.1981, כי את טענותיו כנגד בורג הוא מסר לראש-הממשלה "בצורה כללית... לא הייתה לי שום כוונה של איום. רציתי לתת רמז שמא הפיטורין שלי נובעים מכך שלא נעניתי להנחיה לא ב־3 לחודש ולא ב־14 לחודש" (הכנסת², 1981 : 9). האם לא היה מצופה כי במעמד כזה 'גורלי' מבחינתו של שפיר – פגישה אישית עם רה"מ, שהוא לא יטען את טענותיו בצורה כללית וברמיזא אלא יאמר דברים ברורים ומפורשים? האם לא היה מצופה כי בסיטואציה זו יבקש שפיר מראש הממשלה כי לכול הפחות יורה על בדיקת הנסיבות לפיטוריו?

הפגישה עם בגין לא שינתה את ההחלטה. מלשכת רה"מ שפיר נסע היישר למטה-הארצי, להתארגן לסיום עבודתו במשטרת-ישראל.

לאור הדברים הקשים הנ"ל שאמר שפיר לבורג, נשאלה השאלה האם הוא אכן איים עליו, כפי שבורג טען, ואם כן – האם האיום היה באפרסק?

את התשובה לשאלה זו יש לכרות מחומרי הגלם עקב בצד אגודל.

בורג חזר וטען כי בדברים האלו של שפיר לא היה 'רמז', כפי ששפיר אמר בתאריך 6.1.1981. בוועדת הפנים, אלא היה בהם איום ממש. במליאת הכנסת ב־7 לינואר אמר בורג כי שפיר אמר לו בשיחת הפיטורין: "ד"ר בורג, אל תעשה את זה. זה יהיה רע למדינה, לממשלה, למפלגתך ולך. אז אני אמרתי: זה איום או אזהרה? ותשובתו הייתה: אולי אזהרה". ובוועדת הפנים בתאריך 10.2.1981 אמר בורג כי שפיר אמר לו: "אני מייעץ לך לא לעשות את זה – זה רע למדינה, לממשלה, למפלגתך ולך. אמרתי: זה איום או אזהרה? אמר: אולי אזהרה" (הכנסת², 1981 : 1139; הכנסת¹, 1981 : 8).

מרקוביץ סיפר בראיון עיתונאי כי הוא ראה את השר מיד אחרי שהסתיימה השיחה שהתקיימה בארבע עיניים, ולא כפי שכתב לָשֶׁם (1988 : 194) כי בפגישה השתתף אבי יעקובוביץ, עוזר השר שרשם פרוטוקול. אם היה עד לשיחה ואם היה נרשם פרוטוקול לא היה צורך בבירור כה מעמיק על מה שנאמר שם - וייתכן ששפיר לא היה אומר את מה שאמר. מכל מקום מרקוביץ דיווח כי השר אמר לו מיד עם תום הפגישה כי "הייתה כאן סיטואציה של איום עלי"¹⁸⁸. אומנם יש לראות במרקוביץ ובבורג צוותא חדא – ובכל זאת אין להתעלם מעדותו של מרקוביץ המסייעת לדבריו של בורג.

לפי לָשֶׁם (1988 : 195) שפיר "הניף את שוט האיום לחקור את תיק אפרסק מאוחר מדי" – היינו, שפיר איים על בורג באפרסק.

בהנחה ודבריו הנ"ל של שפיר ב־6 בדצמבר ("... לא הייתה לי שום כוונה של איום. רציתי לתת רמז...") כווננו גם לדברים שאמר לבורג בשיחת הפיטורין, עולה לכאורה כי לדבריו, לא הייתה לו כוונה לאיים אלא רק 'לרמוז'. התנסחות כזו על 'רמיזות', מזכירה לי את גובי דמי-החסות והסחטנים למיניהם, שהם 'רק רומזים' על התוצאות האפשריות אם דרישותיהם לא תענינה ותמולאנה.

¹⁸⁸ יאיר קוטלר, מעריב, 9.2.81, עמ' 21.

לא זו אף זו, ב־3 בפברואר אמר שפיר בישיבת ועדת הפנים כי באותה שיחה עם בורג "ישבתי בקור רוח ואמרתי לשר: אני מציע לך לשקול פעם שנייה ושלישית לדחות את העניין למספר ימים. תשב ותחשוב" (הכנסת', 1981 : 25). האין ניסוח זה מתיישב עם הטענה כי היה איום ולא 'הצעה חברית'? האין זו הצעה שאי אפשר לסרב לה, ברוח הדברים האלמותיים שכתב מריו פוזו בספרו משנת 1969, 'הסנדק – דון קורליאונה איש המאפיה'?

אין להתעלם מן העובדה כי שפיר הכין לעצמו את מעטפת 'הנפץ' – אפרסק – רק בשבוע שקדם לפיטורין, כפי שפורט בפרק הקודם – אולי, בדיעבד, בחזקת 'איזהו חכם - הרואה את הנולד'. לאור כל האמור לעיל עולה כי יש להעדיף את גרסתו העקבית והנתמכת של בורג, ולא את גרסתו המתפתלת והמתפתחת של שפיר, ולקבוע כי שפיר אכן איים על בורג באפרסק, כשהוא ידע כי האיום מגובה במעטפה עם חומר מודיעיני הנמצאת בביתו.

השורות התחתונות

- 'תיק אפרסק' לא היה אלא לקט של ידיעות מודיעיניות גולמיות שהצטברו ביאח"ה בעקבות חקירת השר אבו־חצירא, שהחלה באוגוסט 1980. השקלא והטריא בעניין התנהלה בחדרי חדרים, במהלך החודשים נובמבר – דצמבר, במקביל לפרשת השתלת הידיעה על עדי המדינה ולפרשת ההקלטה בבית סוקולוב.
- 'אפרסק' נעשה ל'פרשה' בעקבות הדלפתו עלידי שפיר, למחרת פיטוריו ממשטרת־ישראל, והוא היווה את אבן הראשה למיתוס, שטופח על ידי שפיר, כי בורג פיטר אותו בגלל אפרסק.
- עיקרו של המיתוס הוא כי בחומר היו חשדות נגד בורג ומקורביו, ולכן הוא ביקש לקבל את החומר המודיעיני והוא הורה לשפיר שלא לפתוח בחקירה. משסרב שפיר למלא את הדרישות, הוא סולק מתפקידו אך ורק בשל כך, ובכך נמנעה החקירה ב'תיק אפרסק'.
- ממצאי מחקר זה הזימו לחלוטין את המיתוס והצביעו על העובדות הבאות כדלקמן:
- ראש יאח"ה (זיגל), ראש אח"ק (קרתלי) והמפכ"ל (שפיר) לא סברו שיש להיערך לחקירה, אלא להמשיך באיסוף המודיעין. לפיכך החומר לא הגיע כלל וכלל לידי החוקרים, ופתיחה בחקירה גלויה לא עמדה על הפרק.
- השר בורג הינחה את שפיר כי אין לפתוח בחקירות גלויות, ובכלל זה בעניין 'אפרסק', עד אחרי הבחירות שהתקיימו ביוני 1981. שפיר הסכים להנחיה זו, ובדין.
- השר בורג ביקש לקבל לידיו את החומר המודיעיני. שפיר התנגד לכך.
- אם סבר שפיר כי שתי בקשותיו של בורג היו בלתי הולמות והיו יכולות להסב נזק להליכי חקירה, היה עליו לפנות ליועמ"ש.
- על רקע המשבר העמוק ביחסים בינו ובין בורג ומרקוביץ, שפיר ארגן לעצמו 'תחמושת' והגנות למיניהן כגון:
  - הקלטתו של מרקוביץ בבית סוקולוב.
  - פגישתו עם חברו, הרמטכ"ל לשעבר, לסקוב, שנועדה להבטיח לעצמו 'אליבי'.
  - שפיר לא פנה ליועמ"ש בעניין החומר המודיעיני שהיה באפרסק על מנת שיהיו לו כמה שיותר דרגות חופש בכדי להשתמש בחומר.

- שפיר הכין לעצמו עותק מהחומר. הוא לקח אותו לביתו והחזירו רק אחרי שנתבקש לעשות כן.
- כאשר בורג פיטר את שפיר בשיחה בארבע עיניים, שפיר ניסה להניאו מלממש את החלטתו באיום באפרסק.
- למרות שהוגשה עתירה לבג"ץ נגד הפיטורין, נמנע שפיר מלהצטרף אליה והיא בוטלה.
- על פניו נראה כי הדלפת אפרסק על ידי שפיר גרמה נזק לחקירה העתידית. זאת, בדומה לפרשת עדי המדינה בה נגרם נזק למשטרה בעקבות הוראתו של שפיר להדליף ידיעה פיקטיבית.
- שפיר נבחר לכהן כמפכ"ל בזכות מעלותיו. הדחתו, שהייתה סבירה לחלוטין, נבעה מרצף של אירועים, שחלקם נבדק במחקר זה, בהם הוכח כי אמינותו של שפיר לקויה והתנהגותו כלפי הדרג המדיני הייתה בלתי הולמת.
- על פניו נראה כי אם 'אפרסק' היה גורם בהחלטה של בורג לפטר את שפיר, הרי הוא הצטרף למכלול הסיבות להחלטתו, ובוודאי לא היה הגורם העיקרי והמכריע.
- בסופו של דבר ניתן לומר על החומר המודיעיני שהיה באפרסק כי 'ההר הוליד עכברי'.

תצלום 6 . מונה בזכות מעלותיו - הודח בגלל מגרעותיו

ראש הממשלה מנחם בגין (מימין) לוחץ ידו של מפכ"ל המשטרה הנכנס רביניצב הרצל שפיר. במרכז שר הפנים, ד"ר יוסף בורג.
 (צילום: הרמן חנניה, 2.1.1980). המקור: אתר התצלומים הלאומי/לשכת העיתונות הממשלתית)

מקורות

- אזרחים למען המדינה (1981). תל־אביב: צ'ריקובר מוציאים לאור.
- ארגמן, יוסף (1996). הגבול – פרשיות בתולדות מג"ב. משמר הגבול, עמותת "הכומות הירוקות" ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור. עמ' 148.
- דוידוביץ, אבי (2017). השר לביטחון הפנים והמפקח הכללי של משטרת-ישראל – תורת היחסים. מתוך האתר: אבי דוידוביץ על חברה ומדיניות – עבריינות ואכיפת החוק.
- הכנסת (1977). התייצבות הממשלה החדשה לפני הכנסת – הודעת ראש הממשלה מיום 20.6.1977. דברי הכנסת ה'9, חוברת ב' ישיבה ג', עמ' 16.
- הכנסת (1980)^א. הצעות לסדר היום – בית גרייבר בגדרה. דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת מיום 27.10.1980. עמ' 186-191.
- הכנסת (1980). פרוטוקול ישיבת ועדת המשנה לוועדת הפנים ואיכות הסביבה לענייני משטרה ובתי סוהר מיום 23.12.1980.
- הכנסת (1980)^ב. פרוטוקול ישיבה של ועדת משנה של ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 30.12.1980 – שאלות ותשובות בענייני משטרה.
- הכנסת (1981)^א. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 6.1.1981. פגישה עם המפכ"ל היוצא מר הרצל שפיר ופרידה ממנו. פרוטוקול מס' 253.
- הכנסת (1981)^ב. הצעות לסדר היום. דברי הכנסת, חוברת י"ג, ישיבה ת"ה מיום 7.1.1981. עמ' 1126-1140.
- הכנסת (1981)^ג. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 12.1.1981. פיטורי מפכ"ל המשטרה ועניין "אפרסק". פרוטוקול מס' 254.
- הכנסת (1981)^ד. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 13.1.1981. פיטורי מפכ"ל המשטרה ועניין "אפרסק" – המשך דיון. פרוטוקול מס' 255.
- הכנסת (1981)^ה. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 19.1.1981. פיטורי מפכ"ל המשטרה ועניין "אפרסק" – הצעות לסדר היום. פרוטוקול מס' 256.
- הכנסת (1981)^ו. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 3.2.1981. דברי ניצב שמואל איתן ושמיעת הרצל שפיר מפכ"ל המשטרה לשעבר. פרוטוקול מס' 260.
- הכנסת (1981)^ז. המשך פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 3.2.1981. דברי ניצב שמואל איתן ושמיעת הרצל שפיר מפכ"ל המשטרה לשעבר. פרוטוקול מס' 261.
- הכנסת (1981)^ח. פרוטוקול משיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה מיום 10.2.1981. סיכום הדיון בפרשת אפרסק. פרוטוקול מס' 262.
- לָשָׁם, ברוך (1988). זיגל - הסיפור המלא של חקירות השחיתות. תל־אביב: ספריית מעריב.
- משטרת-ישראל (1999). ספר האירועים הבולטים בין השנים 1974 – 1997, חלק ב'. אגף כוח אדם/יחידת ההיסטוריה. עמ' 13.
- משטרת-ישראל (2004). תקופות בהתפתחות משטרת ישראל 1948 – 2002. יחידת ההיסטוריה. עמ' 38.
- משטרת-ישראל (2005). שינויים במבנה הארגוני של משטרת ישראל 1948 – 2004. יחידת ההיסטוריה. עמ' 55.
- משטרת-ישראל (2011). השוטר מספר 1 – סיפורם של 16 המפקחים הכלליים במשטרת ישראל. ירושלים: אגף משאבי אנוש/מחלקת ההדרכה וקצין חינוך ראשי. עמ' 9 – 39.

נגבי, משה (2004). כסדום היינו : במדרון ממדינת חוק לרפובליקת בנות. ירושלים : כתר. עמ' 79.

ערן, ישראל (2007). קהילה ומשמר אזרחי בישראל. ירושלים : משטרת ישראל/אגף קהילה ומשמר אזרחי. עמ' 16.

Becker, Howard Saul (1973). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York. The Free Press.

Cohen, Stanley (1972). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London. MacGibbon and Kee.

רשימת התצלומים

16.....	תצלום 1 . כשעוד היו חיוכים
22.....	תצלום 2 . שישה עדי מדינה נגד אבו-חצירא
57.....	תצלום 3 . רשם-קול 'נגרה'
60.....	תצלום 4 . שפיר במוקד
93.....	תצלום 5 . ד"ר יוסף בורג
122.....	תצלום 6 . מונה בזכות מעלותיו. הודח בגלל מגרעותיו.